

Irena VASINAUSKAITĖ

35-eri Sąjūdžio metai

Išpėju. Šiame rašinyje bus daug emocijų: džiugesio ir nusivylimų. Taip noriu. Nes pykčio, purvo, draskymosi, neapykantos bei viršenybės virš visų ir visko siekiančių yra daugiau, nei liko neemigravusių ar neišėjusių Anapus sąjūdininkų... Nepretenduoju į mokslinę ar politologinę analizę. Tebūnie tai prisiminimai „iš mano kampo“: kur buvau, ką mačiau ar patyriau. Tebūnie tai vieno „žmogaus iš gatvės“ žvilgsnis...

Sąjūdžio pirmeiviai taip tebeskaičiuoja metus nuo Atgimimo ištakų. Idealizmo neišgarino sunkmečiai. Jį kiek aplamdė tie įvykiai, apie kuriuos nė nesusimąstėme Sąjūdžio mitinguose ar pirmuosiuose atkurtosios Nepriklausomos Lietuvos rinkimuose.

Kiekvienas į tuos trisdešimt penkerius metus žiūrime iš savo rūpesčių ir nuovokos kertės. Iš ten pat kyla eilinio piliečio iš gatvės vertinimai bei nuojautos, kiek nedaug įtakos pasauliniams procesams turi nedidelės tautos, likimo ar geopolitinių procesų valia gyvuojančios greta į galinguosius pretenduojančiųjų.

Pirmaisiais Atgimimo metais mus vadino „didžiai politizuota Tauta“. Lietuvos laisvės lyga ir jos akciją pratęsęs Sąjūdis surinko 1 500 000 parašų, išreiškiančių tvirtą norą gyventi Nepriklausomoje valstybėje. Mažne dviejų milijonų grandine išsiriaviavome Baltijos kelyje kartu su Latvijos ir Estijos

žmonėmis. Ši taiki piliečių valios reiškimo akcija iki šiol kopijuojama įvairiose pasaulio valstybėse, tačiau tokio susitelkimo, ryžto ir bendrystės pakartoti nepavyksta.

1989-aisiais Šiaulių Sąjūdžio taryboje prasi-dėjo vidiniai, pagrindiniai nesutarimai. 1990 m. rinkimų į Aukščiausiąją Tarybą (AT) išvakarėse „inventorizuoti“ partiniai. Buvo suskaičiuota, kiek tuometės Lietuvos komunistų partijos narių yra pirmojoje miesto Sąjūdžio taryboje. Jų buvo 17 iš 40-ies. Visi Tarybos nariai stropiai nelankė posėdžių, todėl partiniai Sąjūdžio taryboje kartais turėjo daugumą. Pagaliau susivokta, kad artėjančiuose rinkimuose nuo Sovietų komunistų partijos atsiskyrę Lietuvos komunistai (LKP) į Parlamentą balotiruosis ir kaip partijos atstovai, ir kaip Sąjūdžio remiami LKP nariai. Vadinasi, bus ir dvi rinkiminės programos.

1989 m. rugsėjo 25 d. Šiaulių dramos teatre įvyko naujos Sąjūdžio tarybos rinkimai pagal šviežiai patvirtintus organizacijos pirmininko Virgilijaus Kačinsko įstatus. Pastarieji buvo tarsi dekomunizacijos užuomazga, nes, kad Sąjūdžio taryboje nebedominuotų komunistai, pagal pakeistus įstatus buvo numatyta, kad bus atstovaujama visoms politinėms organizacijoms. Toks Sąjūdžio tarybos sudarymo principas buvo taikomas tik Šiauliuose. Kituose regionuose palaikymo nesulaukta. Mus

Trispalvės nešimas vandentiekio bokšto link. Šiauliai, 1989 m. Romualdo Struogos nuotrauka

kritikavo vietiniai komunistai, tuometinė spauda, iš sostinės, t. y. Lietuvos Sąjūdžio Seimo Tarybos, šiauliečių paauklėti buvo atvykę Vilniaus sąjūdininkai. Tačiau tuometinė demokratija laimėjo – pagal naujuosius įstatus išrinkta Šiaulių Sąjūdžio taryba nebuvo išformuota.

Šiauliuose keliant kandidatus į AT susiformavo atskiroji nuomonė. Dalis Tarybos narių Žemaitės rinkimų apygardoje siūlė Sąjūdžio remiamu kandidatu vadinti Antaną Kliunką. Oficialiai buvo patvirtintas Lietuvos komunistų partijos kandidatas Donatas Morkūnas. Taigi, Žemaitės rinkimų apygardoje liko iškelti du Sąjūdžio remiami kandidatai. Rinkimų išvakarėse Šiaulių Sąjūdžio valdyba pakeitė Tarybos sprendimą. Nutarta, kad Sąjūdis parems tik A. Kliunką. Tačiau nebeužteko laiko agitacinei kampanijai, kad rinkėjus pasiektų informacija apie remiamo kandidato pasikeitimą. Nedideliu skirtumu antrajame ture laimėjo D. Morkūnas.

1990 m. kovo 11 d. Aukščiausiosios Tarybos deputatai išpildė juos delegavusios organizacijos – Sąjūdžio – valią ir paskelbė Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą.

Lietuvos Nepriklausomybė buvo iškovota aidint vadinamosios Dainuojančios revoliucijos garsams. Tačiau jos apgynimas pareikalavo aukų. Prie Lietuvos radijo ir televizijos komiteto bei televizijos bokšto buvo sužeisti šimtai žmonių, o 14 žuvo.

Maldomis, giesmėmis ir dainomis įveikėme 1991-ųjų metų sausio agresijos galvažudžius, nesiryžusius pulti Lietuvos širdies – Parlamento.

Pamenate, koks skaidrus, didus ir sutelktinis buvo sausio bei tų pačių metų Medininkų aukų gedėjimas ir laidotuvės?

Tokie kilnūs išmokome būti Sąjūdžio mitinguose, nes apie Laisvę svajojome gražiai. Be tamsių, klampių minčių.

Apie ką negalvojome Sąjūdžio mitinguose? Na, atsakykite patys sau... mintyse. Ar tikėjotės, kad realiose ar imitacinėse kovose dėl valdžios galių bus apspjaudyti Atgimimo šaukliai Justinas Marcinkevičius ir Romualdas Ozolas? Ką sakytumėte, jei būtumėte išgirdę vieną iš signatarų vadų mestelint: „O kas jo prašė?“ Čia apie didžiavyrį Nepriklausomybės Akto signatarą Algirdą Vaclovą Patacką, kuris sausio agresijos metu ištisas paras budėjo prie daugiau nei po trijų dešimtmečių faktiniu šalies vadovu pavadinto asmens, pasiruošęs kūnu jį pridengti.

Na, pakelkite ranką, kas bent įtarėte, kad 1992-aisiais, kuomet visos apklausos rodė Sąjūdžio pergalę, rinkimuose į Parlamentą beveik konstitucinę daugumą surinks tie komunistinės nomenklatūros atstovai ar jų bendrapartiečiai, kuriuos taip uoliai kritikavome pirmuosiuose Sąjūdžio mitinguose.

Antrasis Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio suvažiavimas. Vilnius, 1990 m. balandžio 21–22 d. Romualdo Struogos nuotrauka

Man ir šiandien sunku suprasti, kaip po sausio įvykių ir Medininkų tragedijos, praėjus vos metams, išdidžios Tautos ryžtą palaužė padidinta „šlapios dešros“ kaina ir taupant daugiabučiuose prisuktas karštas vanduo.

Nuo tų nelemtų ketvirtųjų Sąjūdžio metų prasiėjo Lietuvos susiskaldymas, pridėjo dešimtys politinių darinių, pasivadinusiu partijomis, stojo didžiosios socialinės atskirties pradžia. Į Nepriklausomos Lietuvos valdžią grįžo buvusios sovietinės nomenklatūros elitas. Pastarosios sprendimais 1992–1996 m. laikotarpiu ir buvo užprogramuotas pokomunistinės Lietuvos ūkio vystymasis.

Mažoje valstybėje priešlaikiniuose 1992-ųjų Aukščiausiosios Tarybos rinkimuose dalyvavo per 20 politinių darinių: iki okupacinėje Lietuvoje gyvavusios ir atsikūrusios partijos bei organizacijos naujoviškais, gana pretenzingais pavadinimais. Jei sukonkretintume, tai daugiamandatėje rinkimų apygardoje kovėsi 17 organizacijų, vienmandatėse – daugiau nei 22 organizacijų kandidatai. Akimirksniu buvo realizuotas Sąjūdžio programinis punktas, bylojantis apie daugpartinę sistemą.

Kas šiandien beatsimena tokias vienkartinės partijas ar politinius judėjimus: Lietuvos sandraugą, Lietuvos judėjimą „Černobilis“, Lietuvos patriotų sąjungą, Lietuvos Respublikos tautos pažangos judėjimą, Visuotinį politinį judėjimą

už socialinį teisingumą ar Lietuvos nuosaikiųjų judėjimą?

Tik labai gerai visuomeninius procesus strateguojantys politologai galėjo nuspėti pirmųjų atkurtos Nepriklausomos Lietuvos rinkimų baigtį. Kiek patirties rinkti deputatus daugpartinės sistemos sąlygomis turėjo „didžiai politizuota Tauta“? Iki tol, per 50 okupacijos metų, žmonės 99,9 proc. balsavo už vienintelę rinkimų dalyvę – Sovietų Sąjungos komunistų partiją.

Neskaičiuokime 1990-ųjų vasario 24 d. rinkimų, nes tuomet žmonės žinojo šūkį „Už Sąjūdį, už Lietuvą“ ir rinkosi sąjūdininkus, naiviai nekreipdami dėmesio, kad greta disidentinės praeities kandidatų yra daug metų kišenėse nešiojantys raudonus biilietus. Pastarasis dokumentas ne vienam jau buvo atvėręs kelius į valdžios Olimpą, todėl aukštąsias partines mokyklas baigusiems nebuvo sunku prisitaikyti prie to laiko diktuojamų „perestroikos“ realijų.

„Naš paravozv periot letit, v komune ostanovka“, – brazdindamas gitara 1992-ųjų rinkiminę naktį dainavo Sąjūdžio Šiaulių skyriaus pirminkas Antanas Pniauskas, sužinojęs rinkimų į Aukščiausiąją Tarybą rezultatus.

Buvo paneigtos visos apklausos, atliktos mėnesį iki rinkimų, t. y. 1992 m. rugsėjo 14–20 d., kad Demokratinę darbo partiją (pirmasis Lietuvos

Mitingas Zokniuose. Kalba Algimantas Sėjūnas. Šiauliai, 1988 m. Romualdo Struogos nuotrauka

komunistų partijos pavadinimo keitimas) palankiai vertina 19,7 proc., Lietuvos centro judėjimą – 18,4 proc., smetoninius socialdemokratus – 18,1 proc., Lietuvos Sąjūdį – 17 proc. rinkėjų.

Totaliai didele balsų persvara rinkimus laimėjo Algirdo Mykolo Brazausko vadovaujama Lietuvos demokratinė darbo partija.

Šie ketvirtųjų Sąjūdžio metų rinkimai pirmą kartą vyko pagal naują sistemą – 70 deputatų buvo renkama daugiamandatėje apygardoje, t. y. pagal partinius sąrašus, 71 – vienmandatėje (asmenybė) apygardoje.

Pagal partinius sąrašus daugiausia vietų būsimajame Parlamente laimėjo Lietuvos demokratinė darbo partija – 36, Sąjūdžio koalicija – 17, Lietuvos krikščionių demokratų partijos, Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos ir Lietuvos demokratų partijos jungtinis sąrašas – 10, Lietuvos socialdemokratų partija – 5, Lietuvos lenkų sąjunga – 2. Penkios partijos iš 17, įrašytų rinkiminiame biuletenyje, tapo parlamentinės. Panaši tendencija daugiamandatėje rinkimų apygardoje išliko visus 35-erius Sąjūdžio metus, nors partijos keitė pavadinimus, jungėsi ar byrėjo bei nunyko. Iki šių dienų į Parlamentą patenka 5–6 partijų atstovai, kurių pavardės po įvairiausių organizacijų perturbacijų kartojasi vis atsinaujinančiuose sąrašuose.

Vienmandatėse rinkimų apygardose irgi pirmavo A. M. Brazausko partijos kandidatai, iškovoję 35 vietas Parlamente. Sąjūdžio koalicijos atstovams pasisekė tik šešiose apygardose. Šiuose rinkimuose visose trijose Šiaulių apygardose buvo išrinkti Lietuvos demokratinės darbo partijos kandidatai. Tai buvo bene paskutinė analogiškos pilietinės valios išraiška, kurioje labai aktyviai dalyvavo rinkėjai, balsavę ne tik už parlamentarus, bet ir už Lietuvos Respublikos Konstituciją.

Šiuose rinkimuose buvau Sąjūdžio kandidato Algimanto Sėjūno patikėtinė, todėl lankiau rinkimų apylinkes. Tokių eilių prie balsadėžių daugiau nebeteko matyti. Kai kuriose patalpose tvyrojo pelėsių, neskaltų rūbų ir pan. kvapas. Tik vėliau, išgirdusi žmonių klausimus, o kaip čia reikia balsuoti, supratau, kad kažkokiu ženklų buvo pakelti tie rinkėjai, kurie niekada nėra lankęsi rinkimų apylinkėse. Pridususias patalpas rinkimų komisijų nariai nuolat vėdino.

Įdomu, kad 1992-ųjų metų rinkimuose į Aukščiausiąją Tarybą, vienmandatėse apygardose buvo iškeliama ne mažiau kaip penkių įvairių, žinomų ir vadinamųjų vienkartinų, rinkiminių partijų kandidatai. Netikiu, kad kada nors bus analizuojama, kokios jėgos buvo sutelktos prieš tuos, kurie 1990 m. kovo 11-ąją paskelbė Nepriklausomybę. Siūlau panagrinėti situaciją Šiaulių

Dainų rinkiminėje apygardoje, kur 1992-aisiais antrą kartą balotiravosi A. Sėjūnas. Šią apygardą pasirinkau neatsitiktinai, nes signatariškoje Aukščiausiojoje Taryboje buvau šio deputato padėjėja-sekretorė, todėl gerai žinau, kiek per tą sutrumpintą (dvejus metus) kadenciją dirbo šis politikas.

2022-aisiais, 34-aisiais Sąjūdžio metais, Centrinis valstybinis archyvas vykdė Lietuvos Sąjūdžio archyvų kaupimo programą. Pagalvokite, kiek po daugiau nei trisdešimties metų liko gyvų ar neemigravusių ir išsaugojusių Atgimimo laikotarpio dokumentus sąjūdininkų? Tačiau tiek laiko „vėlavo“ politinė valia skirti finansavimą istoriniam paveldui išsaugoti.

Man šis darbas buvo naudingas, nes galėjau dar kartą prisiminti tą likimo valia atmatuotą gyvenimo laikotarpį, kuomet galėjome pajusti, kad leidžiama bent įsivaizduoti, jog neva dalyvaujame svarbiame valstybės formavimo etape.

Tuomet archyvo darbuotojų pasiteiravau, ar daug jiems perduota Nepriklausomybės Akto signatarų regionuose veikusių jų priimamųjų dokumentų. Tokių nebuvo nė vieno, kol jiems neperdaviau A. Sėjūno priimamojo 1990–1992 m. susirašinėjimo, t. y. gaunamų ir išsiunčiamų raštų originalų. Pagal šiuos dokumentus besidomintieji signataro veikla galės susipažinti su nagrinėtų temų įvairove, Nepriklausomybės pradžioje rinkėjus kamavusiomis problemomis ir kiek sveikatos deputatui kainavo, kad žmonėms būtų padėta išspręsti asmenines problemas.

Šis fizikas, likimo ir Sąjūdžio valia 1990-aisiais tapęs politiku, Aukščiausiosios Tarybos (Atkuriamojo Seimo) deputatu, per pačią trumpiausią kadenciją – dvejus metus – gebėjo taip pasitarnauti Šiauliams, kad jau yra vertas paminklo.

Dėl pastarojo mano pasiūlymo atsiras besiginčijančių. Net pats signataras surauks kaktą ir trumpai burbtelės: „Baik! Nenusišnekėk...“ Tačiau aš, kaip įprasta nuolatinių mūsų debatų metu, laikysiuosi savo... Per daugiau nei tris dešimtmečius pažinties ir rimtai, ir juokaudami dar ne taip vienas kitam esame ištare. Geriau pasakyti į akis, nei akmenį užantyje nešiotis...

1990–1992 m. dirbau Parlamente. Buvau deputato A. Sėjūno padėjėja. Tokių etatinių talkininkų kiekvienas signataras teturėjo tik po vieną ir jie dirbo rinkiminėse apygardose. Nebuvo jokių

„mobiliakų“, interneto... Bendravome laidiniais telefonais. Raštus rašėme mechaninėmis spausdinimo mašinėlėmis. O kas nesugebėjo jomis dirbti, mokėsi kaligrafiškai rašyti.

Perskaičiusi išlikusius A. Sėjūno priimamojo dokumentus, priminsiu tuo metu deputato sprestų vietinių problemų diapazoną: nuo geriamojo vandens gerinimo ir geležies šalinimo įrengimų statybos, žemės grąžinimo iki skundų dėl deficitinės tirpios kavos ir kitų maisto produktų dalybų. Valstybinės prekybos įmonės direktorius Raimondas Koreiva dažnai atsakinėdavo į signataro paklausimus: *„1990 metų pradžioje Paklausių prekių skirstymo komisija rekomendavo tirpią kavą parduoti miesto įmonių ir organizacijų dirbantiesiems per jų darbovietes. 1990 metais kiekvienam dirbančiajam buvo parduota po 2 dėžutes [200 gramų] tirpios kavos. Analogiškai buvo aprūpinti nedirbantys pensininkai bei invalidai, Pedagoginio bei Politechnikos institutų studentai, Politechnikumo studentų šeimos. Prieš Naujus metus daugiavaikėms šeimoms ir vaikų invalidų turinčioms šeimoms buvo skirta papildomai po 1 dėžutę [200 gramų] kavos, tai pat pradėta parduoti kava donorams. Be to, visus metus ši kava buvo parduodama vestuvių ir laidotuvių atvejais. 1991 metų kavos fondai dar nežinomi. Išsiaiškinus jos gavimo galimybes, pardavimo tvarka bus suderinta su Paklausių prekių skirstymo komisija.“*

Štai ir paaiškėjo: galimybių talonai ar kvotos Lietuvoje buvo ir Nepriklausomybės pradžioje.

Kiekvieną savaitės penktadienį Šiaulių Sąjūdžio būstinėje įsikūrusiame deputato A. Sėjūno priimamajame vykdavo susitikimai su rinkėjais. Retai kada jų ateidavo mažiau nei trys dešimtys. Ne vien išklausti tuos žmones reikėdavo, o ir padėti jiems – bent atsakyti į rūpimus klausimus.

Kiekvieno žmogaus problemos sprendimą lydėjo susirašinėjimas su institucijomis, legalus ir... kitoks informacijos rinkimas. Šito darbo jau nematydavo nei pats deputatas, nei į jį besikreipiantys rinkėjai. Todėl dėl milžiniško darbų krūvio man į talką atėjo du visuomeniniai talkininkai, sąjūdininkai – Bronislava Cibulskaitė ir „Aukuro“ klubo žaliasis, fotografas Romualdas Struoga.

Po Nepriklausomybės paskelbimo, sisteminių pokyčių metais, karaliavo totalinis deficitas. Visko trūko: gyvenamųjų patalpų, mašinų, telefonų,

Algimantas Sėjūnas (centre) 2-ajame LPS suvažiavime. Vilnius, 1990 m. balandžio 21–22 d. Romualdo Struogos nuotrauka

kokybiškos duonos, mėsos, cukraus... Net ritualinių paslaugų teikimas ir karstų stygius vienu metu buvo užklupęs Lietuvą.

A. Sėjūno priimamojo archyve yra išlikęs šviesaus atminimo pirmojo Šiaulių miesto mero Kazimiero Šavinio atsakymas: „Pranešame, kad šiuo metu baigiama įsisavinti karstų gamybos technologija Šiaulių mieste. Karstus gamins Paslaugų teikimo įmonė. Pirmieji karstai bus pagaminti 1991 metų vasario mėnesį. Įmonė vasario-kovo mėn. numato pradėti gaminti karstus su Medžio apdirbimo kombinatu. Šiuo metu karstų tiekimas iš Kauno ritualinių paslaugų Ariogalos karstų gamybos cecho vyksta patenkinamai. Buvo transportavimo problemų, tačiau jos operatyviai išspręstos. Kainos bus įvairios: nuo 100 iki 200 rublių. Pastarųjų metų faktai rodo, kad šarvojant ir laidojant šiauliečius, nemažai prisideda įmonės, organizacijos, paremdamos velionių šeimas pinigais. Dažnai yra padengiamos išlaidos, surištos su karstų įsigijimu.“

A. Sėjūno priimamasis yra gavęs atsakymą iš Šiaulių pieno kombinato. Jame paaiškinama, kodėl parduotuvėse trūksta pieno produktų. Pasirodė, kad Nepriklausomybės pradžioje trūko net... pakuočių: „Nesant pakankamam kiekiui taros bei fasavimo medžiagos mažiau atsivežame žaliavos ir tais atvejais prekybininkų užsakymai pilnai nepatenkinami.“

Norėdama kuo autentiškiau pateikti daugiau nei trisdešimties metų senumo įvykius, cituoju nepataisytus raštų originalus.

Pastaruoju metu Lietuvoje fiksuojama nelaimingų atsitikimų, kuomet elektriniais paspirtukais neatsargiai siautėjama pėsčiųjų takuose ir sužeidžiami žmonės. Problema sena, kaip ir pasaulis, tik transporto priemonės kinta.

1990 m. lapkričio mėnesį į A. Sėjūną kreipėsi jo apygardos rinkėjai iš Dainų mikrorajono, skųsdamiesi paaugliais, kurie kiemuose chuliganiškai važinėjasi... mopedais. Deputatas kreipėsi į Valskybinės autoinspekcijos vadovą pagalbos ir gavo patikinimą, kad jo vadovaujama įstaiga „visada stengiasi padėti miesto gyventojams ir gavusi iš jų signalų dėl Kelių eismo taisyklių pažeidimų, visada operatyviai reaguoja. Pastebėjus mopedų vairuotojus, kurie trikdo gyventojų ramybę, inspektoriai visada juos sudrausmina.“

Išlikęs susirašinėjimas liudija dar vieną įdomų faktą. Paskelbus Nepriklausomybę butai, kolektyviniai sodai, garažai ar sklypai metaliniams garažams pasistatyti buvo skiriami ir Šiauliuose dislokuotos okupacinės armijos karininkų šeimoms.

Tarkime, kai tik pasižiūriu į archyvuose saugomą informacinę lentelę „Butų skyrimas biudžetinėms ir kitoms organizacijoms“, vis „nepagaunu kampo“, kodėl karinis dalinys 5204 neprašo nė vieno buto,

tačiau jam skiriami... net 4. Viską suverčiu korektūros klaidoms. Taip ramiau.

Antraisiais Nepriklausomybės metais, priėmus turto grąžinimo įstatymus, daugiausia, per 80 proc., į A. Sėjūno priimamąjį besikreipiančių asmenų prašė padėti susigrąžinti turėtą arba paveldėtą žemę, gauti kompensacijas už okupacijos laikotarpiu atimtus pastatus.

Signataro priimamojo archyviniai dokumentai ne tik liudija, kokį laikmetį turėjo išgyventi rinkėjai ir jų išrinktieji. Gyvenome unikaliu metu, kuomet įstatymų leidybos institucijos atstovas nevengė tiesiogiai kiekvieną savaitę bendrauti su žmonėmis. A. Sėjūnas rengė radijo forumus, besiskundžiančiųjų akistatas su jų skriaudėjais ir sprendavo kartais dėl kvailų valdininkijos principų atidėliojamus paprastus, kasdienius klausimus.

Šių dienų valdžioje esančiųjų elgesys, savotiška neapykanta žmonėms ryškiai kontrastuoja su Nepriklausomybės Akto signataro A. Sėjūno ir jo rinkėjų bendryste. Parlamentaras, negavęs atsakymo į savo ar padėjėjų paklausimą, leisdavo rašyti tokio turinio kvietimą: *„Pagal Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios tarybos deputato statuso III skirsnio 10 str. deputatas „turi teisę kviešti dalyvauti priėmimo savivaldybių pareigūnus, įstaigų ir organizacijų valdytojus ir savininkus“. Kadangi Jūs neatsakėte deputatui į 1990-07-26 dienos raštą, prašyčiau š. m. rugsėjo 28 dieną, 16 val. atvykti į A. Sėjūno priimamąjį – adresu – Aušros alėja 49.“*

Vienas parlamentarui neatsakęs įmonės vadovas turėjo užnugarį – įtakingą brolių Šiaulių savivaldybėje, todėl nepaisė ir kvietimo susitikti. Teko prašyti prokuratūros pagalbos. Tik tuomet signatarui A. Sėjūnui pavyko pasimatyti su labai savimi patenkintu viršininku.

Pats skaudžiausias deputato pirmosios kadencijos darbas buvo tarpininkavimas aprūpinant butais vieno Bačiūnų gatvės namo gyventojus. Pastate, kuriame anksčiau veikė remonto įmonė, po rekonstrukcijos buvo įrengti butai, kuriuos suteikė jaunos šeimos. Į deputatą A. Sėjūną žmonės kreipėsi tuomet, kai ėmė sirgti tame name gyvenusių žmonių vaikai: jiems slinko plaukai, kankino silpnumas. Kuomet tėvai savo atžaloms atliko kraujo tyrimus, paaiškėjo, kad jame beveik visi Dmitrijaus Mendelejevo lentelės sunkiųjų metalų elementai.

1991-aisiais metais sunkiaisiais metalais užkrėsto namo gyventojai buvo iškeldinti ir gavo butus. Tačiau žaliuoju vadinamam parlamentarui A. Sėjūnui likimas lėmė gelbėti ir viso miesto gyventojų gyvybes. Nė kiek neperdedu.

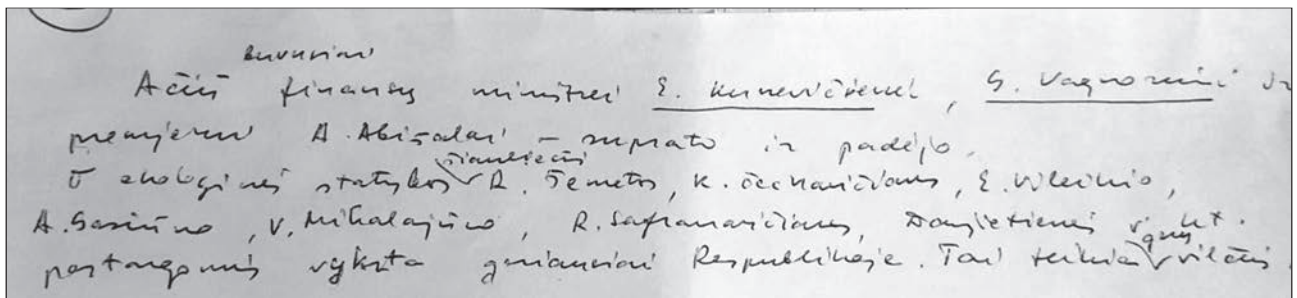
Darbas rinkimų apygardose ir žmonių priėmimai buvo tik maža tuometinių deputatų veiklos dalis. Paprastai tam būdavo skiriamas savaitgalis, o nuo pirmadienio iki penktadienio Aukščiausiosios Tarybos deputatai dirbdavo Vilniuje, kur ruošdavo ir priiminėdavo valstybės gyvenimą reglamentuojančius dokumentus.

Labai gaila, kad signataras A. Sėjūnas nerašo prisiminimų, nes daug ypač vertingos informacijos niekada ir neišvys dienos šviesos. Paminėsiu vieną unikaliausių šio Sąjūdžio deputato darbų, apie kurį kiekvienas šiaulietis privalėtų žinoti.

Mano kartos žmonės prisimena, kokį bjaurų geriamąjį vandenį iki Nepriklausomybės atkūrimo gėrė miestelėnai. Iš krano tekančio vandens kokybę tuo metu labai vaizdingai apibūdino Šiaulių dramos teatre pradėjęs dirbti vyriausiasis režisierius Gytis Padegimas. Viename savo emocingų viešųjų pasisakymų jis konstatavo, kad *„šiame mieste neįmanoma dėvėti baltų drabužių, nes nėra galimybių juos padoriai išskalbti“*. Centralizuotai tiekiamas vanduo buvo prisodrintas geležies, iš kranų tekėjo kavos spalvos rudas vanduo.

Prisimenu, kad vienas ekologijos problemas sprendusio signataro A. Sėjūno rinkiminis pažadas balotiruojantis į 1990-ųjų Aukščiausiąją Tarybą buvo pastatyti geriamojo vandens gerinimo ir geležies šalinimo įrengimus Šiauliuose.

Įsivaizduokite pirmųjų Nepriklausomybės metų valstybines problemas. Lietuvą užgriuvo ekonominė blokada, Sovietų Sąjunga reikalavo skelbti moratoriumą Kovo 11-osios aktui, nebeliko centralizuotų naftos produktų iš Sovietų Sąjungos tiekimo, sausio 13-osios agresija liudijo trapią Nepriklausomybės būtį, valstybės biudžetas buvo apgailėtinais menkas. Be to, nebesutarė ir skilo Aukščiausioji Taryba. Dalis signatarų ėmė posėdžiauti ne tradicinėje salėje. Prasidėjo vadinamoji „parlamentinė rezistencija“. Vienas po kito pasikeitė bene keturi premjerai. Buvo nuspręsta organizuoti priešlaikinius rinkimus. 1990-ųjų Aukščiausioji Taryba, paskelbusi Nepriklausomybės atkūrimą, kadencija baigė tik ją įpusėjusi.

Trisdešimt ketvirtaisiais Sąjūdžio metais (2022) privačiame Atgimimo laikotarpio dokumentų archyve netikėtai surasta signataro Algimanto Sėjūno raštelio faksimilė, rašyta prieš 30 metų, kuomet politikas sužinojo, kad Šiauliams sugrąžintos ekologinio projekto lėšos. Dabar Lietuva – daugelio tarptautinių aplinkosauginių susitarimų ir sutarčių dalyvė

Manau, joks kitas deputatas tokioje šalies užsienio ir vidaus ūkio suirutės situacijoje nebūtų gebėjęs tesėti rinkiminio pažado – pagerinti Šiaulių vandenį. Signatarui A. Sėjūnui pavyko į paskutinį savo kadencijos metinį Lietuvos Respublikos biudžeto projektą įrašyti reikiamą sumą Šiaulių vandens gerinimo įrengimų statyboms.

Pasibaigus pirmajam rinkimui į Seimą turui jau žinojome, kad Sąjūdžio koalicija juos pralaimėjo. Po A. Brazausko kreipimosi į šiauliečius buvo aišku, kad ir vienmandatėse apygardose Sąjūdžio kandidatams bus sunku pasiekti pergalės antrajame rinkimų ture.

Beišsivaikštant signatariškajai Aukščiausiajai Tarybai ir 1992-ųjų Seimo rinkimus daugiama-
ndatėje apygardoje laimint Komunistų partijos pavadinimo atsikračiusiai organizacijai, t. y. pačiame tarpuvaldyje, įvyko daug keistų, rinkėjo akiai nepastebėtų užkulisinių veiksmų.

Priminsiu, kokiomis sąlygomis svarbiausiąjį rinkiminį pažadą tesėjo 1992 m. rinkimuose į antrąjį turą patekęs signataras A. Sėjūnas.

Jis dirbo iki paskutinės akimirkos. Lietuvos Respublikos biudžeto projekte jau buvo numatyti pinigai Bubiuose esančios Dzidų vandenvietės geriamojo vandens geležies šalinimo įrenginių statybai. Rinkiminės kampanijos metu lankėmės statybvietėje. Signataras drauge su Šiaulių vandenų direktoriaus pavaduotoju Edvardu Vileikiu klampėjo po išmaurotą objekto teritoriją ir domėjosi, kaip vykdomi darbai ir ką dar reikia padaryti už skirtus pinigus.

Užmojų būta nemenkų... O tada, kaip įprasta keičiantis valdžioms, buvo pradėtas „pokiliminis“ biudžeto projekto koregavimas. Ketinta Šiaulių vandentvarkos projekto finansavimo lėšas perduoti kitam Lietuvos didmiesčiui.

Murkdydamiesi statybvietės aikštelės purve to dar nežinojome. Mobiliųjų telefonų nebuvo. Tik grįžusiam į namus Šiauliuose A. Sėjūnui paskambino Aukščiausiosios Tarybos Aplinkosaugos komiteto patarėjas Dainius Ligis ir pranešė, kad mūsų miestui numatytas lėšas ruošiamasi nukreipti į... Kauną. Lietuvos Respublikos premjero kėdėje tuomet sėdėjo Aleksandras Abišala.

Sulaukus tokios žinios, visus, daug dirbusius, kad Saulės miesto vandens kokybė pagerėtų ir Pieninio mikrorajone iš krano nebebėgtų kavos spalvos skystis, pasitiko karštas savaitgalis.

A. Sėjūnas pirmadieniui derino priėmimo laiką pas tuometinę finansų ministrę Elvyrą Kunevičienę. Su svarbiausiuoju Šiaulių savivaldybės aplinkosaugininku Romu Šemeta jis susitarė, kad į tą priėmimą atvyks ir miesto delegacija.

O tuo metu sostinėje E. Kunevičienė aiškinosi, kas be jos žinios „sumastė“ atimti pinigus iš Šiaulių, kuomet miestas jau stato objektą. Kilo nemenkas triukšmas. Savo pavaduotojui, ilgamečiam finansų srities virtuozui, anot visažinės Vikipedijos, 1980–1982 m. dirbusiam net Kubos švietimo ministerijos patarėju finansų klausimais, Reinoldijui Šarkinui teko ištverti grąsinimus prokuratūra ir kitomis sankcijomis.

Štai kaip susitikimo su finansų ministre E. Kunevičiene detales prisimena R. Šemeta: „Atvažiuo-
vome į Vilnių. Mus nuvedė į ministrės kabinetą. Ji pavaišino Šiaulių miesto delegaciją kava, o ties praviromis E. Kunevičienės kabineto durimis stabtelėjęs jos pavaduotoja R. Šarkinas informavo, kad po pusvalandžio bus sutvarkyti dokumentai ir Šiauliai pinigus gaus. Turiu prisipažinti, kad šis susitikimas ministerijoje įstrigo dar ir dėl patirtos atmosferos. Tuomet jautėsi, kad Vilniui tikrai rūpi

Šiauliai. Va, prisiminiau ir dabar geros emocijos užplūdo.“

Signataras A. Sėjūnas kratosi padėkų už tos kadencijos pasiekimus, turėjusius realią išliekamąją vertę Saulės miestui: *„Tada dirbo puiki komanda. Aš anuometinių darbų organizavimą vadinau ir tebevadinu Šemetos dispečerine. Tai Romas, sužinojęs, kad grįžtu namo po savaitės darbo Parlamente, sukviesdavo visus vandentvarkos projekte dalyvaujančius – Šiaulių vandenų atstovą E. Vileikį, aplinkosaugos ideologinį vadą Kąstytį Cechavičių, visada padėdavusį tuometinį miesto vicemerą Romualdą Janušą. Miesto valdžia netrukdyt. Galėjome tartis, strateguoti, dirbti. R. Šemeta paruošdavo namų darbus – pateikdavo išsamią ataskaitą, kas padaryta, ko artimiausiu metu reikia. Buvo smagu taip dirbti, kad pasiektume rezultatą. Jis tarsi kontroliavo darbų vykdymą. Ir darė tai labai profesionaliai.“*

R. Šemeta tarsi antrina signatarui: *„Pavyzdžiui, statybinė organizacija galėjo dirbti savo įprastu ritmu. Atpylė valandas ir namo. Tačiau tada visiems reikėjo švaraus vandens, supratome, kad nuotekos teršia aplinką. Toks jausmas, kad turėjome planą įvykdyti planą.“*

O tas planas neatsirado iš niekur. Ekologinėmis Šiaulių problemomis fizikas A. Sėjūnas domėjosi nuolat. Daugiau informacijos gauti padėjo įsikūrus „Aukuro“ žaliųjų klubas. Jame susibūrė įvairių profesijų ir specialybių žmonės, puoselėjantys aplinką ir tautines tradicijas.

Rimantas Braziulis, Rimvydas Tamulaitis, Darius Ramančionis, Albertas Špokas, Albertas Martinaitis, Rasa Budrytė – pirmieji aplinkosaugos fronto kariai, dirbę kartu su „Aukuro“ klubo nariu A. Sėjūnu.

Dar nebūdamas Aukščiausiosios Tarybos deputatu, A. Sėjūnas jau turėjo surinktą informaciją apie žmonių sveikatai kenksmingą Šiaulių vandenį. 1989 m. miesto laikraštyje buvo išspausdintas Sanitarijos ir epidemiologijos stoties vyriausiojo gydytojo Prano Ainio pranešimas apie mūsiškio geriamojo vandens užterštumą. Jame geležies buvo 2,13 mg/l, kai norma tik – 0,3 mg/l, bendras kietumas – iki 11 mg/ekv.l, kai norma – 7 mg/ekv.l. Visi vandens užterštumo rodikliai 75 proc. viršijo normą.

Šiaulių geriamojo vandens drumstumas buvo iki 14 balų, kai norma – 1,5 balo, o spalva – net dvigubai viršijo leistinas normas.

Iki Nepriklausomybės atkūrimo šiauliečiai gerė sveikatai kenksmingą vandenį. Tais pačiais 1989-aisiais „Tiesos“ laikraštyje, tarpininkaujant dar vienam būsimajam šiauliečių signatarui Romualdui Ozolui, pasirodė A. Sėjūno straipsnis apie užterštą geriamąjį vandenį Šiauliuose.

Parlamentinės valdžios pasikeitimo momentu A. Sėjūno „išplėsti“ milijonai iš esmės pakeitė situaciją mieste. 1992 m. Aleksandro Abišalos vyriausybės nutarimu Nr. 656 net 346 mln. rublių buvo skirti gamtosauginėms problemoms spręsti. Iš jų Vilniui atiteko 91,2 mln. rublių, Kaunui – 58,5 mln., Šiauliams – 175 mln. Iš šios sumos – 67 mln. – IV vandenvietės geriamojo vandens geležies šalinimo įrenginių statybai. Priminsiu, kad pirminiame variante Saulės miestui buvo numatyti net 265 mln. rublių, tačiau dėl užkulisinių „mūšių“ ir kitų šiauliečių deputatų trukdžių suma gerokai aptirpo.

1992 m. rugsėjo 17 d. Šiaulių savivaldybės tarybos posėdyje pirmininkas Alfredas Lankauskas ir meras Arvydas Salda padėjo Aukščiausiosios Tarybos deputatui A. Sėjūnui už svarią paramą sprendžiant ekologines ir kitas miesto problemas.

Vanduo – gyvybės šaltinis – Šiauliuose jau seniai turi jam būdingą spalvą ir skonį, o kažkada savo valdžios galias tvirtai ir principingai visuomenės gerovei panaudojęs signataras A. Sėjūnas tiesiog primirštas. Neaptikau jo pavardės jokiuose oficialiuose miesto rašytiniuose šaltiniuose, nepastebėtas šis žmogus net šventiniame jau pastatytų geriamojo vandens geležies šalinimo įrengimų atidarymo renginyje.

Apie tai rašau ne dėl buvusio valdžios žmogaus pagarbinimo. Signataras savo kuklumu gali bet ką priblokšti. Nei jam, nei man pompastiški pagarbinimai nėra svarbūs. Tiesiog negaliu pakęsti, kuomet klastojama istorija ir ant bačkų, nugvelbdami sveitimą triušą, lipa minkštakūniai pagyrūnai.

Pastarieji lengviau įsimenami nei tyliai, ramiai dėl konkrečių rezultatų dirbantieji. Ar pastebėjote, kiek šnekorių patenka į Parlamentą? O vėliau prisiplakėlius garsiai keiksnoti tenka...

Negalima visų rinkėjų matuoti vienu matu ir sakyti, kad jie – kvaili, beraščiai buduliai. Taip

dažnai žmonės iš gatvės pavadina valdžios kėdėse nutūpę veikėjai ar už jų reklamą užmokesčius gavusi sisteminė žiniasklaida.

Nedera ir visų signatarų ar Lietuvos Seime dirbančių politikų įsivaizduoti tik prie sotaus lovio prikritusių.

Man pasisekė. Aš mačiau nuoširdžiai Tautai ir Tėvynei dirbusių ar iki šiol tebetriūsiančių politikų. Išmokau atskirti ir pasirinkti tuos, kurie gali atsispirti kupiūrų pagundai. Sutikau ir vieną kitą, išlaikiusį išbandymą valdžia: nežeminantį aplinkinių, nesididžiuojantį savo užimama visuomenine pozicija, komunikuojantį su žmonėmis ir neiškeliantį savo nuomonės virš kitų mintijimų.

Patyriau, kad turime tokius politikus, kokius patys išsirenkame ir kiek ryžtamės daryti įtaką jų veiklai. Nekontroliuojamas valdžios žmogus, kaip ir pelkėje stovintis vanduo, pašvinksta.

Esu laiminga, kad likimas lėmė dirbti su padoriais politikais. Todėl keliu šiandien skaidrią taurę Šiaulių vandens už signataro Algimanto Sėjūno ir jo komandos žmonių veiklos rezultatus.

Baltijos jūros regiono vandens apsaugos konvencija įpareigoja imtis konkrečių veiksmų mažinant vandens taršą, įgyvendinti Helsinkio komiteto (HELCOM) rekomendacijas aplinkosaugos klausimais.

1992 m. Baltijos jūros šalys sudarė detalią Baltijos jūros aplinkosaugos veiksmų programą, skirtą jos ekologiniam balansui atkurti. Šiauliai įvardyti vienu didžiausių Lielupės baseino, Rygos įlankos ir Baltijos jūros teršėjų, prioritetiniu „karštu tašku“. Lietuvos Vyriausybė pripažino problemą ir įsipareigojo sumažinti taršą pagal HELCOM rekomendacijas.

1992 m. Lietuvos Aukščiausioji Taryba pripažino Šiaulių nuotekų valymo įrenginių statybą prioritetine ir 1998 m. Šiaulių aplinkosaugos projektas buvo įtrauktas į Valstybės investicijų programą, kurią patvirtino Lietuvos Respublikos Seimas.

Bendra projekto vertė – 22,85 mln. JAV dolerių.

Lietuvos Respublikos Vyriausybė iš valstybės biudžeto skyrė 7,6 mln. JAV dolerių subsidiją (33 proc. lėšų).

Pasaulio bankas skyrė 5,82 mln. JAV dolerių paskolą (30 proc. lėšų).

Švedijos Vyriausybė per Švedijos tarptautinio vystymosi bendradarbiavimo agentūrą SIDA

suteikė 31,5 mln. Švedijos kronų subsidiją nuotekų valymui Šiauliuose gerinti ir bendradarbiavimo sutarčiai įgyvendinti (20 proc. lėšų).

Suomijos Vyriausybė per Suomijos aplinkos ministeriją suteikė 7,3 mln. Suomijos markių subsidiją nuotekų sistemai gerinti (8 proc. lėšų).

Norvegijos Vyriausybė per Norvegijos taršos kontrolės komitetą suteikė 1,5 mln. JAV dolerių subsidiją Šiaulių miesto nuotekų tinklams renovuoti ir bendradarbiavimo sutartims įgyvendinti (7 proc. lėšų).

Šiaulių miesto savivaldybė iš biudžeto skyrė 0,45 mln. JAV dolerių subsidiją (2 proc. lėšų).

Asmeninės signataro A. Sėjūno savybės, fiziko konkretumas, santūrumas ir nuosekli žmonių rinkto politiko veikla padėjo garantuotus pamatus Šiaulių vandentvarkos, nuotekų valymo projektams.

Būtų logiška, jei po svarbiausiojo signataro A. Sėjūno rinkiminio pažado ištesėjimo peripetijų parašyčiau, kaip baigėsi 1992-ųjų metų rinkimai į Aukščiausiąją Tarybą Dainų rinkimų apygardoje.

Pirmajame ture buvo iškelti septyni kandidatai: Kęstutis Masiulis (Lietuvos liberalų sąjunga), Arvydas Ivaškevičius (Lietuvos demokratinė darbo partija (buvusi LKP)), Algimantas Sėjūnas (Lietuvos Sąjūdis), Donatas Morkūnas (Lietuvos socialdemokratų partija), Vaclovas Vingras (Lietuvos centro judėjimas), Virgilijus Kačinskas (Lietuvos nuosaikiųjų judėjimas), Kęstutis Urbaitis (Lietuvos liberalų sąjunga).

Prieš Sąjūdžio kandidatą A. Sėjūną stėjo galingos pajėgos: du kolegos signatarai, nedrįsę balotiruotis savo buvusiose apygardose, – V. Kačinskas ir D. Morkūnas. Be to, net penki kandidatai iš šešių buvę Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių tarybos nariai.

Į 2-ąjį 1992 m. rinkimų turą pateko sąjūdininkas A. Sėjūnas ir pavadinimą pakeitusios Komunistų, t. y. Demokratinės darbo, partijos atstovas A. Ivaškevičius. Pastarasis ir laimėjo šiuos rinkimus.

Kai 2023-ųjų pavasarį Nepriklausomybės Akto signataro A. Sėjūno paklausiau, kaip jaučiasi ištesėjęs vieną svarbiausių gyvenimo pažadų rinkėjams, jis atsakė:

– Mačiau žmones, besimaudančius Kulpėje. Dar prieš įsikuriant Sąjūdžiui, ekologinių problemų klube „Aukuras“ kalbėdavome apie Šiaulių vandenį, užterštas Lielupės baseino upes, kurias

įteka į Baltijos jūrą. Tuomet svajojau, kad į Kulpę sugrįžtų gyvybė, kad joje žmonės galėtų maudytis. Mano svajonė išsipildė.

Šių prisiminimų fragmento moralas toks: jeigu norime, kad svajonės pildytųsi, privalome ne skųstis, dejuoti, pyktis ir rietis, o dirbti. Daug. Ramiai. Produktiviai. Kryptingai.

1992 m. Demokratinei darbo partijai (buvusiems komunistams) laimėjus AT rinkimus, Parlamento pirmininku trumpai pabuvęs šios organizacijos lyderis A. Brazauskas balotiravosi Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimuose. Nugalėjęs juose Lietuvai ištikimą nepartinį kandidatą Stasį Lozoraitį, buvęs Sovietų Sąjungos komunistų partijos vadovas, tą partiją transformavęs į Lietuvos komunistų ir pervardijęs į Demokratinę darbo, užbaigė vadinamosios valdžios piramidės formavimą.

Daugiau nei penkmečiui Lietuvoje nuo Prezidentūros iki Parlamento stėjo ekskomunistų valdžia.

Dabar galime tik aikčioti ir stebėtis, kodėl rinkėjai balsavo už su buvusiais okupantais kolaboravusią partiją. Į penktuosius Sąjūdžio metus Lietuva įžengė ryžtingai sulipdžiusi prokomunistinės valdžios piramidę. Tuomet dar ne vėlu buvo pagalvoti apie kokį nors šlubą, kreivą dekomunizacijos įstatymą.

Tačiau kas gi patekęs į valdžią darys savo partijai *harakiri* (ritualinės savižudybės būdas feodalinėje Japonijoje).

Internetinėse enciklopedijose ir kituose šaltiniuose, analizuojant 1992–1996 m. rinkimus į Lietuvos Respublikos Aukščiausiąją Tarybą, minima, kad Parlamento Tėvynės sąjungos-Lietuvos konservatorių frakcijoje buvo 23 nariai. Galiu tik spėti, kad taip guodžiamasi Sąjūdžio koalicijai pralaimėjus 1992 m. spalio 25 d. rinkimus, nes tuo metu tokios partijos dar nebuvo.

Po neprognozuoto politinio bankroto kažkur sostinėje galbūt buvo nutarta pasimokyti iš Lietuvos komunistų partijos meistriškų persikūnijimų į visokius naujadarus, iš esmės nepakeičiant esmės. Buvo labai nesunku pastebėti, kad iki šių dienų mūsų valstybės rinkėjai tiki, kad ateis nauji gelbėtojai.

1993 m. gegužės 1 d. ant Lietuvoje dar gana aktyviai veikusio Sąjūdžio organizacijos pamatų susikūrė Tėvynės sąjungos-Lietuvos konservatorių partija (TS-LK). Čia pat gimė ir netolimą praeitį

atspindintis tautosakos elementas. Naująjį politinį darinį imta vadinti Tėvynės sąjunga-LKP. Pastarasis trijų raidžių trumpinys teikė užuominą, kad Lietuvos komunistų partijos pavadinimas atgijo kitu pavidalu.

Nuo šios datos Parlamente opozicinė TS-LK suaktyvino veiklą nuolatinio elektorato formavimo baruose. Vienas po kito buvo siūloma organizuoti populistinius referendumus, kuriuose teikiamos LR Konstitucijos pataisos ir kt. reikalavimai, kurie iš esmės buvo naudingi rinkėjams, tačiau tuo metu valstybę valdžiusios prokomunistinės daugumos propaganda įrodė esanti stipresnė. Retorinis klausimas: ar daug žinote šalių, kur gyventojai nebalsuotų už nuvertėjusių indėlių kompensavimą ar dėl teisingumo atkūrimo ir pan.? Aštuntaisiais gyvavimo metais Sąjūdis buvo tiek nusilpęs, kad jo tebeleidžiamos žiniasklaidos priemonės neatsvėrė susicementavusios valstybinės ir valdžios partijų ruporų skleidžiamos informacijos. Tuo metu išryškėjo viena didžiausių Atgimimo laikotarpiu gimusio Laisvės šauklio – Sąjūdžio – klaidų. Nebuvo sukurta tvirta ir darbinga Sąjūdžio informacinė agentūra (SIA), o vėliau nė nesistengta išsaugoti gležną jos užuomazgą.

1992–1996 m. Aukščiausioji Taryba įsirašė į šalies istoriją kaip keturių neįvykusių referendumų organizatorė. Tačiau pastarąją kadenciją prasi-dėjęs aktyvus valstybinio turto privatizavimo ir jo valdymo etapas buvo lydimas skandalingų bylų, visuomenės pasipiktinimo akcijų, todėl artėjančių Parlamento rinkimų prognozės buvo palankios iš Sąjūdžio „išsiritusiai“ Tėvynės sąjungos-Lietuvos konservatorių partijai.

1996–2000 m. Aukščiausioji Taryba buvo pavadinta Atkuriamuoju Seimu. Joje bene paskutinį kartą labai ryškios švytuoklės principu valdžią iš kairiųjų perėmė prosąjūdietiška Tėvynės sąjunga-Lietuvos konservatorių partija, pelniusi 65 rinkėjų balsus. Krikščionys demokratai surinko 16, Romualdo Ozolo vadovaujama Lietuvos centro sąjunga – 11 rinkėjų suteiktų mandatų. Praėjusios Seimo kadencijos lyderė Demokratinė darbo partija naujajame Parlamente teturėjo 12, socialdemokratai – tiek pat.

Antruosiuose po Nepriklausomybės paskelbimo Parlamento rinkimuose daugiamandatėje (partinių sąrašų) apygardoje balotiravosi 26 politinės

organizacijos, iš kurių tik penkios sulaukė rinkėjų pasitikėjimo.

Vienmandatėse rinkimų apygardose žmonės balsavo už asmenybes, todėl čia vietų 1996–2000 m. Seime pelnė Valstiečių ir krikščionių demokratų sąjungos nariai, socialdemokratai – 2 000 (vadinamieji socdemai dutūkstantininkai), modernieji krikščionys demokratai, nuosaikieji konservatoriai ir jungtinis demokratų ir Liaudies partijos sąrašas. Pavieniai šių politinių darinių Seimo nariai prisijungė prie kitų partijų frakcijų arba liko „nefrakciniai“.

1996 m. gruodžio 27 d. Lietuvos Respublikos Seimas, pratęsdamas darbus po 1991 m. gruodžio mėnesio Aukščiausiosios Tarybos prisijungimo prie Šiaurės Atlanto bendradarbiavimo tarybos, patvirtino LR nacionalinio saugumo pagrindų įstatymą. Pastarajame jau ne pareiškimais, o norminiu aktu patvirtinama, kad įstojimas į NATO yra mūsų šalies užsienio politikos prioritetas.

Valstybės ūkiniame-ekonominiame gyvenime pradėtas vieno iš Lietuvos strateginių objektų privatizavimo etapas. 1999 m. rudenį 33 proc. „Mažiečių naftos“ akcijų įsigijo JAV bendrovė „Williams International“. Į šios bendrovės rankas perduotas įmonės valdymas sukėlė iki šių dienų prisimenamą rezonansinį triukšmą. Pastarasis perduodamas iš kartos į kartą tarsi sustabdė Tėvynės sąjungos-Lietuvos konservatorių partijos reitingų augimą ir ilgiems dešimtmečiams paveikė jos lyderio Vytauto Landsbergio įtakos augimą šalies viduje.

1997 m. įvykę Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimai TS-LK buvo labai nesėkmingi. Į Seimą švytuoklės principu prieš metus patekusiems konservatoriams nepavyko suformuoti pokomunistinės Demokratinės darbo partijos išmėgintos valdžios piramidės analogo. Seimo pirmininkas Vytautas Landsbergis, tuometinis konservatorių lyderis, JE regalijų nepasiekė...

Dėl situacijos realumo pateikiu 1997 m. prezidentinės kampanijos 1-ojo turo fragmentų. Pastarieji kartais buvo komiški, kartais – nemalonūs ar net keliantys pavojų. Tačiau... istorijos nesuklastosi.

1997 m. rudenį prasidėjo Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų kampanija. Dalyvavo septyni pretendentai: Valdas Adamkus, Vytenis Povilas Andriukaitis, Kazys Bobelis, Vytautas Landsbergis, Artūras Paulauskas, Rolandas Pavilionis

ir Rimantas Smetona. Jie, kad taptų kandidatais, turėjo surinkti po 20 000 parašų.

Komandos labai stengėsi. Buvo suformuoti solidūs rinkimų štabai. Kaip manote, ką iš to septynetuko galėjo remti trys Šiaulių Sąjūdžio idealistai – šių eilučių autorė, buvęs Sąjūdžio tarybos vicepirmininkas Algirdas Urbanavičius ir pirmosios Sąjūdžio tarybos narys Henrikas Karpavičius? Abu vyrai – verslo atstovai ir viena straipsnius rašanti moteriškė.

Manau, atspėjote iš karto: pirmajame rinkimų ture mūsų kandidatų, surinkęs 139 294 rinkėjų parašus, tapo Lietuvos Sąjūdžio lyderis, tuometinis Lietuvos Respublikos Seimo pirmininkas profesorius Vytautas Landsbergis. Jį iškėlė prieš ketverius metus įsikūrusi partija – Tėvynės sąjunga-Lietuvos konservatoriai.

Tiesa, gal ir nebūtume taip uoliai įsisukę į šią rinkiminę kampaniją, jei ne keistas oficialiojo V. Landsbergio rinkimų štabo elgesys, kurį sudarė Tėvynės sąjungos nariai ir įdomiai motyvuotas jaunimėlis. Šiam štabui vadovavo šviesaus atminimo žurnalistas, radijo stočių įkūrėjas Rimantas Pleikys, tuo metu buvęs Seimo nariu ir Gedimino Vagnoriaus vyriausybės ryšių ir informatikos ministru.

Taigi, žmogus, velkantis tokį tiesioginio darbo krūvį, vargu ar galėjo pats asmeniškai daug dėmesio skirti rinkiminiam štabui. Be to, tuo metu vyko Lietuvos telekomo privatizavimo procesas, o juo ir buvo labai užimtas ministras R. Pleikys. Manau, iš pirmo karto atspėsite, ar po telekomo privatizavimo pabrangusios laidinio ryšio paslaugos kėlė konservatorių ir jų kandidato reitingus...

Todėl, susėdę vieną vakarą trise, nusprendėme Šiauliuose įkurti V. Landsbergio rinkiminio štabo paramos grupę. Juolab kai vienas iš mūsų garsiai, kaip koks nukarūnuotojo lietuvių literatūros klasiko personažas savanoris Juras Tarutis, pasvajojo: „Va, atvažiuos pas mane į svečius Prezidentas, atsisės prie atviro lango, išties ranką ir nusiskins obuolį...“ Šis svajoklis ir tapo mūsų grupės veiklos rėmėju. Kiti du sukūrėme alternatyvų mūsų kandidato vizitų po Šiaulių rajoną sąrašą. Pasitikėjimo nekėlė Centrinio rinkimų štabo paruoštas susitikimų su visuomene grafikas. Kažkodėl ketinta profesorius kviešti tik į jį palaikančiųjų auditorijas... Manėme, kad kandidatams privalu pabendrauti ir su oponentais.

Labai neblogas derybininkas A. Urbanavičius sudarė sutartį su miesto laikraščiu, kuriame iki pirmojo rinkimų turo pabaigos kiekvieną šeštadienį buvo spausdinamas teminis puslapis „Sąjūdžio aidas“. Jame skelbdavome informaciją apie kandidato V. Landsbergio susitikimus su rinkėjais, anonsuodavome renginius ir profesorių remiančių žmonių agitaciją.

Tikri idealistai buvome, nes, kai jau viską Šiauliuose suorganizavome, stuktėlėjo, kad reikia patį kandidatą ir jo oficialųjį štabą apie tai informuoti. Gal jiems mūsų parama netiks?

Va, čia ir prasidėjo sunkiausias darbas. Manote, lengva pakliūti pas Seimo pirmininką tiesiogiai, be tarpininkų? Gera, kad pažinojau disidentą, „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos“ platintoją, tiesiog V. Landsbergio patikimą žmogų Andrių Tučką. Tai jam ir paskambinau. Papasakojau apie mūsų planus ir paprašiau organizuoti susitikimą su Seimo pirmininku.

Neilgai trukus perskambino A. Tučkus ir pranešė, kad V. Landsbergis mus priims.

Atskiros aprašymo vertas mūsų trijulės vizitas į Vilnių. Nurodytą dieną, pusvalandžiu anksčiau aš, A. Urbanavičius ir H. Karpavičius buvome Seimo rūmuose. Pasiėmę leidimus, nuėjome į Seimo pirmininko sekretoriatą. Čia ir prasidėjo. Sekretoriato darbuotoja apie mūsų atvykimą nieko nežinojo. Jos darbotvarkėje „jokie šiauliečiai nefigūravo“, todėl, atėjus mums skirtam laikui, moteris tiesiog fiziškai užblokavo Seimo pirmininko kabineto duris.

Logiška. Šio asmens aplinka privalėjo būti jam labai lojali, t. y. patikima ir ištikima. Priešingu atveju V. Landsbergis atlikinėtų tik išpažinčių klausytojo, o ne valstybės darbuotojo vaidmenį. Seimo vadovo sekretoriato darbuotojų nesusikalbėjimas kėlė nuostabą atvykusiems ir tuokart pademonstravo artimiausių Seimo pirmininko pagalbininkų neorganizuotumą.

Teko vėl į pagalbą kviestis A. Tučką. Šis, išniręs iš V. Landsbergio kabineto, pakvietė mus vidun, uoliajai sekretorei tarstelėjęs: „Pirmininkas apie jus informuotas.“ Mūsų remiamas kandidatas į prezidentus buvo geros nuotaikos, pasitiko, pakvietė prisėsti ant minkštasuolio prie svečiams skirto staliuko. Ant jo stovėjo jau televizijos laidose matytas tautodailininko kūrinys – medinis Rūpintojėlis.

A. Urbanavičius ir H. Karpavičius trumpai papasakojo, ko mes čia atvykome. Prieš pradėdamas dalykinį pokalbį, H. Karpavičius pusiau juokais, pusiau rimtai pareiškė pastabą kabineto šeimininkui: „Jeigu mano firmos sekretorė taip pasielgtų kaip jūs šiek tiek šiandien, iš karto būtų atleista.“ „O ką ji padarė“, – tonu, nuimančiu įtampą, paklausė profesorius.

Kol vyrai diskutavo, kabineto šeimininkui leidus, susipažinau su ant didžiulio pasitarimų stalo išdėstytais Lietuvos regionų spaudos komplektais. Pasklaidžiau savivaldybių teritorijose leidžiamus laikraščius, kuriuose dominavo apie V. Landsbergį teigiamai atsiliepiančios publikacijos. Nustėrau, pamačiusi tokį kiekį tendencingai atrinktos informacijos. Profesorius tuo metu tikrai negarsėjo gerbėjų būriais...

Nežinojau, kaip elgtis, nes rankinėje turėjau segtuvą su iš Šiaulių apskrityje leidžiamų laikraščių iškarpomis, kuriose buvo daug kardinaliai priešingų straipsnių.

– Profesoriau, kas jums komplektuoja regionų spaudą? – atsargiai paklausiau. O jis atsakė klausimu:

– Kas nors negerai?

Nebeliko nieko kito, kaip pasakyti, kad kandidatui į Lietuvos prezidentus pateikiama gana vienašališka informacija. Ir išsiėmusi iš rankinės parodžiau savo atsivežtąjį Šiaulių apskrityje leidžiamų laikraščių iškarpų komplektą, kur naujausia publikacija skaitytojų puslapyje vadinosi „Neklausysi, atiduosiu Landsbergiui!“. O šalia puikavosi karikatūra, vaizduojanti rėkiantį vaiką, iš baimės persikreipusiu veidu.

V. Landsbergis, rimtai susidomėjęs atvežtąja medžiaga, ėmė tempti ją iš mano rankų. Bandžiau aiškinti, kad teturiu tik vieną komplektą, kopijų nepasidarėme, bet, kai profesorius pažadėjo segtuvą su iškarpomis gražinti, atidaviau. Iki šiol to unikalaus komplekto neatgavau, bet, tikiuosi, jis pasitarnavo kandidato ar jo komandos labui, nes daugiau tokio lygio rinkimuose profesorius nebedalyvavo...

Esu pakankamai tiesus žmogus, todėl pasakiau, kad ant jo posėdžių stalo išrikiuotuose laikraščių komplektuose atversti ir rinkiminio štabo užsakovieji straipsniai, iliustruoti gražiomis asmeninėmis ar visuomeninės-politinės karjeros šuolių

Irena Vasinauskaitė lydi Vytautą Landsbergį į susitikimą su Šiaulių rinkėjais Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų kampanijos metu, 1997 m. Nuotrauka Ugniaus Malakausko

vaizduojančiomis nuotraukomis. Tokie straipsniai kampanijos metu kainavo po kelis tūkstančius litų, tačiau greta mano jam atiduotų iškarpų jie prilygo prezidentiniam portretui auksiniais rėmeliais, pastatytam... ant mėslo krūvos.

Pastarąją repliką ir įgarsinau kandidato į prezidentus, Lietuvos Respublikos Seimo pirmininko darbo kabinete. Trys jame buvę vyrai ilgokai tylėjo.

– Jeigu ir toliau taip bus vykdoma rinkiminė kampanija, jūs skaudžiai pralaimėsite, – pirmasis prabilo A. Urbanavičius.

– Už jus žmonės nebalsuos. Kardinaliai reikia keisti kampanijos organizavimo taktiką. Strateginiai dalykai jau vėluoja... – paantrino H. Karpavičius.

– Tai už ką tada žmonės balsuos? Už komunistus? – paklausė V. Landsbergis.

Dar kartą kabinete stojo nejauki tylą. A. Urbanavičius buvo drąsiausias. Jis pirmasis prabilo paaiškindamas, kad mes todėl ir atvažiavome, nes siūlome savo pagalbą.

H. Karpavičius teigė, kad privalu prognozuoti kitų šešių kandidatų žingsnius. Jis aiškino nesuprantąs, kodėl V. Landsbergio rinkimų štabas organizuoja susitikimus tik su jam pritariančiais ir palaikančiais rinkėjais.

Vadinasi, oponentų auditorijose dirbo kiti kandidatai, dar labiau aštrinantys ir taip anuomet

stipriai besireiškusią neapykantą konservatorių kandidato atžvilgiu.

Šiandien, prisimindama tų dienų įvykius, netikiu, kad toks įžvalgus šachmatininkas, juvelyriškai čiurlioniškų politinių variacijų virtuozas V. Landsbergis anuomet nesuprato, kad jam pasiekti pergalę prezidentinėse batalijose nebus taip lengva, kaip pavyko Tėvynės sąjungai-Lietuvos konservatoriams laimėti 1996 m. Seimo rinkimus.

Išklause mus V. Landsbergis ir pasiuntė į oficialųjį rinkimų štabą pasitarti su jame dirbančiais žmonėmis. Tegul šie paaiškina, ką šiuo metu ruošia, ir pasako, kuo gali būti naudingi trys Šiaulių idealistai.

Mūsų ir kandidato į prezidentus V. Landsbergio padėjėjas, susitikimui tarpininkavęs A. Tučkus paskambino į rinkimų štabą ir informavo, kas pas juos atvyksta. O ten nukakę, pakliuvome į juodai komišką situaciją – radome užrakintas duris.

Natūralu. Nebuvome iš anksto susitarę su V. Landsbergio prezidentinę kampaniją organizuojančiais žmonėmis. Tačiau po susitikimo su pačiu kandidatu ir jo vyriausiajam patarėjui A. Tučkui rekomendavus tarsi ir sulaukėme patikinimo, kad mus priims. Pakleбенome duris – viduje tylą. Pasitarėme, kad gal pietauti išėjo, tai ir mums vertėtų bent kavos išgerti. Nueinančiųjų išpūdį patikėjome A. Urbanavičiui imituoti. Patriukšmavo retais

patrepsėjimais. Mirtina tylą abipus durų truko dvi tris minutes. Vėliau štabe ėmė virti įprastas gyvenimas, skambėjo jaunatviški balsai.

Pasibeldėme ir paprašėme atidaryti duris. Priminėme, kad apie mūsų atvykimą jiems pranešta. Pradėjome kalbėtis. Diskusija vyko abipus durų, kurios tebebuvo užrakintos. Nematomas jaunuolis paaikškino, kad štabas intensyviai dirba, viskas suplanuota, o naujiems pasiūlymams įgyvendinti nėra pinigų.

Šiandien tik pajuokauti galiu – gal karaliavo nenoras rinkiminėmis lėšomis dalytis? Čia jau A. Urbanavičiui trūko kantrybė. Jo rikelėjimą papuošė suvalkietiška tarmė: „Mums nereikia jūsų pinigų. Savo turime!“ ir reikšmingai žvilgtelėjo į H. Karpavičių.

Suveikė, kaip „Sezamai, atsiverk!“. Rinkiminio štabo viduje dirbę žmonės atrakino duris. Tačiau ten buvo tikros dirbtuvės, kur linksmi menininkai ruošė V. Landsbergio rinkiminės kampanijos vaizdinę medžiagą. Nė vieno oficialaus Centrinio rinkiminio štabo nario tose patalpose tąkart nebuvo.

Pabendravome su linksmu jaunimėliu, sukurusiu, anot jų pačių, unikalią kandidato loteriją, vaizdingas karikatūras, išraiškingus plakatus ir pan. Jie patikino, kad tai Centrinio rinkiminio štabo patvirtinta agitacija. Vienas dailininkas labai džiaugėsi savo išradingumu ir nelabai tesuprato H. Karpavičiaus klausimo „Kokiai tikslinei auditorijai suagituoti jų menas skirtas?“.

Privalau prisipažinti, kad mums trims Šiaulių miesto sąjūdininkams tai nepadarė įspūdžio. Nepakeičiau nuomonės ir šiandieną, kai interneto platybėse aptikau idealiai tvarkingą, ideologiškai sterilių 1997 m. prezidentinių rinkimų puslapį. Oficialiajai istorijai išliko tikslus ir puikus kandidato nuopelnų apibūdinimas. Žodžiu, ta informacija, kurią mielai „priima“ palankus rinkėjas. Tačiau pastarojo nė nereikėjo agituoti. Ir jokio dėmesio nebuvo skirta tiems, kurie bene patalogiškai nekenė kandidato, kad bent būtų suabejojama iš anksto susiformuota neigiama nuomone apie Nepriklausomybės architektu vadinamą žmogų. Tiesa, kai kelerius metus intensyviai viešojoje erdvėje skleidžiamas negatyvas, per kelis rinkiminės kampanijos mėnesius tvirto oponento sąjungininku nepaversi. Todėl neveltui sakoma, kad „rinkimai prasideda pirmąjį rytą po pergalingos rinkiminės nakties“. 1996 m.

triuškinančiai laimėję Lietuvos Respublikos Seimo rinkimus, konservatoriai Elvyros Kunevičienės balsu pranešė, kad „atėjo visiems laikams“. Jiems tetrūko tik prezidentinės galios, tačiau dėl to vertėjo rimčiau padirbėti...

Priminsiu, kas buvo sutelkti Centriniam V. Landsbergio prezidentinės kampanijos rinkiminiame štabe: Rimantas Pleikys (pirmininkas), Audrius Ažubalis, Alfonsas Bartkus, Sigitas Kaktys, Andrius Kubilius, Jonas Mocartas, Rasa Rastauskienė (Juknevičienė – *aut. past.*), Onutė Suncovienė, Alfonsas Vaišnoras, Arvydas Vidžiūnas. Visi – kandidato į prezidentus kolegos, 1996–2000 m. kadencijos Seimo nariai. Eilinių mirtingųjų neradau. Manychiau, tokių buvo regionuose, vietos štabuose. Žinoma, jeigu konkrečiose savivaldybėse besidarbuojantys palaikė šį Tėvynės sąjungos-Lietuvos konservatorių iškeltą kandidatą.

Taigi, išėjome trys Šiaulių Sąjūdžio idealistai iš V. Landsbergio rinkiminio štabo dirbtuvių tyledami, kiekvienas savo mintyse paskendęs. Nesikalbėdami sėdome į H. Karpavičiaus vairuojamą automobilį ir pasukome Šiaulių link.

Išvažiavus į Ukmergės plentą, nuskambėjo tokia liūdna konstatacija, kad dabar nė vienas nenorime prisipažinti, kuriam ši frazė išsprūdo... Tačiau buvome vienminčiai: „Žinau, kad ne ant to žirgo statau, bet reikia padėti tetėnui. Bent pralaimės garbingai...“

Kol grįžome į Šiaulius, aptarėme, ką darysime, nuo ko pradėsime. Jau buvo paskelbti keli kandidato V. Landsbergio susitikimai su miestelėnais, anonsuojama vietinės televizijos laida.

Viena kandidato V. Landsbergio diena Šiauliuose įsiminė labiausiai: nuo ankstyvo ryto vyko intensyvūs susitikimai su darbo kolektyvais, mokyklų pedagogais ir mokiniams. Vakare Rėkyvos kultūros namuose laukė pilnutėlė mikrorajono gyventojų ir iš aplinkinių kaimų suvažiavusiųjų salė. Šis sambūris nebuvo Centrinio rinkiminio štabo planuotas.

„Į kokį kaimą mes čia važiuojame?“ – pasiteiravo profesorius, kai po susitikimo Zoknių vidurinėje mokykloje, pasukome į Rėkyvą. Kolektyvinių sodų apsupta Bačiūnų gatvė sudarė tokį įspūdį, kad išvažiuojame iš miesto.

Paaikškinau, kad mes tebesame Šiauliuose ir važiuojame susitikti su toliausiai nuo miesto centro nutolusio mikrorajono bendruomene. Įspėjau, kad

auditorija gali būti nedraugiška, nes atvyko ir priemiesčio gyventojų.

Prie kultūros namų mus pasitiko Rėkyvos gyvenvietės bendruomenės pirmininkė Nijolė Malakauskienė ir būrys vietinio jaunimo. Kol Seimo pirmininkas sveikinosi su rėkyviškiais, mūsų kompaniją pasivijo kitu automobiliu važiuojęs tuometinis Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių skyriaus pirmininkas Petras Ivoškus. Jis tą dieną buvo V. Landsbergio palydovas miesto švietimo įstaigose.

Susitikimo nuotaikos nieko nemalonaus nežadėjo. Salė draugiškai iš klausė svečio pasisakymą. Pertraukėlės metu padainavo bendruomenės moterų ansamblis, pagrojo vietinė kapela.

„Tai ar nebus piktų kalbėtojų, gi minėjai, kad laukia atšiauri auditorija?“ – ironiškai paklausė profesorius, kildamas atsakinėti į susirinkusiųjų klausimus.

„Ko jūs į tuos prezidentus lendate? Ar negana, kad taip viską sugriovėte, kolūkius išardėte? Ką dar norite suniokoti?“ – nuskambėjo gana agresyvus vyriškio iš salės balsas, o klausiamoji sakinio forma panašėjo į konstataciją tų standartinių trafaretų, kurių jau septynetas Nepriklausomybės metų buvo pilna viešoji erdvė.

V. Landsbergis nė kiek nesutriko. Gal jau buvo pripratęs prie panašių klausimų ir kaltinimų, todėl ramiai pasiteiravo, ar žmonėms reikia kolūkių. Daug norinčiųjų neatsirado. Tai suteikė progą kandidatui pasakyti tokią kalbą, kurią šiandieną mažne pacituoti galiu.

„Nėra nė vieno įstatymo, kuris draustų kolūkius. Jeigu tik kas pageidauja, galite juos susikurti iš naujo. Tik teks vėl į bendrą nuosavybę sunešti žemės ūkio padargus, išsidalintą techniką, gyvulius ir, svarbiausia, grąžinti atsiimtas žemes. Jei tik norite, galite atkurti kolūkius. Pažadu, kad pats asmeniškai jums padėsiu tai padaryti“, – patikino auditoriją V. Landsbergis, taip atsakydamas į piktą vyriškio klausimą.

Neprieštaraukite – puikus atsakymas. Jei Seimo pirmininkas būtų pradėjęs aiškintis, kad ne jis kolūkius sugriovė ir fermų stogus nulupinėjo, kad signatariškoji Aukščiausioji Taryba tedirbo tik dvejus metus, per kuriuos ekonominės blokados, pučai ir užsienio politikos negandos trukdė paskelbtąją valstybės Nepriklausomybę įtvirtinti, salė galėjo įsiaudrinti. Sisteminių pokyčių metu žmonės

rūpinasi tuo, kas jiems gyvybiškai artima ir suprantama. Didžioji politika „nueina“ į... kažkelintą planą ir tampa savaimine išgyvenimo sąlyga.

Susitikimas Rėkyvos bendruomenėje baigėsi linksmomis dainomis. Kandidato į prezidentus laukė vakarienė ir... tiesioginė Šiaulių televizijos laida, kuri prasidėjo 21.30 val.

Sąmoningai primenu tokį vėlyvą tiesioginio TV eterio laiką. Visą dieną su žmonėmis susitikinėjusiam kandidatui toks tebuvo likęs.

V. Landsbergis taikliai ir tiksliai atsakinėjo į žurnalistų ir laidos žiūrovų klausimus. Jo klausantis visai nesijautė, kad politikas būtų pavargęs po gana intensyvios darbo dienos. Tuo metu trys jo palydovai – P. Ivoškus, A. Urbanavičius ir aš – Šiaulių televizijos fojė, stebėdami laidą, beveik snaudėme.

„Jūs tik pažiūrėkit – kuo daugiau aria, tuo jis žvalnesnis“, – savo suvalkietiška tarme vėl sublizgėjo A. Urbanavičius. Pritariau, tačiau nebeturėjau sveikatos tai įgarsinti. Galvojau apie kitos dienos susitikimus, kurių vienas Centriniam rinkimų štabe nė neplanuotas ir gana priešiška sutiktas. Dar daugiau – mus nuo jo atkalbinėjo, kol pagaliau pasakė: „Jei kas atsitiks, jūs atsakysite.“

Centrinis V. Landsbergio prezidentinės rinkimų kampanijos štabas nepritarė kandidatui susitikimui su Pavenčių cukraus fabriko kolektyvu. Sakė, kad labai nepalankus metas. Seime strigo Vlodo Vilimo sukurtas Cukraus įstatymo priėmimas. Buvo ruošiamasi privatizuoti fabriką. Ta tema sklido įvairiausi gandai. Lietuvos rinkla domino danų investuotojus. Dirbantieji bijojo netekti darbo, o žemdirbiai – pašonėje esančio jų auginamos žaliavos supirkėjo.

Mūsų sąjūdinis mini štabas tol įtikinėjo centrinį, kad kandidatui nevalia susitikinėti tik su šalininkų auditorijomis, nes iškreipiama reali situacija, kol, suvertę visą atsakomybę mūsų trijulei, vilniečiai liovėsi prieštaravę.

Pats kandidatas iš karto sutiko susitikti su Pavenčių cukraus fabriko darbininkais. V. Landsbergiui buvo įdomu, kaip gyvena regionų žmonės. Jam tokia patirtis netgi patiko.

Prisipažinsiu, kad vieną informaciją nuo jo ir Centrinio rinkiminio štabo nusiėmiau. Kuomet pradėjome reklamuoti būsimąjį susitikimą, man paskambino Šiaulių rajono Sąjūdžio atstovas, Darbininkų sąjungos lyderis Rimas Kriščiūnas,

dirbantis Pavenčių cukraus fabrike, ir papasakojo, kokios ten žmonių nuotaikos.

– Nevežkite jo į Pavenčius. Darbininkai – įsiutę. Jus burokais apmėtys, – įspėjo R. Kriščiūnas.

Tačiau susitikimo su rinkėjais vietos nebekeitė. Pasiruošimas kelionei į Pavenčius buvo bene kruopščiausias iš visų, kuriuos organizavome.

Socialinių mokslų daktaras, ekonomistas Henrikas Karpavičius paruošė išsamią informaciją apie norminius aktus, reglamentuojančius Pavenčių cukraus fabriko veiklą, pateikė darbinių terminų paaiškinimus. Nuo cukrinių runkelių švarumo, transportavimo, laikymo ar net išpylimo aukščio ir kt. sąlygų priklauso jų cukringumas. O šis, neatšakingai atliekant paminėtus darbus, gali sumažėti net iki 20 proc.

Įvairius paskaičiavimus pateikė H. Karpavičius kandidatui į prezidentus. Seimo pirmininko V. Landsbergio patarėjas ekonomikos klausimais Kęstutis Dirgėla pyko, kad profesorius apkraunamas bereikalinga informacija. „Kam prezidentui reikia žinoti cukrinių runkelių žemėtumo ar kitas normas?“ – klausė ne kartą. Kol šiaip jau ramaus būdo H. Karpavičius jį nuramino, pasakydamas, kad, eidamas į susitikimą su Pavenčių darbininkais, profesorius turi žinoti viską, kas rūpi šiai auditorijai. O išėjęs, jei norės, galės tokią specifinę informaciją ir pamiršti.

Visą kelią nuo Šiaulių su V. Landsbergiu studijavome H. Karpavičiaus paruoštą medžiagą. Pavenčiuose kandidatą į prezidentus su jį lydėjusia svita iš karto nuvedė į cechą. Ten, prie supiltos milžiniškos cukrinių runkelių krūvos, stovėjo būrys tos pamainos darbininkų ir fabriko direktorius, Šiaulių rajono Savivaldybės tarybos narys, Lietuvos demokratinės darbo partijos (vėliau – socialdemokratų) atstovas Jurgis Ignas Ignotas.

Va, čia staiga prisiminiau pažadą „apmėtyti burokais“. Tačiau šie neskraidė, o V. Landsbergis paspaudė ranką vadovui, artimiausiai stovėjusiems darbininkams ir pasiteiravo, ar daug darbo... ir lyg tarp kitko pasidomėjo, koks šiemetinio derliaus runkelių užterštumo žemėmis procentas. Ar neviršija normos?

Būtumėte matę darbininkų veidus! Ne vienam ant kaktos tarsi švieslentėje buvo parašyta, kad „tas muzikantas kažką žemės ūkyje ir cukraus gamybos procese supranta“.

Susitikimo su kandidatu į prezidentus pratęsimas vyko administracijos patalpose. Seimo pirmininkas papasakojo, kokie dabar įstatymai ruošiami Parlamente, atsakė į žmonėms rūpimus klausimus. Tradiciškai, kaip pripažino ir pats V. Landsbergis, kad jį dažnai bara, profesoriui buvo papriekaištauta, ko šis neišpėjęs Pavenčių dirbančiųjų nepardavinėti fabriko akcijų supirkinėtojams. Kandidatas ir tą dieną, ir vėlesnėse diskusijose prašė nepardavinėti akcijų po 2 litus, nes anuomet jų nominali vertė buvo bent 10 litų.

Neapmėtė Pavenčių cukraus fabriko darbuotojai mūsų cukriniais runkeliais, o atsisveikindami dėkojo profesoriui, kad aplankė, įteikė gėlių.

V. Landsbergiui taip patiko susitikimas su cukraus gamintojais, kad H. Karpavičių ir A. Urbanavičių jis dar kartą pasikvietė į Seimą pasikalbėti. Kai vyrai atvyko, Seimo pirmininko kabinete jau sėdėjo Centrinio rinkiminio štabo vadovas R. Pleikys. Jam buvo adresuoti konservatorių kandidato į prezidentus žodžiai: „Pasiklausyk, Rimantai, jie tau papasakos, kaip reikia rinkimų kampanijas organizuoti.“

Neilgai trukus R. Pleikys iš Centrinio štabo vadovų atsistatydino. Akimirksniu pasikeitė vaizdinė agitacija. Iš viešosios erdvės dingo baisūs piešti, didelio formato kandidato plakatai, kuriuos žmonės visaip niokojo. Gana atgrasi vaizdinė medžiaga kėlė neigiamas praeivių emocijas. Pati, kartą eidama pro šalį, išgirdau jaunų žmonių, apžiūrinėjančių plakatą, pokalbį. „Jeigu galėčiau, aš jį apspjaučiau.“

Tačiau iki pirmojo turo rinkimų dienos jau buvo likę per mažai laiko, kad kaip nors paveiktume rezultatus.

Šiauliuose du mėnesius buvo leidžiamas miesto laikraščio priedas „Sąjūdžio aidas“. Jame kiekvieną šeštadienį už kandidatą į prezidentus V. Landsbergį agitavo tremtiniai, bendrapartiečiai, kunigai. Į rinkėjus kreipėsi pats Seimo pirmininkas, o buvęs profesorius studentas irgi jau profesorius Eduardas Balčytis jautriai kvietė balsuoti už savo mokytoją.

Nepriklausomybės architektu vadintą politiką palaikė profesorius Eduardas Gudavičius, lakūnas Jurgis Kairys, džiazas muzikantas Petras Vyšniauskas, režisierius Rimantas Tuminas, rašytojas Jonas Avyžius, poetas Bernardas Brazdžionis, kolegos signatarai, kelios dešimtys Šiaulių medikų ir

Valdas Adamkus Šiaulių inžinierių namuose, 1989 m. Romualdo Struogos nuotrauka

kt. Tačiau to nepakako, kad Vytautas Landsbergis patektų į antrąjį rinkimų turą.

Priminsiu 1997-ųjų prezidentinių rinkimų pirmojo turo rezultatus Šiaulių mieste. Šiame etape, surinkęs beveik 28 000 rinkėjų balsų (39,01 proc.), pergalę pasiekė teisininkas Artūras Paulauskas. Jis ir aplinkosaugininkas Valdas Adamkus, surinkęs 227 balsais mažiau (38,69 proc.), išėjo į antrąjį turą. Tėvynės sąjungos-Lietuvos konservatorių kandidatas Vytautas Landsbergis liko trečias (8 282 balsai, 11,61 proc.).

Kiti keturi kandidatai nuo lyderių trejeto atsiliko nuo kelių iki keliolikos kartų: Vytenis Povilas Andriukaitis – 3 916 (5,49 proc.), Kazys Bobelis – 2 838 (3,98 proc.), Rolandas Pavilionis – 644 (0,90 proc.), Rimantas Smetona – 226 (0,32 proc.).

Į antrąjį rinkimų turą balsuoti atėjo 1 921 806 rinkėjai, arba 99,18 proc. Balsai pasidalijo vos ne perpus: Valdą Adamkų palaikė 968 031 rinkėjas, arba 49,96 proc. atėjusiųjų balsuoti, Artūrą Paulauską – 953 775 (49,22 proc.). Kandidatus teskyrė vos 14 256 Lietuvos rinkėjų balsai.

Prezidentiniuose rinkimuose, kuriuose pirmą ir paskutinį kartą per atkurtosios Nepriklausomybės laikotarpį konservatoriai kėlė savo kandidatą, pergalę pasiekė nepartinis, iki balotiravimosi buvęs

formalus Lietuvos Respublikos gyventojas Valdas Adamkus.

Antrajame prezidentinių rinkimų ture mūsų mini sąjūdinis rinkimų štabas jau aktyviai nebedalyvavo. Perskaitęs pirmąsias „Sąjūdžio užkulisių“ dalis apie 1997 m. rinkimus, A. Urbanavičius veidaknygėje parašė: „Paskambink, papasakosiu, kaip aš ėmiau interviu iš Valdo Adamkaus.“ Paskambinau paklausti, ar nesigaili, kad prieš mažne ketvirtį amžiaus savanoriškai įsivėlė į Vytauto Landsbergio prezidentinės rinkimų kampanijos organizavimą. Juk pralaimėjus ilgam išlieka toks keistas nesėkmės kartėlis...

„O ko čia gailėtis? Džiaugiuosi, kad tada dirbome. V. Landsbergis iki šiol prisimena tuos mūsų vojažus. Ir vėl dalyvaučiau analogiškoje akcijoje. Be to, buvo labai įdomu, – greitakalbe pabėrė A. Urbanavičius ir pratęsė: – Žadėjau papasakoti, kaip kalbinau kitą kandidatą į prezidentus – Valdą Adamkų. Prasidėjus antrajam turui buvo aišku, kad abiejų kandidatų jėgos ir rinkėjų palaikymas apylygis. Po Artūro Paulausko pergalės Šiauliuose pirmajame ture labai nenorėjau, kad Lietuvos Prezidentu būtų prokuroras. V. Adamkaus štabas buvo įsikūręs kažkur Dramos teatre, tai nuėjau pas juos ir paprašiau šio kandidato telefono numerio. Sakiau, kad ketinu į „Sąjūdžio aidą“ puslapį paruošti

Vytauto Landsbergio (kairėje) susitikimas su Šiaulių rinkėjais Rėkyvos kultūros namuose Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų kampanijos metu, 1997 m. Nuotrauka Ugniaus Malakauskio

interview. Aišku, niekas man to numerio nedavė, tačiau patys paskambino V. Adamkui ir leido su juo pasikalbėti. Tuo metu buvo paskleistas gandas, kad šis kandidatas nieko nežino apie gyvenimą Lietuvoje, tai bandžiau tai paneigti. Klausinėčiau ir girdėjau ragelyje vengimą atsakyti. Supratau, kad nežino ponas nei apie duonos, nei apie cukraus, nei apie kitas kainas... Tačiau interview pavyko, nes dirbau tokiu principu: „Pats klausi, pats ir atsakyk.“

Henrikas Karpavičius paantrino A. Urbanavičiui. „Nesigailiu. Ir net didžiuojuosi, kad bandžiau padėti. Tik labai gaila, kad rezultatas buvo ne toks, kokio siekėme. Mano pažiūros nepasikeitė. Aš ir šiandien nelikčiau nuošalyje.“

Nesu tokia optimistė, kaip abu mano Sąjūdžio bendražygiai, tačiau nesigailiu dalyvavusi 1997-ųjų prezidentinės rinkiminės kampanijos organizavimo veikloje. Juolab kad profesorius Vytautas Landsbergis tada dar nebuvo savyje tiek atviro

pykčio, kiek šiandien kartais paskleidžia viešumon, prikaupęs.

Todėl prisipažinsiu – nebesijungčiau į analogiškas akcijas. Mieliau stebėčiau iš šono ir aprašyčiau.

2000-ųjų metų rudenį buvę komunistai, t. y. Lietuvos demokratinė darbo partija, nusprendusi visiškai ištrinti kolaborantinę praeitį, susijungė su Lietuvos socialdemokratais ir perėmė šios europinės politinės organizacijos pavadinimą. Prezidentinius rinkimus prapylęs LR Seimo pirmininkas Vytautas Landsbergis sužibėjo dar vienu į mūsų valstybės visuomeninio politinio gyvenimo istoriją įrašytu posakiu. Šių dviejų partijų susijungimą jis pavadino „arklio ir lakštingalos“ kotletu, nes politinių organizacijų dydžiai tokie, kad politinio gaminio lakštingalos vardu nepavadinsi. Tačiau ir arklienos kilmės partijos geba puikiai suokti lakštingalos balsu.

Bandymai išlaikyti komunistinės valdžios monopolį

1989 m. vasarą ir rudenį Lietuvos komunistų partijos (toliau – LKP) Šiaulių miesto organizacija, skatinama Atgimimo idėjų, pamažu keitėsi. Jos darbe atsirado viešumo ir demokratijos. Beje, kaip ir visoje Lietuvoje. Komunistinė valdžia pradėjo spaudoje skelbti partijos nutarimų projektus, o vėliau – priimtus dokumentus. Žmonės dabar galėjo dalyvauti politiniame gyvenime, reikšti savo nuomonę svarbiausiais klausimais – dėl Konstitucijos pataisų¹, Lietuvos pilietybės, vietos savivaldybės įstatymų² ir pan. Michailo Gorbačiovo skelbta „glasnost“ tapo realybe ir Lietuvoje.

Po to, kai Mindaugas Stakvilevičius buvo išrinktas LKP miesto komiteto pirmuoju sekretoriumi, atrodė, kad santykiai tarp pozicijos ir opozicijos normalizavosi. Tačiau ši ramybė truko neilgai. Laikui bėgant Sąjūdžio taryboje ėmė ryškėti takoskyra tarp radikalų ir komunistiniam režimui

oponavusių nuosaikesnių sąjūdininkų. Dar 1989 m. pavasarį buvo priimtas nutarimas nesuteikti įgaliojimų Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio (toliau – LPS) nariams komunistams spręsti klausimus, liečiančius Sąjūdžio veiklą³. Sprendimas priimtas vienbalsiai. Padėtį ypač pablogino 1989 m. liepos 21 d. įvykiai. Tą dieną visas Šiaulių miestas pasipuošė tautinėmis trispalvėmis. Partija šventė sovietinės Lietuvos įkūrimą. Sąjūdis tokio miesto vadovybės žingsnio nesuprato ir ėmė piketuoti prie valdžios įstaigų⁴. Ilgiausiai vėliava kabėjo prie partijos komiteto būstinės. Kai 20 val. trispalvė buvo nuleista, jos vietoje Virgilijus Kačinskas pakabino gėlių vainiką, perrištą juodu kaspinu⁵. Šią akciją organizavo Šiaulių Lietuvos laisvės lygos, demokratų ir socialdemokratų partijų skyriai ir nepartinis Sąjūdžio blokas⁶. LKP Šiaulių miesto komitetas išreiškė didžiausią nepasitenkinimą tokiu LPS elgesiu.

Miesto Sąjūdžio tarybos posėdžiuose vis dažniau iškildavo nesutarimų, jausdavosi kai kurių narių nervingumas. Kai kas manė, kad Taryboje didžiausią įtaką turi komunistai. Kita vertus, pasitarieji tesudarė 33 proc. Tarybos narių. Realiai

¹ Birbilas V., Kelias į teisinę valstybę, *Šiaulių naujienos*, 1989-04-18, p. 1; Kazlauskas R., Reikalingas aiškumas, *Ten pat*, 1989-04-12, p. 1; Savilovas S., Į suverenią ir teisinę valstybę, *Ten pat*, 1989-03-14, p. 1; Kudrickis P., Noriu papildyti, *Leninietis*, 1989-03-16, p. 1; Biveinis P., Respublikos suverenitetui užtikrinti, *Ten pat*, 1989-04-06, p. 1; Biveinis P., Naujas Tarybų vaidmuo, *Ten pat*, 1989-04-11, p. 1; Šeporaitis R., Kur tarnaus Lietuvos vaikai, *Šiaulių naujienos*, 1989-05-05, p. 2; Kudrickis P., Kada kėdžių sumažės?, *Leninietis*, 1989-05-01, p. 2.

² Vinkleris V., Ar miestas bus savarankiškas, *Šiaulių naujienos*, 1990-01-26, p. 2; Vertelis V., Kada nebus per daug, *Ten pat*, 1990-01-30, p. 2.

³ *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais*, sudaryt. I. Vasinauskaitė, Vilnius, 1998, p. 212.

⁴ *Ten pat*, p. 47.

⁵ *Ten pat*, p. 241.

⁶ *Ten pat*, p. 259.

posėdžius telankė devyni LKP bilietą turintys asmenys. Sąjūdis sąmoningai ar nesąmoningai buvo skaldomas iš vidaus. Galiausiai reikėjo šią problemą išspręsti. Vienas Tarybos posėdis virto aršia diskusija, ar komunistai toliau gali dalyvauti Sąjūdyje. Nors pastarieji nebuvo pašalinti, bet kilę nesutarimai negalėjo greitai išnykti.

Miesto partinės organizacijos, kaip ir visos LKP, krizė nesulaikomai gilėjo. Per dešimt 1989 m. mėnesių į LKP įstojo tik 16 žmonių, išstojo apie 140⁷. Daugiau nei 50 proc. miesto komunistų abejojo, kad „partinė organizacija artimiausiu metu sugebės iškovoti autoritetą“⁸.

LKP niekada nebuvo nacionalinė organizacija. Jos idėjinės ištakos glūdėjo kraštui svetimoje ideologijoje. Kai „apačių“ paveikta kompartija pradėjo diskusiją dėl LKP statuso pakeitimo ir programinių nuostatų⁹, spaudos publikacijose pasipylė raginimai objektyviai ir blaiviai vertinti partijos veiklą įvairiais istorijos laikotarpiais. Aiškėjant tiesai apie kompartijos praeitį, visuomenėje stiprėjo antikomunistinės nuotaikos. Tokiomis sąlygomis ypač populiari tapo LKP savarankiškumo idėja. Visur buvo apie tai kalbama, diskutuojama. Šiauliuose į šias diskusijas įsitraukė ne tik LKP, Sąjūdis, bet ir miesto visuomenė. „Šiaulių naujienose“ pradėtas spausdinti straipsnių ciklas – „Suvereni Lietuva – suvereni partija“. Partija nuolat jautė spaudimą dėl spartesnio atsiskyrimo nuo Maskvos.

1989 m. vasarą Šiauliuose įvairios politinės jėgos, pasisakančios už esminius pertvarkymus ir Lietuvos Nepriklausomybę, konsolidavosi. Buvo įkurtas visų politinių judėjimų konsultacinis susirinkimas, kurio atstovai kreipėsi į LSSR Aukščiausiosios Tarybos deputatus su prašymu išnagrinėti ir įvertinti 1940 metų politinius įvykius Lietuvoje. Kreipimesi jie reikalavo: 1) „pripažinti neteisėtą Liaudies seimo nutarimą dėl Lietuvos įstojimo į TSRS“, 2) priimti „Lietuvos teisininkų paruoštą Įstatymo dėl atsakomybės už nusikaltimus Lietuvos liaudžiai projektą“, 3) siekiant atkurti Lietuvos Nepriklausomybę „rinkimus į LTSR Aukščiausiąją Tarybą surengti dar šių metų rudenį“ (1989 m.),

4) „priimti pilietybės įstatymą iki rinkimų į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą“, 5) pakeisti Konstitucijos 1 skirsnio 6-ąjį straipsnį ir taip įteisinti šalyje pliuralizmą¹⁰.

1989 m. lapkričio 3 d. įvykusioje XXIX miesto partinėje konferencijoje nutarta LKP XX suvažiavime siūlyti atsiskirti nuo SSKP. Priimtoje rezoliucijoje šiauliečiai ragino LSSR AT sesijoje apsvaistinti klausimą dėl jaunuolių šaukimo į būtinąją tarnybą armijoje¹¹.

Sąjūdis partinę konferenciją piketavo. V. Kačinskas ir Algimantas Sėjūnas delegatams išplatino „Pilietinį demaršą“, kuriame reikalavo priimti kaltę už kompartijos Lietuvoje padarytus nusikaltimus, paleisti LKP ir sukurti tokią partiją, kuri eitų Lietuvos keliu, grąžinti per pokarinį laikotarpį sukauptą turtą¹². Demaršą paskelbė radijo stotis „Amerikos balsas“ ir publikavo „Europos lietuvis“.

Neeiliniame LKP XX suvažiavime, įvykusiame 1989 m. gruodžio 19–22 d., Šiaulių partinei organizacijai atstovavo 32 jos atstovai (žr. 1 priedą). Tai buvo nepaprastas įvykis ne tik Lietuvos, bet ir visos SSRS vidaus gyvenime. Vardiniam balsavimui buvo pateikti du variantai: nacionalkomunistinis – už savarankišką LKP, turinčią savo programą ir statutą, ir interkomunistinis – už savarankišką LKP atsinaujinusios SSKP sudėtyje. Gruodžio 20 d. iš 1 033 delegatų 855 pasisakė už pirmąjį variantą. Nė vienas šiaulietis neparėmė tų komunistų, kurie, vadovaujami Mykolo Burokevičiaus, stėjo prieš Lietuvos Nepriklausomybę.

Vis dėlto Vytauto Tamulionio idėja neliko nepastebėta ir LKP Šiaulių miesto komitetas (toliau – ŠMK) nutarė 1989 m. vasario 14 d. sušaukti LKP ŠMK plenumą ir svarstyti klausimą „Apie LKP statuso, partinio suvereniteto įgyvendinimo būdus“¹³.

Sąjūdis buvo bene didžiausia priežastis kažką keisti LKP ŠMK politikoje. Naudotis vien Maskvos ar Vilniaus direktyvomis nebeužteko. „Šiaulių

⁷ Sireika J., Šiaulių metraštis, 1990–1993, Šiauliai, 1994, p. 17; Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais, p. 308.

⁸ Ten pat.

⁹ Stanelis A., Galvojant apie suvažiavimą, Šiaulių naujienos, 1989-10-06, p. 1.

¹⁰ Kreipimasis į LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatus, atstovaujančius Šiaulių miesto rinkėjus, Ten pat, 1989-08-15, p. 1.

¹¹ LKP Šiaulių miesto komiteto XXIX partinės konferencijos rezoliucijos, Ten pat, 1989-11-05, p. 1.

¹² [1989 m.] V. Kačinsko ir A. Sėjūno kreipimasis (pilietinis demaršas) į Lietuvos komunistų partiją, Šiaulių apskrities archyvas (toliau – ŠAA), f. 1063, ap. 1, b. 45, l. 1; Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais, p. 47.

¹³ Šiaulių miesto komiteto III–VI plenumų protokolai, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. 3113, ap. 71, b. 3, l. 30.

Piketas prie LKP Šiaulių komiteto 1989 m. liepos mėn. Romualdo Struogos nuotrauka

naujienų“ žurnalistas Algirdas Stanelis rašė: „Viena iš didžiausių bėdų, kurią mes gavome palikimu iš stalinizmo ir stagnacijos laikų, mano nuomone, yra mąstymo ribotumas. Neturėję demokratijos pamokų, mes įtikėjome, kad viskas, ką mums sako iš aukštų tribūnų, yra absoliuti tiesa ir negali būti ginčų ar diskusijų objektas, ypač jei tai pateikiama su marksizmo – leninizmo padažu.“¹⁴ O Donatas Morkūnas skatino ne tik žiūrėti į viršų ir klausyti, bet ir veikti patiems¹⁵.

Aišku buvo viena, kad tuo metu LKP ŠMK vadovavęs Vaclovas Volkovas nepriklausė sąjūdininkams ir net nesiekė daryti radikalių permainų partijoje. Apskritai LKP seno sukirpimo bolševikiniai veikėjai daugiau tenkinosi žodiniu pritarimu Maskvos viršūnių politikai, o patys savarankiškai tvarkytis vietose nebuvo pratę ir tam nematė galimybių.

Tačiau besikeičianti politinė situacija šalyje, Sąjūdžio ir apskritai atgimstančios visuomenės negatyvi pozicija stagnatorių atžvilgiu negalėjo su tuo taikytis. Atgimstanti Lietuva nebegalėjo taikytis su monopoliniu LKP viešpatavimu, nebesitaikė ir šiauliečiai. Tokioje situacijoje LKP ŠMK visiškai nežinojo ką daryti, pasimetė negaudamas nurodymų iš „viršaus“ ir tai atvedė į politinę aklavietę.

¹⁴ Stanelis A., Nebenoriu būti komunistas, *Šiaulių naujienos*, 1989-04-08, p. 1.

¹⁵ Šiaulių miesto komiteto III–VI plenumų protokolai, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 3, l. 58.

**ŠIAULIEČIAI – LKP NEEILINIO
XX SUVAŽIAVIMO DELEGATAI**
(1989 M. GRUODŽIO 19–22 D.)*

Eil. Nr.	Pavardė, vardas	Darbovietė, pareigos
1.	Anciukevičius Saulius	Buitinio gyventojų aptarnavimo kombinatas, vyr. inžinierius
2.	Baguckas Sigitas	Šiaulių projektavimo ir statybos susivienijimas, viršininkas
3.	Bartkus Vaclovas	Šiaulių „Ventos“ baldų gamybinis susivienijimas, direktorius
4.	Birbilas Vaclovas Algimantas	Šiaulių miesto liaudies teismas, pirmininkas
5.	Dagys Vidmantas	1-oji autotransporto įmonė, eksploatacijos tarnybos viršininkas
6.	Gauronskis Algirdas	Tuberkuliozės dispanseris, kabineto vedėjas
7.	Ivaškevičius Arvydas	Televizorių gamykla, partinio komiteto sekretorius
8.	Janonis Jonas	„Nuklono“ gamykla, specialaus konstravimo ir technologinio biuro vyr. inžinierius
9.	Civilka Eugenijus	12-oji vidurinė mokykla, mokytojas
10.	Jankauskas Vytautas Jonas	Prekybos valdyba, viršininkas
11.	Juškus Vytautas	Šiaulių dramos teatras, direktorius
12.	Keldušis Jonas	„Bangos“ televizijos priemonių mokslinio tyrimo instituto Šiaulių filialas, vadovaujantysis inžinierius
13.	Mikšys Algimantas	4-oji kelių statybos valdyba, vyr. inžinierius
14.	Mirauskas Antanas	Miesto telefono tinklai, viršininkas
15.	Misius Rimantas	Šilumos tinklai, vyr. meistras
16.	Mockus Gediminas	Šiaulių „Vairo“ dviračių gamykla, partinio komiteto sekretorius
17.	Narutavičius Stasys	Durpių įmonė, partinio komiteto sekretorius
18.	Navikauskienė Rūta	Šiaulių „Verpsto“ trikotažo gamybinis susivienijimas, partinio komiteto sekretorė
19.	Petravičienė Milda	pensininkė
20.	Prunskienė Kazimira Danutė	LSSR Ministrų Taryba, pirmininko pavaduotoja
21.	Radionovas Michailas	Šiaulių LDT Vykdomasis komitetas, pirmininko pavaduotojas
22.	Sireika Jonas	Šiaulių pedagoginis instituto Istorijos ir ekonomikos teorijos katedra, vedėjas
23.	Stakvilevičius Mindaugas	LKP Šiaulių miesto komitetas, pirmasis sekretorius
24.	Šedžius Alvydas	LKP Šiaulių miesto komitetas, sekretorius
25.	Šidlauskas Algirdas	Šiaulių statybos trestas, partinio komiteto sekretorius
26.	Šliogerienė Zofija	„Elnio“ odos ir avalynės gamybinis susivienijimas, partinio komiteto sekretorė
27.	Tamulionis Vytautas	Linijinis vidaus reikalų skyrius, viršininkas
28.	Tuzinas Steponas	Personalinis pensininkas
29.	Urbonas Kostas	„Nuklono“ gamykla, partinio komiteto sekretorius
30.	Vaitiekūnas Romasis	Vidaus reikalų skyrius, viršininkas
31.	Vingras Vaclovas	Lietuvos informacijos mokslinio tyrimo instituto Šiaulių filialas, vedėjas
32.	Žemaitis Antanas	Remonto gamykla, direktorius

* Šaltinis: Šiaulių miesto partinės organizacijos XXIX konferencijos protokolas, *LYA*, f. 3113, ap. 71, b. 1, l. 96–169.

Senovinio lietuvių tautovardžio veltai kilmė

Antikos laikais oficialiai lietuvių tautos nebuvo, nors gali būti, kad II a. viduryje Aleksandrijos geografo Ptolemajo minimi kažkur Ventos upės regione gyvenę veltai buvo lietuviai – bent kai kurie kalbininkai taip mano. Tačiau oficialiai dabartiniai lietuviai nepripažįsta veltų kaip savo protėvių, priešingu atveju juos dažnai minėtų kartu su aisčiais, galindais ir sūduviais, kai kalbama apie antikinės baltų tautas. Gal laikas veltų vardą patyrinti išsamiau? Galbūt tame varde slepiasi antikinė lietuvių gentis, kurios nariai vadinti baltais. Ar ne likimo ironija būtų, jei mums XIX a. primestą baltų vardą būtų turėjusi viena iš mūsų protėvių genčių? Tai iš dalies paaiškintų baltų vardo populiarumą tiek tarp paprastų žmonių, tiek ir tarp mokslininkų.

Ptolemajo veltai – Ventos upės regiono gyventojai

Antikos geografas Klaudijus Ptolemajas (90–168 m.) II a. viduryje savo „Geografijoje“ taip aprašo galbūt antikinių lietuvių (baltų) tautas: „[III, 5, 7] Didžiausios Sarmatijos tautos yra palei visą Venedų įlanką gyvenantys venedai, virš Dakijos esantys peukiniai su basternais <...>. [III, 5, 9] Už išvardytas [tautas] labiau į rytus gyvena (ir vėl) už venedų / po venedais esantys galindai, sudinai ir stavanai – iki alanų. Už jų / po jais – ingilionai, paskui koistobokai ir transmontanai – iki Peukų

kalnų. [III, 5, 10] O vandenyno pakrantėje prie Venedų įlankos vėlgi iš eilės gyvena veltai, virš jų – hosijai, paskui šiauriausi karbonai, o labiau į rytus – kareotai ir salai. Už jų / po jais – gelonai, hipopodai ir melanchlainai, už kurių / po kuriais – agatirsai, paskui aorsai ir pagiritai, už kurių / po kuriais – savarai ir boruskai, iki Ripėjų kalnų.“¹

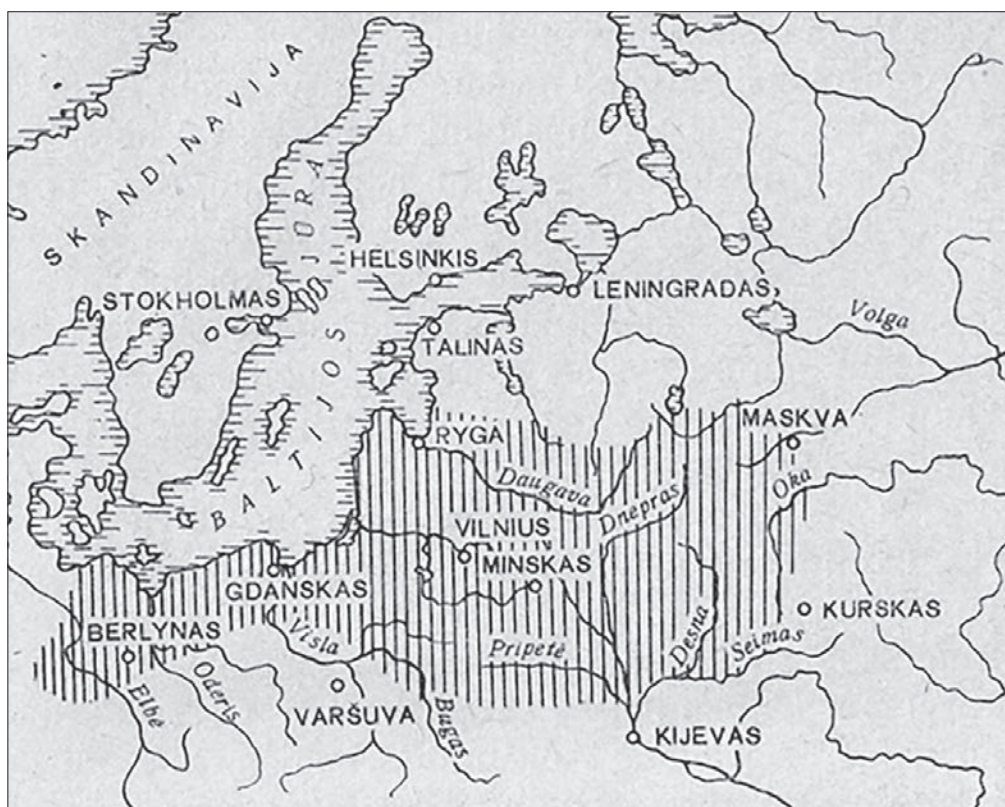
Yra daug versijų, kur kokia Ptolemajo minima tauta realiai gyveno, jų apžvalga nieko daugiau nepasakys, nes nėra nurodyti geografiniai objektai, skiriantys tas tautas. Pagrindinis orientyras yra Vyslos upė, nuo kurios minimos tautos išsidėsčiusios į rytus. Galima pritarti istorikui Dariui Aleknai, jog Ptolemajo pateikti duomenys „akivaizdžiai rodo, kad jo venedai gyveno pajūryje – nuo Vyslos žiočių maždaug iki dabartinės Rygos įlankos, o gal ir toliau“². Tai vis baltų gyvenama teritorija, ir nuo II a. iki pat Viduramžių, kai vokiečiai pradėjo veržtis į latvių žemes, nieko kito, anot archeologų ir kalbininkų, ten nebuvo. Todėl venedus galime laikyti baltų, kurie gyveno visoje baltų hidronimų paplitimo teritorijoje (2 pav.), analogu.

¹ Jovaiša E., *Aisčiai. Raida*, II kn., Vilnius, 2014, p. 134.

² Alekna D., Klaudijus Ptolemajas apie Vyslą ir jos apylinkes, *Lituanistica*, 2020, T. 66, Nr. 2 (120), p. 67–94. Prieiga internete: file:///C:/Users/Vaidotas/Downloads/4280-Article%20Text-4454-1-10-20200719.pdf.

1 pav. Ventos upė
Šaltinis: <https://lt.wikipedia.org/wiki/Venta#/media/Vaizdas:Fluss-lv-Venta.png>

2 pav. Baltiškų vandenvardžių paplitimo žemėlapis
Šaltinis: Tarvydas S., Indoeuropiečiai. Prieiga internete:
http://www.saltiniai.info/files/kalba/KAoo/Tarvydas._Indoeuropie%C4%8Diai.KAoo11.pdf

3 pav. Veltai Ptolemajo europinėje Sarmatijoje
Šaltinis: Jovaiša E., Aisčiai. Raida, II kn., p. 160

Nors Pabaltijyje gyvenusių tautų sienų Ptolemajus nenurodė, bet už Vyslos šiauriau, tiksliau, šiaurės rytų kryptimi, jis įvardijo keturias upes: Chroną, Rudoną, Turuntą ir Chesiną. Ptolemajus pateikė tų upių koordinatas, pagal kurias Eugenijus Jovaiša, ištyręs likusių Ptolemajo minimų objektų vietas į vakarus nuo Vyslos, daro racionalią išvadą, kad veltai turėtų būti tarp Chrono / Nemuno ir Rudono / Ventos upių (3 pav.). Panašu, kad veltai yra Ventos upės (1 pav.) gyventojai, nes pagal raidžių *l / n* kaitą, būdingą kai kuriems indoeuropiečių žodžiams, žodis *Venta* tapatus *Veltai*. Kad taip iš tikrųjų gali būti, rodo žodžio *saulė* etimologija³:

- „Jotvingių *fala* ‘saulė’, plg. lie. *sáulė*, la. *saule*, pr. *saule*. Lie. *sáulė* be problemų galima vesti iš ide. **sawə-l-iyə-*. Graikų jon.-at. ἥλιος, dor., eol. ἄελιος, ir baltų pr. *saule*, lie. *sáulė*, la. *saule* (< **sāwel-*, **sāul-*) rodo, kad bent nom.-acc. sg. buvo diftongas *au*. Avestos *huuarə*, x^wəng ir germanų (go. *sauil*, *sunno* ir kt.) rodo buvusį

heteroklitą *-l/-n-*. S. sl. *slonьce* galėtų būti *l* ir *n* kamienų kontaminacija.

- Alb. **syn* iš pamatinės formos **sūn*, šis žodis priartėja prie saulės pavadinimo germanų kalbose: go. *sunno* ir *sunnin*, s. v. a. *sunna* iki šiol lyginamas su iranėnų: av. *xvang* „saulė“, *xvanvant*. Dėl semantinės raidos gretintinas su s. air. *sūil* „akis“, lo. *sol*, gr. ἥλιος, [go. *sauil*, lie. *sáulė*] ir t. t.“

Raidžių *l / n* kaita būdinga ir žodžiams, reiškiantiems *baltas*: „Tad veiksmazodį **bā-* ‘šviesti, žibėti, spindėti’ galėjo turėti taip pat probaltiški dialektai, ir iš jo su priesaga *-l-* galėjo būti išsivestas baltų **bāla-* ‘baltas’ (plg. lat. *bāls* ‘blyškus, blankus’ ir liet. *bolėti* [*bōli*, *-ėjo*] ‘boluoti, baltuoti’ <...>. Baltų šaknis **bā-* ‘šviesti, žibėti, spindėti’ galėjo būti išplėsta ne tik *-l-*, bet, atrodo, ir *-n-*. Upėvardžių *Bónė* ([vok. *Bahne*] Danės kairysis intakas, Kretinga), *Bonālė* (Danės intakas, Plikiai, Klaipeidos r.), *Bona-raistis* (be kirčio, pieva, Rasališkių k., Želva) ir priesagos *-ava* *Bōnava* (vok. *Bahnau*, *Banow* [1334 m.], upė, įtekanti į Aismares, buv. Karaliaučiaus aps.) pagrindu galima rekonstruoti

³ Saulė, *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė*.
Prieiga internete: <https://etimologija.balt nexus.lt/?w=saule>.

baltų **bā-na-* adj. ‘baltas’ su atitikmeniu airių kalboje *bān* ‘t. p.’.⁴ Čia verta paminėti, kad raidžių *l / n* kaita matosi ir Šiaurės Italijos miesto *Bolonija* vardo pasikeitime – anksčiau miestas vadinosi *Bononia*⁵.

Kita vertus, dėl lietuviams (baltams) būdingos raidžių *b / v* kaitos (pvz.: bulbė–bulvė, senovinis–senobinis, Baidotas–Vaidotas, Danuvius–Danubius (Dunojus)) žodis *veltai* (*viltai*, *valtai*) tampa tapatus žodžiams *beltai* (*biltai*, *balta*). Dėl tos raidžių kaitos verta prisiminti, kad, anot Algirdo Juliaus Greimo, „tarpubalsio *-b-* išvirtimas į *-v-* yra fonetiškai dažnas reiškinys“, todėl „**Gabēno* ar **Gabenio* formas galima atrasti deformuotame *Gavēne*“⁶. Taigi, gali būti visiška likimo ironija, kad mums XIX a. primestas baltų vardas yra vienas iš antikinių *veltų* vardo formų *balta*. Tam neprieštarauja IV a. pr. Kr. rašytiniuose šaltiniuose paminėti Sembos (5 pav.) vardai: *Baunonia*, *Basiliam*, *Baltiam*, *Abalum*⁷. Kadangi mes turime savo jūros Baltija vardą, prie kurios turėjo gyventi baltai, tačiau jų istorikai vis neranda. Gal jie ne ten ieškojo, ir baltai / baltai tapatūs veltams / valtams. Juo labiau kad Baltijos jūros vardas turėjo būti gana senas, nes „jau K. Johanssonas atkreipė dėmesį į tai, kad lietuvių ir latvių gentys žodžiu **baltas*, kuris yra tapatus s. sl. *blato*, pradžioje vadinę upių žiotis bei jų išsišakojimus, daugiausia pelkėtas Aismares ir Kuršių marias. Iš čia šis pavadinimas Baltijos jūros pakrantėmis pamažu plitęs vakarų kryptimi, kol tapęs Baltijos jūros pietinės dalies vardu.“⁸

Laikas būtų paminėti, kad, anot kalbininko Simo Karaliūno, „veltų vardas lygintas ir su atitinkamais baltų vardyno faktais, pvz., *Wilten* (Nontanga, Alnos vidurypis), turbūt tiksliau *Preussisch Wilten* (dvaras), *Deutsch Wilten* (bažnytkaimis), *Wylthen* (1425 m.) (Barta, Frydlandas, Dumnava). Be to, iš Mažosios Lietuvos nurodyti *Vilt-kaimis*, *Vilt-ytai* ir visi kartu laikyti asmenvardinės kilmės, toliau siejant su asmenvardžiais pr. *Wiltam*, *Wiltico*, *Wiltut*, sūduvių *Wilto*, lietuvių *Vilteik-ovič* (*Вилтейк-овичь*) (Žiežmariai), pavardėmis

Vilč-iukas, *Vilč-iuk-aitis* ir kilme tapatinami su *viltis* (ir *viltis*) „tikėjimas...“, *vilti* (*-ia*, *vylė*) „teikti tikėjimą...; tikėti, laukti“. Rusų mokslininkas N. Veselovskis pareiškė nuomonę, kad veltai buvę lietuviai ir jų vardas buvęs perkeltas slavams, kuriuos Eihardas savo knygoje *Vita Caroli Magni* vadino *Veletabi* ir pan. Teoriją apie veltų lietuvišką kilmę laikė patikima ir lenkų mokslininkė A. Brzóstkowska.⁹ Viduramžiais *veltų* vardo forma *venetai* / *veletai* buvo būdinga Germanijos regionui tarp Elbės ir Oderio upių (4 pav.).

Anot Simo Karaliūno, „iš daugiskaitinės formos *vėletni* (*вѣлетни*) matyti, kad ukr. *vėleten* (*вѣлетень*) „aukšto ūgio ir didelės jėgos žmogus liaudies tikėjimuose ir legendose“ pradinės formos būta **veltyn*, kuri formos atžvilgiu sutampa su liet. *veltinas* „velnias, blogas žmogus, nedorėlis“ (Gegrėnai, Plungės r. [LKŽ XVIII 688]), vadinasi, tai etimologiniai atitikmenys. Ukr. *vėleten* (*вѣлетень*) (< **veltyn*) ir liet. *veltinas* darybos santykis su sl. **velt* yra toks pat kaip, pvz., liet. *pàts*, *patis* „vyras (žmonai)“ – *pātin* „vyras, pats“, kaip matyti, be didesnio reikšmės skirtumo. Rus. dial. *velet* (*вѣлет*) „milžinas“ ir ukr. *vėlet* (*вѣлет*) „t. p.“ atspindi sl. **velt*. Vadinasi, šie slavų kalbų žodžiai ir liet. toponimo *Dėltuva* istorinių šaltinių formų, pvz., *vo Djavelŭtve* (*во Дявельтве*) (1265–1268 m.), *Dziwialtowa* (1550 m.), *Djavelŭtovo* (*Дявельтowo*) ir kt., *Djavjaltovo* (*Дявлятowo*), XVI a. sandas **-velt-*, taip pat toch. A *wāłts*, B *yaltse* „tūkstantis“ (ide. < **ueltjo-m*) struktūriškai, kartu ir etimologiškai yra identiški.“¹⁰

Baltijos ir baltų vardo kilmės šiulaukinės versijos

Dauguma tyrinėtojų Baltijos vardo pradžią sieja su Adomo Bremeniečio XI a. antrojoje pusėje parašytoje „Hamburgo bažnyčios istorijoje“ minima *Mare Balticum* (: *mare* „jūra“), *Fretum Balticum* (: *fretum* „jūros sąsiauris; jūra apskritai“) ir *Sinus Balticus* (: *sinus* „įlanka, užutekis“)¹¹.

W. Lauras mano, kad *Mare Balticum* sukūręs pats Adomas Bremenietis ne tik baltams (iš Danijos), bet

⁴ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose I*, Vilnius, 2004, p. 135–136.

⁵ Kanišauskas V., *Semba – bojų žemė!*, *Padubysio kronikos*, 2021, Nr. 2 (17), p. 33–41.

⁶ Greimas A. J., *Lietuvių Mitologijos studijos*, Vilnius, 1990, p. 311.

⁷ Kanišauskas V., *Semba – bojų žemė!*, p. 37.

⁸ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose I*, p. 129.

⁹ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II*, Vilnius, 2005, p. 250.

¹⁰ *Ten pat*, p. 274–275.

¹¹ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose I*, p. 105.

ir visai Baltijos jūrai vadinti, turint galvoje, kad *Belt* priklausančios lotynų kalbos žodžiui *balteus* „juosta, diržas“; tai liudijęs ir pats metraštininkas: *Sinus ille ab incolis appellatur Balticus, eo quod in modum baltei longo tractu per Scythicas regiones tendatur* <...> „Toji įlanka gyventojų vadinama *Balticus*, nes ji tarsi juosta ilgu ruožu per skitų kraštą tęsiasi...“¹²

F. G. Möhlis pavadinimą *Baltique* „Baltijos jūra“ siejo su liet. *báltas* ir su jo šaknies pelkių pavadinimais slavų kalbose¹³. K. F. Johanssonas pažymėjo, kad pavadinimas *mare Balticum* (ir *sinus Balticus*), pirmiausia paminėtas Adomo Bremeniečio, atsiradęs Baltijos jūros pietryčių pusėje, vadinasi, jį galėjusios sudaryti baltų tautos (lietuviai, latviai)¹⁴.

Italų lingvistas G. Bonfantė „Baltijos jūros vardą kildina iš ilyriško žodžio **balta*, kuris rekonstruojamas remiantis alb. *baltë* „purvas, dumblas“ ir rum. *baltă* „pelkė, tvenkinys, ežeras“, giminiškais s. slavų *blato*, le. *bloto*, r. *болото* < prasl. **balto*. Iš baltų kalbų gretintina su lie. *balà* „pelkė, klampynė“, la. *bala* „t. p.“, pr. **balta* „pelkė“ (plg. vietovardį *Namuynbalt*); be to, su lie. *báltas*, *bálti*, la. *balts* „baltas“, *bāls* „blyškus“.¹⁵

„Blesės (Blese 1938) manymu, priešingai, Adomo Brėmeniečio ir Plinijaus paminėtų konkrečių (*mare Balticum* ir *Balcia*, *Baltia*) ir jiems giminių vardų, aptinkamų plačiame Europos areale, baltišką kilmę galima įrodyti iš esmės remiantis tuo faktu, kad kamieną *balt-* turi baltiškojo arealo vietovardžiai (ypač hidronimai, pvz.: la. *Balt-inava*, *Balt-īnæzers* ir kt.; lie. *Baltà*, *Balt-ėlė*, *Bált-a-balė*, *Bált-ežeris*; pr. *Peuse-balten* ir kt.; skurdūs kuršių kalbos faktai taip pat liudija hidronimus su šiuo kamieniu, plg. *Balteuppe*, *Baltegallen*, *Balthe*), kuriuos reikėtų sieti su apeliatyvu la. *balts* „pelkė, stovintis vanduo“. Ir Gudijos pelkėtose srityse pasitaiko vietovardžių, padarytų su *бел-* „baltas“. Jie, manoma, yra baltiškų (lietuviškų) vietovardžių su kamieniu *balt-* „pelkėta vieta“ vertiniai.“¹⁶

„Dar vėliau latvių kalbininkė Brencė (Brence 1985) išstudijavo visus Antikos istorikų paminėtus salos *Balcia* atvejus ir padarė išvadą, kad kiekvieną kartą ši vardą galima susieti su sąvoka „baltas,

4 pav. Veleti genčių sąjunga

Šaltinis: <http://slowianskiewersety.blogspot.com/2014/11/plemiona-poabskie.html>

aiškus“, pvz.: *Basilia*, *Balisia* < **Bals-*, plg. lie. *balsis* „baltas gyvulys“; *Balcia* < **Balk-*, plg. lie. *bálkti* „balti, balsti“; *Abalus* < **At-bal-*, plg. s. la. *atbala* „besileidžiančios saulės atšvaitas“.¹⁷

Baltišką Baltijos jūros vardo kilmę svariai papildė Vladimiras Toporovas, remdamasis hidroniminiais faktais ir „turėdamas omenyje egzistuojančias poras, kaip pr. *Namuyn-balt* ir *Namoyum-pelk*, kurios įrodo, kad pr. leksema **balt-* veikiausiai reiškė „pelkė“ (plg. lie. *pėlkė*), ir dabartinės kalbos priešpriešą tarp lie. *jūra*, pr. **iūrin* „jūra (atvira)“ ir lie. *marios*, pr. *mary* „jūra (uždara)“; įlanka“¹⁸. V. Toporovas iškėlė hipotezę, kad „pr. kamieno **balt-* pirminė reikšmė bus buvusi „uždara jūros zona“, suprantama ir kaip bdv. „baltas“ arba „balotas, pelkėtas“ (plg. vietovardį *Balta Albā* Rumunijoje arba hidronimą *Balaton* Vengrijoje; ir, žinoma, lie. kamieno *mar-* reikšmę, išlikusią ligi šiol)“¹⁹.

¹² *Ten pat*, p. 106.

¹³ *Ten pat*, p. 106–107.

¹⁴ *Ten pat*, p. 107.

¹⁵ Dini P. U., *Baltų kalbų lyginamoji istorija*, Vilnius, 2019, p. 36–37.

¹⁶ *Ten pat*, p. 37.

¹⁷ *Ten pat*, p. 36.

¹⁸ *Ten pat*, p. 37.

¹⁹ *Ten pat*, p. 38.

5 pav. Sembos pusiasalis su Aismarių ir Kuršių nerijomis, iš pietų apribotas Priegliaus upe, o iš rytų – Deimenos upe (yra iš visur apribotas vandens, todėl Antikos laikotarpiu laikoma sala), yra Baltia-Skandia, arba Didžioji gintaro sala
Šaltinis: <https://lt.wikipedia.org/wiki/Semba>

Venedai ar venetai / ventai yra tie patys veltai / veletai

Antikos laikais buvo žinoma žemyninė venedų / venetų / ventų tauta, kuri tų laikų istorikų minima ir prie Atlanto vandenyno Armorikoje ar Letavijoje (dabar – Bretanė), Germanijoje, kur Viduramžiais minimi veletai, Vyslos žemupyje ir visoje Prūsijos bei Baltijos jūros pakrantėje iki Rygos įlankos, ir kažkur jotvingių, mozūrų ir vėlesnių lenkų žemėse, ir Venecijos regione. Anot Plinijaus Vyresniojo, jie buvo tie, kurie prekiaavo gintaru ir kartu bastėsi kaip plėšikai neapbrėptomose Vidurio Europos teritorijose. Dėl raidžių *l / n* kaitos, kuri, manau, būdinga tautovardžiui venedai / venetai / ventai, gauname jų analogus veledai / veletai / veltai. Taigi, turime žemyninę, rašytiniais šaltiniais pagrįstą, baltų tautą – veltus. Apie venedus, įskaitant jų istorinius paminėjimus ir hidronimus su šaknimi *ven-*, plačiai yra rašoma Jūratės Sofijos Laučiūtės straipsnyje „Tacito venetai = vakarų baltai? Faktai ir hipotezės“²⁰. Iš šio straipsnio išrinkau svarbesnius faktus.

Istoriniai venetų vardo paminėjimai (nurodant vietovę ir autorių, kuris tai minėjo)²¹:

- mažosios Azijos ir / ar Balkanų *venetai / enetai* (Homeras, IX a. pr. Kr.);
- *venetai* Dunojaus žemupyje (Herodotas, V a. pr. Kr.);
- Vakarų Europos *venetai* – I a. pr. Kr. Cezario nukariauta keltų gentis Galijoje (Plinijus, Strabonas, Ptolemajus ir kiti);

- *Venedi(s)* gentis I a., gyvenusi pietrytinėje Baltijos jūros pakrantėje, vakaruose siekusi Vyslą (Plinijus Vyresnysis);
- *Venetulani* gentis I a., gyvenusi Laciume, Italijoje (Plinijus Vyresnysis);
- *Venethi* gentis I a., gyvenusi didelėje teritorijoje tarp peukinių (bastarnų) pietuose (Karpatai?) ir fenų, kurie gyvenę į rytus ir į šiaurės rytus nuo venetų (Tacitas);
- didelė *venedų (Ovenédai)* gentis, gyvenusi Sarmatijoje, prie Sarmatijos okeano, palei Venetų įlanką (*sinus Veneticus*), o pietuose jie ribojosi su peukinais ir bastarnais (Klaudijus Ptolemajus, II a.);
- *venedai* nurodyti Karpatai pietiniuose šlaituose ir Dnestro žemupyje (Peutingerų lentelės – III arba IV a. žemėlapis);
- gausi *Venethae* gentis (Jordanas, VI a.);
- vakarų (Šiaurės ir Centrinės Europos) slavų gentis *vendai (Wenden, Winden, vėliau – Wenden, arba lužičėnai)*, apsigyvenusi ten nuo VI ar VII a. (minimi daugelio autorių);
- Latvijoje XII–XIII a. gyvenusi gentis *vendai*, buvę Ventos baseino gyventojai (Henriko Latvio „Livonijos kronikos“), dabar vadinami *ventiņi, ventinieki*;
- rytų slavų gentis *viatičiai (Вятичи)*;
- suomių etnonimas *Venäjä*, estų *Vene = Rusija* (Simas Karaliūnas);
- Vengrijoje slovėnams pavadinti vartojamas etnonimas *vendus*;
- sen. islandų kalboje *Vindar* – slavų gentis vendai.

Kalbininko Simo Karaliūno surinkti toponimai su šaknimi **ven-*²²:

- baltų žemėse: Lietuvos ir Latvijos Ventos upė, 1100 m. runų įrašuose minima kaip *Uindau*; kelios upės tuo pačiu vardu *Ventà* (Endriejovas ir kt.), *Veñtos* pv. (Kelmė), *Ažvintė* – upė, įtekanti į Tauragno ež.; *Veñtės ragas*, dial. *Venčiaragis*; *Veñtė* km. (Šilutės raj.); *Venys* up. (Raguva), *Vėniškės* pv. (Ramygala), *Vėnos* gan. (Dieveniškės), plg. la. *Veņ* pv.; *Wentainen* Prūsų Lietuvoje (1610) kt.;

²⁰ Laučiūtė J. S., Tacito venetai = vakarų baltai? Faktai ir hipotezės, *Baltistica*, 2009, t. XLIV (1), p. 135–147.

²¹ *Ten pat*, p. 135–136.

²² Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II*, p. 323–324; Laučiūtė J. S., Tacito venetai = vakarų baltai? Faktai ir hipotezės, p. 137.

6 pav. Baltiškų vandenvardžių sritis
Šaltinis: Gimbutienė M., Baltai priešistoriniais laikais, Vilnius, 1985

- rytų slavų žemėse: br. *Вяма* Dauguvos kair. int., Baltarusija; *Вяча* Svisločės kair. int., Dnepro bas. up. Berezinos deš. int., *Венча* Berezinos kair. int.; *Winden* – taip Austrijoje vadinami Alpių slavai; iš čia ir vietovardžiai *Windischgrätz*, *Windischberg* ir kt.

J. S. Laučiūtės minimi papildomi toponimai²³:

- Lietuvoje: ežerai *Venỹs* (Raguva) ir *Veniaĩ* (Užventis, čia pat ir km. *Veniaĩ*), iš abiejų išteka upė *Ventà* (LHEŽ 372); ež. *Ažvintis*, *Ažvintaitis*, km. *Ažvinčiai* (Ignalinos raj., VŽ 36);
- Latvijoje: toponimai *Ventspilis* (r. *Вундава*), mstl. *Ventava* prie *Ventos*, kur gyveno gentis *vendai*; km. *Piltene* (*Wensau*) 1230 m. vadinosi *Venetis*; netoli nuo Siguldos ir Cėsių km. *Wende culla*; *Winda* (terra *Winda*) – taip XIII a. buvo vadinama visa Baltijos pakrantė ir *Ventos* paupys; Cėsių apskr. vietovardžiai *Viņdele*, *Viņdecas*, *Vintieši*, *Vindedzies*; Rygos apskr.: *Venezis*, *Viņda*; Valmieros apskr.: *Veņte*, *Viņdens*, *Ventere*;

- Rusijoje: r. *Вятка*, Kamos deš. int. (totorių – *Noqrat*, marių – *Виче*; Kirovo sr. ir Tatarstanas), 1314 km ilgio. Įdomi upės charakteristika: „Viatka – tipiška lygumų upė, tekanti daugiausia plačiu slėniu, žemais šlaitais. Žemupyje smarkiai vingiuoja, sudaro meandras.“ Yra ir miestas *Viatka*. Volchovo upėje į pietus nuo Naujosios Ladogos gyvenvietės esanti sala *Vindin* (r. *Вундин*), kuri savo pavadinimą galėjusi gauti nuo vendų genties.

Nesunku pastebėti, kad pagrindiniai čia minimi vietovardžiai ir hidronimai patenka į baltiškų hidronimų arealą (2 pav.), minimą Stanislovo Tarvydo knygoje „Indoeuropiečiai“²⁴. Nors knyga pasirodė 1970 m., tačiau joje nurodyti baltiški hidronimai, pavaizduoti toliau į vakarus už Vyslos upės, vis dažniau pagrindžiami šiuolaikiniuose tyrinėjimuose. Plačiau apie tai rašo Pietro Umberto Dini naujausiame 2019 m. knygos „Baltų kalbų lyginamoji istorija“ leidime. S. Tarvydo nurodyti

²³ Laučiūtė J. S., Tacito venetai = vakarų baltai? Faktai ir hipotezės, p. 137–138.

²⁴ Tarvydas S., *Indoeuropiečiai*, Vilnius, 1970. Prieiga internete: http://www.saltiniai.info/files/kalba/KA00/Tarvydas._Indoeuropie%C4%8Diai.KA0011.pdf.

baltiškai hidronimai labai panašūs į Marijos Gimbutienės nurodytuosius (6 pav.).

Veltai etimologiškai – didžiulis (tūkstantinis) būrys karių

Anot kalbininko S. Karaliūno, „lat. dial. *vilte* „būrys, pulkas (šunų)“ žinomas iš raštų (pvz., Kaudzyčių „Matininkų laikai“), bet vartojamas ir gyvojoje kalboje: *Suņi gāja viltēm vien* „Šūnes ėjo pulkais“. Etimologinis jo atitikmuo galėtų būti tocharų kalbų tūkstančio pavadinimas A *wälts*, B *yaltse*, kuris su priebalsio *t* palatalizacija (> *ts*) prieš priešakinės eilės balsį arba *j* yra išriedėjęs iš prolytės **ueltiom* neutr. su pirmine reikšme „didelis skaičius“ ir kurį dar A. Meillet siejo su s. sl. *velby*, s. sl., s. rus. *velmi* „daug; labai“, s. sl. *velik* „didelis; stiprus, galingas“, taip pat „tūkstantis“. Tad pirminę dviejų daiktavardžių reikšmę galima apibrėžti kaip „(ko nors) didelis skaičius; būrys, pulkas“. Lat. dial. *vilte* „būrys, pulkas (šunų)“ ir lietuvių pavardė *Doviltis* rodo šaknyje buvus akūtinę priegaidę: **vilt-* < **-ulHt-*.“²⁵

„Maža to, formaliai sl. **velty* sutampa ir su etnonimu *veltai* (Οὐέλται), kurio *o* kamieno nom. plur. forma buvo **ueltai* „būriai (karių)“. Lygiai taip pat liet. toponimo *Dėltuva* istorinių šaltinių formų, pvz., *iz Djavoltvy* (из Дяволтвы) (1219 m.), *Dziewaltow* (1784 m.), *Dziewaltowa* (1847 m.), antrasis sandas *-valt-* sutinka su bltr. *vólat* (вóлам) „nepaprastos jėgos ir sumanumo pasakų didvyris; aukšto ūgio ir didelės jėgos žmogus, milžinas“ (< sl. **volty*).“²⁶

Kaip matome, *veltai*, kaip ir tautovardis *Veltai*, slepiasi kalbininko Aleksandro Vanago vietovardžio *Dėltuva* rekonstruotoje ankstesnėje lytyje: „**Dė-vilt-ava* ar pan., kur *dė-* ir *vilt-* būtų dvikamienio asmenvardžio sandai.“²⁷ Ką reiškia sandai *dė-* ir *vilt-*, A. Vanagas nebandė paaiškinti, nors aiškindamas *Dėltuvos* miesto kilmę pateikė daug istorinių šaltinių apie *Dėviltavą*. Trumpai apie tai:

1. *Deltuvos* vardas (vietovardis) istoriškai pirmą kartą paminėtas 1219 m. Haličio–Voliunės taikos sutartyje *из Дявѣтвы*. Toliau istoriškai 1265–1268 m. paminėta *во Дявельтве*; Kryžiuočių

ordino kelių aprašyme: *dem lande Dewilto* (1385 m.), *von Wilkemerger czu Dewilto j. mile*, *von Dewilto czu Weppre j. mile* (1385 m.)²⁸.

2. Sandas *vilt-*: *Dewilto* (1385 m.), *Dewilto* (1385 m.), *in Dalwylthow* (1469 m.), *Дявилтово* (1514 m.), *въ Дявилътове* (1517 m.), *в (зъ) Дявилтова* (1567 m.), *Дявильтовское поле* (1575 m.), *Дявильтово* (1579 m.), *з Дявильтова* (1580 m.), *недалеко Дявилтова* (1580 m.), *не далеко Дявилтова* (XVI a.), *з Дявилтова* (XVII a.)²⁹.

3. Sandas *velt-*: *во Дявельтве* (1265–1268 m.), *Дявельтовъ дворъ* (1578–1579 m.), *Дявельтовъ дворъ* (1581 m.), *въ Дявельтовскомъ поле* (1585 m.), *Дявялтово*, *Дзявельтово* (1586 m.), *и двора моего... прозываемого Девялтовского* (1593 m.), *и двору моему Девялтовскому* (1593 m.), *именя Девялтовского* (1593 m.), *з Dziewialtova* (1550 m.), *niedaleko Dziewialtova* (1550 m.), *Dziewialtova* (1606 m.), *Dziewialtowo* (1686 m.), *z... Dziewialtova* (1690 m.), *Dziewialtowo* (1716 m.), *Dziewialtow* (1775 m.), *Diewialtówek* (tai netoli *Deltuvos* buvusio palivarko vardas) (1784 m.), *Dziewialtów* (1784 m.)³⁰.

4. Sandas *valt-*: *из Дяволтвы* (1219 m.), *we dworze Dziewaltowskim* (1597 m.), *ymenia Dziewialtovskiego* (1610 m.), *Dziewaltow* (1784 m.), *Дзеволтово*, *Dziewaltowa* (1847 m.), *Dziewaltow* (1854 m.), *Дзеволтово*, *Дзевалтово* (1881 m.), *Дзевалтово* (1892 m.), *Дзевалтово* (1892 m.), *Dziewaltów* (1893 m.), *Dziewaltowo* (1917–1918 m.). Čia tikėtų minėti ir dabartinio kaimo vardo *Deltuvėlė* užrašymus: *Dziewaltówek* (1854 m.), *Дзевалтувокъ* (1881 m.), *Dziewaltówek* (1881 m.), *Дзевалтовка* (1892 m.), *Dziewaltowka* (1917–1918 m.)³¹.

Asmenvardžiai (pavardės):

1. Sandas *vilt-*: *Некрашу Кгиньтовтовичу Дявилтовцу* (1440–1495 m.), *плебанъ Дявилтовскій* (1517 m.), *Дявилтовскій* (1566 m.), *Юри Дявилтовскій* (1567 m.), *Упитскаго ревизора Войтеха Дявилтовскаго* (1568 m.), *a Dowsprunk... nazwałsja kniazem Dziawiltowskim* (XVI–XVII a.)³².

²⁵ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II*, p. 263.

²⁶ *Ten pat*, p. 275.

²⁷ Vanagas A., *Lietuvos miestų vardai*, Vilnius, 2004, p. 52.

²⁸ *Ten pat*, p. 46–47.

²⁹ *Ten pat*, p. 47.

³⁰ *Ten pat*, p. 48.

³¹ *Ten pat*, p. 48.

³² *Ten pat*, p. 49.

2. Sandas *velt-*: *Βουτεχα Δεβελτοβσκού* (1560 m.), *Βουτεχα Διβελτοβσκού* (1561 m.), *Βουτεχ Διβελτοβσκού* (1561 m.), *pana Jana Dzewiałłowski* (1562 m.), *pana Dzewiałłowski* (1562 m.), *pana Diewiałłowski* (1562 m.), *Woyciech Dzewiałłowsky* (1570 m.), *pan Dzewiałłowsky* (1570 m.), *panu Dzewiałłowskiu* (1570 m.), *panu Dzewiałłowskiu* (1572 m.), *Voiciech Dzewiałłowski* (1572 m.), *Βουτεχα Δεβελτοβσκού* (1572 m.), *πανυ Δεβελτοβσκού* (1572 m.), *Woiciecha Dzewiałłowski* (1585 m.)³³.

3. Sandas *valt-*: *Βουτεχα Δεβαλτοβσκού* (1560 m.), *Woyciecha Dźewiałłowski* (1561 m.), *panu Dzewiałłowskiu* (1572 m.), *pan Dzewiałłowsky* (1572 m.)³⁴.

4. Kad negalima labai griežtai laikyti vieno sando *vilt-*, *velt-* ar *valt-*, rodo tai, kad istorinis asmuo – revizorius **Voiciechas Dzeviltovskis* (ar pan.) iš XVI a. – viena kartą užrašomas su *vilt-* (*Дявилтовскаго* 1568 m.), kitą kartą – su *velt-* (*Девялтовскаго* 1560 m.). Šis asmenvardis nevienodai rašomas ne tik skirtinguose, bet ir tuose pačiuose dokumentuose. Pvz., 1572–1573 m. Kundrėnų ir kitų kaimų inventoriuje, rašytame lenkų kalba, revizorius minimas 16 kartų: 5 kartus šaknis parašyta su *velt-* (lenk. *wiałt-* arba *wiałt-*) ir 11 – su *valt-* (lenk. *wałt-*)³⁵.

Išvada. Iš Deltuvos vardo istorinių paminėjimų ir atitinkamų asmenvardžių veltų šaknis *velt-* lygia-greičiai egzistavo su šaknimis *vilt-* ir *valt-*.

Develton – miestas Trakijoje

Pasirodo, mes turime ne tik Trakų regioną su Viduramžių miesteliu ir pilimis, bet ir antikinio Trakijos miesto *Develton* (7 pav.) atitikmenį Deltuvos / Develtos žemę su atitinkamu Deltuvos miesteliu, kuris, kaip matėme, dažnai minimas rašytiniuose šaltiniuose. Prieš nagrinėjant toliau galima paminėti, kad žodyje *De-velta* dalelytė *de-*, anot kalbininko S. Karaliūno, yra atsiradusi iš **dvūo-* „du“³⁶. Jis atkakliai tvirtino, kad trakų *Develton* (graikų *Δεβελτός, Δεουελτός*) su nagrinėjamais lietuvių vardais (Develtai, Deviltai,

7 pav. Romėnų Trakijoje Develtona / Develtum
Šaltinis: <https://sestertiusblog.wordpress.com/2019/04/08/the-ancient-roman-city-of-develtum-colonia-flavia-pacis-develtensium-in-thrace/>

Develtai) nieko bendra neturi, nes žymi objektus žemose, pelkėtose vietose, pvz., prie marių įlankos ir panašiai; ir jie siejami su alb. *baltë* „dumblas; molis“, rum. *baltă* „pelkė; stovintis vanduo“, slavų pelkės pavadinimu **bolto* ir liet. *baltas*³⁷. Pats vardas *Develton*, trakiškai rašomas *Debelton*, žymi „dviejų pelkių sritį“. S. Karaliūnui svarbu, kad tame varde *de-* žymi „du“, kurį jis mato mūsų žodyje *Develta*, nors, kalbininko nuomone, iš pradžių istoriškai žodis *veltas* buvo be dalelytės *de-* (ji buvo prisijungta vėliau). Jei remtumėmės A. J. Greimu, tai dar anksčiau, prieš vartojant vardą *veltas*, buvo vardas *beltas* / *baltas*, kuris, remiantis V. Toporovu ir kitais kalbininkais, žymėjo pelkėtas vietas prie Aistmarių ir Kuršių marių (13 pav.). Manau, kad nėra paprastas sutapimas, bet trakų *Develton* / *Debelton* miestas Antikos laikais buvo įsikūręs Sredco upės žiotyse, vakarinėje Mandreno ežero pakrantėje, anksčiau buvusioje Burgaso įlankos dalyje, netoli šiuolaikinio Debelto kaimo (8 pav.). Ta vieta labai panaši į Vyslos žiotis prie Aismarių. Antikos laikais panašios buvo ir Nemuno žiotys prie Kuršių marių.

Trakų Develtonas buvo įkurtas VII a. pr. Kr. kaip svarbus trakų prekybos su graikais centras. 46 m. po Kr. miestas buvo prijungtas prie Romos

³³ *Ten pat*, p. 49.

³⁴ *Ten pat*, p. 49.

³⁵ *Ten pat*, p. 49–50.

³⁶ Karaliūnas S., *Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose II*, p. 262.

³⁷ *Ten pat*, p. 262–263.

8 pav. Develton regionas – Burgaso įlanka
Šaltinis: https://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_of_Burgas

imperijos ir tapo Trakijos provincijos dalimi. Valdant imperatoriui Vespasiano čia buvo įkurta *Deultum* veteranų kolonija, tiksliau, *Colonia Flavia Pacis Deultensium* arba *Colonia Flavia Pancensis Deultum* (čia raidė *u*, kaip įprasta pas romėnus, žymi raidę ir garsą *v*). Romos imperijos laikais miestas *Develton* išgyveno audringą istoriją, kuri mums nėra dabar labai svarbi. Svarbūs yra miesto vardai ant įvairių imperatorių romėniškų monetų (9–12 pav.). Monetų su užrašu *Deultum, Thrace* yra gana daug. Įdomu, kad dalis jų apačioje turi užrašą *LT* – mūsų Lietuvos tarptautinį trumpinį (10, 11 pav.). Ar tai paprastas sutapimas, ar nuoroda, kad *Develton* kolonijos romėnų kariai, apsigyvenę naujose vietose – rytų baltų žemėse, pasivadino *Litais / Litva*? Tai gali būti dar viena lietuvių vardo kilmės versija.

Asmenvardžiai su *bal-*, *bel-*, *bil-*

Jei egzistavo senovinė gentis vardu baltai (beltais ar biltai), kas kitiems galėjo būti veltai (veltai, viltai), tai tie žodžiai turėjo išlikti ir senuose Viduramžių lietuvių dvikamieniuose asmenvardžiuose. Zigmo Zinkevičiaus knygoje „Lietuvių asmenvardžiai“ užfiksuotas 231 asmenvardis su dalelyte *bal-*: Abalevičius (1), Balaitis, Balamutas, Balanda, Balandavičius, Balandas, Balandinavičius, Balandis, Balandžius, Balas, Balašaitis,

Balašas, Balašauskas, Balaševičius, Balaška, Balbata, Balbatas, Balberaitis, Balberis, Balbieris, Balbierius, Balbiras, Balbiris, Balbirskis, Balbutaitis, Balbutas, Balbutavičius, Balcikas, Balciūnas, Balčaitis, Balčas, Balčėnas, Balčiauskas, Balčikonis, Balčinas, Balčinskas, Balčionis, Balčis, Balčys, Balčytis, Balčiukaitis, Balčiukas, Balčiukynas, Balčiulis, Balčiūnaitis, Balčiūnas, Balčius, Balčiusis, Balčiuvaitis, Balčikus, Baldauskas, Baldevičius, Baldis, Baldiškis, Baldišius, Baldyškis, Baldyška, Baldūnas, Baldus, Baldzevičius, Baldžius, Baleika, Baleiša, Balelis, Balėnas, Balevičius, Balgalvis, Baliažentas, Baliažentis, Balickas, Balynas, Balinskas, Balionis, Balys, Baliukas, Baliulis, Baliūnas, Balius, Baliutis, Balmanas, Balminas, Balnaitis, Balnarauskas, Balnas, Balnickis, Balnionis, Balnis, Balnys, Balniškis, Balnius, Balnoraitis, Balnoras, Balnosis, Balondis, Balsaitis, Balsas, Balsavičius, Balseikis, Balsevičius, Balsis, Balsys, Balsiukas, Balsiukevičius, Balsiūnas, Balskus, **Balta**, **Balta-**
duonis, **Baltaitis**, **Baltakertis**, **Baltakevičius**, **Baltakis**, **Baltakys**, **Baltakojis**, **Baltanavičius**, **Baltanotris**, **Baltaplukis**, **Baltaragis**, **Baltas**, **Baltaševičius**, **Baltauskas**, **Baltavičius**, **Baltazaras**, **Baltėjus**, **Baltėnas**, **Baltenas**, **Baltenis**, **Balteras**, **Balteris**, **Balteška**, **Baltgalvis**, **Baltikas**, **Baltikauskas**, **Baltikauskis**, **Baltikis**, **Baltinas**, **Baltinis**, **Baltynas**, **Baltys**, **Baltytis**,

9 pav. Imperatorius Macrinus 217–218 m. moneta Macrinus, Deultum, Thrace. Vienoje pusėje yra imperatoriaus galva su užrašu: IMP M OPEL SEV MACRINVS P AV; kitoje pusėje – Dzeusas su skeptru ir užrašu: COL FL PAC DEVL
Šaltinis: <https://www.wildwinds.com/coins/greece/thrace/deultum/i.html>

10 pav. Otacilia Severa, Deultum, Thrace. MARCIA OTACIL SEVERA AVG; COL FL PAC DEVL
Šaltinis: <https://www.wildwinds.com/coins/greece/thrace/deultum/i.html>

Baltkevičius, Baltkojis, Baltmanas, Baltmiškis, Baltnosis, Baltokaitis, Baltokas, Baltraitis, Baltrajūnas, Baltramaitis, Baltramėjus, Baltramevičius, Baltramiejūnas, Baltramiejus, Baltramijūnas, Baltramonaitis, Baltramonas, Baltras, Baltraševičius, Baltrašiūnas, Baltrėnas, Baltrimas, Baltrimavičius, Baltrimis, Baltrys, Baltriukas, Baltriūnas, Baltromaitis, Baltromas, Baltromėjus, Baltronis, Baltrošaitis, Baltrošiūnas, Baltrukaitis, Baltrukas, Baltrukėvičius, Baltrukonis, Baltrulionis, Baltrulis, Baltrumaitis, Baltrumas, Baltrūnaitis, Baltrūnas, Baltrus, Baltrusaitis, Baltrusevičius, Baltrusis, Baltrušaitis, Baltrušauskas, Baltrušėvičius, Baltrušis, Baltrušiūnas, Baltruška, Baltruškevičius, Baltruškonis, Baltruvaitis, Baltsubinis, Baltucis, Baltukas, Baltukauskas, Baltukevičius, Baltulevičius, Baltulionis, Baltulis, Baltumaitis, Baltuonė, Baltuonis, Baltuonius, Balturkėnas, Baltusas, Baltusevičius, Baltūsis, Baltuškauskas, Baltuševičius, Baltušis, Baltuška, Baltuškevičius, Baltuškonis, Baltušnikaitis, Baltušnikas, Baltušonis, Baltutis, Balulis, Balūnas, Balunda, Balundis, Balundzis, Balutis, Balzgavičius, Balzgis, Balzgyis, Balžinas (230). Žodžiai su dalelyte *bil-*: Bila, Bilas, Bilda,

Bildaitis, Bildas, Bildenis, Bildūnas, Bildušas, Bildziukas, Bildziukevičius, Bilžiukas, Bildžius, Bilėnas, Bilenis, Bilginas, Bilgys, Bilikas, Bilikis, Biliminas, Bilys, Biliūnas, Bilius, Bilkštys, Bilmanas, Bilminas, Biltas, Bilukas, Bilvaisas, Bilvartas, Bilvertas, Bilvina, Bilvinas, Bilvytas, Bilvytis (34). Žodžiai su dalelyte *bel-*: Belaišis, Belašaitis, Belašauskas, Belašis, Belavičius, Beleišis, Belėnas, Belėnauskas, Belėnavičius, Belėnevičius, Belėška, Belėškevičius, Belevičius, Belgardas, Belgirdas, Beliauskas, Belickas, Belička, Belinavičius, Belinis, Belinkevičius, Belinskas, Beliokas, Belionis, Belis, Beliškevičius, Beliukevičius, Beliūnas, Belkauskis, Belkevičius, Belkus, Belskas, Belskis, Belskus, Beluckas, Belužis, Belza, Belzys, Belzius (39).

Išvada. Lietuviškų asmenvardžių su dalelyte *bil-* yra 34, su *bel-* – 39, su *bal-* – 231. Vadinasi, iš viso su dalelytėmis *bil-*, *bel-*, *bal-* yra 304 lietuvių asmenvardžiai. O su šaknimi *balt-* yra net 116 asmenvardžių. Tai, kad laičių asmenvardžių yra 318, būdinių – 356, gelių – 372, t. y. apie 300, vadinasi, iš pradžių galėjo egzistuoti mūsų protėvių gentis vardu *beltai* / *baltai*, kuri, laikui bėgant, dėl tarpubalsio *b* išvirtimo į *v* pradėjo vadintis *veltais*. Tai, kad vadų vardo dalelytė *lion-* paliudyta asmenvardžiuose 171 kartą (panašiai kaip ir su *balt-* yra

11 pav. Gordian III, Deultum, Thrace.
GORDIANVS IMP AVG

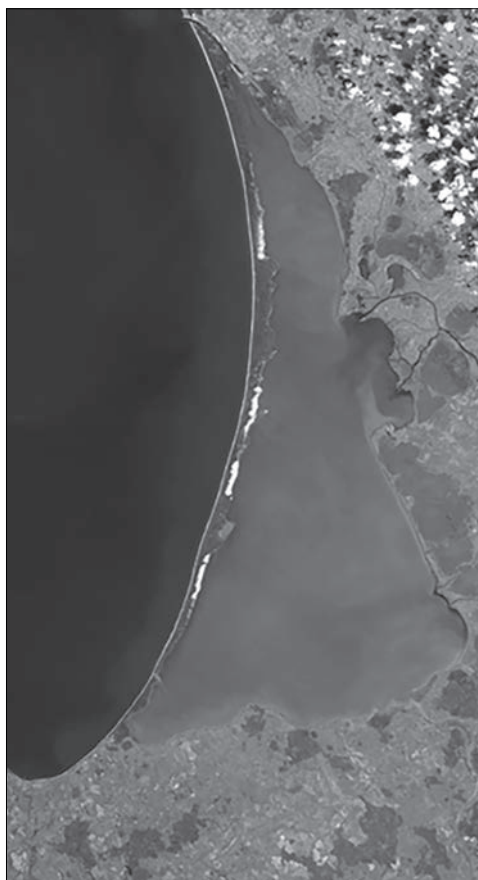
Šaltinis: <https://www.wildwinds.com/coins/greece/thrace/deultum/i.html>

12 pav. Julia Mamaea Deultum, Thrace.
IVLIA MAMAEA AVG / COL FL PAC DEVL

Šaltinis: <https://www.wildwinds.com/coins/greece/thrace/deultum/i.html>

116 paliudijimų), tai šios genties vadai (valdančioji giminė) galėjo pasilikti senąją giminės vardą *baltai*, kuris paliudytas kaip gotų valdančiosios giminės vardas, o juk gotų Skandija – tai Semba su Aismarių ir Kuršių nerijomis (plačiau apie tai rašysiu kitame straipsnyje). Kadangi vardas *baltai* minimas kartu su Nemuno vardu (pr. *Namuyn-balt*), tai šiuo – baltų – vardu buvusios mūsų protėvių genties reikia ieškoti prie Nemuno, galbūt jo žemupyje, kuris yra visai netoli nuo Sembos pusiasalio (5 pav.). Čia pat yra Kuršių marios (13 pav.), kurios kartu su Aismarėmis, anot kalbininko V. Toporovo, galėjo būti vadinamos *Baltų mariomis*, nes sudaro „uždarą jūros zoną“.

13 pav. Kuršių marių nuotrauka, daryta iš palydovo „Terra“ 2006 m. liepos 25 d.

Šaltinis: https://lt.wikipedia.org/wiki/Kur%C5%A1i%C5%B3_marios#/media/Vaizdas:Curonian_Spit_from_Space,_2006.jpg

Kaip gimdavo „herojai“ ir „antiherojai“ pokario spaudos puslapiuose

Vartant pokario laikotarpio sovietinę spaudą ir ją atidžiai skaitant, kartais galima pamesti „herojaus“, „antiherojaus“ sąvokas ir pačius personažus, aprašomus straipsniuose, reportažuose. Tuo tikslu būtina pasekti kokios nors įstaigos veiklą, pavyzdžiui, per vienerius metus, ir matyti, kaip keitėsi aprašomų įstaigų ar organizacijų vertinimai, priklausomai nuo to, kokia buvo situacija kalendoriuje, vykdomajame ar partijos komitete. Straipsnyje aprašomas laikas – apie 1947 m. Tai buvo svarbūs metai Kuršėnų kraštui – apie tai bus trumpai užsiminta, nes daugiausia dėmesio bus skiriama dviem įstaigoms ir darbams juose bei vertinimams spaudoje. Straipsnis parengtas remiantis rašomos knygos apie Kuršėnų pokarį medžiaga.

Įvadas

Pasižvalgysime po įvykius, nutikus Kuršėnuose ir apie juos 1947 m.

1947 m. yra svarbūs Kuršėnams, nes tais metais jie tapo apskrities centru (1947 m. spalio 27 d.) ir gavo miesto teises. Pirmą kartą savo istorijoje jie tapo miestu ir net apskrities centru, nors istoriniuose šaltiniuose nuo XVI a. ne kartą Kuršėnai buvo vadinami miestu, tačiau dokumentų, patvirtinančių turėtas miesto teises, istorikai dar nesurado.

Toks apskrities centro statusas buvo neilgai – tik iki 1950 m. birželio 20 d., kai sovietiniai administraciniai daliniai (kaip apskritys) buvo panaikinti Lietuvoje ir Kuršėnai tapo rajono centru.

Nuo 1947 iki 1950 m. Kuršėnų mieste kūrėsi daug įstaigų ir organizacijų. Mums šiandien sunku įsivaizduoti, bet pokario Kuršėnuose veikė Liaudies teismas (nuo 1944 iki 1962 m. kovo 31 d.), buvo leidžiamas laikraštis „Komunizmo keliu“ (1949 m. – 1950 m. birželio 20 d.), veikė karinis komisariatas, civilinės metrikacijos biuras, spaustuvė, žinoma ir tokia įstaiga kaip stribynas, NKVD (KGB) įstaiga ir daugybė kitų, kurias seniai visi pamiršo ir dabar net įsivaizduoti negali, kad Kuršėnai buvo tapę sovietinės apskrities miestu.

Taigi, kaip Kuršėnai tapo apskrities centru, bus papasakota toliau, o dabar trumpai aprašysime, kas vyko Kuršėnų krašte 1947 m.

Šiuos metus paskirkime pramonei ir žemės ūkiui paanalizuoti pasitelkdami to meto spaudą.

„Rinkimai“

1947 m. Kuršėnų krašte prasidėjo nauju vajumi – pasirengimu pirmiems sovietiniams rinkimams į LSSR Aukščiausiąją Tarybą, jie vyko vasario 9 d. Todėl, kaip ir įprasta SSRS, buvo vykdoma propaganda – pasipylė publikacijos spaudoje apie

Visų šalių proletarai, vienykitės!

KOMUNIZMO KELIU

LKP(b) Kuršėnų Apskritis Komiteto ir Apskritis Vykdomojo Komiteto Organas

Kuršėnai, 1949 I.14
Nr. 1
I-ji metai
Kaina 20 kap.

Už naują komunistų ir nepartinių bloko pergalę

Sekmdienį, sausio mėn. 16 d. Kuršėnų apskrityje įvyksta rinkimai į liaudies teismą. Miesto ir apskrities darbo žmonės vieninai pasinaudos jiems suteikta teise – rinkti liaudies teisėjus ir liaudies tarybą.

Liaudies teismų rinkimai tai įspūdingas tarybinių demokratijos pasireiškimas. Tarybinėje socialistinėje santvarkoje, liaudies teismai yra renkami demokratiškiausiu būdu, kurio nežino ir kurio negali būti jokioje buržuazinėje šalyje. Kandidatus į liaudies teisėjus ir tarybų pasiūlė darbo žmonės, išskirdami iš savo tarpo aktyviausius, atsidavusius tarybų valdžiai ir bolševikų partijai žmones.

Zemai pakilo kultūrinis gyve-

Kuršėnų apskr. I liaudies teismo apylinkės rinkiminės apygardos rinkiminio pasitarimo KREIPIMASIS 08191 I visus apygardos rinkėjus

SAUSIO
16,
SEKMDIENI,
apskrities darbo
žmonės renka
liaudies teismus

Liaudies teismų rinkimai vyks mūsų šalies liaudies ūkio sėkmingo atkūrimo bei išvystymo aplinkybėmis, plačiai išvystę socialistinio lenktyniavimo penkmečiai per ketverius metus įvykdyti, aplinkybėmis. Mūsų pramonėje kasdien plinta sąjūdis už aukštą įmonių rentabelumą, už viršumplanines sankaupas, už gamybos kultūros pakėlimą. Kolektyvinių ūkių valstiečiai, pasiekusieji puikias pergalės VKP(b) CK vasario Plenumo nutarimu vykdymo pagrindu, sėkmingai baigia š. m. žemės ūkio darbus ir padeda pamatus aukštam 1949 m. derliui.

Statkienę Antaniną, Kolcovą Nadeždą, Pavlauską Joną, Lideikytę Malviną, Mituzą Augustą, Stankevičutę Oną, Daugmaudį Roką, Montrimienę Bronę, Gėriką Praną, Miknių Kazį, Klemanskiene Serefiną, Pinski Antaną, Simkų Adomą, Norvaisą Joną, Tiažovą Ekateriną, Orbišką Antaną, Pušienę Raisą, Sukiene Bronę, Inį Zaną, Eitremovą Joną, Jocką Aleksą, Juodkienę Antaniną, Povečienę Eleną, Chachlovą Joną, Malčikovą Aleksandrą, Jasnauską Praną, Kupinską Aloizą, Dargievicių Kazimierą, Sandalį Dovydą, Bortelį Mykolą, Gauranskaitę Leokadiją.

LKP(b) Kuršėnų apskrities komiteto ir Apskritis vykdomojo komiteto organas.
Nuotrauka iš Romualdo Ozolo lituanistikos centro archyvo

pasirengimą rinkimams ir „kandidatų kėlimą“ bei kiti sudėtinio spektaklio proletariatui veiksmai.

Štai randame žinutę, kad Kuršėnų 118-ojoje rinkiminėje apygardoje Pavenčių cukraus fabriko darbininkai ir tarnautojai iškėlė LKP (b) Šiaulių apskrities komiteto sekretoriaus drg. Kučinsko kandidatūrą¹. Joje buvo rašoma:

„Neįprastu kasdieniškumu šiandien baigėsi darbas cukraus fabrike. Darbininkai į namus neskubėjo. Jie plovė nuo rankų dulkes ir rinkosi į erdvę patalpą. Jų bendrame susirinkime turi būti išguldintas vienas klausimas: ką jie išstatys kandidatų į LTSR Aukščiausios Tarybos deputatus.

Prasidėjus susirinkimui darbininkas Vingelevičius paprašė balso. Jis kalbėjo neilgai, bet nuoširdžiai pareiškė:

– Aš siūlau kandidatų į Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatus LKP (b) Šiaulių apskrities komiteto pirmojo sekretoriaus drg. Kučinsko kandidatūrą.

Darbininkai ilgais plovimais pritarė iškeltai kandidatūrai. Visų vardu išreišdamas pasitikėjimą pasiūlyta kandidatūra kalbėjo cukraus

virėjas darbininkas Bartaška, Veršinskas, Damulytė ir kiti...“²

Šiaulių miesto LKP (b) komiteto Agitacijos ir propagandos skyriaus vedėjas J. Aleksandrovas metų pradžioje „Raudonojoje vėliavoje“ paaiškino, kas yra agitacija ir kaip ją reikia vykdyti:

„Agitacija už kandidatus į deputatus negali pasitenkinti vien tik tuo (aukščiau jis buvo minėjęs, kad „Pasakoti rinkėjams apie mūsų kandidatų gyvenimą ir jų veiklą, apie jų pasiryžimą ir toliau atiduoti visas savo jėgas liaudies labui“). Agituoti už kandidatus, tai reiškia pasakoti rinkėjams apie tą politiką, kurią kandidatas vykdys...

Savo pasikalbėjimuose agitatoriai turi nuolat pasakoti rinkėjams apie stalininio penkmečio planą, apie uždavinius kovoje už jo įvykdymą, apie reikalą kelti darbo našumą, sutinkant vasario 9 dieną naujais gamybiniais laimėjimais.“³

Labai įprasta, kad tame pačiame puslapyje buvo spausdinamas kitas straipsnis apie tarpukario Seimo rinkimus, kurie vyko po 1926 m. perversmo. Jame rašoma apie „fašistinio režimo“ organizuotus nedemokratinis rinkimus ir apie rezultatų klasiškumą – nuo 30 procentų pakeliant iki 71,22 procento, kad laimėjo vienos partijos atstovai... Ir toliau

¹ Pavenčių cukraus fabriko darbininkai ir tarnautojai iškėlė LKP (b) Šiaulių apskrities komiteto sekretoriaus drg. Kučinsko kandidatūrą, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 2, p. 2.

² *Ten pat.*

³ Aleksandrovas J., Naujas agitacinio – masinio darbo etapas, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 4, p. 2.

šiam ir kituose straipsniuose išvardijami „iškelti“ rinkiminės apygardose kandidatai, irgi po vieną... ir tai buvo „ryškus klasinės smetoninės diktatūros vaizdas“. Tarpukario seimo delegatai – tai „spekuliantų ir budelių žiedas“.

O kas tada okupacinės LTSR AT deputatai? „Tautos išdavikų ir išgamų šutvė“ – taip juos vertino kovojantis Lietuvos pagrindis.

Po šio minčių išsakymo, po metodinių nurodymų, kaip agituoti, skaitytojams gal bus įdomu pasekti spaudoje rašomas publikacijas „rinkimų tema“, nes agitacijos aprašymas įdomesnis už pačią realybę.

Štai autorius, Daumantas, pasakoja apie Kuršėnų valsčiaus moterų delegačių pasitarimą, kuriame „buvo išsiaiškinta daug opių klausimų sąryšyje su artėjančiais rinkimais į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą“⁴.

Tie opūs klausimai, pasirodo, buvo „Stalino Konstitucija ir rinkiminiai nuostatai“. Moterims delegatėms tie du dalykai buvo „plačiai išaiškinti ir moterys tapo agitatorėmis darbo valstiečių tarpe“, kitaip sakant, kaime. Ir iš karto buvo įvardyta geriausia agitatorė tarp Kuršėnų miestelio delegačių – daugiavaikė motina drg. Aleksandra Chochlovienė, kuri aplankė 40 šeimų „vedama agitacinį darbą“. Nuo jos, pabrėžiama, neatsilieka ir mažžemė drg. Ona Savickienė. „Tos moterys, pažymima, nusipelnė didžiulį autoritetą Kuršėnų valstiečių tarpe.“⁵

Realiai, kokia agitacija gali būti reikalinga, jei kandidatas vienas ir balsavimo rezultatai žinomi – 99,99 procento, nepaisant, kokia dalis rinkėjų ateis prie urnų.

P. Bajoriūnas žinutėje rinkimų tema tarsi nuneigia anksčiau buvusią informaciją, pareikšdamas, kad geriausi agitatoriai yra buvę Sovietinės armijos kariai. Tokių agitatorių jis randa netoli Kuršėnų – Pakumulšiuose. Tai „naujakurys, buvęs tarybinės kariuomenės karys drg. Klimavičius. Jis, būdamas Dubikių rinkiminės apylinkės pirmininko pavaduotoju, ne tik aktyviai dirba rinkiminiam apylinkės agitpunkto paruošime, bet vakarais dar randa laiko lankyti valstiečių šeimas ir agituoti aiškindamas Stalino Konstituciją ir

demokratiškiausių pasaulyje rinkimų įstatymą.“⁶ Toliau rašoma, kad Klimavičiaus pavyzdžiu pasekė ir kitas Pakumulšių apylinkės demobilizuotas karys drg. Bubelis, „ir kiti demobilizuoti iš Tarybinės Armijos kariai“⁷.

Tačiau į sausio pabaigą iš spaudos sužinome, kad geriausi agitatoriai yra komjaunuoliai, nes juos agitaciniam darbui gerai paruošė Kuršėnų valsčiaus komjaunimo organizacijos vadovas drg. P. Bajoriūnas, jis, be Konstitucijos ir rinkimų įstatymo, dar komjaunuoliams išaiškino stalininio penkmečio planą. Va tada komjaunuoliai išėjo į kaimus ir ten „pravedė visą eilę susirinkimų su darbo valstiečiais ir darbo valstiečių jaunimu“⁸.

Toliau žinutėje buvo išskirta Raudėnų agitpunkto vedėja komjaunolė Barakauskaitė, kuri punkte kartkartėmis organizuoja susirinkimus. „Draugė Barakauskaitė aiškiai skaito rinkiminius nuostatus ir ties kiekvienu svarbesniu straipsniu plačiau apsistoja.“⁹

Taip pat kaip gerai dirbantys įvardyti Klimanskis, Rimkutė ir ta pati Barakauskaitė. Trys komjaunuoliai lyg mažoka tokiam dideliame valsčiui, bent jau iš pirmo žvilgsnio taip atrodo, jei neįvertinti to, kad už lango 1947 m. pradžia ir rajone, kaip ir visoje Lietuvoje, vyksta partizaninis karas.

Pačioje sausio pabaigoje rinkėjams buvo pristatytas ir kandidatas Kuršėnų rinkiminėje apygardoje – Leonas Kučinskis (1902), gimęs Utenos valsčiuje, vargingoje šeimoje. 1926 m. jis įstojo į LKP (b), 1929–1939 m. buvo kalėjime, 1939 m. – LKP (b) CK instruktoriumi, o 1941 m. pabėgo į SSRS gilumą. 1943 m. įstojęs į 16-ąją „lietuviškąją“ diviziją, metų pabaigoje buvo demobilizuotas ir pasiūstas mokytis. 1944 m. Lietuvoje vėl dirbo instruktoriumi, 1946 m. buvo paskirtas Šiaulių apskrities partijos pirmuoju sekretoriumi.

Taigi, nieko naujo su kadrais: mažžemis, beraštis, bemokslis, mokslus išėjęs kalėjime.

Tame pačiame straipsnyje apžvelgiami ir agitaciniai darbai pačiuose Kuršėnuose. Čia agitacinio punkto vedėjas buvo drg. Geryba, o jo pagalbininkai – komjaunuoliai Norvaišas ir Monžurovaitė.

⁴ Daumantas, Geriausios Kuršėnų moterys – delegatės, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 4, p. 2.

⁵ *Ten pat.*

⁶ Bajoriūnas P., Buvę kariai – geriausi agitatoriai, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 6, p. 3.

⁷ *Ten pat.*

⁸ K., Rinkiminė kampanija Kuršėnų valsčiuje, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 7, p. 2.

⁹ *Ten pat.*

Įvardyti stiprūs agitatoriai – Miškų pramonės ūkio vadovas drg. Svitenko ir Galminas. Pakšteliuose ir Gergždeliuose Klimanskis ir Šimkauskaitė.

Pas Kuršėnų tarybinio ūkio direktorių drg. Krajuškiną geriausi agitatoriai buvo sąžiningiausi darbininkai – Armalytė, Veikšas, Virbickas¹⁰.

„Herojai“ ir „antiherojai“

Keistai įdomūs tų metų (žinoma, ir kitų metų, – *aut. past.*) laikraštyje publikuojami straipsniai. Štai, kažkokia P. Paukštytė rašo apie tai, kaip blogai buvo prie „fašistinio Smetonos režimo“ darbininkams, dirbusiems plytų fabrike prie Kuršėnų geležinkelio stoties, ir kaip gerai yra dabar – visi dirba, vadovaujami puikaus direktoriaus drg. Citvaro. Naudojant jų gaminamas plytas atstatytas Pavenčių cukraus fabriko kaminas, sumūryti net du sandėliai¹¹.

Bet po poros mėnesių tame pačiame laikraštyje A. Latnikovas apie tą patį Kuršėnų plytų fabriką, vadovaujamą to paries direktoriaus Citvaro, rašo taip:

„Artėja darbo sezonas. Statybinių medžiagų įmonėms yra nurodytas svarbus uždavinys – tinkamai pasiruošti šiam sezonui. Tačiau Kuršėnų plytinė dar neparuošta. Neatremontuotas plytų presas, džiovykla, plytų degimo krosnis, geležinkelukas, vagonėliai bei kiti įmonės įrenginiai. Kuro irgi tepasirūpino 40 procentų numatyto plano...“¹²

Ir apie visa tai rašoma kovo pabaigoje. Straipsnio autorius mini, kad praėjusių metų klaidos neištaisytos, nepasimokyta iš jų:

„Malkų paruošimo planą įvykdė 42 procentais, durpių – 4. T. p. neįvykdė ir gamybos plano. Plytų gamybos planą įvykdė 30 procentų, čerpių – 28 procentais. Kadangi 1946 metais nepasiruošta reikiamo kiekio kuro ir iš ankščiau nepasirūpinta žaliava, tai praeitų metų klaidos neigiamai atsiliepia šių metų pasiruošimo sezonui darbams.“¹³

Šioje vietoje straipsnio autorius pranoksta save, pareikšdamas, kad dėl pernai metų blogo sezono pasiruošimo ir šiomet blogai ruošiamasi, dėl to ir

plytų pagamins mažiau. Taip, ko gero, reikia iššifruoti šią mintį.

Kaltas, žinoma, aukščiau stovinčios organizacijos – statybinių medžiagų tresto Nr. 2 – valdytojas drg. Tabačnikovas, kuris „iki šiol neatkreipė dėmesio į Kuršėnų plytinę ir neatėjo įmonės direkcijai laiku į pagalbą“¹⁴.

Be to, įmonei reikia 80 darbuotojų, o direktorius turi tik 16. „Politmasinio darbo darbininkų tarpe neveda“, o Kuršėnų valsčiaus partinė organizacija į tai, kaip ir jos vadas Bagaslauskas, neatkreipia dėmesio.

Daroma bendra išvada, kad Kuršėnų plytinėje yra visapusiškai bloga padėtis. Tokia išvada padaryta praėjus dviem mėnesiams po P. Paukštytės straipsnio, kuris buvo išspausdintas „rinkimų agitacijos“ metu, kai buvo kalbama apie sovietinius pasiekimus. O kad 1946 m. ta pati klestinti įmonė pagamino 30 procentų numatytų pagaminti plytų, ji, žinoma, nieko nežinojo.

Panaši situacija tik kitu kampu per „rinkimų kampaniją“ nutiko spaudoje ir su dar viena Kuršėnų valsčiaus įstaiga – Kuršėnų mašinų traktorių stotimi (MTS).

J. Dočkus, artėjant „rinkimams“, užsipuolė Kuršėnų MTS, kad ši visiškai nepasiruošusi pavasario sėjai (sausio pabaigoje – *aut. past.*). Straipsnio autorius teigia, kad „respublikos MTS didelis gamybinis pakilimas. Tačiau jo nepamatyti Kuršėnų MTS.“¹⁵ Padėtis konstatuojama kaip nepavydėtina, nes iš rudens su skolintais padargais aparta 89 ha žemės, o pavasarį numatoma dar 115 ha apsėti pavasariniais javais.

Bet kuo žemę dirbs?

„Stotis turi 4 traktorius, kurie visi pagedę ir neremontuojami. Iš 36 plūgų tik pusė tėra atremontuota. Visiškai netaisomos guli dvi sėjamosios mašinos ir du kultivatoriai. Įdomu, kuo susirūpinęs šios MTS direktorius drg. Kolcovas?“

Toliau straipsnyje pasakojama apie arklius, jų prieaugį ir karves, kurie buvo Kuršėnų MTS priklausančiuose Tryškių, Kuršėnų, Papilės, Gruzdzlių ir Kruopių arklių nuomojimo punktuose. Gruzdzlių

¹⁰ Kuršėnų rinkiminėje apygardoje, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 11, p. 4.

¹¹ Paukštytė P., Vakar ir šiandien, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 4, p. 4.

¹² Latnikovas P., Kuršėnų plytinė nepasiruošė darbo sezonui, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 38, p. 3.

¹³ *Ten pat.*

¹⁴ *Ten pat.*

¹⁵ Dočkus J., Kuršėnų MTS nepasiruošusi sėjai, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 7, p. 3.

Traktorius. Romualdo Ozolo nuotrauka

ir Kruopių arkliams trūko pašaro, nes nepasirūpinta iš rudens. Kuršėnų MTS trūko 142 tonų pašaro.

Prie MTS problemų mes dar sugrįšime, nes problemų buvo ir kitų.

Pieno ir mėsos paruošų eiga Kuršėnų valsčiuje taip pat smarkiai „büksavo“. 1947 m. kovo pabaigoje, t. y. baigiantis pirmajam ketvirčiui, Kuršėnų valsčius iš 16 Šiaulių apskrities valsčių 13 buvo su 2 procentais pieno ir 3,7 procentais mėsos, kai, tarkime, pirmaujantis Pakruojo valsčius buvo pristatęs atitinkamai 32 ir 26 procentus produktų¹⁶.

Valdžia ėmė aiškintis tokio atsilikimo priežastis ir nustatė svarbiausią – šlubuoja agitacinis darbas.

Kuršėnų valsčiaus VK pirmininkui drg. Pinskiui buvo nurodyta į agitacinį darbą įtraukti ir žemės ūkio skyriaus darbuotojus, o Kuršėnų pieninės direktoriui Machilovui – žiūrėti, kad darbuotojai „neapsvėrinėtų“ valstiečių, kaip nutiko su Micaičių valstiečiu Alsiu, kuriam „nusvėrė“ 100 g sviesto, kurį pastarasis buvo pristatęs vietoj pieno¹⁷.

Iš pateikiamų publikacijų susidaro toks vaizdas, kad be raginimų ir agitacijos sovietinės įstaigos ir institucijos negalėjo pradėti dirbti. Bet tai

propagandiniai triukai, kurie skirti parodyti, kad be partijos vadovavimo ši sistema negali funkcionuoti.

Štai po publikacijos sausio mėnesį apie Kuršėnų MTS balandžio mėnesį visi 6 jos traktoriai buvo laukuose, net paminėtas traktorininkas Baranauskas, žadantis aparti per metus 500 ha, nors sausio mėnesį buvo kalbama apie 115 ha. Tuo metu per vieną dieną minėtas traktorininkas (balandžio 20 d.) buvo aparęs 12 ha žemės¹⁸.

Apie šią įstaigą 1947 m. dar bus kalbos.

Balandžio pabaigoje Kuršėnų vartotojų kooperatyvas pristatinėjo savo planus. 1946 m. pabaigoje Kuršėnuose buvo atidaryta mėsos parduotuvė, be jos, ši įstaiga dar turėjo parduotuves Kuršėnuose ir Raudėnuose bei buvo ieškoma galimybė atidaryti parduotuvę Kuršėnų geležinkelio stotyje.

Buvo skelbiama, kad gegužės pirmosios proga vartotojų kooperatyvas atidarys „komercinę užkandinę-arbatinę, nefondinių prekių parduotuvę, komercinę degalų (skystojo kuro) parduotuvę ir ledų parduotuvę, kuri laikinai veiks prie užkandinės“¹⁹.

Taigi, tai buvo gera žinia Kuršėnų vaikams, kad pokariu, t. y. 1947 m. gegužės pirmąją dieną, atsiranda vieta, kur galima bus nusipirkti ledų. Tiesa,

¹⁶ Pranešimas, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 37, p. 4.

¹⁷ Drozdovas S., Kodėl Kuršėnų valsčius atsilieka pieno paruošose, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 47, p. 3.

¹⁸ Ariama valstiečių žemė, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 55, p. 4.

¹⁹ Jaskaudis, Plečiama vartotojų kooperacija, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 56, p. 4.

vėliau nepavyko užfiksuoti tokios parduotuvės fakto 1947 m. spaudoje.

Beje, kooperatyvas pasigyrė, kad *„gerai veikia kooperatyvo molinių indų dirbtuvė, kurios gaminiai net pasiekia Joniškio apskritį“*. Būsimoji „puodžių sostinė“ rodė savo atsibudimą ir po karo, o produkcija siekė kaip kokią pasaulio pakraštį – Joniškio apskritį.

O tokia smulkmena, kad Pavenčių geležinkelio stotyje 1947 m. balandžio mėnesį laukiamojoje salėje keleiviams nebuvo nė vieno suolo atsisėsti, nebuvo svarbi, svarbiausia, kad toje minėtoje salėje nebuvo *„nei vieno plakato, nei šūkio vaizduojančio penkmečio pakilimą“*²⁰, va, čia tai buvo blogai. Nes pakilimas buvo toks, kad net sėdėti nebuvo kada, kam tie suolai keleiviams.

Dabar daugiau dėmesio skirkime Kuršėnų MTS veiklai 1947 m., nes vėlgi skaitome reportažus, kurie yra aukštasis propagandos pilotažas. Sausio pabaigoje MTS, anot publikacijos autoriaus, jokios veiklos nevykdė, nes niekas nebuvo remontuota, taisyta. O gegužės mėnesį apie MTS rašoma, kad joje *„ištisę žiemą Kuršėnų MTS dvi traktorininkų brigados tarpusavyje lenktyniavo traktorių remonto darbuose. Kovo pradžioje visi 6 traktoriai buvo pilnai parengti pavasario darbams.“*²¹

Darbai buvo pradėti balandžio pabaigoje, juos atliko dvi brigados ir jų brigadininkai Labanauskas ir Talkačiovas. Darbai pradėti balandžio 22 dieną. Nors ankstesniame straipsnyje buvo teigiama, kad balandžio 20 dieną traktorininkas Pranas Baranauskas suarė 12 ha, iš tikro per keturias balandžio dienas jis buvo suaręs 22 ha.

„Paklaustas kaip šiuos laimėjimus atsiekė, Baranauskas atsako:

*– Vengiu bereikalingų pervažiavimų, noriu kuo daugiau išarti. Traktorių gerai išvalau, iš anksto parengiu darbui. Lenktyniauju Pergalės dienos garbei.“*²²

Toliau buvo rašoma, kad šis traktorininkas parengė dirvą sėjai Kuršėnų valsčiaus naujakuriams: Šiupytei, Andriuškai, Rimkui ir kt.

Tačiau buvo paminėtas ir MTS traktorininkas Petrulis iš pirmos (Labanausko – *aut. past.*) brigados, ir jis *„visiškai nesidomi savo kolegomis, nuolat randa priežasčių, dėl kurių negali dirbti“*, ir svarbiausia, kad suarė tik 2 ha. Žinoma, turėjo kilti klausimas, kaip toks blogietis suars tuos savo 500 ha.

Bet juk straipsnio esmė ne ta, o kaip sausio pabaigoje dar nieko nedarbantys darbuotojai galėjo visą žiemą lenktyniauti remontuodami traktorius?

Galima šią temą tęsti, nes Kuršėnų MTS 1947 m. buvo tapusi tikra spaudos žvaigždė.

Vasarą buvo susidomėta, o kaipgi MTS vadovybė rūpinasi savo traktorininkais, reikalaujama iš jų įgyvendinti ir viršyti planus. Buvo konstatuota, kad pavasario arimo planą įmonė įvykdė 108 procentais. Sutarčių su valstiečiais buvo sudaryta 130 (Kuršėnų MTS apima 5 valsčius) ir visos sutartys įvykdytos.

Arimo darbe pasižymėjo, kaip ir buvo tikėtasi, Pranas Baranauskas – jis įvykdė darbų planą 160 procentų, A. Berezinas – 140, Emelejanovas Isakas – 131 ir visi kiti.

Bet ne viskas taip gerai toje Kuršėnų MTS, kaip atrodo pažvelgus į apartus laukus. Pasirodo, darbuotojai blogai buvo aprūpinami maistu ir pramoninėmis prekėmis. Čia dėl pastarųjų skaitytojui nereikia turėti iliuzijų – pokaris. Nors valgykla buvo, bet joje blogai maitino. Mažai mėsos ir riebalų, žodžiu, MTS darbininkai srėbė „balandą“.

Brigadininkas drg. Labanauskas žurnalistui skundėsi, kad pramoninėmis prekėmis darbuotojai buvo aprūpinti tik 1946 m., ir *„tai tik po keletą metrų medvilninės medžiagos ir po porą juchto odos batų. Šiemet nėra gavę visai pramoninių prekių, jei neskaityti tik po 400 gramų muilo...“*²³

Tai, ką galime pasakyti apie tuos milžiniškus pasiekimus. Viena pora aulinių darbo batų ir truptis medžiagos darbininkams rūbams, na, ir metams vienas ar du gabaliukai muilo traktorininkui – štai jums ir pramoninės prekės.

Vasaros pabaigoje, matyt, buvo reaguojama į tas publikacijas, nes Kuršėnų MTS vadovas Vasilijus Kolcovas ir jo pavaduotojas Kazys Miknys raportavo, kad MTS įvykdė metinį planą 105 procentais. Tai buvo padaryta liepos 31 d. (!)

²⁰ Lauraitis K., Netvarka Pavenčių geležinkelio stotyje, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 56, p. 4.

²¹ Drozdovas S., Kuršėnų brigados lenktyniauja, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 63, p. 4.

²² *Ten pat.*

²³ Pagerinti darbininkų padėti Kuršėnų MTS, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 71, p. 3.

Skaitant publikacijas, paaiškėja tokia įvykių chronologija: sausio pabaigos publikacijoje rašoma, kad dvi traktorininkų brigados žiemą nieko neveikė, balandžio publikacijoje – kad „jie visą žiemą lenktyniavo“, o jau birželio publikacijoje – kad buvo sudarę socialistinio lenktyniavimo sutartį, kurioje numatytas tikslas – metinį traktorių darbų planą įvykdyti 100 procentų iki rugpjūčio pirmos dienos.

Pirmoji Domo Labanausko brigada – P. Baranauskas, Juozas Petrulis ir Jonas Ališauskas – liepos 1–20 d. dienos normas įvykdydavo po 230–300 procentų. Antroji Sergejaus Tolkačiovo brigada – Anatolijus Berezinas, Isakijus Emelejanovas ir Kupstys – dienos normas vykdė po 180–200 procentų. Todėl metinį planą įvykdė anksčiau laiko 105 procentais iki liepos 20 d.

Aišku, viskas buvo padaryta prižiūrint mechanikui Pranui Sovai bei vadovams direktoriui V. Kolcovui ir pavaduotojui politiniams reikalams K. Mikniui²⁴.

Visa ši istorija pateikiama todėl, kad skaitytojas suvoktų, kaip funkcionavo propagandinė spauda ir kaip neįmanoma buvo suvokti „realybės“, greitai pasikeičiančios iš labai blogos į socialistinę realybę ar socialistinį realizmą. Logiška, nors šis žodis šiam pasakojimui netinka, kad 1947 m. rugpjūčio 1 d. Kuršėnų MTS baigia darbą, nes metinis darbo planas įvykdytas ir viršytas 105 procentais. Vadinasi, visi suplanuoti darbai padaryti, kaip sakoma, traktorių arimo darbai padaryti, o dar juk prieš akis javapjūtė ir po jos liks laukai, kuriuos reikės aparti, o kur dar runkelių, bulvių laukai? Tai kas tada negerai yra su tais darbais ar su planais?

Tai vienas prasilenkimas su realybe.

Antras dalykas – tai „paslaptingas blogietis“ traktorininkas Juozas Petrulis, kuris „nesidomi kolektyvu ir 04-22 suaręs tik 2 ha“ bei ieško būdų, kaip nesėsti į traktorių, staiga per vasarą „tiesiog sužvėrėja“ ir dienos normą vykdo po 230–300 procentų? Sunku suvokti, kad žmogus per tris mėnesius pasikeistų ir imtų dirbti taip, kaip ir jo kolega P. Baranauskas.

Bet visa tai tik pigūs propagandiniai triukai, kai viena partija, uzurpavusi viešąjį lauką, galėjo sau leisti rašinėti bet ką, ir tame pasakojime atrodo, kad žurnalistas labai nesuko galvos, ką vieną mėnesį

padaryti blogiečiu, nes jis turėjo laiko pasitaisyti, – istorijos pabaigoje jis irgi bus toks pat socialistinio darbo didvyris ir jo „tariamoms nuodėmėms“ bus negrižtamai pamirštos.

O realybėje darbininkai, negaunantys nei spec. rūbų, nei higienos reikmenų, nei gero maisto, dirbo, kaip sugebėjo, savo juodą buitį užpildami alkoholiu ir dėl specialistų trūkumo galėjo sau leisti kaip tas Petrulis važiuoti į lauką tada, kada išsiblaivydavo ar užeidavo noras, ir joks *politrukas* nieko jiems realiai negalėjo padaryti. Ir kalbos apie dvi ar tris dienos normas – tai tik lakios fantazijos vaisiai, tik pigus pokario socialistinis realizmas, svarbu, kad rašo pats įmonės *politrukas* ir spausdinama „partijos organo pirmame puslapyje“.

Panašią istoriją dar galima pasakoti apie Kuršėnų plytinės veiklą, analizuojant jos darbą 1947 m. Tik skirtingai nei MTS, čia metų antrojoje pusėje situacija, kaip ir buvo planuota, nebuvo pasikeitusi į gerą:

„Kuršėnų plytinė blogai vykdo gamybinius planus. Ji išiskolino valstybei ne vienu tūkstančiu plytų. Be to, ir išleidžiamos produkcijos savikaina viršija planinę savikainą.“²⁵

Pagrindinė priežastis – darbininkų trūkumas. Gegužės–birželio mėnesiais dirbo vos 46 darbininkai ir tik liepos mėnesį darbininkų skaičius pakilo iki 106. Tad buvo pasiekta gerų rezultatų – „įmonė įvykdė ir viršijo liepos mėnesio planą, be to, ir savikaina gerokai nukrito“²⁶.

Taigi, vienas sakinyss ir jau viskas supainiota – lyg ir viskas blogai, bet lyg ir labai gerai išeina.

Toliau konstatuojama, kad darbininkų ir taip per mažai (nors pamenama, kad kalbama buvo apie tai, kad reikia 80-ies), nes plytų presas dirba 2 pamainomis, o čerpių – tik viena, nors abu turėtų dirbti 3 pamainomis. Be to, nepaleistas dar vienas plytų presas.

Už birželio ir liepos mėnesius darbininkams nesumokėti atlyginimai, jie blogai aprūpinami pramonės prekėmis.

„Nenuostabu, kad tokios darbo sąlygos mažai ką vilioja.“

O atlyginimų nėra, nes nevykdo planų – nėra plano, nėra pinigų.

²⁴ Miknys K., Kuršėnų MTS įvykdė metinį planą, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 83, p. 1.

²⁵ Kudla J., Pagerinti vadovavimus Kuršėnų plytinei, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 91, p. 1.

²⁶ Ten pat.

Įmonė, pasirodo, turi 20 ha pagalbinį ūkį. Jame visai nėra daržovių, todėl įmonė negali įsteigti valgyklos. Įmonė neatsivežė ir miško plytoms degti, o miške iš dviejų mašinų dirba tik viena, reikia taisyti ir vežti nėra kam. Siūloma mintis pardavinėti neišdegtas plytas. Apskritai įmonė gyvena pardavinėdama praeitų metų produkciją, o gamyba silpnai vystoma. Dėl situacijos su Citvaru vėl kalti Kuršėnų valsčiaus VK ir statybinių medžiagų trestas Nr. 2, kad „laiku nekovoja prieš sunkumus“²⁷. Tačiau kam kovoti su sunkumais, jei juos reikia spręsti, o ne sudaryti, taip, atrodo, logiškai turėtų būti daroma. Jei negali prisigaminti kuro – malkų ir durpių, tai spręsk problemas tada, kai jas reikia spręsti, o ne kaltinti kitus, kurie turi savo darbų.

Bet rašantysis laikraštyje turi rodyti blogybes jas retušuodamas, parodydamas ir kartu supainiodamas visą pasakojimą. Tai nėra plytų pagaminta, tai įmonė pardavinėja pernai metų produkciją, tai gali pardavinėti nedegtas plytas, tai nėra darbuotojų, tai staiga daugiau kaip šimtas atsiranda. Visa tai, atrodo, yra skirta tikrajai baisiajai netvarkos padėčiai paslėpti.

Istorijos pabaigai, užbėgant už akių, galima pasakyti, kad 1948 m. Kuršėnų plytinės direktorius Citvaras buvo pašalintas iš pareigų ir 1949 m. ataskaitą apie 1948 m. plytinės veiklą darė naujas vadovas Kaupys²⁸.

Dar vienas dalykas, į kurį skaitytojai jau, ko gero, atkreipė dėmesį, tai vadovų pavardės – jos dažniausiai yra nelietuviškos, vadinasi, tie asmenys buvo atvykę iš plačiosios tėvynės pamokyti nemokšas lietuvius.

Štai vienas epizodas apie specialistus iš Kuršėnų padangės. Kuršėnų pieninės direktorius 1946 m. rudenį buvo atleistas dėl netvarkos, jo pavardė, kaip jau rašyta, buvo Machilovas. Vietoje jo buvo skiriamas drg. Chochlovas, kuris pažadėjo padaryti tvarką. Vieną vakarą naujasis direktorius darbuotojams „parodė“, kaip galima su vinimi atrakinti bet kokią pieninės užranką... „Siaubas sukaustė pieninės darbuotojus, ypatingai sandėlininkus.“²⁹ Taigi, naujasis direktorius savo pavaldiniams

parodė tikrąją savo kvalifikaciją. Ko gero, nuo tokių vadovaujančių kadrų ir specifinių gebėjimų su vinimis siaubas turėjo apimti ne tik sandėlininkus.

Tačiau minėtas pieninės direktorius, komunistas drg. Chochlovas buvo vertingas partinis kadras, besigaudantis „einamojo momento reikaluose“, nes Kuršėnų valsčiaus partinės organizacijos, vykdančios 1947 m. balandžio 19 d. VKP (b) CK vasario mėnesio plenumo nutarimą „Dėl priemonių žemės ūkiui pakelti pokariniu laikotarpiu“, buvo paskirtas, kaip dabar sakytume, kuruoti Svirbučių apylinkes. Kuruoti, vadinasi, „organizuoti valstiečių tarpe politinį – masinį darbą sėjos kompanijoje ir mobilizuoti valsčiaus valstiečius į kovą už aukštą derlių“³⁰.

Tačiau Kuršėnų valsčiaus partijos sekretoriaus nuomonė apie Chochlovo veiklą buvo skeptiška. Jam ir girtuoklėliui Urbonui buvo siūloma sekti kitų agitatorių darbais ir pasitempti. Bet įsivaizduokime, jei koks nors susitikimas ir būtų organizuotas Svirbučiuose, Raganiuose ar kitame apylinkės kaime, ką ten ūkininkui apie sėją ir kovą už gerą derlių galėjo pasakyti pieninės direktorius, mokantis puikiai su vinimi atrakinėti visus užraktus?

Manau, skaitytojui susidarė įspūdis apie tai, kaip ta sistema funkcionavo ir kodėl taip lėtai buvo šalinami karo padariniai krašte, kurio centras metų pradžioje visose publikacijose dar buvo vadinamas Kuršėnų miesteliu.

Apskrities centro „gimimas“

Metų pabaiga žadėjo naujas administracinio padalijimo permainas ir Kuršėnams buvo lemta dar kartą, kaip ir 1915 m., vokiečių okupacijos laiku, trumpam tapti apskrities centru.

Lietuvos TSR valdžia ruošdamasi ištisinei kolektyvizacijai ir siekdama užtikrinti kuo didesnę proceso kontrolę vietose ėmėsi administracinės reformos.

LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1947 m. spalio 27 d. įsakas „Dėl Kuršėnų apskrities sudarymo“ buvo įgyvendintas tų pačių metų gruodžio 25 dieną. Tada Kuršėnuose buvo pasirašytas perdavimo aktas, dalyvaujant Šiaulių apskrities VK pirmininkui Variakojui ir Kuršėnų apskrities VK pirmininkui Bagaslauskui. Jame buvo rašoma:

²⁷ Ten pat.

²⁸ Ramanauskaitė, Susirinkimas Kuršėnų plytinėje, *Komunizmo keliu*, 1949, Nr. 9, p. 4.

²⁹ Mažeika V., Ištaisyti padėtį Kuršėnų pieninėje, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 58, p. 4.

³⁰ Bagaslauskas K., Komunistai avangarde, *Raudonoji vėliava*, 1947, Nr. 54, p. 3.

Daugėlių plytinė. Nuotrauka iš internete laisvai prieinamų šaltinių

„Remiantis L.T.S.R. Aukščiausios Tarybos Įsaku iš Šiaulių apskrities skiriama ir perduodama Kuršėnų apskrčiai: Kuršėnų miestas su savo teritorija, Kuršėnų, Papilės, Kruopių ir Tryškių valsčius su jų teritorija ir joje esančiomis įmonėmis ir įstaigomis.

Už finansų ir paruošų planą Šiaulių Vykdomasis Komitetas atsako iki 1948 m. sausio 1 d.

Kuršėnų apskrities Vykdomasis Komitetas neturi jokių pretenzijų Šiaulių apskrities Vykdomajam Komitetui dėl esančių perduodamoje teritorijoje įmonių ir įstaigų, kuriose Šiaulių Apskrities Vykdomasis Komitetas nepadarė jokių pakeitimų po minėtos dienos įsako.

Šiaulių apskrities Vykdomasis Komitetas neturi jokių pretenzijų Kuršėnų Vykdomajam Komitetui dėl jo veiklos išvardytoje teritorijoje iki perdavimo dienos.“³¹

Kuršėnai nuo gruodžio pabaigos turėjo aukščiausią vietinę valdžią savo mieste ir, žiūrint iš laiko perspektyvos, ko gero, nuo tų 1947 m. negrižtamai aplenkė istorijos eigoje konkuravusius ir XIX a. – XX a. pirmojoje pusėje ne kartą įvairiais aspektais lenkusius panašaus dydžio miestelius – Papilę, Šaukėnus, Gruzdžius, Tryškius ir kitus panašaus likimo savo brolius.

1947 m. pabaigoje buvo „išsirinkta“ miesto Darbo žmonių deputatų taryba (toliau – DŽDT), kuri savo ruožtu rinko Vykdomąjį komitetą ir jo pirmininką bei pavaduotoją su sekretoriumi ir kitais pareigūnais, kurie rūpinosi miesto urbanistiniu, kultūriniu, švietimo, sveikatos apsaugos ir kitais klausimais. Žinoma, ji akylai buvo stebima partijos komiteto ir kitų organų.

Žodis „išsirinko“, suprantama, yra su kabutėmis, nes visi puikiai žinome, kad sovietmečiu rinkimų, laisvų ir demokratiškų, nebuvo, kadangi LKP (b) buvo vienintelė partija, užgrobusi valdžią, tai visus bet kurio valdžios lygio kandidatus derino, tikrino ir kratė per įvairias savo partines, saugumo instancijas dėl patikimumo, dėl atitikimo, dėl kilmės ir panašiai. Nes partijos sekretoriai ir kiti partiniai funkcionieriai tvirtindavo visas kandidatūras į vadovaujančius postus.

Išvados

Sovietinės spaudos puslapiuose, kaip matome, „virė“ intensyvus gyvenimas, pasirodo, kad buvo lenktyniaujama, net kai niekas nieko nedarė, kaip kad nutiko MTS, „darbas ir kolektyvas“ turėjo magiškų galių iš kokio nors kolektyvo „antiherojaus“ padaryti darbo pirmūnus.

³¹ ŠRVA, f. 48, ap. 1, b. 243, l. 2.

Kuršėnai apie 1950 m. Nuotrauka iš internete laisvai prieinamų šaltinių

Arba iš plytų gamybos istorijos aprašymų galima susidaryti tikslų vaizdą, kaip tai buvo daroma, kaip buvo gyvenama, ir situaciją dažniausiai gelbėdavo tik straipsnis, o ne reali situacija vietoje.

Skaitant spaudą atrodo, kad niekas jos rimtai, be MGB, ir neskaitė, nes ten galėjo rasti gautų skundų paliudijimus ir papildymus apie tuos apskųstus jiems asmenis, kurie buvo nusiteikę ne taip, kaip reikia tuo metu. Spaudoje buvo kuriamas kaitos, gerėjimo įspūdis, nors iki bandymų keistis situacijai į „gerą sovietinę prasmę“ dar buvo toloka.

Ar turėjo trumpalaikėje perspektyvoje miesto teisių Kuršėnams suteikimas ko nors pozityvaus? Iš esmės situacija nė kiek nepasikeitė, tik reikėjo dar labiau spaustis su būstu, nes daugėjo institucijų, kurioms reikėjo darbo ir gyvenamųjų patalpų, – tai buvo viena medalio pusė. Kita – kad šis statuso pokytis davė impulsą miesto plėtrai, turima mintyje urbanistine prasme, ir, 1949 m. prijungus Skiro-laukio, Varlynės-Pakuršėnių ir dar porą kaimų, o 1955 m. – dar ir Pavenčių bei Daugėlių gyvenvietes, miestas įgavo jau ir šiandieninio miesto ribų kontūrus – išsiplėtęs individualių gyventojų statybų procese, bet dar nepradėjęs daugiaaukščių namų plėtros.

Antruoju pokariniu periodu miestas, atsigau-nantis po karo, jau vystėsi kokybiškai, bet, turint galvoje sovietinį supratimą „kokybiško“, plėtojimosi užuomazgos rasis tik 6 deš. antrojoje pusėje.

O kol kas jis susispaudęs ikikarinėje erdvėje, su-simažinęs gyvenamąjį plotą iki minimalių sąlygų, dūstantis pats savo teršaluose, antisanitarinėse sąlygose, naujos valdžios neatsakingumas atliekant savo pareigas arba blogai jas atliekant. Skriaudžiant mokytojus, kultūros darbuotojus, miesto gyven-tojus, skiriant jiems ne tik turto mokesčius, bet ir maisto produktų prievoles. Miestas bandė vaduotis iš karo griuvėsių, bandė keisti savo „ikikarinį veidą“, slegiamas ne tik maisto produktų stokos, prasto medicininio aptarnavimo, bet ir epideminių ligų protrūkio ir net 1948 m. pradžioje įsisiūbavusios dėmėtosios šiltinės epidemijos mieste ir valsčiuje, ne juokais išgąsdinusios ne tik miesto, bet ir aps-krities valdžią.

Jonas Sireika

Julijonas Jasienskis: kunigas, kuris tarnavo ne tik Dievui, bet ir savo tautai

Kilmė, mokslai, ganytojiškos ir visuomeninės veiklos pradžia

Apie Julijoną Jasienskį yra rašyta (daugiausia jam mirus) Pirmosios Lietuvos Respublikos periodikoje. Šį tą galima rasti ir dabartinėje žiniasklaidoje, kur paskelbtuose tekstuose esama klaidų ir netikslumų: tarkim, nurodomi net keli jo gyvenimo datų, gimimo ir mirties vietų variantai, skirtingai rašoma pavardė, paskyrimo Šiaulių klebonu datos ir kt. Nei išsamesnės J. Jasiensko biografijos, nei jo visuomeninės veiklos, asmenybės įvertinimo, išskyrus nekrologuose, taip pat nėra. Šios aplinkybės paskatino giliau ir plačiau pažvelgti į vieną iškiliausių Nepriklausomos Lietuvos Šiaulių elito atstovų.

J. Jasienkis gimė 1874 m. rugpjūčio 19 d. Raseinių apskrities Pašaltuonio dvare. Jis kilęs iš senos bajorų giminės. Lietuvos bajorų žinyne rašoma, kad „Jasienskių giminė žinoma nuo XVIII a.“¹. Ar tikrai tik nuo XVIII a.? Mat Vilniaus miesto istorijos šaltiniuose yra duomenų apie Jasenskius, pirmiausia, Mikalojų Jasenskį, buvusį Lenkijos karaliaus raštininką ir Vilniaus vaitą, pardavusį vyskupui V. Protasevičiui mūrinį namą steigiamos Vilniaus kolegijos (vėliau – universitetas)

poreikiams XVI a. antrojoje pusėje². Tai, kad pavardės šiek tiek skiriasi, neturėtų trikdyti, nes pavardė *Jasienskis* ir XX a. pirmojoje pusėje kartais buvo rašoma *Jasenskis*³ (plačiau apie pavardę bus straipsnio pabaigoje). J. Jasiensko tėvai buvo Jonas Jasienskis ir Antanina Jasienskienė (merg. Losinskytė)⁴. Jasienskiečiai turėjo net 19 vaikų (4 dukras ir 15 sūnų). Julijonas – šeštasis iš jų. Jo tėvai nuomojo bajorams Pilsudskiams priklausantį Pašaltuonio dvarą. Pradžios mokslus Julijonas ėjo Raseiniuose, o gimnazijos – Kaune. Baigęs 6 klases, jis įstojo į Kauno kunigų seminariją⁵. Jaunuolio apsisprendimą tapti kunigu lėmė pašaukimas, o ne tėvų raginimai, kaip paprastai būdavo ūkininkų šeimose. Mokydamasis kunigų seminarijoje, iš pažįstamų, kilusių iš bajorų šeimų, J. Jasienskis netgi sulaukdavo pašaipų, kad stoja į elgetaujančių

² 1568 09 01 Liubošanų seniūnas M. Jasenskis Vilniuje pardavė mūrinį Vilniaus vyskupui V. Protasevičiui kolegijai steigti. Žr. prieiga internete: <https://www.delfi.lt/archive/1568-09-21-liubosanu-seniunas-mjasenskis-vilniuje-pardave-murnami-vilniaus-vyskupui-vprotaseviciui-kolegijai-steigti.d?id=23892674>; Ragauskas A., Renkamos Vilniaus vaitijos genezė: XVI a. pabaiga, ar XVII a. pradžia, *Istorija, Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, t. LVII, Vilnius, 2003, p. 29–30.

³ Artojas, Palaidojom kun. J. Jasenskį, *Įdomus mūsų momentas*, 1934-04-08, p. 3.

⁴ Julijonas Jasienskis, *Lietuvos bajorai: enciklopedinis žiny-nas*, t. 1, Vilnius, 2018, p. 68.

⁵ Šaltenis R., A. A. kan. Julijonas Jasienskis, *Mūsų kraštas*, 1934-04-08, p. 11.

¹ Julijonas Jasienskis, *Lietuvos bajorai: enciklopedinis žiny-nas*, t. 1, Vilnius, 2018, p. 68.

Julijonas Jasienskis.
Nuotrauka iš internete laisvai prieinamų šaltinių

Jasienskių giminės herbas (Dolenga).
Nuotrauka iš internete laisvai prieinamų šaltinių

luomą. Buvęs jo draugas jaunystės laikais kun. P. Dogelis rašė: „Taip buvo vadinami kunigai dėl jų pareigos kalėdoti ir rinkti sau kalėdą pragyvenimui.“⁶ Julijonas buvo ne pirmasis giminėje, pasirinkęs dvasininko kelią. Be abejo, jis žinojo ir tikriausiai pažinojo kunigą Pranciškų Jasenskį, atstaciųsį Linkuvos bažnyčią po 1874 m. miestelį nuniokojusio gaisro.

Dėl lietuvių tautinio atgimimo įtakos Kauno (Žemaičių) kunigų seminarijoje buvo susidariusi slapta patriotiškai nusiteikusių dvasininkų ir studentų grupė, kurios tikslas, pasak kun. P. Dogelio, buvo, „įtraukiant į savo tarpą gabesnius ir pavyzdingesnius auklėtinius, išvesti juos į katalikiškos lietuviškosios visuomenės veikėjus“⁷. Savo gabumais ir rimtu požiūriu į studijas J. Jasienskis patraukė šios grupės dėmesį ir buvo pakviestas lietuviybės labai darbuotis kartu. Klierikas J. Jasienskis pateisino dėtus lūkesčius – tapo vienu uoliausių jos narių. Jaunuolis ne tik atlikdavo jam skirtas užduotis Seminarijoje, bet ir paveikė savo šeimos, kurios tėvai buvo lenkiškos kultūros, tautinę orientaciją. Lenkakalbių bajoraičių susitikimuose ar pramogaujant J. Jasenskis jiems darė „litvomanišką“ įtaką.

Žurnalisto Rapolo Šaltenio, pažinojusio J. Jasienskį senatvėje, žodžiais, „seminariją jis baigė dar taip jaunas, kad negalėjo būti išventintas į kunigus ir buvo pasiųstas į Petrapilio dvasiškąją akademiją“⁸. Kadangi buvo labai gabus, mokėsi labai gerai, gavo valdžios skirtą stipendiją. Akademiją J. Jasienskis baigė aukso medaliu, įgijo teologijos magistro laipsnį. Po Akademijos baigimo 1899 m. buvo paskirtas Šiaulių vikaru⁹, bet tas pareigas ėjo tik keturis mėnesius. 1900 m. buvo perkeltas į Palangą, paskirtas Palangos vikaru ir progimnazijos kapelionu¹⁰. Reikalingą dvasinę paramą ir pagalbą Palangos gimnazijos moksleiviams katalikams jis teikė netrumpai – septynerius metus¹¹. J. Jasienskis tęsė ankstesnių Palangos kunigų, kovojusių prieš rusifikaciją, veiklą – su moksleiviais lietuviais kalbėjo lietuviškai. Kadangi labai reikėjo literatūros lietuvių kalba, gimnazijos kapelionas kartu su savo draugu kun. P. Dogeliu ir kunigu Pranu Bizausku suorganizavo „platų slaptų lietuviškų raštų gabenimą iš Prūsų“¹², t. y. Prūsijos. Tie raštai,

⁶ Dogelis P., A+A kunigas Julijonas Jasienskis, *Rytas*, 1934-04-07, p. 9.

⁷ *Ten pat*.

⁸ Šaltenis R., A. A. kan. Julijonas Jasienskis, *Mūsų kraštas*, 1934-04-08, p. 11.

⁹ Vikaras (lot. *vicarius*) – katalikų dvasininko, šiuo atveju kunigo, padėjėjas.

¹⁰ Kapelionas (lot. *capellanus*) – Katalikų bažnyčioje uždaros grupės dvasinis vadovas ir globėjas.

¹¹ Šaltenis R., A. A. kan. Julijonas Jasienskis, *Mūsų kraštas*, 1934-04-08, p. 11.

¹² *Ten pat*.

atgabenti iš Tilžės į Palangą, buvo platinami visoje Žemaitijoje. Į slaptą, anticarinę veiklą vikaras įtraukė ir savo giminaičius, pirmiausia seseris. Broliai Julijonui daug padėjo Felicija: „Savo seserį Feliciją, tada gyvenusią Girdvainiuose, prikalbėjo suorganizuoti slaptą vaikučiams mokyklą.“¹³ Felicija, linkusi į pedagoginį darbą, mokė 16 kumečių vaikų gana ilgai, kol kažkas įskundė valdžiai. J. Jasienskio seseriai grėsė net tremtis į Sibirą, bet kažkaip, gal padėjo pažintys ar valdininkų papirkimas, jos pavyko išvengti. Brolis kurį laiką seseriai už šį pavojingą darbą mokėjo po tris rublius per mėnesį. Tai buvo nemaži pinigai. Kartais per tikybos pamokas Palangos progimnazijoje ir pats slaptai vaikus pamokydavo lietuvių kalbos. Buvęs jo mokinys I. Končius prisimena: „Gerą įspūdį paliko kapelionas Jasinskas. Jis ir apibardavo, ir už ausies papešdavo, ir pačią ausį nusukdavo, bet geriausia buvo tai, kad tikybos valandomis sugebėdavo slaptai pamokyti lietuviškai: liepdavo rašyti „Tėve mūsų“, „Sveika Marija“ ir čia pat aiškindamas taisydavo klaidas.“¹⁴

Slaptų lietuviškų mokyklų J. Jasienskis įkūrė ir Šiauliuose. Dėl jų ne viskas aišku. Mat 1934 m. mirus J. Jasienskiui, laikraštyje „Šiaulių žinios“ kaip vienas didžiausių velionio nuopelnų nurodomos dvi slaptos mokyklos Šiauliuose: „Kun. Jasienskis prieš karą savo lėšomis išlaikė dvi slaptas mokyklas – Pagyžių gatvėj, p. Lapo namuose, ir antrą Kapų gatvėj.“¹⁵ Bet prieš Pirmąjį pasaulinį karą slaptų mokyklų nebereikėjo, nes 1904 m. lietuviškos spaudos draudimas buvo panaikintas ir leista mokyti lietuvių kalba. Vadinasi, turimi omenyje 1899 ar 1900 metai, kai vikaras Jasienskis gyveno Šiauliuose vos keturis mėnesius, ar truputį vėliau.

Būdamas dvasiškis, J. Jasienskis juto, kad tikintiesiems reikia katalikiško periodinio leidinio, todėl 1903 m. įkūrė ir redagavo mėnesinį laikraštį „Kryžius“¹⁶, ėjusį Tilžėje, Prūsijoje, iki spaudos draudimo panaikinimo. Katalikams aktualiomis temomis jis rašė laikraščiuose „Kryžius“, „Tėvynės sargas“, „Žinyčia“, „Vienybė lietuvininkų“ ir

„Žvaigždė“, kuri buvo leidžiama JAV. Parašė apsakymų, giesmių, daug tekstų išvertė iš užsienio autorių darbų. Vienas jų – Grovos A. De Munro knyga „Sociališkas klausimas XIX a.“

Aktualia dvasininkams ir visuomenei tema, kai sparčiai plito laisvamanybė ir Katalikų bažnyčios kritika, 1905 m. parašė knygą „Mūsų jaunuomenė ir netikėjimas“, ją išleido 1905 m. JAV.

1906 m. J. Jasienskis buvo grąžintas į Šiaulius, paskirtas Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčios vikaru ir Berniukų gimnazijos kapelionu. XX a. pradžioje, kai buvo panaikintas draudimas rašyti lotyniškais raidėmis ir mokyti lietuvių kalbos, labai trūko mokomosios, ne tik pasaulietinės, bet ir religinės, literatūros. Jausdamas didelį religinės literatūros stygių, J. Jasienskis iš lenkų kalbos išvertė aštuonis lenkų kunigo D. Bončkovskio parengtus tikybos vadovėlius¹⁷, juos išspausdino Vilniuje. Tie vadovėliai buvo beveik vienintelės tikybos mokymo priemonės anuo metu.

Šiaulių klebonas carų valdymo pabaigos ir Pirmojo pasaulinio karo metais

Šiaulių katalikams jaunasis kunigas padarė gerą įspūdį. Kai 1911 m. balandžio 7 d. mirė Šiaulių bažnyčios klebonas prelatas Gustavas Tomkevičius (1837–1911), palaikęs lenkus, J. Jasienskis perėmė valdymą ir iš karto pasižymėjo kaip lietuvių puoselėjantis kunigas. Jo nurodymu tą pačią dieną, kai mirė senasis klebonas, bažnyčios choras vietoj suslavintų giesmės žodžių „šventas macnas, šventas nesmertelnas“ užgiedojo „šventas tvirtas, šventas nemirtingas“¹⁸. Patenkinti miesto inteligentai katalikai netgi kreipėsi į Kauno vyskupijos vyresnybę prašydami J. Jasienskį skirti mirusiojo vieton. Matyt, prašymas buvo išgirstas, nes 1911 m. J. Jasienskis tapo Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčios klebonu.

Kai buvęs vikaras pradėjo eiti klebono pareigas, jam buvo 37 metai. Sveikas, kupinas jėgų, linksmas, nestokojantis ir ambicijų, jau daug padaręs bažnyčios ir lietuvių labui, J. Jasienskis tapo didelės ir svarbios parapijos galva. Niekas nelaukdamas kibo į darbus, kurių buvo nemažai susikaupę (sielovados,

¹³ Ten pat.

¹⁴ Cituojama pagal: Žemaitytė-Narkevičienė O., Nenutapytas knygnešio portetas, *XXI amžius*, Nr. 22, 1998-03-18, p. 6.

¹⁵ A. A. kun. J. Jasienskis, *Šiaulių žinios*, 1934-04-05, p. 1.

¹⁶ Julijonas Jasienskis, *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 10, Kaunas, 1942, p. 516.

¹⁷ Darbutienė D., *Darbai ir veidai*, Šiaulių P. Višinskio viešoji biblioteka, Kraštotyros skyrius, Šiauliai, 1994, p. 13–14.

¹⁸ A. A. kun. J. Jasienskis, *Šiaulių žinios*, 1934-04-05, p. 1.

bažnyčios ūkio¹⁹ tvarkymo ir paties Dievo namų pastato priežiūros). Nes jo pirmtakas, šiauliečiams tarnavęs net 44 metus ir, sprendžiant pagal įrašą ant antkapinio paminklo, turėjęs autoritetą, neišvengęs ir litvomaniskų baimių, dėl amžiaus paskutinį klebonavimo dešimtmetį nebe daug ką galėjo nuveikti. Paskutiniai dideli G. Tomkevičiaus darbai buvo bažnyčios akmeninių grindų įrengimas 1901 m. ir žymus senųjų kapinių praplėtimas 1908 m., išrūpinus miesto dūmos leidimą. J. Jasienskis, tapęs klebonu, pirmiausia organizavo nepatogių zakristijų perstatymą: „Jos praplėstos ir įgavo trisienius rytinius galus.“²⁰ 2013 m. bažnyčia buvo papuošta naujais vitražais. Tolesnius darbus nutraukė Pirmasis pasaulinis karas, atnešęs baisių nelaimių, didelių išmėginimų, gilių dvasinių sukrėtimų miesto gyventojams ir pačiam klebonui.

1915 m. balandžio 17 d. rytą rusų kariuomenė pasitraukė iš Šiaulių, o po pietų pirmiausia pasirodė vokiečių kariuomenės žvalgai, atvažiavę dviračiais, o po jų ir kavalerija bei pėstininkai. Kareiviai pradėjo plėsti parduotuves, ypač siaubė juvelyrines. Kai kurie paskui vaikštinėjo po miestą, apsikarstę rankinių, „laikrodžių grandinėėmis“²¹. Mieste kilo didžiulis gaisras, kurį vokiečiai bandė nesėkmingai gesinti. P. Višinskio gatvėje, žydo Kantoro name, jam pačiam matant ir bandant gelbėti artimuosius, sudegė žmona ir duktė. Kadangi rusų dalinys dar buvo grafų Zubovų Gubernijos dvare, vokiečiai atidengė artilerijos ugnį. Sviediniai skriejo virš degančio miesto. Baisiai išsigandę ir pasimetę gyventojai katalikai telkėsi prie bažnyčios: „Minios žmonių rinkosi prie Šv. Petro ir Povilo bažnyčios ir pradėjo melstis. Gatvės ištuštėjo, namai sudegė niekieno negesinami. Aplink bažnyčią susirinko tiek žmonių, kad šventoriuje nebeužteko vietos.“²² Kai kurie kareiviai išplėšė vyno rūsius, prisigėrė ir reikalavo moterų... Tik trečią dieną, kai parduotuvės jau buvo visiškai apiplėštos, o trys ketvirtadaliai miesto sudegę, vokiečių karinių dalinių vadas paskelbė įsakymą tvarkai atkurti. Pagal tą įsakymą iš išsilavinusių jaunų vyrų turėjo būti

sudaryta milicija, o jai vadovauti paskirtas penkių narių milicijos komitetas. Į komitetą įėjo du lenkai, du žydai ir tik vienas lietuvis. Tas lietuvis ir buvo klebonas J. Jasienskis²³. Vokiečių viešpatavimas mieste tąkart truko trumpai: dėl rusų kariuomenės kontrpuolimo jau balandžio 26 d. jie Šiaulius paliko. Grįžo tik po trijų mėnesių. Prieš vokiečių sugrįžimą klebonas su daugeliu šiauliečių taip pat išvyko iš nuniokoto miesto, pasitraukė į Rusiją, į Sankt Peterburgą.

Dėl vis didėjančio karo pabėgėlių srauto 1914 m. rugsėjo mėnesį Vilniuje buvo įkurta Lietuvių draugija nukentėjusiems dėl karo šelpti. 1915 m. jos vadovybė pasidalijo: viena dalis su A. Smetona priėmė liko Lietuvoje, kita dalis, vadovaujama Martyno Yčo, pasitraukė į Rusiją. Pabėgėlių iš Lietuvos susitelkimo vietose Rusijoje buvo įkurti Draugijos skyriai, kuriems vadovavo Centro komitetas. J. Jasienskis tapo Sankt Peterburgo lietuvių komiteto įgaliotiniu Dauguvos rajono pabėgėliams šelpti²⁴. Vėliau J. Jasienskis persikėlė į Voronežą, kur susitelkė daugiausia lietuvių pabėgėlių, buvo įkurtos dvi gimnazijos ir dar kelios lietuvių švietimo įstaigos. 1916 m. birželio mėnesį dėl kilusio nepasitenkinimo Draugijos įgaliotiniu Voroneže kun. K. Olšausku (įtartas nesąžiningumu) jį pavaduoti pakviestas J. Jasienskis liko eiti šias pareigas iki 1917 m. pabaigos²⁵, pateko ir į Draugijos vadovybę ir kartu su teisininku Petru Leonu dirbo M. Yčo pavaduotojais²⁶. Skirtingai nei K. Olšauskas, kuris buvo ūmaus charakterio, netolerantiškas ne katalikų atžvilgiu, kategoriškas, J. Jasienskis buvo kitoks – nekeliantis kontroversijų kunigas ir visuomenininkas. Istorikė Vida Pukienė pastebėjo, kad „J. Jasienskis nebuvo toks griežtas skirtingų pažiūrų žmonėms, iškilusius klausimus sprendė pasitardamas su pedagogais“²⁷. Jam pavyko pašalinti skyriaus veikloje atsiradusias

²³ *Ten pat.*

²⁴ J. V., Jasienskis (Jasinskis) Julijonas, *Lietuvių enciklopedija*, t. 4, p. 323. Prieiga internete: https://www.europeana.eu/en/item/2024906/photography_ProvidedCHO_Kretingos_muzejus_LIMIS_6756096.

²⁵ Pukienė V., *Voronežas – lietuvių švietimo židinys Pirmojo pasaulinio karo metais*. Prieiga internete: <https://www.vdu.lt/cris/bitstreams/2615005f-8a78-413b-84fb-dd65d1659d03/download>.

²⁶ Klimka L., *Pažymint lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šimtmetį*. Prieiga internete: <https://www.lrt.lt/naujienu/nuomones/3/81139/libertas-klimka-pazymint-lietuvu-draugijos-nukentėjusiems-del-karo-selpti-simtmeti>.

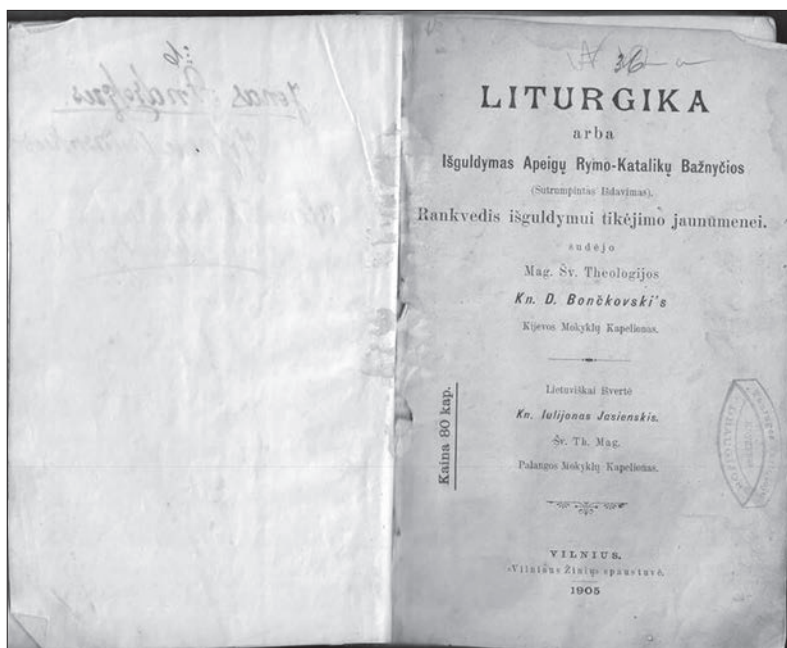
²⁷ *Ten pat.*

¹⁹ Tais laikais ir vėliau, iki pirmojo sovietmečio, bažnyčia turėjo savo žemės, įskaitant ūkį su gyvuliais.

²⁰ *Šiaulių katedra*, sudaryt. Tomas Butautis, Vilija Ulinskytė-Balzienė, Šiauliai, 2009, p. 23.

²¹ Ašarose ir ugnyje skendęs miestas, *Įdomus mūsų momentas*, 1936-10-30, p. 2.

²² *Ten pat*, 1936-11-17, p. 2.

Knyga, išversta Julijono Jasiensko. Nuotrauka iš internete laisvai prieinamų šaltinių

įtampas ir sėkmingai vadovauti pavestam darbo barui iki 1917 m. pabaigoje Rusijoje bolševikų įvykdyto perversmo. Po perversmo bolševikai pradėjo persekioti Draugiją, 1918 m. vasario mėnesį suėmė ir trumpam įkalino kai kuriuos jos Centro komiteto narius, tarp jų ir J. Jasienskį²⁸.

1918 m. kovo 3 d. Rusijai pasirašius su Vokietija Bresto taikos sutartį, lietuviams atsirado galimybė grįžti į Tėvynę. Voroneže pradėti pasirengimo darbai, sudaryta komisija jiems koordinuoti. Į komisiją pateko ir J. Jasienskis. Šis faktas liudija kunigo autoritetą, jo gebėjimo organizuoti įvertinimą. Birželio pabaigoje į Vokietijos vis dar okupuotą Lietuvą grįžo daugiau kaip 1 300 lietuvių, su jais ir J. Jasienskis.

Grižus į Tėvynę – darbų verpete

Praėjus keliems mėnesiais po sugrįžimo į Lietuvą, 1918 m. rudenį, šalyje prasidėjo didžiulės permainos. Pralaimėjusi karą Vokietija rengėsi atitraukti savo kariuomenę, leido sudaryti Lietuvos vyriausybę. Šiauliuose, kaip ir kitur šalyje, visuomeninis gyvenimas atgijo, prasidėjo kova dėl

įtakos ir valdžios tarp dešiniųjų ir kairiųjų politinių jėgų. Į tą kovą įsitraukė ir kunigas J. Jasienskis. Spalio 16 d. įvykusiame „Jėgos“ draugijos, išlaikiusios 1916 m. įkurtą lietuvių gimnaziją²⁹, narių susirinkime, gausiai dalyvaujant Šiaulių miesto ir apylinkių kunigams, kurie norėjo turėti lemiamą įtaką gimnazijos reikalams, buvo sudaryta nauja valdyba. J. Jasienskis, daug metų tiesiogiai susijęs su jaunimu, buvo išrinktas valdybos pirmininko Kazimiero Venclauskio pavaduotoju³⁰. Veiklus kunigas nepasitenkino vien šiomis pareigomis – prisijungė prie atsikuriančių ir susikuriančių naujų visuomeninių organizacijų veiklos, buvo išrinktas į jų vadovybę. Jis aktyviai veikė Šiaulių lopšelio-darželio draugijoje (kartu su kairiųjų pažiūrų Stanislovu Lukauskiu), Kalinių globos draugijoje, įkurtoje S. Lukausko, Labdarių draugijoje vienišiemis seneliams ir vargšams remti. Pats įkūrė ir vadovavo Šv. Juozapo darbininkų draugijai³¹.

Suprasdamas, kaip svarbu kuo greičiau atkurti sugriautą ūkį ir jį plėtoti, taikant pažangius metodus, pasiekti aukštesnį gyvenimo lygį,

²⁸ Pukienė V., *Voronežas – lietuvių švietimo židinys Pirmojo pasaulinio karo metais*. Prieiga internete: <https://www.vdu.lt/cris/bitstreams/2615005f-8a78-413b-84fb-dd65d1659d03/download>.

²⁹ Pagrindiniu gimnazijos kūrėju ir jos pirmuoju vadovu buvo kunigas Jurgis Galdikas, 1915–1916 m. buvęs Šiaulių klebonu.

³⁰ On, Šiauliai, *Darbo balsas*, 1918-11-15, p. 6. Prieiga internete: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1C1B0000698565-1918-Lapkr.15>.

³¹ A. A. kun. J. Jasienskis, *Šiaulių žinios*, 1934-04-05, p. 1.

J. Jasienskis energingai įsitraukė ir į ekonominę veiklą, tapo tuo metu populiaraus ir reikšmingo kooperacijos judėjimo Šiaulių apskrityje žymiu veikėju. Jis dalyvavo 1920 m. įkuriant medžio apdirbimo akcinę bendrovę „Venta“, parašė jos įstatus, ne kartą buvo renkamas į bendrovės valdybą³². Tų metų vasario mėnesį vykusiame Šiaulių srities vartotojų bendrovių sąjungos suvažiavime perskaitė pranešimą žemės ūkio produktų supirkimo klausimu³³. Kaip veiklus kooperatininkas 1920 m. kovo 15 d. buvo išrinktas į 1919 m. liepos mėnesį įsteigtos Šiaulių srities vartotojų bendrovių sąjungos valdybą, taip pat deleguotas į Lietuvos kooperatininkų sąjungos suvažiavimą, vykusį Kaune³⁴.

1919 m. J. Jasienskis atnaujino savo kaip Šiaulių klebono veiklą, buvo paskirtas iš pradžių Joniškio, vėliau Šiaulių dekanu. Įvairių darbų, susikaupusių dėl karo, buvo daugybė, tačiau klebono pastangas susitvarkyti apsunkino ne tik vargana parapijiečių materialinė būklė, bet ir nestabili, labai pavojinga politinė situacija mieste bei krašte. 1919 m. kovo 11 d. vokiečių kariai išvijo mieste trumpai viešpatavusius bolševikus, bet su lietuviais visiškai nesiskaitė. Mėnesio pabaigoje Rinkos aikštėje buvo sušaudyti trys lietuviai, o iš birželio 20 į 21 d. radikalūs Vokietijos kariai, vadinami spartakininkais, užpuolė lietuvių komendantūrą ir atskirojo Šiaulių bataliono kareivines, 12 lietuvių nužudė, o 18 sužeidė³⁵. Liepos 19 d. miesto karo komendanto Alfonso Bironto iniciatyva buvo sušauktas autoritetų miesto, apskrities valdžios, visuomenės ir bažnyčios atstovų pasitarimas, kuriame parengtas protesto raštas Vokietijos vyriausybės atstovui Šiaulių apskrityje dr. Knofeliui, Šiaulių vokiečių brigados vadovybei ir vokiečių karo komendantui Šiauliuose, pareikalauta nubausti nusikaltimų kaltininkus ir išsikraustyti iš Lietuvos, atlyginti padarytus nuostolius. Klebonas J. Jasienskis buvo vienas iš pasitarimo dalyvių ir 14-os šiauliečių, pasirašiusių šį dokumentą.

1919 m. rudenį, kai bermontininkai užėmė Šiaulius ir pradėjo terorizuoti gyventojus, plėšti jų turtą, J. Jasienskis prisidėjo prie partizanų judėjimo, dalyvavo slaptuose Šiaulių partizanų vadovų pasitarimuose, kaip tik galėdamas juos rėmė. Istorikas Jonas Matusas savo knygoje³⁶ išvardijo žymiausius Šiaulių krašto partizanus ir jų uolius rėmėjus kunigus. Iš trijų paminėtų kunigų pavardžių pirmoji buvo J. Jasienskio³⁷. Kai naktį iš spalio 8-os į 9-ą bermontininkai užpuolė ir užėmė lietuvių komendantūrą Šiauliuose, komendantas A. Birontas, pabėgęs nuo priešo, atėjo prašyti klebono J. Jasienskio pagalbos. Buvusio Lietuvos kariuomenės II pulko vado plk. V. Grigaliūno–Glovackio liudijimu, jis „pas Šiaulių dekaną (J. Jasienskį – *aut. past.*) pasiskolino sutaną ir, lyg kunigas vykštą pas ligonį, spruko iš Šiaulių“³⁸.

Tik nuo 1920 m. pradžios, kai okupantų jau nebeliko, šiauliečiai pradėjo lėtai tvarkytis, o miestas – atsigauti, gyvenimas normalėjo. Kadangi kunigą traukė pedagoginė veikla, darbas su jaunimu, jis įsidarbino Šiaulių mokytojų seminarijoje, ten dėstė tikybą³⁹. Būdamas labai visuomeniškas ir aktyvus, suvokdamas, kad galima daugiau nuveikti būnant valdžioje, J. Jasienskis nusprendė eiti ir į politiką, tiesa, ne Lietuvos, bet vietos. Politika jam nebuvo naujas dalykas, nes dar 1916 m. Rusijoje J. Jasienskis dalyvavo įkuriant Tautos pažangos partiją. 1920 m. kovo mėnesį J. Jasienskis pirmą kartą kandidatavo į Šiaulių miesto tarybą, bet nesurinko reikiamo skaičiaus balsų, tad į Tarybą nepateko. Tačiau kiek daugiau kaip po metų, t. y. 1921 m. birželio 19–20 d., Katalikų draugijos ir nepartinių sąrašo lyderis J. Jasienkis⁴⁰ į Miesto tarybą buvo išrinktas. Šiaulių „Aušros“ muziejaus archyve yra saugomas išrinktos Šiaulių miesto tarybos narių sąrašas, kuriame J. Jasienskis įrašytas Julijono Jasinskio pavarde. Dar po trejų metų Šiaulių klebonas, dekanas J. Jasienskis su savo politiniais bendražygiais K. Kazlausku, Stanislava Venclauskiene ir Kazimieru Ubeika įkūrė Lietuvių tautininkų sąjungos Šiaulių skyrių, įėjo į

³² J. V., Jasienskis (Jasinskis) Julijonas, *Lietuvių enciklopedija*, t. 4, p. 323. Prieiga internete: https://www.europeana.eu/en/item/2024906/photography_ProvidedCHO_Kretingos_mu-ziejus_LIMIS_6756096.

³³ Šiaulių srities vartotojų bendrovių sąjungos suvažiavimas, *Sietynas*, 1920, Nr. 5, p. 7. Prieiga internete: <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1C1B0000806456-1920-Nr.5>.

³⁴ Jsa, Kooperacija, *Sietynas*, 1920, Nr. 6, p. 13.

³⁵ Birontas A., *Bermontininkams Lietuvą užpuolus*, Kaunas, 1934, p. 109–111.

³⁶ Matusas J., *Šiaulių sąjungos istorija*, Sydney, 1966.

³⁷ *Ten pat*, p. 32.

³⁸ Grigaliūnas–Glovackis V., *Generolo atsiminimai*, II–III dalis, Vilnius, 2017, p. 98.

³⁹ Dromantienė L., *Šiaulių mokytojų seminarija 1919–1957*, Šiauliai, 1997, p. 27.

⁴⁰ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1993, p. 238.

Šiaulių Šv. Petro ir Povilo bažnyčia apie 1920 m. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

jo vadovybę⁴¹. Matyt, kunigui imponavo tautininkų propaguojama vidurio kelio, kaip buvo skelbiama, tautą telkianti ideologija. Tačiau kaip politikas J. Jasienskis nespėjo pasižymėti. Taip nutiko tikriausiai todėl, kad po poros metų kunigas buvo iškeltas į Eržvilką, atokų miestelį Raseinių apskrityje, kur sąlygų užsiimti politika visai nebuvo. Bet, jeigu J. Jasienskis ir būtų turėjęs palankias sąlygas veikti, po 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmo ir 1927 m. Seimo paleidimo nebūtų galėjęs pritarti tokiai Tautininkų sąjungos politikai tiek dėl to, kad buvo kunigas, tiek ir dėl savo asmeninių savybių.

Karo metu bažnyčia nukentėjo nedaug: dėl apšaudymo iš pabūklų buvo apgadintas čerpių stogas, kuris vėliau taisytas. Praėjus keleriems metams po Pirmojo pasaulinio karo pabaigos, kai ekonominė padėtis mieste pagerėjo, o gyventojų padaugėjo, buvo galima imtis tolesnių ir brangesnių Šv. Petro ir Povilo bažnyčios tvarkymo darbų. Jiems finansuoti reikėjo nemažai lėšų. Buvo beatsirandęs ir naujas bažnyčios lėšų šaltinis. Mat nuo 1922 m., pradėjus vykdyti Žemės reformą, bažnyčia turėjo atgauti savo žemę dabartinio Pietinio rajono (buvusieji Lieporių, Gegužių, Verdulių, Vijolių kaimai) teritorijoje, caro valdžios atimtą dar XIX a. viduryje. Klebonas J. Jasienskis pradėjo tuo reikalu

rūpintis⁴², tačiau Žemaičių vyskupas nusprendė žemę atiduoti naujai kuriamai Šv. Jurgio parapijai, kurios centru tapo buvusi Rusijos kariuomenės Šiauliuose įgulos cerkvė, pertvarkyta į bažnyčią. Nors minėtos žemės Šv. Petro ir Povilo bažnyčia neatgavo, ji turėjo kitos 65 ha žemės ir pajamų iš jos. Pirmiausia buvo tvarkomas pats Šv. Petro ir Povilo bažnyčios pastatas, šventorius aptvertas mūro tvora. Remonto ir statybos darbams vadovavo miesto inžinierius Karolis Reisonas⁴³. Vietoj per karą sudegusių medinių klebonijos pastatų buvo pastatyti mūriniai⁴⁴. 1924 m., „rengiantis tariamam bažnyčios 300 m.⁴⁵ jubiliejui“⁴⁶, remonto darbai buvo užbaigti. Klebonas J. Jasienskis nusprendė pratęsti prieš Pirmąjį pasaulinį karą pradėto dalinio bažnyčios plano pakeitimo darbus – perstatyti dvi šonines koplytėles, kad jose atsirastų daugiau vietos. Šis kunigo sprendimas kai kurių miesto inteligentų katalikų ir architektų buvo sutiktas priešišškai, labai kritikuojamas dėl to, kad jis neišvengiamai turėjo pažeisti pradinį bažnyčios planą,

⁴² *Gegužių kaimo praeitis ir dabarties atspindžiai*, sudaryt. Aldona Petravičienė, Šiauliai, 2014, p. 22.

⁴³ *Šiaulių katedra*, sudaryt. Tomas Butautis, Vilija Ulinskytė-Balzienė, Šiauliai, 2009, p. 23.

⁴⁴ Artojas, Palaidojom kun. J. Jasenskį, *Įdomus mūsų momentas*, 1934-04-08, p. 3.

⁴⁵ Bažnyčia buvo pastatyta 1625 m., o konsekruota – 1634 m.

⁴⁶ *Šiaulių katedra*, sudaryt. Tomas Butautis, Vilija Ulinskytė-Balzienė, Šiauliai, 2009, p. 23.

⁴¹ *Ten pat*, p. 243.

kryžiaus planą. Jau vykstant koplytėlių perstatymo darbams, filosofo Stasio Šalkauskio brolis teisininkas Kazys Šalkauskis netgi kreipėsi į Kauno arkivyskupijos kuriją, savo pareiškimu pareiškęs, kad „naujos koplytėlės iš oro pusės labai gadina gražią stilinę bažnyčios formą, turėjusią kryžiaus pavidalą“⁴⁷. Bažnyčios rekonstrukcijai nepritarė ir K. Reisonas bei Vladimiras Dubeneckis⁴⁸, tuo metu kylančios Lietuvos architektūros žvaigždės. Bet tai nepadėjo: J. Jasienskis savo sumanymo neatsisakė, jį vis tiek įgyvendino. Tai buvo bene vienintelis kartas, kai klebonas neatsižvelgė į visuomenės gerbiamų žmonių nuomonę. Matyt, jo sprendimą labiausiai lėmė pragmatiniai sumetimai, taip pat manymas, kad jis kaip kunigas geriau negu pasauliečiai žino, kokia turi būti bažnyčia.

Iškėlimas į Eržvilką, gyvenimo negandos ir saulėlydis

Sunku pasakyti, ar dalies miesto krikščionių intelektualų nepasitenkinimas J. Jasienskio veikla perstatant kad ir labai nedidelę dalį bažnyčios turėjo įtakos ir vyskupijos vadovo nepalankiai nuomonei apie Šiaulių kleboną susidaryti. Bet kad vėliau tokia susidarė, neabejotina. Priežasčių būta ne vienos. Kunigas J. Jasienskis dar nuo carų laikų elgėsi labai savarankiškai, nebijojo savo dvasine ir visuomenine veikla užrūstinti ką nors iš aukštųjų ganytojų. Antai 1925 m. jis sutuokė dr. Domą Jasaitį su žinomo laisvamanio advokato Stanislovo Lukauskio dukra socialdemokrate Zofija (Sofija), vėliau palydėjo S. Lukauskį, su kuriuo daug bendravo rūpindamasis neturtingaisiais, įkalintaisiais Šiaulių kalėjime, Anapilin. 1926 m. rugpjūčio 22 d. J. Jasienkis dalyvavo renginiuose, kuriuose šiauliečiai labai iškilmingai sutiko ir pasveikino Prezidentą Kazį Grinių. Kai susitikimo su miesto visuomenės ir dvasininkijos atstovais metu klebonas pirmasis iš kalbėjusiųjų pasveikino Prezidentą, pastarasis panorą aplankyti Šv. Petro ir Povilo bažnyčią⁴⁹. J. Jasienkis pakvietė Prezidentą atvykti. Klebonas J. Jasienkis su kitais dvasininkais Prezidentą pasitiko šventoriuje, priešais bažnyčią, ir po baldakimu įvedė į šventovę, o paskui taip pat išvedė

tuo parodydami didžiausią pagarbą. Pristatydamas garbųjį svečią, klebonas pabrėžė kad per 300 metų istoriją bažnyčia dar neturėjo tokio aukšto svečio. Buvo sugiedota „Te Deum laudamus“⁵⁰. Išskirtinis buvusio vieno iš valstiečių liaudininkų, kritikavusių Katalikų bažnyčią ir po 1926 m. Seimo rinkimų sudariusių koaliciją su socialdemokratais, lyderio pagerbimas negalėjo būti priimtinas Katalikų bažnyčios vadovybei. Ko gero, tai perpildė aukštųjų hierarchų kantrybės taurę J. Jasienskio atžvilgiu ir galiausiai išprovokavo sprendimą dėl jo iškėlimo į atokų Eržvilką. Kad klebono iškėlimas galbūt buvo susijęs su politika, rašė ir Šiaulių situaciją gerai žinojęs žurnalistas R. Šaltenis: „1927 metais, kalbama, kad dėl politinių sumetimų iš Šiaulių buvo iškeltas į Eržvilką klebonas.“⁵¹ Sprendimas priimtas 1926 m. pabaigoje, nes laikraštis „Šiaulių naujienos“ žinią apie tai paskelbė 1926 m. lapkričio 28 d.⁵²

1927 m. ne savo noru tapęs Eržvilko klebonu, J. Jasienskis, be abejonės, buvo įskaudintas, labai išgyveno. Įpratęs būti aktyvus, matomas mieste, nuolat bendrauti su kitais visuomeniškai aktyviais žmonėmis, jis turėjo jaustis labai blogai, nes Eržvilkas, priklausęs Tauragės apskrčiai, nepalyginamas su Šiauliais – tai buvo mažas miestelis, tuo metu turėjęs apie 300 gyventojų ir tik vieną kitą inteligentą. Kunigo gyvenimą, galima sakyti, visiškai sužlugdė 1931 m. atsitikusi nelaimė – kelionėje jis susilaužė koją. Dėl atsiradusių komplikacijų kojos pagydyti nepavyko, teko pašalinti. Nebegalėdamas atlikti kunigo pareigų, J. Jasienskis grįžo į Šiaulius ir apsigyveno pas savo seserį Feliciją Franskevičienę „Gubernijos“ rajone, Palangos gatvėje. Formaliai J. Jasienskis įgijo altaristos statusą. Už nuopelnus valstybei (lietuviškos spaudos platinimas ir kt.) jam buvo paskirta 225 Lt pensija⁵³.

Dėl fizinės negalios visuomenės gyvenime aktyviau dalyvauti nebegalėjo, bet juo labai domėjosi, kartais atvykdavo (buvo atvežamas) į jam svarbius renginius. Antai 1932 m. gruodžio 11 d., kai buvo surengtas iškilmingas lietuvių periodinės spaudos

⁴⁷ *Ten pat.*

⁴⁸ *Ten pat.*

⁴⁹ Respublikos prezidentas Šiauliuose, *Šiaulietis*, 1926-08-26, p. 3.

⁵⁰ „Tave, Dieve, garbinam“. Padėkos giesmė. Autorystė priskiriama IV a. gyvenusiam Milano vyskupui šv. Ambrozijui.

⁵¹ Šaltenis R., A. A. kan. Julijonas Jasienskis, *Mūsų kraštas*, 1934-04-08, p. 11.

⁵² Iškėlimas Šiaulių klebonas, *Šiaulių naujienos*, 1926-11-28, p. 2.

⁵³ Mukienė D., *Jasenskis Julijonas*. Prieiga internete: <https://zemaitiuzeme.lt/personalijos/jasenskis-julijonas/>.

Lietuvos Prezidento Kazio Griniaus (antras iš dešinės) sutiktuvės Šiauliuose 1926 m. rugpjūčio 22 d. Nuotrauka iš Petro Kaminsko archyvo

100-mečio minėjimas, J. Jasienskis atvyko į šį renginį ir pasidalijo savo prisiminimais⁵⁴. Žurnalistas R. Šaltenis, susitikęs su J. Jasienskiu paskutiniaisiais kunigo gyvenimo metais jo namuose, liudija, kad kunigas kažką rašė, vėliau žadėjo jam parodyti. Galbūt J. Jasienskis rašė atsiminimus, nes buvo jau garbingo amžiaus ir prastos sveikatos? Jo gyvenimo pabaiga buvo labai sunki dar ir todėl, kad susirgo sunkia inkstų liga, kentėjo didelius skausmus. Sesuo Felicija sergantįjį globojo ir rūpestingai prižiūrėjo.

Nors iš prigimties J. Jasienskis buvo sveikas ir stiprus, bet neatlaikė sunkios ligos ir 1934 m. kovo 31 d. mirė Šiauliuose, savo sesers namuose.

Su mylimu klebonu šiauliečiai pirmiausia atsisveikino bažnyčioje, kurioje tiek daug metų jis buvo ganytoju: „Velykų antrą dieną didelės žmonių minios buvo palydėtas į Šv. Petro ir Povilo bažnyčią, kur išbuvo per naktį <...>. Balandžio 3 d. buvo atlaikytos pamaldos. Kun. Daukantas⁵⁵ pasakė pamokslą, pažymėdamas velionies darbus tautai ir valstybei. Bažnyčioje žmonių buvo prisirinkę kaip per atlaides, o kapinėse buvo tikra spūstis.“⁵⁶

Iš namų iki bažnyčios mirusiojo karstą palydėjo kunigaikščio Vaidoto 8-ojo pėstininkų pulko orkestras. Mat nuo 1922 m. klebonas J. Jasienskis buvo dar ir karo kapelionas⁵⁷. Bažnyčioje garbės sargyboje stovėjo šauliai (Šiauliuose jie susikūrė iš buvusių partizanų, kovojusių prieš bermontininkus kartu su J. Jasienskiu). Iki kapo duobės velionį palydėjo Šiaulių klebonas kan. Stanislovas Sarapas (1872–1953), studijavęs kartu su juo Sankt Peterburge.

J. Jasienskio asmenybė, būdas, veiklos reikšmė

Pirmiausia pasiaiškinkime dėl pavardės. Enciklopediniame leidinyje „Lietuvos bajorai“ I tome randame pavardę *Jasienskiai*⁵⁸. Taip ši pavardė užrašyta ir „Lietuviškosios enciklopedijos“ X tome, ir „Lietuvių enciklopedijos“, dar vadinamos Bostono enciklopedija, IV tome⁵⁹. Rodos, viskas aišku, tačiau pavardės klausimas iš tikrųjų yra sudėtingesnis. 1934 m. J. Jasienskio artimi giminės (seserys,

⁵⁴ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1993, p. 311.

⁵⁵ Kun. Konstantinas Daukantas (1896–1942?) 1925–1926 m. buvo Šv. Petro ir Povilo bažnyčios vikaras. Naciai už žydų gelbėjimą jį nužudė Osvencime 1942 m.?

⁵⁶ Šaltenis R., A. A. kan. Julijonas Jasienskis, *Mūsų kraštas*, 1934-04-08, p. 11.

⁵⁷ Julijonas Jasienskis, *Lietuvos kariuomenės karininkai 1918–1953 m.*, t. 4, Vilnius, 2004, p. 63.

⁵⁸ *Lietuvos bajorai*, sudaryt. L. Peleckis-Kaktavičius, t. I, Vilnius, 2018, p. 68.

⁵⁹ Julijonas Jasienskis, *Lietuviškoji enciklopedija*, t. 10, Kaunas, 1942, p. 516; J. V. Jasienskis (Jasinskis) Julijonas, *Lietuvių enciklopedija*, t. 4, p. 323. Prieiga internete: https://www.europeana.eu/en/item/2024906/photography_ProvidedCHO_Kretingos_muziejus_LIMIS_6756096.

broliai ir svainiai) laikraštyje „Mūsų kraštas“ padėjo dalyvavusiems savo artimojo giminiui *J. Jasienskio* laidotuvių, o laikraštyje „Įdomus mūsų momentas“ – *J. Jasienskio* laidotuvių⁶⁰. Savaitraštyje „Įdomus mūsų momentas“ išspausdintame nekrologe taip pat rašoma *J. Jasienskis*⁶¹. J. Sondeckis, miesto burmistras 1925–1931 m., atsiminimuose rašo *Jasienskis*⁶², o P. Bugailiškis – *Jasinskis (Jasienskis)*⁶³. Labai svarbu, kad ant senose Šiaulių kapinėse esančio Jasienskių antkapinio paminklo įrašytos ne *Jasienskių*, o *Jasienskių* pavardės. Nėra abejonių, kad paminklą pastatę artimi giminės (J. Jasienskio broliai, seserys) tikrai žinojo tikrąją, originalią pavardę.

Keli vienos pavardės variantai liudija jos nelietuvišką, labiausiai tikėtina, lenkišką kilmę ir bandymus ją sulietuvinti po 1919 m. Mūsų nuomone, originali pavardė buvo *Jesenski*. Sulietuvinta trejopai – iš pradžių *Jasinskis*, vėliau *Jasienskis* ir *Jasenskis*. Kartais dar rašyta ir *Jasinskas*, netgi *Jasinskus*. Jeigu daroma prielaida teisinga, antroji pavardės forma *Jasienskis* labiau atitinka originalą, nes pavardėje *Jesenski* pirmoji *e*, sakant ją lietuviškai, turėjo būti tariama kaip *ie*. Taigi, lietuviškuose tekstuose vartotina pavardė yra *Jasienskis*, o originali – *Jasenskis*.

J. Jasienskis dėl asmeninių savybių pasiekė laimėjimų tiek dvasinių, tiek ir pasaulietinių darbų baruose, nusipelnė daugelio žmonių meilę ir pagarbą. Jis buvo gabus, darbštus, atkaklus, siekęs savo tikslų, bet ne karjeros. Jeigu būtų buvęs karjeristas, Lietuvos katalikų bažnyčios hierarchijoje galėjo kilti aukštai. Pasižymėjo drąsa, širdies gerumu, tolerancija, atviru būdu, gebėjimu pasakyti į akis kad ir nemalonią tiesą. Mirus J. Jasienskiui, nekrologe, išspausdintame „Šiaulių žiniose“ rašoma: „Drąsos jam visada užteko.“⁶⁴ Carų laikais J. Jasienskis nepabijodavo krikštyti mišrių tėvų (katalikų ir stačiatikių) vaikų, nors už tai grėsė didelės bausmės. Tas pats pasakytina apie slaptų mokyklų steigimą ir išlaikymą. 1919 m. vykstant Nepriklausomybės

kovoms, kunigas daug padarė, kad būtų pasiekta pergalė, dalyvavo slaptuose pasitarimuose priešinant bermontininkams.

J. Jasienskis savimi mažai rūpinosi, nesukaupė jokio materialinio turto, bet kitiems buvo atidus, geras, rūpestingas ganytojas. Atkeltas į Eržvilką jis išrūpino pensiją varganai gyvenančiam ir psichiškai nesveikam buvusiam knygnešiui Izidoriui Pociui⁶⁵. Kai kunigas organizavo lietuviškų knygų gabenimą iš Prūsijos, I. Pocius jam talkininkavo. Šis žmogus prarado sveikatą dėl to, kad buvo žandarų ne kartą sugautas, žiauriai primuštas ir kalintas. Per J. Jasienskio laidotuves Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje kalbėjęs kunigas K. Daukantas sakė, kad velionis „viena ranka imdavo, o abiem dalindavo“⁶⁶. Palaidojus J. Jasienskį, gerų žodžių jam negailėta nei dešinėsios, nei kairiosios pakraippos spaudoje. Savaitraštis „Įdomus mūsų momentas“ rašė: „Savo santykiuose su parapijonimis buvo visados širdingas ir taktiškas, už tai jį visi, tiek paprasti žmonės, tiek inteligentai, mylėjo.“⁶⁷ Visgi buvo ir išimčių – klebono parapijoje buvo gyventojų, nepatenkintų jo charakteriu ir veikla. Antai daliai šiauliečių, ypač davatams, nepatiko klebono parodyta pagarba Prezidentui K. Griniui. „Šiaulių žiniose“ išspausdintame nekrologe sakoma, kad J. Jasienskio „atviras būdas, mėginimas stačiai sakyti tiesą į akis, o ypač jo objektingumas“⁶⁸ ir tolerancija ne visiems patikdavo. Įvairūs fanatikai bei patamsių šešėliai, karjeristai ir nenuoramos, sudarę prieš jį vieningą juodą frontą, iš pasalų jį šmeižė, skundė ir intrigavo, pasinaudodami kiekviena velionies klaida, arba šiaip jau žmogiška silpnybe.“⁶⁹ Nekrologo autorius, kuris tikriausiai buvo laikraščio redaktorius, padarė išvadą, kad būtent dėl to J. Jasienskis ir buvo iškeltas iš Šiaulių.

Tolerancija neabejotinai buvo vienas svarbiausių J. Jasienskio bruožų. Savo atsiminimuose, trumpai apibūdindamas kunigą, tai pabrėžė ir kairiųjų pažiūrų P. Bugailiškis: „Kunigas Julijonas Jasinskis <...> gana pažangus ir tolerantiškas žmogus.“⁷⁰

⁶⁰ *Mūsų kraštas*, 1934-04-8, p. 7; *Įdomus mūsų momentas*, 1934-04-08, p. 1.

⁶¹ Artojas, Palaidojom kun. J. Jasenskį, *Įdomus mūsų momentas*, 1934-04-08, p. 3.

⁶² Sondeckis J., Mano gyvenimo stotys, *Gyvenimas Lietuvai*, sudaryt. ir atsak. red. J. Sireika, Šiauliai, 1993, p. 161.

⁶³ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1993, p. 502.

⁶⁴ A. A. kun. J. Jasienskis, *Šiaulių žinios*, 1934-04-05, p. 1.

⁶⁵ Žemaitytė-Narkevičienė O., Nenutapytas knygnešio portetas, *XXI amžius*, Nr. 22, 1998-03-18, p. 6.

⁶⁶ Artojas, Palaidojom kun. J. Jasenskį, *Įdomus mūsų momentas*, 1934-04-08, p. 3.

⁶⁷ *Ten pat*.

⁶⁸ Objektyvumas.

⁶⁹ A. A. kun. J. Jasienskis, *Šiaulių žinios*, 1934-04-05, p. 1.

⁷⁰ Bugailiškis P., *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1993, p. 194.

Panašiai apie J. Jasienskį rašė ir socialdemokratas J. Sondeckis: „Suprantantis socialinius reikalus, malonus buvo Šv. Petro ir Povilo bažnyčios kunigas Julijonas Jasenskis.“⁷¹ J. Jasienskis neskirstė lietuvių pagal tikėjimą, pasaulėžiūrą ar politines pažiūras į gerus ir blogus: „Jam visi lietuviai buvo vienodai lygūs ir kiekvienas artimas.“⁷² Tai vienas didžiausių J. Jasienskio asmenybės privalumų, kurį turėjo nedaugelis to meto visuomenės veikėjų, ypač dešinėje politinio spektro pusėje.

Mirus buvusiam ilgamečiui Šiaulių klebonui, Miesto taryba, kuri teisiškai atstovavo miesto piliečiams, suprato, kad miestas ir šalis neteko daug nusipelnusio žmogaus. Kad įtvirtintų J. Jasienskio atminimą, 1938 m. lapkričio mėnesį ji priėmė nutarimą Muziejaus gatvę pavadinti J. Jasienskio gatve⁷³. Deja, J. Jasienskio gatvės pavadinimas sovietmečiu buvo panaikintas, iškilais dvasininko ir piliečio vardas iš miesto istorijos ištrintas. Nors po Nepriklausomybės atkūrimo praėjo daugiau kaip trys dešimtmečiai, J. Jasienskiui ir jo giminei okupantų padaryta skriauda neištaisyta.

Jasienskių giminėje buvo ir yra daug Lietuvai dirbusių ar dirbančių žmonių, ypač medicinos ir ugdymo srityse. Jiems svarbu, kad geras Julijono Jasienskio vardas tvirtai įeitų į istoriją.

Paminklas Julijonui Jasienskiui senosiose Šiaulių kapinėse.
Nuotrauka autoriaus

⁷¹ Sondeckis J., *Mano gyvenimo stotys, Gyvenimas Lietuvai*, sudaryt. ir atsak. red. J. Sireika, Šiauliai, 1993, p. 161.

⁷² A. A. kun. J. Jasienskis, *Šiaulių žinios*, 1934-04-05, p. 1.

⁷³ Rep, Šifmanas atsisakė nuo krautuvų naujoje turgavietėje, *Įdomus mūsų momentas*, 1938-12-04, p. 1.

Virgilijus LUKOŠIUS

Tytuvėnų istoriniai rebusai ir kitos įvairenybės

Nuotraukos iš autoriaus archyvo

2021 metais Tytuvėnai atšventė garbingą 725 metų sukakties datą. Šv. Jurgio kalnelyje buvo pastatytas naujas paminklinis akmuo, vyko nemažai minėjimų ir koncertų. Žurnalo skaitytojams pateikiamas papildytas ir atnaujintas tekstas apie Tytuvėnus pagal ta proga Kelmės rajono laikraštyje „Bičiulis“ spausdintus straipsnius.

Tytuvėnų pradžia – 1296 metai?

Tytuvėnų miestelio centrinėje aikštėje jau nuo 1996 m. stūkso akmuo su užrašu „Tytuvėnai 1296“, kurį iškalė vietinis mokytojas, dailininkas Česlovas Girkantas.

Panagrinėkime, kokios gi Tytuvėnų minėjimo pradžios datos peripetijos. Kas gi vyko Lietuvoje 1296 m.? Pasibaigus karaliaus Mindaugo valdymo laikotarpiui Lietuvą dar tik porą metų valdė Vytenis. Tais metais jo broliui Gediminui gimė sūnus Algirdas. Gediminas valdovu taps tik po 20 metų, kai jo tėvą Vytenį, kaip byloja legenda, nutrenks žaibas, o Algirdas – po 50 metų, kai padedamas tikro brolio Kęstučio jėga atims valdžią iš kito savo brolio (nors ir kitos motinos) Jaunučio.

Dėl Žemaitijos vyko nuolatinė kova su kryžiuočiais. Jie čia „lankėsi“ reguliariai ir nors dažniausiai *reizus* (žygius) vykdė į Nemuno pakrantes, bet nuklysdavo ir kitų upių krantais ar vedlių vedami ir į krašto gilumą. Istoriko T. Narbuto dėka XIX a. buvo

manoma, kad 1296 m. paminėta Cydar pilis stovėjo dabartinių Tytuvėnų vietoje¹. Jo žinutę apie Cydar pilį ir Tytuvėnus kartojo kiti žinomi to laikmečio istorikai, tarkim, J. Kraševskis, J. Balinskis, apie tai buvo rašoma įvairiose enciklopedijose ir kituose informaciniuose leidiniuose net iki pat Antrojo pasaulinio karo. Kai kur ši žemaičių pilaitė net buvo pavadinta kaip kryžiuočių pilelė. Tiesa, kartais buvo parašomi ir kiti metai, pavyzdžiui, J. Kraševskio „Lietuvos senovės istorijoje...“ – 1295 m.

Tuo metu iš pradžių galvota, kad pilis ar pilaitė buvo Tytuvėnų (dabar vadinama Tytuvėnėlių) dvaro vietoje, kur iš Apušio (anksčiau vadinto Epušės vardu) ežero išteka Gryžuva. Vėliau dažniau manyta, kad jei ta pilis buvo Tytuvėnų vietoje, tai ji galėjo stovėti Bridvaišio piliakalnyje, į kurį, kaip byloja legendos, prie ežero pakrantės per pelkes ir liūnus vedė slaptos kūlgrindos. Dalis šiuolaikinių istorikų abejoja, kad buvo tokia Cydar pilis ar bent jos dislokacija. Nors, kita vertus, niekas ir nepateikė konkrečių įrodymų, kad yra kitaip ar kur dar ji galėtų būti.

Kodėl gi abejojama? Amžininkai romantiškojo laikotarpio istoriką T. Narbutą tiek po jo mirties, tiek vėliau dažnai kaltino šaltinių falsifikavimu. Neseniai istorikas A. Ragauskas pagrindė, kad tai

¹ Narbutt T., *Dzieje narodu litewskiego*, tom VII, Dodatki, Wilno, 1840, priedų p. 69.

Paminklinis akmuo centrinėje Tytuvėnų aikštėje

ne visada ir nevysiškai pagrįsta. Juk ir mūsų garsioji Bychovco kronika ilgai buvo laikoma jo falsifikatu. Ir tai ne vienintelis toks atvejis. Kaipgi Cydar pilies atveju?

Atsiverskime T. Narbuto „Lietuvių tautos istorijos“ VII tomą. Jis skirtas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Švitrigailai Algirdaičiui, jame pateikta daug įvairių priedų iš ankstesniojo laikotarpio. IX priede, skirtame seniausiam Lietuvos geografijai, pateikta žinutė apie Cydar, įvardijant, kad tai valsčius, esantis į šiaurę nuo Raseinių, prie dabartinės Šiluvos, kurio pilį sudegino kryžiuočiai. Simonas Stanevičius T. Narbutui nurodė, kad tai vietinių vadinami Titavieniai. Tarp kitko, S. Stanevičius T. Narbutui yra rašęs, kad kita kryžiuočių minima vietovė Cikule nelabai galėtų būti tapatinama su Tytuvėnais, kaip ir Kymel². Įdomu, kad jis pasiūlė Kymel sutapatinti su Kelme, nors po to istorikai identifikavo radę ją viename kaimelyje prie Nemuno, bet net 2016 m. į anglų kalbą išleistoje Mikalojaus iš Jerošino „Prūsijos žemės kronikoje“ vis dar rašoma, kad Kymel tai dabartinė Kelmė (!)³.

T. Narbuto veikale nurodyta, kad jis remiasi Johaneso Foigto šaltiniu „Prūsijos istorijos“

IV tome⁴. J. Foigtas tuo metu buvo Prūsijos slaptojo valstybinio archyvo Karaliaučiuje direktorius, leido fundamentalius veikalus apie Prūsijos bei Kryžiuočių ordino istoriją ir publikavo istorinius šaltinius su daugybe įvykių aprašymų, faktų, nebūtinai palankių užkariautojams kryžiuočiams. Galima patikrinti, ką jis rašo apie šį įvykį. Gaila, bet nurodytame puslapyje nieko nėra apie Cydar, yra tik Kymel.

Ar jau galima užtikrintai teigti, kad faktas išgalvotas? Nebūtinai. Viena vertus, žinoma, kad T. Narbutas ilgai, iki pat mirties (o mirė jie vienas paskui kitą pamečiui), susirašinėjo su J. Foigtu, iš jo gavo daugybę pirminių šaltinių nuorašų ir informacijos. Jo susirašinėjimas su J. Foigtu nėra kur nors paskelbtas. T. Narbuto biblioteka, rankraščiai ir kiti dokumentai iš Šiaurių dvaro prie Lydos (dabar – Baltarusija) dėl jo sūnaus Liudviko dalyvavimo 1863 m. sukilime buvo išvežta, o galų gale kai kas ir sudegė ten. Kita vertus, Karaliaučiaus slaptajame archyve yra tūkstančiai bylų, ir kas gali garantuoti, kad ten tikrai nėra įrašų apie kažkada kryžiuočių sudegintą pilį Cydar vietovėje. Po Antrojo pasaulinio karo beveik visas šis archyvas, surinktas iš įvairių vietų, buvo perkeltas į Vokietijos gilumą,

² Lebedys J., *Simonas Stanevičius*, Vilnius, 1955, p. 310.

³ *The Chronicle of Prussia by Nicolaus von Jeroschin – A History of the Teutonic Knights in Prussia, 1190–1331*, London and New York, 2016, p. 232.

⁴ Voigt J., *Geschichte Preußens von den ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens, Gebrüder Bornträger, Vierter band, Königsberg, 1830, S. 127.*

į Getingeną. Ten yra keli kilometrai lentynų su dokumentais, aišku, XIII a. dokumentų mažiau...

Kas žino, gal tuo metu su lietuviais ir žemaičiais ne tik Nemuno pakrantėse aktyviai kariavęs ir J. Foigto knygos nurodytame puslapyje minimas Ragainės (dabar Kaliningrado srities Nemanas) komtūras brolis Liudvikas iš Libencelės su kitais savo broliais kryžiuočiais ir ginklanešiais ir buvo tas, kuris sudegino pilį Bridvaišio ežero piliakalnyje? Galima tik tvirtai spėti, kad ji buvo medinė...

Kunigaikštienės Birutės gimtinė prie Tytuvėnų?

Legenda iš Lietuvos metraščio (Bychovco kronikos) byloja, kad Lietuvos didysis kunigaikštis (dabar vis plačiau to meto Lietuvos valdovai vadinami karaliais) Kęstutis pasigrobė ugnį kurstančią gražiąją vaidilutę iš Palangos. Dažnai būdami prie savosios Baltijos jūros aplankome Palangos botanikos sode esančią Birutės kalną, kur esą ji ir palaidota. Paskutinės pagonių „šventosios“ kultas tebegyvoja iki šiol. Na, kad ten jos kapo nėra, istorikai neabejoja, nes jai mirus ir dar po to Palanga priklausė Vokiečių ordinui. Bet dėl įvairių priežasčių Viduramžiais romantizuojant istorinius įvykius buvo sakoma, kad Žemaitija – tai Palangos mergelės, žymiausio Lietuvos valdovo Vytauto motinos Birutės, šalis. Be trijų sūnų, Birutė su Kęstučiu dar turėjo ir tris dukras, ištekėjusias ir išvykusias į Mozūriją, Tverės kunigaikštystę ir Moldaviją. Nėra tikrai žinoma, ar Birutė po vyro mirties buvo nuskandinta (nuskendo), kai kėlėsi per Nemuno brastą arba Dubysą, ar dar gyveno iki giles senatvės.

Labiausiai mus domina jos gimtoji vieta, kilmė. Istorikai pastaraisiais dešimtmečiais kelia įvairių versijų dėl jos kilmės.

Mitologijos tyrėjas V. Ališauskas prieš keletą metų išstudijavęs jėzuitų archyvus Romoje daugelį šokiravo paskelbdamas, kad jokios Birutės Kęstutis nepažinojo, o Birutė buvo tik kuršių deivės vardas. Jėzuitų archyvuose Romoje jis užtiko, kad ji kartu su arklių dievu Ūsiniu minima kaip avių, ožkų, veršelių deivė.

Istorikė I. Baranauskienė, besigilinti į Birutės problematiką ir parašiusi istorinį romaną apie Kęstutį ir Birutę, nepaneigdama galimos jos kilmės iš Palangos, mat dalis jos dėdės Vidmanto vadovaujamų žemaičių nuo Varnių buvo atsikėlę

Tarpukario atvirutė su Lietuvos Karaliumi Kęstučiu ir Birute

prie jūros, teigė, kad ji galbūt buvo sudeginta Birutkalnyje ant Dubysos kranto, prie Ariogalos. Na, o R. Petrausko nuomone, apskritai reikia aiškintis, koks buvo Vytauto motinos vardas, nes nemažai istorikų Kęstučio ir Birutės susitikimą laiko vien tik romantiška istorija, nors kartu jis neatmeta minties, kad Kęstučio žmona galėjo būti Žemaitijos didiko dukra. Į Žemaitijos istorijos problematiką besigilinantis V. Almonaitis taip pat teigė, kad Kęstučio žmona buvo iš Žemaitijos.

Įdomiausia mums ši hipotezė. Istorikas E. Saviščevas gausiai faktografija pagrįstoje knygoje „Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas“ svarstė, kad dėl tuomečių istorinių aplinkybių, „jei Birutė buvo palangiškė, vargu ar buvo žemaitė, o jeigu buvo žemaitė, tai vargu ar galėjo būti palangiškė“⁵. Neatmesdamas minties, kad ji kilusi iš Žemaitijos, bei įvertindamas po Vytauto mirties vykusias politines kovas tarp Vytauto ir Jogailos šalininkų bei spėdamas, kad ji buvo kilusi iš giminystės su Vytautu susijusios garsiojo Žemaitijos seniūno Mykolo Kantauto giminės, istorikas rašė, kad tokiu atveju „jos tėvų namų pėdsakų reikėtų ieškoti tarp Kražių, Lyduvėnų, Šiluvos, Tytuvėnų ir Kelmės“.

Labai gali būti, kad kunigaikštienės Birutės gimtinė yra netoli Tytuvėnų, prie Dubysos ir Gryžuvos

⁵ Saviščevas E., *Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas 1409–1566 metais*, Vilnius, 2010, p. 32.

upių santakos, dideliame 5,5 ha ploto Birutės kalne, vadinamajame Kubilių (arba Papušynio) piliakalnyje. Piliakalnio viršuje yra buvęs dabar jau dingęs „Birutės akmuo“⁶. Dar svarbu, kad ten yra ne tik piliakalnis, bet kažkada buvo ir senovinė gyvenvietė. Tiesa, apie jį pasakojama įvairių skirtingų legendų. Pastaroji vieta randasi prie Pagryžuvio, kurio dvarelis XVI a. priklausė Kelmės dvarui, o dalis kaimo – Tytuvėnų dvarui. Tačiau senovėje abiejų dvarų žemės buvo Kantautų nuosavybė. Šis Birutkalnis – tai išpūdingas, didžiausias Kelmės rajone piliakalnis, o Dubysos slėnyje į jį lengvai galima patekti nuo Kelmės ir Tytuvėnų plento.

Pirmasis Tytuvėnų savininkas Mykolas Kantautas

1503 m. spalio 22 d. Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras Jogailaitis (Jogailos anūkas) patvirtino teisę Vilniaus vaivados Alekno Sudimantaičio dukrai Jadvygai valdyti vyro Stanislovo Bartošaičio Mantautaičio, Briansko seniūno, tuo metu buvusio Maskvos nelaisvėje, paveldėtus ir iškeistus dvarus įvairiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) vietose.

Aktas buvo sudarytas Mežyričė (dabartinėje Ukrainoje), o šiais laikais paskelbtas Lietuvos Metrikos 5-ojoje užrašymų knygoje, išleistoje Vilniuje du kartus – 1993 ir 2012 metais⁷. Tada pirmą kartą rašytiniame šaltinyje paminėtas jau Tytuvėnų vardas, bet neabejotinai jie jau buvo seniau. Dėl vardo kilmės yra keletas hipotezių, bet labiausiai vyraujanti versija, kad kilęs iš Tytuvos ežerėlio (žmonių vadinamo Cituvka) ir iš Bridvaišio ežero ištekančio upelio vardo. Gal ir taip, nes jei pirma buvo dvaras tuo pavadinimu, o ne miestelio vietovė, tai dvaras juk yra už keleto kilometrų, o upelis šalia!

Kokie gi to laikmečio veikėjai paminėti šiame akte? Sudimantas Dargaitis, kilęs nuo Kernavės (Krėvos seniūnas), per vedybas (arba abu buvo vedę seseris, arba Vytautas buvo vedęs jo seserį) susigiminiavęs su Vytautu Didžiuoju, buvo jo kariuomenės vadas, vėliau perėjęs į Jogailos pusę. Jo sūnaus Alekno antros santuokos viena iš dukterų

Jadvyga buvo ištekėjusi tris kartus ir pirmasis jos vyras buvo Jonas Kantautas. Dokumente minimus dvarus ir kaimus jo tėvui Mykolui Kantautui greičiausiai tuo metu, kai jis ėjo Žemaičių seniūno pareigas, dovanojo Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas Kęstutaitis. Iki tol tai buvo Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdose esantis dvaras, t. y. dabartiniu suvokimu kaip ir „valstybinis“.

Ramu tada nebuvo: tuo metu Lietuvoje vyko vidaus karas tarp Vytauto brolio Žygimanto Kęstutaičio ir Jogailos brolio Švitrigailos. Žygimanto (prikrikštytas Zigmantu) tėvai buvo Kęstutis ir Birutė, o Švitrigailos – Algirdas ir Julijona iš Tverės kunigaikštystės. Vytauto paskirtas Žemaičių seniūnas Mykolas Kęsgaila dėl ne tos konfliktuojančios pusės palaikymo buvo patekęs į tuomečio didžiojo kunigaikščio Žygimanto nemalonę. Neretai didikai palaikė tai vieną, tai kitą pusę, bet paprastai savo įtakos neprarasdavo, ypač tada, kai susiformavo Ponų taryba. Tam jie ir didikai. Įdomu, kad tas pats Alekna Sudimantaitis jaunystėje buvo Lenkijos Karaliaus Kazimiero Jogailaičio dvariškis Krokuvoje, gal ir todėl bene pirmasis iš Lietuvos didikų savo dukterį iš pirmosios santuokos ištekinio už lenko magnato Tenčinskio sūnaus. Vėliau būdamas Vilniaus vaivada kartu buvo ir Lietuvos dvaro kancleris, turėjo raktus nuo izdo ir faktiškai vadovavo valstybei, kai joje nebūdavo didžiojo kunigaikščio (o jo nebūdavo dažnai, nes jis tuo pat metu buvo ir Lenkijos Karalius).

Stanislovas Bartošaitis (Mantautaitis), t. y. Bartošo, arba Baltramiejaus, sūnus, tuo metu buvo Maišiagalos seniūnas ir Dubingių vietininkas iš galingos Mantautų giminės, kurios tėvoninės žemės buvo Šalčininkų krašte. Iš Maskvos nelaisvės turbūt išleistas, kai buvo pasirašytos paliaubos, Lietuva tada prarado nemažai teritorijos.

Tai kas gi tas Mykolas Kantautas – pirmasis Tytuvėnų savininkas? Kantolt, Kunttolt, Cantawt, Cantautte, Kontovt... Brolių Mykolo ir Birialo Kantautų tėvoninės valdos buvo Kražių–Kelmės apylinkėse, jų tėvas buvo Kražių kilmingasis Eikutis (Geitutis), kartu su kitais 30 žemaičių visuotinio Žemaitijos susirinkimo įgaliotas 1390 m. Karaliaučiuje pasirašyti Vytautui naudingą sutartį su Vokiečių ordinu. Jau būdamas seniūnu Mykolas iš didžiojo kunigaikščio Kazimiero dar gavo valdų apie Šiaulėnus, Aunuvėnus, Tytuvėnus, Pajūrį ir

⁶ Salatkienė B., Buchaitė A., Tytuvėnų praeities žinovo, girininko, kraštotyrininko Petro Jagmino archyvas, *Padubysio kronikos*, Nr. 1 (10), 2018, p. 51.

⁷ *Lietuvos Metrika (1427–1506). Užrašymų knyga 5*, Vilnius, 2012, p. 369.

Laukžemę, tad jo žemės siekė nuo tuometinio pasienio su vokiečiais iš Prūsijos pusės iki pasienio su Livonija. Istorikai sutaria, kad vykstant valdovų tarpusavio kovoms Žemaičių seniūnu jis tapo apie 1435 m., tad, kol žemaičiai bajorai galutinai pripažino didžiojo kunigaikščio valdžią, Mykolas Kantautas buvo labai galingas. Pradėjus valdyti Kazimierui Jogailaičiui jis savo įtakos neprarado, tik vėliau gal keitėsi pozicijomis su Kęsgaila. Palaidotas Žemaičių seniūnas Kelmės bažnyčioje.

Istorikas V. Vaivada yra plačiau panagrinėjęs Kantautų giminę. Jis ją drąsiai lygina su Kęsgailomis, tuo laiku bene galingiausia gimine Žemaitijoje⁸. Kęsgailos Žemaitiją nuo pat Žalgirio mūšio valdė su nedidelėmis pertraukomis daugiau kaip 100 metų, yra net sakoma, kad tada buvo „Kęsgailų Žemaitija“. Kęsgailų protėviai Valmantaičiai buvo ne žemaičiai, o lietuviai iš Deltuvos žemės. Rumbaudas Valmantaitis buvo pirmasis Vytauto Didžiojo paskirtas Žemaičių seniūnas, o po jo seniūnu tapo ir kitas Valmantaitis – Kęsgaila. Spėjama, kad Kęsgailos žmona buvo kilusi iš kilmingojo Rėkučio dvaro Kražiuose, tad ryšiai su Žemaitija kaip ir būtų artimi. Tuo metu jie tikėjus Žemaitijoje skyrė net neatsiklausdami didžiojo kunigaikščio! Kęsgailų giminė savo klestėjimo metu turėjo daug dvarų ne tik Žemaitijoje (Batakliai, Katyčiai, Plateliai, Skirsnemunė, Švėkšna), bet ir prie Balstogės, Naugarduko ir Minsko, tad kariuomenei turėdavo suruošti net 600 raitelių. Vis dėlto kad ir kokia galinga ir garsi giminė buvo, bet jau XVI a. viduryje ji išnyko...

Žemaičių seniūno Mykolo Kantauto milžiniško dydžio dvarus pasidalijo sūnus Jonas (Pajūrio–Tauragės, dalis Kražių–Kelmės, Tytuvėnų dvarai) ir jo sesers sūnus Mikalojus Šemeta. Šemetoms atiteko Šaukėnų, Karklėnų ir Lyduvėnų dvarai – taip kažkada iš Žemaitijos išvykę Šemetos vėl į ją sugrįžo. Abiem su Jonu Kantautu teko ne mažiau kaip po 400–500 dūmų.

Jonas Kantautas buvo paskutinis savo giminės atstovas. Jis mirė XV a. pačioje pabaigoje. Kadangi jo santuoka su Jadvyga Aleknaite buvo bevaikė, jai po vyro mirties atiteko minėti dvarai. Tarp kitko, trečias jos vyras buvo iš Kęsgailų giminės. Tą dalį Kantautų valdų ji atsinešė į antrąją santuoką su Stanislovu Bartošaičiu (Bartoševičiumi). Jau šių duktė

Tytuvėnų dvaro ūkinio pastato griuvėsiai

Ona Bartoševičiūtė tapo Vilniaus vaivados Jono Hlebavičiaus žmona, o jų dukros Hlebavičiūtės šias buvusias Kantautų valdas pasidalijo su savo vyrais. Taip Tytuvėnus gavo Jadvyga ir Mykolas Sapiegos, Kelmę – Ona ir Ivanas Solomereckiai, Pajūrį – Elžbieta ir Merkelis Šemetos. Na, jei Kelmė netrukus turėjo ilgalaikius savininkus – Gruževskius, tai Tytuvėnų dvaras, o kartu ir miestelis istorijos tėkmėje taip ir ėjo iš rankų į rankas paveldėjimo būdu per vaikus (vyriška ar moteriška linija), parduodant ar užstatant iki pat XX a. istorinių bolševikinių revoliucijų, pakeitusių epochą.

Taigi, tame 1503 m. dokumente ir paminėti Tytuvėnai, kuriuos dalijantis Kantauto valdas vietoj Lyduvėnų iš Mikalojaus Šemetos gavo Stanislovas Bartošaitis. Įdomu, kad S. Bartošaičio žmona Jadvyga liudija net penkiems aukšto rango pareigūnams liudininkams, jog dalybose gautas Tytuvėnų dvaras turi mažiau žmonių už Lyduvėnų, tad M. Šemeta ar jo palikuonys yra pasižadėję ir turi tai kompensuoti, o apynių derlių Lyduvėnuose dalytis pusiau.

Pirmoji Tytuvėnų bažnyčia

Visi, kas pamato, žavisi Tytuvėnų Švenčiausiosios Mergelės Marijos bažnyčios ir Bernardinų vienuolyno ansambliu. Brolių Valavičių pradėtas architektūrinis šedevras plačiai ištirtas ir aprašytas daugelyje istorinių ar pažintinių leidinių. Pagal vieną iš legendų mūrininkui Tomui Kasparui (prieš tai pastačiusiam Kretingos bažnyčią ir vienuolyną) susapnavus, kad toje vietoje prieš statybas ant kalno naktį siautėjęs stiprus vėjas neužgesino žvakės, ir pasiūlius nesutariantiems vienuoliams

⁸ Vaivada V., *Katalikų Bažnyčia ir Reformacija Žemaitijoje XVI a.: esminiai raidos bruožai*, Klaipėda, 2004, p. 81.

Naujasis paminklinis akmuo prie Šv. Jurgio kalnelio

statyti ją čia, ji iškilmingai tebestovi iki šiol. Prieš tai vienuoliai ginčijosi, ar statyti ją už tvenkinio, ar toliau miške. Tarp kitko, įvairiai svarstoma, ar T. Kasparą galima laikyti architektu, ar ne. Labai jau siaura riba, kas, tuometiniu supratimu, buvo architektas, o Tytuvėnų komplekso brėžinį, be jo, dar turėjo vienuolyno viršininkas, matyt, abu sugebėjo ją suprasti.

Nesunaikino ansamblio ir 2012 m. siaubingas gaisras, sukėlęs įvairių prieštarų klausimų. Kaip nesunaikino ir praėję per miestelį du pasauliniai karai ar ankstesnis Švedų tvanas bei kiek vėliau per Šiaurės karą su švedais XVIII a. pradžioje čia siautėję caro Petro I Didžiojo kariuomenės kazokai(?) arba baškirai su kalmukais (pagal M. Valančiaus „Žemaitiu wiskupiste“), kurie ją nuniokojo, išplėšė labai turtingą lobyną ir išsinešė Švč. Sakramentą⁹.

Kas gi žinoma apie pirmąją Tytuvėnų katalikų bažnyčią? Kokia ji buvo, kur stovėjo, kaip atrodė? Ar Vytautas Didysis, rėmęs pirmąsias devynias parapišes bažnyčias Žemaitijos krikšto metu, tai darė ir Tytuvėnuose, kol kas lieka tik spėlionė. Kelinama versija, kad M. Strykovskio „Kronikoje“ paminėta Cetra¹⁰, kaip nežinia kur esanti, sutapatintina su

kryžiuočių sudeginta Cydar pilimi. Žinią apie Cetrą jis paėmė iš J. Dlugošo (tik lotyniškame originale ten parašyta Czetra!)¹¹. Dar buvo sakoma, kad tai ne Cetra, o etc. – lotyniškas sutrumpinimas „ir taip toliau“. Vyskupas M. Valančius manė, kad Cetra – tai Kelmė, dar kiti – kad tai Šatrija. Šiuolaikiniai istorikai apskritai abejoja dėl Vytauto ir Jogailos kelionės į Žemaitijos gilumą krikšto metu 1413 m., jau nekalbant apie konkrečias įsteigtų bažnyčių vietas.

Vienaip ar kitaip, bet pagonybės laikais Tytuvėnuose buvo stabmeldiška šventovė – alkakalnis. Atvažiuojant į Tytuvėnus nuo Šiluvos pusės, miestelio pradžioje, nusileidus nuo kalnelio, prie Tytuvos upelio, yra šiuo metu sutvarkytas Šv. Jurgio kalnelis. Priešingoje gatvės pusėje yra dviaukštis mūrinis namas, kuriame prieškarį buvo koklių dirbtuvė, pokariu – kepykla, tarybiniais metais – vartotojų kooperatyvo parduotuvė „Ramunė“, o dabar – statybinių ir ūkinių prekių parduotuvė.

Padavimai byloja, kad ant šio kalnelio degė amžinoji Perkūno ugnis, kurią saugojo 12 mergelių vaidilučių ir 12 bernelių... Lietuvos, o vėliau ir Žemaitijos apkrikštijimo metu buvo įprasta, kad bažnyčios buvo statomos pagonių šventyklų vietose. Tad tiksliai nežinoma, kas pastatė pirmąją Tytuvėnuose Šv. Jurgio bažnyčią. Šv. Jurgis – tai antrasis Lietuvos globėjas po šv. Kazimiero, jo vardo bažnyčių Lietuvoje yra nemažai ir iš jų arčiausiai Tytuvėnų yra Šiauliuose.

Iš Tytuvėnų dvaro inventoriaus žinoma, kad 1555 m. bažnyčia tikrai jau buvo. Ar ji buvo ten, neaišku. Kad ji buvo labai sena, liudija tarp vienuolyno dokumentų rastas bernardinų vadovo – provincijolo – raštas, nurodantis pasirūpinti šia bažnytele, nes „niekas neprisimena, kada ji buvo pastatyta“. V. Juzumas „Žemaičių vyskupijos aprašyme“ apie 1875 m. rašė, kad „Šv. Jurgio bažnyčios nava yra perstatyta (matyt, apie 1813 m.), bet presbiterija likusi ta pati pirmoji. Iki 1864 m. šioje bažnytelėje buvo laikomos iškilmingos mišios per Šv. Jurgį. Iš vakaro, prieš pirmuosius mišparus, čia, susirinkus gausybei žmonių, bažnytinėmis eitynėmis buvo ateinama iš Bernardinų bažnyčios su Švenčiausiuoju Sakramentu Monstrancijoje. Sekančią dieną, po

⁹ Makrickas K., Tytuvėnai. Istorijos bruožai, *Lietuva*, 1927, rugpjūtis, Nr. 175, p. 3.

¹⁰ Strykowski M., *Kronika Polska, Litewska, Żmudzka i wszystkiej Rusi*, Warszawa, 1846, s. 150.

¹¹ *Joannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regnis Poloniae. Lib. 11, 1413–1430, Varsaviae, 2000, s. 22.*

Fragmentas iš Nikolajaus Kuziečio žemėlapių (1450), kuriame pirmą kartą detaliau pažymėta Lietuvos teritorija

antrųjų mišparų, panaši procesija grįždavo į parapijinę bažnyčią.¹²

Žinoma, kad XVI a. pabaigoje Tytuvėnų dvaro savininkai priėjusieji reformatams, kad nuo 1584 m. dvarą užstatyti teise valdė Radvilų remiamas kalvinistas iš Lenkijos Jonas Gruževskis (po kelerių metų jis nupirko ir Kelmę!). Po 10 metų Tytuvėnus iš Gruževskio atpirko jau aktyvus katalikybės rėmėjas Leonas Sapiega, tad katalikai tuo metu savo bažnyčios galėjo ir neturėti. Žemaitijos kunigaikštystės žemės teisėjas, buvęs LDK didysis vėliavininkas Andrius Valavičius, 1609 m. nusipirkęs Tytuvėnus, galutinai atvedė juos į katalikybę. Jis, užrašęs bernardinams didelę piniginę fondaciją statybai, daug žemės su dviem tvenkiniais ir trimis ežerais, naują didžiulę bazilikinę bažnyčią ir vienuolyną statė gal dėl to, kad katalikai netilpdavo mažoje bažnytyje, šaldavo lauke, o gal norėjo įamžinti galingą savo giminę įstabiu memorialiniu paminklu. Tytuvėnai tuo metu įėjo į Viduklės pavietą, tad gal norėjo, kad būtų ne per toliausiai nuo jos, juk turėjo ir daugiau valdų... Galėjo būti ir kitų priežasčių. Staiga jam nuo paūmėjusios podagros ir karštinės (taip parašyta antkapiniame paminkle, kitur sakoma, kad paraližuotam) mirus, jau jo brolio Žemaitijos seniūno Jeronimo pakviesti vienuoliai buvo laikinai

apgyvendinti namelyje prie Šv. Jurgio bažnytelės. Tarp kitko, pirmąjį vienuolyną Lietuvoje bernardinai, atvykę iš Lenkijos, įkūrė dar 1468 m. Kaune.

Kas dabar mena tokius senus laikus? Ogi vienas Palangos gintaro muziejaus eksponatas yra glaudžiai susijęs su pirmąja Tytuvėnų bažnyčia (žr. nuotraukoje). Jo aprašyme nurodyta, kad kilnojamas altorėlis (kryžius) yra iš senosios Tytuvėnų bažnyčios (1555–1614 m. – panašu, kad metai nurodyti apytikriai). Jis kataloguotas tarp vertingiausių eksponatų. Muziejaus pateiktame apraše nurodyta, kad jo priekinėje pagrindo dalyje įmontuoti du maži dramblio kaulo bareljefai. Ant gintaro kolonėlių viena ant kitos sumontuotos dvi plokštumos, kurių kampai puošti gintaro rutuliukais su dramblio kaulo akutėmis. Ant viršutinės plokštumos pritvirtintas kryžius su dramblio kaulo Nukryžiuotuoju, o iš abiejų kryžiaus pusių ant dramblio kaulo postamentų stovi dvi gintarinės šventųjų figūrėlės. Kryžiaus viršuje yra dramblio kaulo plokštelė su raidėmis INRI. Jo aukštis – 49 cm¹³.

Kaip ten bebūtų, verta paminėti, kad, be Katalikų bažnyčios, Tytuvėnų centre, ant buvusios vienuolyno žemės, ir dabar stovi gana išvaizdi bizantinio stiliaus Kazanės Dievo Motinos ikonos stačiatikių cerkvė, pastatyta 1874 m. valdžios

¹² Juzumas V., *Žemaičių vyskupystės aprašymas*, Vilnius, 2013, p. 718.

¹³ Prieiga internete: <http://turai.limis.lt/gintaro-lt/>, 8 dalis.

Fragmentas iš Radvilos Našlaitėlio žemėlapis (1630), kuriame pažymėti Tytuvėnai

lėšomis. Po 1863 m. sukilimo uždarius vienuolyną M. Valančius jo viršininką paskyrė klebonu. Tada jau atrodė, kad situacija yra rami, bet po penkerių metų tikintieji vėl turėjo kovoti dėl savo bažnyčios, nes Kauno gubernatorius pranešė, kad „galima ją atimti iš katalikų ir atiduoti rusams, net 3 to tikėjimo išpažinėjai apsigyveno Tytuvėnų parapijoje“¹⁴. Carinė valdžia su paskirtais popais norėjo ją statyti vietoj Šv. Jurgio bažnytelės (tuo metu jau koplyčios) ir senųjų kapinių, bet po ilgų ginčų katalikai ir tos vietos neatidavė. Įdomu, kad 1909 m. Tytuvėnuose buvo 519 pravoslavų parapijiečių, čia su duona ir druska buvo sutiktas jų arkivyskupas Nikandras („vladyka“), po to išvykęs į Padubysį. Kažkodėl kelionės aprašymuose pažymėta, kad „cerkvė dvigubai aukštesnė ir didingesnė už katalikų bažnyčią“(!?). Tarp kitko, atvykusi Kelmės bendruomenės deputacija prašė jo perkelti cerkvę iš Padubysio pas juos, tik jam pasiteiravus paaiškėjo, kad tam nėra nei žemės sklypo, nei lėšų¹⁵.

Prieškariu, „prie Smetonos“, pagal žmonių atsiminimus iš pirmosios senosios Katalikų bažnyčios tebuvo likę tik keli apipuvę sienojai, o paskutiniu metu dar matėsi pamatai, iš kurių aišku, kad ji buvo 16 m ilgio ir 10 m pločio.

Kada Tytuvėnai atsirado ankstyvuosiuose Viduramžių žemėlapiuose?

Kai kuriose knygose ar enciklopediniuose leidiniuose rašant apie Tytuvėnus pateikiama informacija, kad jie kartu su keliais kitais pagrindiniais Lietuvos miestais buvo pažymėti jau Nikolajaus Kuziečio sudarytame „Vidurio Europos žemėlapyje“. Šis Viduramžių žemėlapis, be abejo, yra garsiausias nuo Antikos laikais sudaryto Ptolemajaus kartografinio veikalo „Geografija“, nors ir neišliko jo žemėlapių, bet detalūs aprašymai atkurti po gero tūkstančio metų. Vyskupo, filosofo, teologo ir astronomo N. Kuziečio (N. Cusanus arba N. von Kues) žemėlapis sudarytas apie 1450 m., o išspausdintas Vokietijoje 1491 m., jau po autoriaus mirties. Turint omenyje to meto galimybes, informacijos trūkumą, jame buvo ir netikslumų, ir įsivaizduojamų dalykų, bet vis dėlto ilgą laiką šis žemėlapis buvo pagrindas kitiems žemėlapių sudarytojams. Tad įdomu, kaipgi jame atsirado Tytuvėnai.

Jei K. Ptolemajaus žemėlapyje Lietuvą galima atpažinti tik iš Baltijos jūros kranto linijos, tai N. Kuziečio žemėlapyje jau pavaizduota Klaipėda (Aremele Castrum) ir Kaunas (Cava), keletas upių, ištekančių iš neegzistuojančių kalnų, ir Lituania žemė. Kad ir kaip būtų gaila, bet N. Kuziečio žemėlapyje Tytuvėnų rasti nepavyks (žr. žemėlapis

¹⁴ Valančius M., *Namų užrašai*, Vilnius, 2003, p. 569.

¹⁵ Вестникъ Виленскаго Св.-Духовнаго Братства, Вильно, 15 июля 1909, № 14 (58), с. 249.

ištrauką). Po gero dešimtmečio atnaujintame žemėlapyje jau pavaizduotas ir Vilnius (net du kartus – Wilno ir Bilde), ir Varniai (Myednyky), ir Trakai (Troky), parodyta ir Žemaitija (Samogitia).

Žiūrint senuosius žemėlapius krenta į akis tai, kad nors jie palaipsniui ir tobulėjo, bet žinių apie Baltijos pakrantės teritorijas, matyt, labai trūko, tad vienuose žemėlapiuose buvo pavaizduotos vienos vietovės, o visai netrukus kituose žemėlapiuose – jau visiškai kitos. Kur kas tiksliau vaizduojama Prūsija ir Livonija, gal dėl to, kad ten kryžiuočių ir kalavijuočių ekspansija vyko jau nuo XII a. pabaigos.

Tytuvėnai (kaip Citowianij) pirmą kartą pavaizduoti kitame labai svarbiame mūsų krašto istorijai 1613 m. Amsterdame išleistame pirmajame originaliame LDK (Magni Ducatus Lithuaniae) žemėlapyje. Nors žemėlapi braižė T. Makovskis iš Krokuvos (tarp kitko, iliustravęs ir puikiąją Mikalojaus Kristupo Radvilos Našlaitėlio knygą „Kelionė į Jeruzalę“, išleistą 1990 m. ir lietuviškai), raižė varyje olandas H. Geritsas, bet jis vadinamas ir plačiau visuomenėje žinomas Radvilos Našlaitėlio žemėlapiu vardu¹⁶.

Po piligriminės kelionės į Jeruzalę M. K. Radvila Našlaitėlis, garsus LDK valstybinis ir karinis veikėjas, organizavo valstybės lauko kartografavimą, buvo žemėlapi rengimo idėjos autorius, iniciatorius, fundatorius ir redaktorius. Tai buvo gana tikslus žemėlapis: dabartinės Lietuvos teritorijoje pažymėta 150 gyvenviečių, 60 upių ir gal net porą šimtų metų jis buvo perkopijuojamas kituose Europos žemėlapiuose. Iš viso tuo metu didžiulėje LDK teritorijoje parodyta daugiau kaip 1 000 gyvenviečių, 1 800 upių, jį tyrinėdami savo šalių istoriją, aktyviai naudoja Baltarusijos ir Ukrainos tyrinėtojai. Šis žemėlapis savo tikslumu, nuoseklumu net lenkė tuo metu Vakarų Europoje sudarinėjamus žemėlapius.

Žemėlapiu ištraukoje matyti, kad Dubysos aukštupio gyvenvietės ir upės pavaizduotos gana tiksliai. Įdomu, kad šiame žemėlapyje Raseiniai (Rossinie) pažymėti kaip Žemaitijos sostinė (Samogitie Metropolis), juk tuo metu ten buvo daug valdžios institucijų, žemės teismas, renkami žemaičių seniūnai.

Na, o Tytuvėnai vėliau spausdintuose kituose žemėlapiuose vadinti labai įvairiai – Citowiany, Citoviany, Citoniany, Titavenai ir kt. Taip buvo ir su kitais Lietuvos miestais ar miesteliais, upėmis ar ežerais.

Kas buvo Tytuvėnų miestelyje XVI amžiuje?

1596 m. Raseinių žemės teismui, dalyvaujant teisėjui, Ariogalos tįjūnui S. Kestartui ir teisėjo padėjėjui P. Adamkavičiui, Šventosios Trejybės (Troicės) Ukmergės stalininkas D. Lvovičius pateikė jam priklausančio Tytuvėnų dvaro ankstesnius registrus ir paprašė juos užfiksuoti teismo knygose. Mokesčių registrai iš Kristinos Hlebavičiūtės, Jono dukters, kartu Jono Komajevskio žmonos ir Onos Sapiegaitės, Mykolo dukters. Jie sudaryti 1555 m., po Vilniaus vaivados Jono Hlebavičiaus mirties (1549 m.), gimtiesiems motininiam Stanislovo Bartoševičiaus Tytuvėnų ir kitiems dvarams. Dvarų inventorius išspausdintas Vilniaus archeografijos komisijos aktuose¹⁷. Knygose apie Tytuvėnus šio inventoriaus aprašymo neteko matyti, tad galime žvilgtelėti.

Inventoriaus pradžioje rašoma, kad Komajevskis leidus Žemaičių seniūnui Tytuvėnuose prie bažnyčios savo lėšomis įrengė kiemo karčemą su šinkavimu (t. y. pilstymu ir prekyvimu). Gal tai buvo miestelio statydinimosi pradžia, o gal miestelis tada priklausė kam nors kitam, pavyzdžiui, kitai iš seserų Hlebavičiūčių. Minima bažnyčia greičiausiai tuo metu buvo jau aptarta ta senoji Šv. Jurgio kalnelyje.

Iš viso dvarui pagal šį inventorių tada priklausė 60 valstiečių tarnybų su 112 dūmų (kiemų), kurie turėjo mokėti činšą (mokesčius) pinigais, natūra: kiaunėmis, avižomis, linais, riešutais bei pan. ir dar atidirbti dvare. Ne visi turėjo arklių ar jaučių, be to, dėl vargo ir bado ne visi minimi mokesčiai kasmet buvo sumokami. Inventoriuje išvardyta daug valstiečių ir bajorų, tad, nors pavardės tuo metu dar tik formavosi, galima pateikti keletą pavyzdžių: Macas Voišaičio žentas, Petras Dailidė su broliu Jukna, Stanas Kuršis su broliais Petrašu ir Urbanu, Jankulis Pikurnaitis su broliais Gedu,

¹⁶ Lietuva žemėlapiuose, LNM, Vilnius, 2002, p. 55.

¹⁷ Акты Виленской археографической комиссии, Инвентари именей XVI-го столетия, Том XIV, Вильна, 1888, с. 12.

Kučma ir Venckumi, Ginvilis Jankaitis su sūnumi Janušu, Jundutis Žirnikis, Jasvilis Monaitis su broliais Janu ir Jakubu, Matejus Stanaitis su broliu Micu, Petrikas Andrejaitis su broliu Mateju ir pusbroliu Jurgeliu, Jonas ir Petras Gedvilaičiai, Petras Mižaitis, Rymka Darbužaitis, Mažulis Minkelaitis, Sutka ir Možus Dorgaičiai, Naras Petrikaitis, paėmęs Jaunio Kitovtaičio žemę, Vileika Petraitis su Mateju Budraičiu ir t. t. (pavardės nelietuvinamos – *aut. past.*). Nuo keleto nedirbamos žemės plotų mokesčiai buvo mažesni arba jų visai nereikėjo mokėti (pvz., Rimka Skolišas, Andrius Kubilius, Pikilas Tiška ir kt. nemokėjo mokesčių). Inventoriuje dar įrašyti 4 kelio bajorai 7 dūmuose, taip pat mokantys dvarui mokesčius, ir bajorai, turintys savo žmonių: Laurynas Staškovičius turėjo 4 dūmus; Staškaus našlė Marina su sūnumi Michalu – 6 dūmus ir Adimikiškių tuščią žemę (dykyne); Romanas Kviatkovskis, Jakubo sūnus – 12 dūmų bei Jučaičių ir Krumščiko tuščias žemes; Smetaničius – 4 dūmus ir Codsmetaničių tuščią žemę. Čia inventoriaus aprašas apie Tytuvėnus baigiasi, pereita prie kitų dvarų, susijusių su šiuo aktu, – Šalčininkų prie Visinčios upės, Jatvesko (dabar Baltarusijoje prie sienos su Lenkija). Kartu pastaboje pažymėta, kad šis inventoriųs ne visas, trūksta pabaigos.

Tame pat senųjų aktų tome yra 1581 m. Tytuvėnų dvaro inventoriųs¹⁸, kai dvarą ėmėsi valdyti Jonas Gruževskis po to, kai jį užstatė Ona Sapiegaite. Turbūt klaidingai nurodyta, kad jis randasi Ukmergės paviete.

Be plačiai aprašyto dvaro, jo statinių, aplinkos, kurios aprašymas yra panašus į 2006 m. jau spausdintą panašų aprašymą knygoje „Tytuvėnai. Istorija, kultūra, meno paminklai“, išvardyti 7 dvaro ežerai, minimi keleriais metais vėlesniame inventoriuje. Jie žinomi ir dabar, tik yra nurodytas dar ežerėlis už bažnyčios – Varta. Kai kuriuose kituose šaltiniuose yra ežerėlis Varlevka, dabartinė Varlynė, bet ji yra miestelio pakraštyje tarp kelio į Šiluvą ir Bridvaišio ežero, tad Varta greičiausiai buvo dabartinio sutvarkyto parko užtvinkto Tytuvos upelio vietoje. Dar aprašyta sena giria, prasidedanti nuo Gryžuvo upės ir besitęsianti iki Lyduvėnų, pažymint, kad joje yra ir medžių su bitėmis.

Tytuvėnai šiame inventoriuje aprašyti išsamiau. Šis miestelis jau buvo susiformavęs, apėmė 12 valakų (valakas – senovinis ploto matavimo vienetas, lygus 20 dešimtinių, t. y. šiek tiek daugiau nei 20 ha). Tai sudarė apie 150 ha su bažnyčia, turgumi, karčemomis ir t. t., tad suprantama, kad jo pradžia ne 1555 m. Nustatyta, kad visi miestelėnai, kurie dirba ar nedirba žemės, turėjo mokėti nustatytus tam tikrus mokesčius. Taip pat visi jie privalėjo padėti prie tvenkinių.

Turgaus aikštės 23 namuose, o Šiaulėnų gatvės 6 namuose buvo galima prekiauti alumi, o kai kuriuose – ir degtine. Tos karčemos už prekybą alumi turėjo kasmet mokėti 40 grašių, už degtinę – dar po 10 grašių. Čia minimos tokios pavardės, kaip Jonas Statausis, Ivanka, Jakselio našlė, Stasiulis Vaitas, Mileika Ubogis, Andrius Šilaukis, Stasas Daukšaitis, Andrius Vileika, Čeputis Gaidaitis ir kt.

Kai kurie iš jų, taip pat ir kiti dar neminėti žmonės galėjo dirbti dvaro žemę – po vieną, pusę, trečdalį ar du trečdalius valako, turėjo sumokėti už valaką 50 grašių. Tarp naujų pavardžių – Grigas Šaberaitis, Gedminas Mankaitis, Jurgis Mačiukaitis, Vojcechas Novosiedas (lietuviškai būtų Naujakurys), Lukašas Šviecas ir kt.

Be to, kai kurie miestelėnai, kaip Janelis Novosiedas, Paliulis Aleksaitis, Jano našlė Masiuta, Petrikas Jurgaitis ir kt., dirbo žemę mažesniais sklypais, t. y. po margą ar kiek daugiau. Margo, kaip ir valako, plotas buvo labai įvairus, o tuo metu galėjo būti po 0,7 ha. Miestelio žmonės dar naudojosi ir šienpievėmis.

Toliau inventoriuje aprašomi dvaro kaimai. Kuršiuose (22 valakai), be kelių žmonių Kuršių pavarde, gyveno dar Griciai, Stasaičiai, Pivoračiai, Petkai..., o dvaro žemę ten dirbo ir Tytuvėnų miestelėnai. Be kaimo, dar paminėtos Verbimų pievos ir Rudepio užusienis (t. y. sodyba už kaimo). Gyventojai jau turėjo dvarui atidirbti kiekvieną savaitę po 3 dienas ir mokėti dar činšą rugiais, avižomis, medumi, žąsimis, vištomis, kiaušiniais ir t. t. Pagauštvinio kaime (15 valakų) tarp įdomesnių gyventojų, laisvų nuo darbo, buvo Stanislavas Rybolovas ir dailidė Stanko, Žerbų kaime (turbūt prie Žerbuvo ežero, irgi 15 valakų) – Janielaitis Kielmenskis, naujakurys Janielis Stanaitis, Pavygailių kaime (20 valakų) – Antonas Bojarelis, kai kurie žmonės įvardyti tik vardais – Janelis, Jasas, Matviejus.

¹⁸ Ten pat, p. 246.

Neidentifikuotame 4 valakų Šušvės (?) kaime buvo tik 2 valstiečiai, o 3 valakų Kušvės (?) kaime – 2 bajorai. Šušvės upė, įtekanti į Nevėžį, prasideda Plekaičių apylinkėse už Bridvaišio ežero ir teka per durpynus. Išliko iki šiol dar Kovalių (dabar Kalvių – 10 valakų), Padubysio (prie Dubysos ir Bulavėnų – 12 valakų) kaimai, kuriuose taip pat paminėta žmonių (tik vardais, be tėvavardžių ar pavardžių). Mocargių kaime (7 valakai) paminėtas Vičiaiškių užusienis bei dar keli šienpievių ir ariamos žemės užusieniai prie Šiluvos, Lyduvėnų ir Lapišės upelio, tad jis greičiausiai buvo kažkur pamiškėje.

Tarp kitko, šiame leidinyje yra aprašytas ir 1590 m. Tytuvėnų dvaro, esančio Minsko paviete Tytovos valsčiuje, inventorius. Iš tikro tai dabartinis Baltarusijos miestelis Citva, tada vadintas Titva, o dvaras rusėniškai vadintas taip pat kaip aptariamieji Tytuvėnai (!) – „имение Титованъ“.

Dėl įvairovės dar keletas žinučių, susijusių su Tytuvėnais, paminėtų XVI a. pabaigos Žemaičių žemės teismo Raseiniuose knygoje. Visokios jos. Štai 1583 m. žemionis (tuometis bajoro pavadinimas) Ambroziejus Petrovičius pareiškė, kad per medžioklę Mykolo Seniavskio Tytuvėnų dvaro miške kitas žemionis Matas Jakubovičius pagrobė 4 jo skalikus. 1584 m. užfiksuota, kad vaznis (antsolio atitikmuo) Tytuvėnuose įteikė žemioniui Janui Gruševskiui kvietimą į teismą pagal Lukašo Ždano (XVI a. buvo Raseinių laikytojas) skundą¹⁹.

Žemaitijos vyriausybė tarp Tytuvėnų miškų

Tytuvėnų miškuose gausu ne tik grybų ar uogų, ten ir dabar dar galima rasti pasaulinių karų apkasų likučių. Kartu su didžiuliais Dubysos slėniais, kitoje miestelio pusėje esančiais nepraeinamais pelkynais jie buvo nemenka kliūtis, tad kilometrais besitęsianti giria visais laikais buvo patogi vieta įvairiems sukilėliams ar partizanams.

Po 1794 m. T. Kosciuškos sukilimo, kurį numalšinti labai padėjo garsusis Rusijos caro armijos generolas A. Suvorovas, Abiejų Tautų Respublika, arba *Żečpospolita* (*Rzeczpospolita*), galutinai nustojo egzistuoti. Per šį sukilimą pirmieji Lietuvoje sukilo žemaičiai – suorganizuota Žemaičių divizija kovojo narsiai, net buvo siunčiama ginti Varšuvos.

Gal didžiulės girios būtų buvusios kiek kitokios, jei būtų įgyvendintas 1829 m. liepos 16 d. Rusijos caro Nikolajaus I įstatymas Nr. 2992 „Dėl naujo pašto kelio iš Kuršo į Prūsiją per Šiaulius, Tytuvėnus, Raseinius, Jurbarką“²⁰. Tada plento iš Rygos į Karaliaučių per Kelmę, Tauragę dar nebuvo – naudotasi pašto keliu per Palangą. Gal ir tais laikais lobistai prie caro administracijos dirbo aktyviai, tad per Tytuvėnus taip ir liko ankstesnis prekybinis „Rygos kelias“ iš Raseinių į Šiaulius, o Prūsijos link iš Šiaulių nutiestas naujas kelias per Bubius, Kelmę. Išlikusios šio kelio senosios vietos su didžiuliais medžiais atrodo labai romantiškai.

1812 m. į Lietuvą atėjo Napoleonas ir „prancūzmetis“, kai daug kas puoselėjo laisvės idėjas. Įvairias – valstybės, luomų, asmens... Juk buvo jau po Prancūzijos revoliucijos, po JAV susikūrimo. Pirmasis sukilimas, arba lenkmetis, prieš carinę Rusiją prasidėjo Varšuvoje 1830 m. lapkričio 29 d. Situacija tam buvo subrendusi, o pretekstas atsirado, kai caras norėjo tuo metu autonominės Lenkijos Karalystės kariuomenę siųsti malšinti revoliuciją Vakarų Europoje. Lenkai šį sukilimą vadina Lapkričio sukilimu, rusai – Lenkų sukilimu, arba Lenkų ir rusų karu, anglosaksiška istoriografija – 1831 m. pirmuoju Lenkijos karu. Neramu buvo ir pačioje imperijoje – Centrinėje Rusijoje vyko „choleros buntai“.

Be abejo, sukilimas palietė ir Lietuvos teritoriją. Čia iš anksto buvo įvesta karinė padėtis, bet tai negelbėjo – pavasarį neramumai persikėlė ir čia. Pirmoji Žemaitijoje sukilo Kelmė – kovo 25 d., t. y. diena anksčiau, nei buvo numatyta sukilėlių vadovybės. Raseiniai buvo užimti kitą dieną – per rekrutų surinkimą. Sukilėlių būriai, vadovaujami Adomo Suchaževskio (nuo Ariogalos), Juliaus Gruževskio (nuo Kelmės ir Nemakščių), Benedikto Dobroslovo Kalinauskio (nuo Dubysos), užėmė Raseinių miestą.

O Tytuvėnai? Jie buvo vienas iš pagrindinių sukilėlių centrų, čia jau kovo 17 d. Pšeciševskiams tuo metu priklausiusiame dvare (pagal kitus šaltinius vienuolyno salėje) susirinkę apylinkių bajorai nutarė pradėti sukilimą. Atvykęs lenkų pulkininkas Juozapas Šimanovskis turėjo daugiau kaip 5 tūkstančių žmonių ir gerai įsitvirtino Tytuvėnuose,

¹⁹ *Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг*, Выпуск 1, Вильна, 1901, с. 99, 114.

²⁰ *Полное собрание законов Российской империи, собрание второе*, том 4, Санкт Петербургъ, 1829, с. 494.

gynybai iškirto ir dalį pušyno prie kapinių. Vienuolynas ir ūkiniai pastatai buvo įtvirtinti gynybai. Įrengtos šaudymo angos, jas galima pamatyti ir dabar. Tuo metu ten buvo 35 vienuoliai ir 4 tarnai. Pora vienuolių tapo savanoriais kapelionais pas sukilėlius, tai Benediktas Misevičius, pakliuvęs į Antano Gelgaudo korpusą, ir Danielius Jaugelis (ar Jogėla), vietinės bernardinų aptarnaujamos parapijos klebonas. Pastarąjį caro valdžia susekė, įkalino Vilniaus kalėjime ir kaltino laikius sukilėlių pinigus.

1831 m. gegužės 14 d. Tytuvėnuose Šiaulių pavieto sukilėlių vadas Pranciškus Šemeta parašė laišką vyskupui kunigaikščiui Simonui Giedraičiui, kuriame Žemaitijos gyventojų vardu kaltino jį melu, prisitaikėliškumu, pasiūlė palikti savo postą ir laukti Dievo bausmės – „juk tu lenkas“. Vyskupas jam atsakė – pasiūlė sukilėliams sudėti ginklus²¹.

Birželio 21 d. susirinkę Tytuvėnuose Raseinių, Šiaulių ir Telšių apskričių sukilėlių vadovai išrinko Žemaitijos centrinę vyriausybę, kurios pirmininku tapo Raseinių apskrities sukilėlių viršininkas Ezechelis Stanevičius (šių Stanevičių tėvonija Saudininkuose, dabar Maironai Kelmės rajone ant Dubysos aukšto kranto), nariai Pranciškus Šemeta (nuo Šiaulių), vienas iš Pšeciševskių – Ščensnas Felicijonas (nuo Raseinių) ir Stanislovas Gadonas (nuo Telšių). Nors vyriausybės pirmininkas E. Stanevičius jau buvo išsiuntinėjęs apskritims pranešimus, o ši vyriausybė, veikianti prie pulkininko J. Šimanovskio štabo, turėjo rūpintis organizaciniais ir materialiniais sukilėlių reikalais, prie generolo A. Gelgaudo štabo veikusi Laikinoji lenkų centrinė vyriausybė Lietuvoje nesutiko jos pripažinti. Tad nors Žemaitijos centrinė vyriausybė Tytuvėnuose veikė tik 10 dienų, bet buvo toks įdomus ir miesteliui svarbus istorinis faktas.

Pats generolas kiek anksčiau, t. y. po mūšių Lenkijoje birželį, buvo paskirtas vyriausiuoju Lietuvos sukilėlių vadu. Kai jungtinė kelių vadų – teigiama, kad net 17 tūkstančių sukilėlių, – kariuomenė iš Tytuvėnų miškų nužygiavo į Šiaulius, bet ten liepos 8 d. pralaimėjo, A. Gelgaudas, matydamas, kad reikia trauktis į užsienį, rašė kvietimus dalyvauti partizaniniame kare, bet iš to nieko neišėjo.

Užkirtus kelią į Lenkiją nepavyko ir jam pasitraukti į Prūsiją – prie Klaipėdos per sąmyšį jį nušovė pačių sukilėlių kapitonas.

Sukilime pasižymėjo ir grafas Ciprijonas Kreicas (1779–1850), švedų kilmės caro armijos generolas, prieš tai buvęs paskutinio Žečpospolitos karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio adjutantas, pasižymėjęs kovose su Napoleonu, taip pat ir garsiajame Borodino mūšyje, vėliau kovose su turkais. Atsiųstas malšinti 1831 m. sukilimo Lenkijoje ir Lietuvoje jo 2-asis pėstininkų korpusas prie Tytuvėnų sumušė Gelgaudo sukilėlių korpusą ir išstūmė juos į Prūsiją. Grafo palikuoniai vėliau valdė Dotnuvos (Akademijos) dvarą.

Po šio sukilimo Tytuvėnų vienuolyno greičiausiai neuždarė dėl to, kad atgailavo, nors yra ir kitokių versijų. Tokia lemtis jo laukė jau po kito – 1863 metų – sukilimo. Lenkai jį vadina Sausio sukilimu, rusai vėlgi – Lenku sukilimu (1863–1864). Šiame jaunimas reiškėsi aktyviai, sukilimo manifestas buvo iškabintas ant vienuolyno sienos. Tytuvėnų miškai vėl buvo pilni sukilėlių. Tuometis vienuolyno viršininkas A. Petravičius (g. 1794) leido bažnyčioje perskaityti „revoliucinį kreipimąsi-manifestą“, išleido į sukilimą vienuolių ir už tai kitais metais buvo ištremtas į Jėnisiėjaus guberniją Sibire, vėliau – į Užbaikalę, mirė Irkutske 82 metų.

Viena šio sukilimo legendų kunigas Antanas Mackevičius yra susijęs su Tytuvėnais. Tik kaip? Literatūroje dažniausiai nurodoma, kad jis gimė Tytuvėnuose ar jų apylinkėse, ar Tytuvėnų valsčiaus Liolių parapijos Morkių kaime. Ten, dabartiniame Palėkinio kaime, stovi ir paminklinis akmuo. Šiaip įdomu, kad kunigo gimimo metu, apie 1828 m., Tytuvėnų valsčiaus nebuvo, tokia nuoroda turbūt atsirado prieškariu, kai valsčius jau buvo, bet jis to kaimo nesiekė. Paskutiniai genealogų tyrimai rodo, kad lietuviškoje istoriografijoje minima jo gimimo vieta Morkių kaime galbūt nėra tiksli. Manoma, kad ten gal gyveno jo giminės. Liolių kapinėse 1842 m. palaidotas tenykščio A. Mackevičiaus tėvas Tadas. Sukilimo vado tėvas, kurio vardas taip pat buvo Tadas, po sukilimo buvo rusų žandarų apklaustas, jis, beje, buvo vedęs antrą kartą. Genealogai tikisi išspręsti šią mįslę. Rašytojas V. Mykolaitis-Putinas rašė herojaus žodžiais, kad 12-metis Antanukas į Vilnių išėjo iš Tytuvėnų. Gal iš tikrųjų jis mokėsi

²¹ Русский архивъ издаваемый при Чертковской Библиотеке, годъ седмый, Историко-литературный сборникъ, Выпуск 5, Москва, 1869, с. 1508.

Zigmantas Citavičius

Tytuvėnų dvaras

Tytuvėnų bernardinų parapiinėje mokykloje, gal išėjo į Vilnių ją baigęs?

Yra dar žinoma, kad savo dėdės A. Mackevičiaus būryje kovojo ir tuo metu 18-metis Teodoras Radavičius, gimęs prie Tytuvėnų, Miežučiuose. Jo motina buvo Nimfa Sipavičiūtė (greičiausiai šios giminės šakos nuo Liolių?). Iš jo biografijos žinoma, kad jis buvo areštuotas 4 metams, baigė Sankt Peterburge politechnikos mokslus, tapo inžinieriumi, Ukrainoje ir Palenkėje tiesė geležinkelius, turėjo 4 vaikus ir yra palaidotas Kijeve.

Kitas žymus sukilimo veikėjas, susijęs su Tytuvėnais, – tai buvęs Rusijos armijos artilerijos karininkas, sukilėlių Raseinių apskrities karinis viršininkas Zigmantas Citavičius (kai kurie istorikai sulietuvina į Titavičių) iš Šaukoto. Jo sulenkėję protėviai atvyko į Žemaitiją greičiausiai iš rusėniškų LDK žemių, o pavardė stebėtinai panaši į miestelio lenkiško varianto vardą (Cytowiany, Cyto-wicz), tad ankstesniais laikais net buvo kelta versija dėl tokios miestelio vardo kilmės. Jo būrys buvo vienas iš pirmųjų krašte. Deja, jis ir daug jo stovyklos kovotojų žuvo Velykų dieną stovykloje, miške, išduoti valstiečio Jokūbo Kazlauskio už 50 rublių ir medalių „Už narsumą“²². Mūšyje žuvusių sukilėlių palaidojimo vietoje 1968 m. pastatytas paminklinis

akmuo. Jis Tytuvėnų šile nuo kelio į Kelmę gan lengvai pasiekiamas, o prieiti vado žuvimo vietą giliai girioje, taip vadinamojoje Čigonpievėje prie Tytuvos upelio, nėra taip lengva. Kai kuriuose lenkiškuose žinyuose pateikiama vargu ar teisinga informacija, kad paties Z. Citavičiaus kapas yra sunykusio Romerių (Tytuvėnų) dvaro vietoje. Jo brolis Kazimieras, dalyvavęs mūšyje, nors buvo suimtas ir nuteistas myriop, vėliau bausmė buvo pakeista į 12 metų katorgos. Tik po daugelio metų jis buvo palaidotas Rasų kapinėse Vilniuje.

Netoliese, Tytuvėnų apylinkėse už pelkių, Šiaulėnų link, veikė aktyvus Adomo Bitės būrys. Gaila, kad tiek jis, tiek Čigonpievėje mūšyje dalyvavęs ir sukilėlių likučius surinkęs buvęs Tytuvėnų dvaro ūkvedys Mykolas Puidokas (slapyvardžiu Žvirblis) iš Vaitkaičių kaimo gyvenimą baigė emigracijoje Paryžiuje. Ten jie dirbo menkai apmokamus darbus – uždegdavo gatvių žibintus ar tvarkydavo miesto kanalizaciją.

Žinutės iš Pirmojo pasaulinio karo įvykių

Pirmasis pasaulinis karas skaudžiai palietė Lietuvą. Kita vertus, jei ne tie beprasmiški karo ir revoliucijų baisumai, kada būtume sulaukę Nepriklausomos Lietuvos valstybės? Iki 1915 m. pabaigos Vokietija užėmė visą dabartinę Lietuvos teritoriją.

²² Jagminas P., *Tytuvėnų miesto istorija* (rankraštis), Tytuvėnai, 1970.

Tytuvėnų dvaras žiemą. Pop., akvatinta. Dailininkė Sofija Romerienė

Rusijos kariuomenei traukiantis iš Lietuvos, pramonės įmonės, valdžios įstaigos, mokyklos buvo evakuotos į Rusijos gilumą, o kartu pasitraukė arba prievarta buvo išvaryta apie 300 tūkst. gyventojų.

Nuo vokiečių „bėgo“ ir paskutiniai Tytuvėnų dvaro valdytojai Romeriai, turėję ne tik didžiulę vėliau išsibarsčiusią kelių tūkstančių tomų vertingą biblioteką, bet ir 6 tūkst. dešimtinių (maždaug tiek ir hektarų) žemių. Kažkada jų pirmtakas šiose žemėse prie Baltijos jūros buvo vokiečių iš Saksonijos, kuris su Kalavijuočių ordinu atvyko į Livoniją, po to XVII a. vienas palikuonių iš ten dėl politinių priežasčių buvo ištremtas, atsikėlė į LDK, sulenkėjo, tapo kataliku. Daug vėliau, XIX a. antrojoje pusėje, Romeriai vedybų keliu pateko ir į Tytuvėnus. Po šios karinės evakuacijos į savo dvarą Sofija ir Eugenijus Romeriai iš Rusijos grįžo tik po kelerių metų. Dailininkė Sofija Dembovskytė-Romerienė iki Antrojo pasaulinio karo Tytuvėnuose praleido pačius kūrybingiausius savo gyvenimo metus ir, nors nekalbėjo lietuviškai, bet Lietuvoje buvo gerbiama kaip sava dailininkė.

O štai kaip vyko žydų evakuacija iš Rusijos imperijos vakarinių provincijų, įdomu, kad dėl jų evakuacijos net buvo priimtas atskiras įsakymas. Sankt Peterburgo centrinio valstybinio istorijos archyvo fonde „Medžiaga apie karinių dalinių karių požiūrį į žydų gyventojus“ pateikiama labai

daug bylų, kuriose yra įvairios, dažniausiai necenzūruotos, informacijos apie 1914–1917 m. įvykius. Vienos bylos žinutė susijusi su Tytuvėnais, jos ištrauka pateikiama toliau²³:

„1915 metų pafrontės Lietuvoje (žydų liudininkų pasakojimai)

Tytuvėnų miestelis, Raseinių apskritis.

Vokiečiams išėjus, apie 1915 m. gegužės 1–2 d. d., įžengė kazokų šimtinė ir du husarų pulko eskadronai. Prasidėjo ištisinis pogromas, kuris nesiliovė net naktį. Nepraleido nė vienos „lavkės“ (parduotuvės). Plėšė, mušė, įsilauždavo į namus, sulaužydavo skrynias, komodas, prievartavo moteris. Vals tiečiai pusvelčiui supirkinėjo prisiplėštus daiktus, padėdavo surasti paslėptas prekes ir kirviais atidarinėjo rūšių duris. Net kepėjas Mordka Melamedas, kepęs dieną ir naktį duoną husarams ir kazokams, buvo apiplėštas iki paskutinio siūlo. Senuko Ionos Meškovskio pagailėjo ryšių vadas, štabo kapitonas Bobrovskis: jis leido jam į parduo-tuvę atsinešti paslėptų prekių likučius. Moteris slėpė rūsiuose, o vyrai ir tėvai sėdėjo šalia ir saugojo. Išprievartauta nuoga Leizerovič bėgo per miestelį, siuvėjo Bliumo dukrai penkiese atiminėjo garbę tėvo akivaizdoje. Kitomis dienomis kazokai ateidavo pas Bliumą

²³ ЦГИА, Санкт Петербург, ф. 2129, оп. 1, д. 69, с. 14.

ir reikalaudavo jo „gražios dukros“. Buvo ir kitų išprievartavimo atvejų.

Iškeldinamuosius sumušdavo. Mušė kelyje iš miestelio į Radviliškį. „Mums neberūpi, kad tik toliau nuo šito pragaro“ – byloje pateikiami iškeldinamojo žodžiai.“

Tegul nesusidaro įspūdis, kad kentėjo tik žydai. Gal jie tik labiau vertina savo istoriją ir aktyviau ją dabar viešina. Turbūt keista, bet ir tada caro administracija tyrė šiuos armijos pogromus ar bent bandė sudaryti tokį įspūdį. Tokių pat, nė kiek ne švelnesnių, vaizdelių galima rasti ir su lietuviais, lenkais ar kitais.

Tomis byloje aprašomų įvykių dienomis rusai Tytuvėnus trumpam, kelioms savaitėms, buvo atsiėmę iš vokiečių kontratakos metu. Fronto linija ties Tytuvėnais ir Dubysa truko ilgai, kaip ir per Antrąjį pasaulinį karą. Dėl to miestelis stipriai nukentėjo: daug namų sudegė, daug buvo subombarduota. 1915 m. balandžio–birželio mėnesiais Tytuvėnų apylinkėse veikė Dono kazokų Jermako Timofejevo²⁴ pulkas, priklausęs 3-iajai kavalerijos divizijai. Tuo metu prie Dubysos, priešingoje vokiečių pusėje, kariavo Prūsų armijos 108 pėstininkų divizijos 1-asis karališkasis Bavarijos sunkiųjų raitelių pulkas „Prinz Karl von Bayern“²⁵, kuris vėliau iki liepos pabaigos gynė 35 km ruožą nuo Šiluvos iki Rėkyvos, kol pradėjo rusus vyti tolyn.

Carinės rusų armijos štabo kapitonas S. Popovas, be daugelio kitų savo karinių apdovanojimų, Georgijaus ginklą²⁶ gavo už tai, kad 1915 m. gegužės 22 d. rizikuodamas gyvybe šaudant priešo artilerijai žvalgybos tikslu praskrido lėktuvu nuo Tytuvėnų per Pagryžuvį, Saudininkus, Bulavėnus iki Kelmės. Na, o kavaleristų eskadrono vadas A. P. Urbanas, kilęs iš Prienų, buvusių tuometėje Suvalkų gubernijoje, prie Tytuvėnų žuvo. Pavarčius Pirmojo pasaulinio karo rusų armijos netekčių sąrašus Kauno gubernijos Raseinių apskrityje krenta į akis tai, kad tarp jų nemažai lietuviškų pavardžių – žuvusiųjų, sužeistųjų, dingusiųjų be žinios. Tarp žmonių kalbėta, kad kas galėjo, tas bėgo iš fronto.

²⁴ Jermakas Timofejevas – atamanas, vadovavęs kazokų šimtainei 1558 m. Livonijos kare prieš LDK, vėliau XVI a. Sibiro užkariautojas, jo pulkas gyvavo nuo 1805 m.

²⁵ Šis pulkas kaip *Garde du Corps* (karaliaus gvardijos) buvo suformuotas Vokietijoje 1814 m., o po karo išformuotas.

²⁶ Tuo metu tai valstybinis apdovanojimas – paaukuotas kardas „Už drąsą“.

Autoriaus seneliui tytuvėniškiui Vladislavui Gedvilai šitame kare, ko gero, daugiau pasisėkė nei nepasisėkė. Liko gyvas, bet pateko į vokiečių nelaisvę, ilgai kalėjo belaisvių stovykloje Austrijoje, buvo priverstas dirbti pas ūkininkus. Kol grįžo į Lietuvą, savanoriai jau buvo išvarę ir bolševikus, ir bermontininkus, tad taip ir liko negavęs žemės. Gyveno miestelyje, nuomodamasis iš Romerių trobą, savo arkliu vežiojo medieną į geležinkelio stotį ar prekes iš Raseinių žydų krautuvėms, o į ten vežė pilnas statines vėžių, sugautų Bridvaišio ežere. Likimo ironija, bet jo arklių jau Antrojo pasaulinio karo pabaigoje besitraukdami atėmė vokiečiai.

Karas yra karas. Vokiečiai elgėsi kaip okupantai, o ne kaip kultūringa ir tvarkinga tauta, kokia būtų taikos metu. Bažnyčios šventoriuje laikė savo arklius, maisto produktus, arklius ir vežimus ėmė iš gyventojų iš pradžių duodami kvitus, o po to tik tyčiodavosi šituose popierėliuose rašydami „baikas“. Iš Tytuvėnų bažnyčios išvežė ne mažiau kaip du bažnyčios varpus, sakoma, prieš tai tikintieji tris dienas jais skambino, bet niekas nepadėjo. Gera, kad bokšte (atskiros varpinės nėra) liko didysis apie 2 tonas sveriantis varpas, prieš kelis šimtus metų atvežtas iš Vilniaus rogėmis su keliolika arklių. Per sunku jį buvo iškelti – netilpo per langą, dėl to jis išliko ir per Antrąjį pasaulinį karą. Šiaip tai varpų kaita bažnyčioje yra įdomi ir paini, dažnai jie keitėsi ar buvo perlydomi, ji plačiai išnagrinėta kapitaliniame Vilniaus dailės akademijos straipsnių rinkinyje²⁷. Šalia Tytuvėnų vokiečiai nutiesė geležinkelį, kuriuo buvo išvežta daugybė medienos, gyvulių, grūdų ir kitokio turto. Turtą vežė, kol galėjo, nes pačioje Vokietijoje buvo milžiniška hiperinfliacija, daug žmonių badavo.

Kaip šituose kraštuose, net jau kapituliavus Vokietijai, siautė bermontininkai, kurie Šiauliuose ir Radviliškyje šeimininkavo kelis mėnesius, yra žinoma iš aprašytų įvairių prisiminimų. Kaip visada per karą kentėjo paprasti žmonės. Besitraukiančių į Rytprūsius bermontininkų pėdomis sekė Lietuvos kariuomenės pulkai, tad 1919 m. gruodį pro Tytuvėnus, Kelmę, Kražius, Kaltinėnus, Kvėdarną iki Švėkšnos juos palydėjo 5-asis pėstininkų pulkas.

Ir štai tokiomis sąlygomis 1918 m. lapkritį Tytuvėnų ir apylinkių gyventojai išrinko atstovus ir

²⁷ Švėrebas P., Varpai, *Tytuvėnų Bernardinų bažnyčia ir vie-nuolynas*, Vilnius, 2004, p. 319.

*Kilnojamas altorėlis (Kryžius) iš Tytuvėnų senosios bažnyčios
Palangos gintaro muziejuje*

sudarė „Tytuvėnų piliečių komitetą“, kuris veikė kaip savivaldybė. Kišantis besitraukiantiems vokiečių žandarams, siaučiant bolševikų ir bermontininkų gaujoms, kai kuriomis dienomis teko slėptis vos ne pogrindžio sąlygomis. Vis dėlto buvo suorganizuota kelių asmenų milicija, nustatyti tam tikri žemės mokesčiai ir prekyautojams. Tai svarbus Tytuvėnų istorijos momentas, nes iki šio karo Tytuvėnų miestelis buvo Šiluvos valsčiaus seniūnija. Tad 1919 m. liepos 1 d. Lietuvos Respublikos „Apskričių sienų ir jų centrų įstatymu“ Raseinių apskrityje patvirtintas ir Tytuvėnų (Titavėnų) valsčius, į kurio plotą įėjo teritorijos, iki tol buvusios Šiluvos ir Kelmės valsčių ribose.

Tytuvėnų „aukso amžius“

Aukso amžiuje, anot Antikos mąstytojų, vyrauja taika ir harmonija, bet paprastai jis užsibaigia nuopoliu. Sąvoka reliatyvi, bet tuo ir įdomi. Ar jis buvo Tytuvėnuose?

1296 m. Tytuvėnams tikrai nebuvo „aukso amžius“. Pilaitė, jeigu ji čia buvo, tai kryžiuočių juk buvo sudeginta. Gal taika ir harmonija buvo dar anksčiau – akmens amžiuje, nes Tytuvėnų apylinkėse buvo gyvenama nuo seno, nors gyventojų tankumas dėl gamtinių sąlygų (ežerai, pelkės, durpynai kai kur siekė 5–6 metrų gylį) nebuvo didelis. Nustatyta, kad miškuose ir šiluose žemė kai kur

apskritai nebuvo žmonių dirbta, o tokios sengirės (ar pirminio miško reliktai) retai sutinkamos. Kai kuriose vietose ji buvo dirbta, bet vėl užleista. Yra piliakalnių (Aukštiškių, Birutės, arba Kubilių, Pagryžuvio, Skogalio, Visgailių, Tytuvėnų–Bridvaišio), rasta kirvukų ar titnago dirbinių, dubenuotų akmenų, o senkapiuose palaidota nemažai žmonių.

Padavimai byloja, kad senų senovėje šiose vietose tyvuliavo milžiniškas Tyrulio ežeras. Geologai tyrinėdami netoliese esančias akmenų rūžas, vietovės reljefą pritaria minčiai, kad aplinkinių ežerų, pelkių, pomiškių slėnyje galėjo būti didžiulis rininis poledynmečio ežeras²⁸. Betgi ir tada daug svetimų genčių puldinėjo, plėšikavo. Prieistoriniais laikais žemdirbiai indoeuropiečiai arijai išstūmė senuosius žemaičių maisto rinkėjus ir medžiotojus, atėjusius čia po ledynmečio. Garsioji po ledynų likusi akmenų rūža (vietinių vadinta Rūžė), dar vadinama laumių takais, ar velniakeliais, buvo naudojama ir kaip žemaičių gynybiniai įtvirtinimai. Per Didįjį tautų kraustymąsi nuo IV a. turbūt buvo užklydę žiaurieji klajokliai hunai, galbūt ir kitos gentys. Atrodo, kad iki čia nebuvo atsibastę tik vikingai ir mongolai.

Gal Tytuvėnai savo pakilimą išgyveno, kai dalyvaujant fundatoriui Žemaičių seniūnui Jeronimui Valavičiui ir daugybei bajorų bei dvasiškių buvo padėtas kertinis bažnyčios ir vienuolyno pamatų akmuo? Juk net garsiųjų baroko architektūros paminklų – Pažaislio vienuolyno ar Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios – pamatai išlieti gerokai vėliau. Tikrai Tytuvėnų ansamblis pradėtas vėlyvosios gotikos ir renesanso stiliumi ir tik vėliau, po gero šimtmečio, ji nutinkuota, pastatyti barokiniai bokštai, suteikę dabartinį vaizdą. Kad įsivaizduotume, kaip ji atrodė be bokštų, tai frontonas užsibaigė smailiu trikampiu²⁹. Reikėjo daug plytų, tad prie Pivoraičių taip vadintoje Čegelnėje vienuoliai turėjo savą plytinę. Beje, kai XIX a. bažnyčios skliautas įskilo, sunkus čerpių stogas buvo pakeistas skarda. Vienas iš bokštų buvo papuoštas dabar jau nebeįžiūrimu Jelitos herbu (tą bokštą fundavo Pagryžuvio dvare gyvenęs Tendžiogalos seniūnas Simonas Ganiprovskis, turėjęs Lenkijos

²⁸ Satkūnas J., Tytuvėnų regioninio parko geologijos ir geomorfologijos įdomybės, *Geologijos akiračiai*, 2006, Nr. 1, p. 51.

²⁹ Abramauskas S., *Tytuvėnų vienuolyno ir bažnyčios ansamblis. Istorinė medžiaga ir kompozicinio analizo metmenys* (rankraštis), Tytuvėnai–Kaunas, 1952, Kultūros paveldo centras, f. 5, ap. 1, b. 98.

kunigaikščių Zamoiskių herbą), o kitas bokštas buvo su Žemaitijos simboliu Meška (sakoma, kad jį fundavo susidėję žemaičių bajorai). Nors bažnyčios grindys, išklotos marmuru iš Švedijos, šaltos, bet visus sušildo jos grožis.

Ko varta vienintelė Lietuvoje 227 metrų Arkadų galerija su Kryžiaus kelio stotimis, funduota to paties S. Ganiprovskio, arba šventoriuje esanti Kristaus Kančios koplyčia (lotyniškai *Scala Cristi*, o vietinių vadinama Gradusų koplyčia). Ne veltui ją apėjusiems popiežiai savo bulėmis keletą kartų buvo suteikę atlydus, o vykstantieji į Šilinės Šiluvoje būtinai kalbėdami maldas keliais pereidavo šią koplyčią. Jos atike yra reljefinis koplyčios rėmėjo Žemaičių seniūno J. Gaižauskio herbas Gulbė, bet jis jungtinis – ten dar yra pavaizduotas elnias, panašus į kažkieno tai herbą Jelen.

O kada gi Tytuvėnuose gyveno daugiausia žmonių?

XVII a. pradžioje buvo 30–40 sodybų, o pastčius vienuolyną Valavičiai siekė, kad šalia augtų ir miestelis. 1655 m. buvo jau 53 įvairaus dydžio sklypai, bet tada miestelis nukentėjo per karą su švedais, o po 50 metų ir per Šiaurės karą. Lyg to būtų negana, atėjo dar blogesni laikai – sunkios gilios žiemos, sausros vasaromis, nederlių metai, badmetis ir maro epidemija. Po didžiojo Lietuvos maro, kai prie sergančiųjų maru namų buvo statomi kryžiai, mirusiųjų trobos bijant užkrato buvo sudeginamos, o karantino metu budėdavę kareiviai net šaudė į mėginančius išeiti, t. y. 1711 m. miestelyje nebuvo likę nė vieno gyventojų.

Bet laikas nestovi vietoje, 1724 m. karalius suteikė privilegiją Tytuvėnuose rengti turgus ir po 30 metų jau buvo 18 namų, nors daug sklypų dar buvo neužstatyta. Vis dėlto net XIX a. pradžioje miestelis dar buvo nedidelis – 1833 m. buvo tik 35 mediniai namai. Galima manyti, kad viename name (dūme) tais laikais galėjo gyventi 5–10 žmonių.

Labiau Tytuvėnai išaugo tik XIX a. antrojoje pusėje. 1868 m. jau 288 namuose gyveno 753 žmonės. Po keliasdešimties metų, apie 1909 m., gyveno 1 400 žmonių, tarp jų 900 katalikų, 400 žydų, 100 liuteronų ir stačiatikių.

Toks ir buvo nei per didelis, nei per mažas Kauno gubernijos Raseinių apskrities miestelis iki Pirmojo pasaulinio karo. Tuoj po šio karo jame

buvo 200 namų, gyveno 1 164 gyventojai. Pirmosios Lietuvos Respublikos metu buvo įsteigtas Tytuvėnų valsčius, miestelis atsigavo, jame jau gyveno apie 1 300 gyventojų. Buvo keli mūrinukai, daug medinių vilų su balkonais ir įmantriais stogais. Keletas tokių yra išlikę iki šiol. Tarpukariu Tytuvėnai buvo nemaža vasaros poilsiavietė. Pušyno gatvėje net buvo uždrausta važinėti arkliais, kad nebūtų drumsčiama miškelyje hamakuose įsitaisiusių žmonių ramybė. Vasaromis atostogauti atvykdavo daug žydų. Sakyta, kad Giliaus ežero vanduo yra mineralizuotas, o jis juk iš tikro atrodo žalias. Dar legendos byloja, kad ežeras nukritęs ant stačio miško, užtai žvejai negali ten mesti tinklų, o jo pakrantėje 1863 m. sukilėliai yra užkasę išplėštą Rusijos valstybinio banko Vilniuje turtą.

Tuomet dauguma vietinių gyventojų buvo lietuviai ir jie nuolat gražino miestelį: išgrindė gatves, įrengė parką centre. Toje vietoje prieš bažnyčią, kur dabar centrinė aikštė, senovėje ilgai buvo keturkampė turgavietė. Po to ji perkelta šiek tiek už autobusų stoties, tarp dabartinių Basanavičiaus ir Romerienės gatvių, dar vėliau – į Kelmės gatvę, į prūdviетę, kur, sakoma, pro pratekančią Tytuvą kažkada buvo dar vienas Tytuvėnų ežeras (juk nuo ten prasideda Ežero gatvė!). Didieji turgūs vykdavo per Tris Karalius ir Šv. Joną, o šiaip trečiadieniais. Bene garsiausi buvo Parcinkulio atlydai rugpjūčio pradžioje, kiti svarbūs būdavo Šv. Antano ir Marijos Nekaltojo Prasidėjimo atlydai, kur dalyvaudavo daugybė žmonių.

Antrasis pasaulinis karas, sovietų okupacija, trėmimai pristabdė miestelio gyvenimą, nors jis buvo valsčiaus centras, po to 10 metų, iki 1959 m., – rajono centras, tada gyveno 2 206 žmonės. 1956 m. miesto teises gavę Tytuvėnai labiau pradėjo didėti tik pasibaigus didžiosioms represijoms. Pasakojama, kad centre, buvusioje puspelkėje, buvo pastatytas tipinis rajkomo pastatas raudonu stogu, jau daug vėliau jame, kol išsikėlė į Budraičius, buvo žemės ūkio technikumas, po to ligoninė, šalia buvo įrengta autobusų stotis. Septintajame dešimtmetyje įsteigta daug įmonių, reikėjo daugiau darbo rankų, tad gyventojų skaičiaus pikas pasiektas 1970 m. – 3 161 žmogus. Po sovietmečio atkūrus Nepriklausomybę dėl emigracijos, natūralaus senėjimo, kėlimosi į miestus ar kitų priežasčių, kaip ir daugelyje kitų Lietuvos vietovių, gyventojų pradėjo

mažėti. Tad jei 1989 m. gyveno 3 058 žmonės, tai 2022 m. pradžioje, Statistikos departamento duomenimis, – tik 1 798 žmonės, ir miestas šiuo metu yra 8 dešimtuose tarp kitų 103 Lietuvos miestų.

Tytuvėnai nenusileisdami kai kuriems kitiems Viduramžių Lietuvos miestams ar miesteliams neturėjo Magdeburgo teisių, o kartu ir herbo. Šiuolaikinis dailininko A. Každailio herbas, patvirtintas 2002 m., vaizduoja bažnyčią ir bernardinų simbolį – dvi sukryžiuotas rankas. Tarp kitko, miestui daug nusipelnusių Valavičių herbe „Bogorija“ yra du strėlių antgaliai, paskutinių dvaro valdytojų Romerių nuosavame to pat vardo herbe – dvi lazdos.

Žinomi, nežinomi Tytuvėnų žmonės

Daug jų žinomų ir nežinomų. Vieni čia gimę, kiti gyvenę, kai kurie gal tik vienaip ar kitaip pasižymėję, dar kiti palaidoti vietinėse kapinėse.

Tytuvėnų dvaro savininkai (Hlebavičiai, Sapiegos, Valavičiai, Burbos, Pšeciševskiai ir kt.), kurių istorijos eigoje buvo nemažai, literatūroje yra gan plačiai aptarti.

Radvilos ilgiausiai, net penkios jų kartos, valdė dvarą, bet, pavyzdžiui, savininku buvęs garsiojo Radvilos Našlaitėlio sūnus magnatas Aleksandras Liudvikas Radvila Tytuvėnuose, atrodo, nėra buvęs. Radvilos turėjo ne tik daug įvairių valstybinių pareigų, bet ir dvarų Baltarusijoje ar Lenkijoje, jų rezidencija buvo Nesvyžiuje. Charakteringa, kad vienuoliai, nesutardami tuo metu su dvaro nuomininkais, nes tie smurtaudavo, užimdavo žemes ar mišką, dažnai rašydavo skundus Radviloms. Žinomas vienas jų atsakymas, kad „gerai, sekančiais metais per nuomininkų susirinkimą Slucko mieste kunigaikštis pasikalbės su nuomininku“, bet niekas beveik nepasikeisdavo.

Apie plačią Romerių giminę taip pat juk parašyti ištisi tomai knygų.

Paskutiniame šimtmetyje buvo daug nusipelnusių Tytuvėnams žmonių, geriau ar mažiau žinomų. Šįkart galima paminėti keletą kitų, nebūtinai lietuvių, bet ankstesniais laikais susijusių su Tytuvėnais.

Bernardas Švabas – pirmasis vienuolyno prioras (vyresnysis vienuolių brolis, gvardijonas, anot M. Valančiaus, vienuolyno viršininkas), iki 1629 m. rūpinęsis statybomis, 1619 m. pasamdęs T. Kasparą iš Vilniaus. Į Tytuvėnus atvyko 1613 m.

būdamas Kauno bernardinų administratoriumi, jau turėdamas patirties – organizavo sudegusios Kauno bažnyčios atstatymą. Jo rūpesčiu buvo pradėta rinkti vienuolyno biblioteka, o 1479 m. laidos Biblijoje, dabar esančioje Vilniaus universiteto bibliotekoje, jis paliko savo įrašą³⁰. Vienuolyno biblioteka turėjo pustrečio tūkstančio tomų knygų ir buvo didžiausia Žemaitijoje. Vėliau, po 1639 m., jis minimas Kaune kaip bernardinų konvento gvardijonas.

Mansvetas Grabovskis – pranciškonas, pamokslininkas, bažnyčios istorikas, pranciškonų generalinės kapitulos Valjadolide (Ispanija) bei Didžiosios Lenkijos provincijos provincijolas (viršininkas) – lankydamasis Lietuvos provincijoje 1757 m. mirė Tytuvėnuose, čia ir palaidotas³¹.

Antanas Burnickis (1715–1770) – žemaitis, vienuolis bernardinus, 1762 m. iš Vilniaus per Veneciją išvyko į Šventąją žemę, kur ilgai tarnavo Aleksandrijoje, Nazarete, Jeruzalėje, Judo (Judėjos arba Hebrono) kalnuose, Grabo (Šv. Kapo) bažnyčioje, Betliejuje³². Grįžo 1766 m., parsivežė „Kristaus krauju permirkusios žemės“ ir 1769 m. buvo paskirtas Tytuvėnų vienuolyno gvardijonu, po metų mirė. Po to vienuoliai apie kapines pastatė mūrines Kryžiaus kelio stotis su už stiklo gautbų įdėtomis atvežtomis žemėmis, o kapinių viduryje – mūrinę Išganytojo kančių atminimo koplyčią. Žinoma, kad yra išlikęs jo kelionės dienoraščių rankraštis.

Jonas Dargevičius (1818–1889) – paskutinis vienuolyno gvardijonas, nors ir palaike sukilėlius, bet M. Valančiaus dėka uždarius vienuolyną tapo jau parapijinės bažnyčios klebonu. Tarp kitko, Tytuvėnų vienuoliai sukilime dalyvavo gausiausiai iš visų Lietuvoje veikusių vienuolynų. Nuo 1872 m. tarnavo klebonu Kretingos bernardinų vienuolyne, ten ir mirė.

Kodėl gi nepaminėti dieviškosios poezijos dvasioje išauginto Petro Savickio iš Tytuvėnų,

³⁰ Vaitkevičiūtė-Verbickienė V., Kas skaitė pirmąsias spausdintas knygas Lietuvoje: savininkų palikti ženklai, *Spectrum*, 2018 vasaris, Nr. 1 (27), p. 68.

³¹ *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich*, Warszawa, 1981, s. 157–158.

³² Bystron J. St., *Polacy w ziemi świętej, Syryji i Egipcie*, Kraków, 1930, s. 58.

kurio lietuviškas įrašas „Kur asz Biednas kunas“³³ M. K. Sarbievijaus 1757 m. Vilniuje išleistoje įvairių eilėraščių lotynų kalba knygoje „Poemata varia...“ dažnai cituojamas lituanistikos tyrinėjimuose.

Mykolas Petžkevičius, arba Petruškevičius (1852–1924), – pirmasis Tytuvėnų vaistininkas, gimęs Tryškiuose. Jo sesuo Marija Petžkevičiūtė (Petruškevičiūtė) buvo garsiojo lietuvių kilmės lenkų dailininko Stanislovo Vitkevičiaus, gimusio 1851 m. Pašiaušėje, žmona. Šių sūnus irgi Stanislovas buvo ne mažiau garsus (o gal dar garsesnis už tėvą) lenkų rašytojas, dailininkas, filosofas ir t. t., kurio pseudonimas buvo Witkacy.

Simonas Giršas Albumas (1849–1921) – nuo 1891 m. JAV, Čikagos ortodoksų bendruomenės rabinas, kai kurių Talmudo traktatų komentarijų autorius, gimęs Tytuvėnuose.

Zvi Jakovas Openheimas (1854–1926) – vienas iš Telšių ješivos įkūrėjų, ilgametis – net 43 metus iki pat mirties – Kelmės rabinas, 1881–1882 m. buvęs Tytuvėnų rabinu.

Jakovas Kameneckis (1891–1986) – nuo 1926 m. Tytuvėnų rabinas, 1937 m. emigravo į JAV, buvo rabinu Sietle, vėliau – Toronte (Kanadoje), vertinamas kaip vienas didžiausių Amerikos Toros mokytojų. Jo šeimoje 1924 m. Tytuvėnuose gimė Šmuelis Kameneckis, taip pat garsus JAV rabinas.

Maksimas Segalis (1860 – po 1923) – Kaune gimęs žydas, žymus Sankt Peterburgo architektas, dailininkas. Jaunystėje lankėsi Tytuvėnuose, o jo 1886 m. akvarelė „Pušys. Tytuvėnai“ buvo puiki prieš 135 metus, tokia ji puiki ir dabar (žr. nuotraukoje). Tarp kitko, garsiojo modernisto Marko Šagalo gimtoji pavardė irgi buvo Segalas.

Ivanas Karskis – Gardino gubernijoje gimęs žinomas baltarusių folkloro rinkėjas, XIX a. pabaigoje buvęs cerkvės patarnautojas Tytuvėnuose, atsiminimuose rašęs, kad šio krašto kalba ir papročiai jam svetimi. Jo sūnėnas – žymus rusų filologas, paleografas Jefimas Karskis.

Borisas Bazarovas (1891–1939)³⁴ – garsus sovietų šnipas, aprašytas ir grožinės literatūros kūriniuose, gimė Tytuvėnuose 1893 m. pašto

tarnautojo šeimoje. Tikroji jo pavardė buvo Špakas. Baigęs Vilniaus karo mokyklą, kaip jaunesnysis leitenantas pateko į 105-ą Orenburgo pėstininkų pulką, Pirmojo pasaulinio karo metu Rytų Prūsijoje 1916 m. pakliuvo į vokiečių nelaisvę. Po trejų metų per Vokietijos lapkričio revoliuciją buvo paleistas, jūrų keliu nuplukdytas į Krymą, Krasnodare vedė, buvo paimtas į Baltagvardiečių armiją, su ja pabėgo į Turkiją ir vėl pateko į Berlyną. Tiksliai nežinoma, ar po to jis nuėjo pas čekistus, ar čekistai jau jį pasiuntė į Baltųjų armiją. Mokėdamas daug kalbų nuo 1921 m. „darbavosi“ Balkanuose, vėliau – Vokietijoje, kur kuravo savo šnipų rezidentūrą Londone, buvo komandiruotas į JAV, jam buvo suteiktas majoro laipsnis (operatyviniai slapyvardžiai – Kinas, da Vinčis, Nordas). 1939 m., kaip ir dauguma čekistų valdant Stalinui, buvo sušaudytas už tėvynės išdavystę. Jau po asmens kulto pasmerkimo reabilituotas, bet tai įvyko tik 1956 m.

Bronislovas Lebeckis (1897–1938) – lenkas, gimęs Tytuvėnuose, milicijos apylinkės inspektorius („učastkovas“) Maskvoje, ten ir sušaudytas, kaip priklausantis lenkų kontrrevoliucinei nacionalistinei organizacijai POW.

Kapinės

Prie Tytuvėnų yra keletas pilkapynų (Kuršių Milžkapis ir Kapmilžis, Pabariukų, Vaitkaičių, Lapučių), nemažai senkapių (Budraičių, Plekaičių, Trainaičių, Šedbarų, Bulavėnų ir kt.) ar markapių (maro kapų). Lietuvoje žmonės nuo seno gerbė kapus, deja, ne visi senieji kapai išlieka, per laiką sunyksta ir apeina velėna, dažnai jie net suariami, tad taip ir prarandama ta mistinė, šventa vieta. Visaip būna, visokių žmonių yra. Charakteringas atvejis: „Atsimenu pokalbį prie šulinio Tolučiuose su namų šeimininke Andriuškiene, kurią radau žabus kapojančią. Kiek susirūpinimo, kiek pasitenkinimo, kad ginčą laimėjo ir palaukėj senieji markapiai ramūs tebestovi“³⁵ (taip vadinami kapukai tėra keli šimtai metrų už geležinkelio nuo Tytuvėnų dvarvietės).

Keliolika vienuolių ir didikų palaidota bažnyčios požemiuose. Gal ir keista, bet bene daugiausia magnatų ir valstybės vyrų Tytuvėnai matė per fundatoriaus Andriaus Valavičiaus laidotuves 1914 m.

³³ Pacevičius A., W poszukiwaniu tożsamości. Kultura książki w Wielkim Księstwie Litewskim w dobie oświecenia, *Kultura książki ziem wschodniego i południowego pogranicza Polski (XVT–XX wiek)*, Katowice, 2004, s. 49.

³⁴ Антонов В., С них начиналась разведка, раздел Да Винчи советской разведки, Москва, 2014.

³⁵ Lukošius Č., *Tytuvėnų eskizai* (rankraštis), Tytuvėnai, 1973.

Šiuo metu Tytuvėnų centre yra didelės veikiančios katalikų kapinės. Jos įkurtos, tikėtina, XIX a., o dabar net skaitmenizuotos internete. Aišku, tų senų pirmųjų paminklų čia jau neberasime. Jei prieš keliasdešimt metų už kapinių tvoros, pušyno link, buvo laidojami nekrikštyti mirusieji, tai praplėstos kapinės jau seniai nuėjo tolyn. Katalikų kapinės yra taip pat buvusios Šv. Jurgio kalnelyje prie pirmosios bažnyčios ir dabartinės bažnyčios šventoriuje. Jei šventoriuje dar pokariu atlikdamas tyrimus S. Abramauskas rado antkapių likučių žemėje, tai kalnelyje kapų pėdsakų buvo matoma ilgiau. Šventoriaus kapinės liudija tik išlikusios kai kurios epitafinės lentos.

Senosios evangelikų (dar vadintos vokiečių) kapinės, kuriose nebelaidojama, buvo tarp Kelmės ir Pušyno gatvių. Jų maldos namai, nors tiksliai nėra žinoma, atrodo, buvo mūriniame name, miestelio pakraštyje, Šiluvos gatvėje.

Nors žydų sinagoga (nebeišlikusi) buvo miestelio centre, Kelmės gatvės pradžioje, bet žydų kapinių Tytuvėnuose nebuvo – mirusieji buvo laidojami Šiluvoje. Deja, yra tik keletas su žydų genocidu susijusių palaidojimų: dvi kapavietės po vieną asmenį ir dvi masinės, atskirai vyrų, atskirai moterų ir vaikų.

Dar yra 1863 m. sukilimo dalyvių palaidojimo vieta Tytuvėnų šile.

Iš dalies veikiančios yra stačiatikių, dar vadinamos rusų, kapinės prie Miško gatvės. Žuvusiųjų Pirmajame pasauliniame kare kapinių miestelyje nėra. Prieš keletą metų Rusijos ambasada bandė tvarkyti šiuos senuosius rusų kapus, bet jiems nepavyko įrodyti, kad tai yra Pirmojo pasaulinio karo kapinės. Nors, kas dabar žino, gal ten šalia stačiatikių kapinėse ir yra koks ano karo kareivis palaidotas. Šiaip jau arčiausiai didesnės masinės šiame kare žuvusių rusų kareivių kapinės žinomos Pašiaušėje, o vokiečių – prie Liolių.

Šalia stačiatikių kapinių yra ir tarybinių karių kapinės. Pora detalių apie jas. Jose palaidota beveik pusė tūkstančio kareivių, žuvusių Antrajame pasauliniame kare. Seni žmonės pasakojo, kad iš laikinos karo ligoninės, buvusios Šiluvos gatvėje, lavonai buvo metami į tranšėją netoliese už Lyduvėnų gatvės ir tik vėliau buvo perlaidoti į dabartinę vietą. Kai kurie perlaidoti iš pirminių palaidojimų Patytauškyje prie geležinkelio ir Rėžaliuose ant Dubysos kranto Pašiaušės link. Ne visi palaidotieji žuvo čia,

prie Dubysos fronto, yra žuvusiųjų per Memelio karinę operaciją ar perlaidotų net iš Jaunsvirlaukos Latvijoje. Be rusų ar ukrainiečių, ten galima rasti ir turkmėnų, uzbekų, osetinų, armėnų ir kitų Sovietų Sąjungos tautų atstovų. Yra ir keliolika lietuvių, pavyzdžiui: M. Kvietkauskas, S. Klevinskas, P. Kubilius, J. Jankus nuo Šiaulių pusės ar mobilizuotų iš kitų šiaurinės Lietuvos rajonų. Čia palaidotas net kirgizas iš Tian Šanio kalnų Asyrkanas Šamenovas. Traktorininkas, 2 dukrų ir 2 sūnų tėvas, per karą pašauktas į armiją, buvo 145-osios zenitinės šaulių divizijos šaulys, sužeistas į galvą, ilgą laiką buvo dingusiųjų be žinios sąraše. Dabar tėvynėje yra gerokai daugiau kaip 100 jo anūkų, proanūkių ir propoanūkių.

Pabaiga

Tad tokia ta įvairialypė Tytuvėnų, kaip ir daugelio kitų mūsų miestelių, istorija, turtinga pačių įvairiausių įvykių ir atsitikimų.

Ar lieka mįslių ir neatsakytų klausimų? Be abejo, taip, o atsakymų į juos reikia ieškoti ir tikėtis rasti ateityje.

Kas pagrindinio bažnyčios altoriaus „Tytuvėnų Madonos“, nutapytos ant ažuolinių lentų skydo, autorius? Ar jis bizantinio stiliaus pagal Odigitrijos (Kelrodės) ikoną? Kodėl virš Marijos ir Jėzaus galvų nupiešta dešimt žvaigždžių?

Ant skardžio likę vienuolyno noviciato pamatų likučiai. Kas jį nugriovė XIX a. pabaigoje? Jei pastatas buvo perduotas pravoslavų popui, tai kodėl jį griovė – cerkvė juk jau buvo pastatyta? O jei vienuolyno pastatus iš varžytinių nupirko tuometis klebonas L. Tarvydas ir, kaip sakoma, dovanojo juos parapijai, tai ar jis noviciatą nugriovė dėl to, kad bijojo, jog carinė valdžia vėl jį gali atimti?

Tuo pat metu tytuvėniškiai padedant vyskupui M. Valančiui kovojo, kad bažnyčia būtų palikta katalikams, ir nusiuntė carui prašymą. Vežė jį du parapijiečiai. Ar su Andrijausku ten važiavo Bitis ar Stosius (įvairiai parašoma)? Ar jie perdavė prašymą carą sutikę pakeliui prie Baltijos jūros karinėse pratybose ir, kol grįžo namo, jau buvo gautas caro nurodymas, ar vis dėlto perdavė nuvykę į Sankt Peterburgą?

Kada pradėta laidoti dabartinėse katalikų kapinėse? Ar 1854 m., kaip užrašuose paminėjo senų laikų zakristijonas A. Ramoška (žr. P. Jagmino

Tytuvėnų panorama

rankraštį), ar 1823 m., kaip iškalta kapinėse esančios koplyčios sienos akmenyje? Jei per 1831 m. sukilimą iškirsta dalis pušyno prie kapinių, tai jos jau turėjo būti. O gal dar kita data gali būti.

Kodėl poetas A. Rimysdis savo prisiminimuose rašo, kad jo gimtasis namas „tarp Tytuvėnų ežero Bridvaišio ir Tytaukos upelio“? Sakoma, kad jo tėvas vargonininkas gražia rašysena išrašydavo parapijiečiams metrikus, tai vis dėlto jo pavardė Rimysdis ar Rimvydis?

Kodėl A. Valavičiaus portretuose pavaizduotas ant krūtinės išsiuvinėtas dvigubas kryžius? Gal jis priklausė Jotvingių ordinui, o gal siejo save su Jogailaičiais?

Kas A. Valavičiaus antkapinio paminklo dešinėje bažnyčios navoje autorius – Sebastijonas Salė iš Italijos ar kažkas iš Vilhelmo van ben Blokės dirbtuvių

Dancige? Pats Vilhelmas tuo metu jau buvo miręs. O gal skulptūra iš Karaliaučiaus? Paminklas nebaigtas ar viršutinė dalis neišliko jį perkeltiant iš presbiterijos?

Petras Rozelinas paliko aukšto meninio lygio paveikslų ne tik Tytuvėnų, bet ir Aukštaitijos – Utenos ir Kuktiškių – bažnyčiose. Iš kur jis – Pietro Rossellini arba Petrus Rozelinus?

Prie kurio mūrinio pastato sienos 1941 m. karo pradžioje, birželio mėnesį, kažkam iš besipriešinančiųjų raudonųjų iš bažnyčios bokšto nušovus porą vokiečių karininkų šie įsiutę sušaudė daugiau kaip 10 miestelio gyventojų tarybinių aktyvistų ir šiaip civilių?

Kodėl karo metu į Bridvaišio ežerą nukrito Raudonosios armijos lėktuvas? Baigėsi degalai ar...

Ir taip toliau, istorija tęsiasi...

Romualdas OZOLAS

Dienoraštis.

1958–1959 metai

Nuotraukos iš leidinio „Kada susirenka draugai“ 1959 m. Sudarytojas Romualdas Ozolas

1959 m. balandžio 22 d., trečiadienis

Jie kepė kiaušiniene. Kaip paprastai, svarbūs dalykai kyla iš smulkmenų. Deja, taip buvo ir šį kartą.

– Nikita tai kasdien valgo kiaušinukus, obuoliukus.

– Gera! tokiems gyventi...

– Sako, kad jiems algų nemoka, o pagal specialų leidimą ima ką nori.

– Kvailys! Ima! Jam kiti paima.

– Ir kur, po velnių, lygybė! – režė Magistras. – Aš guli alkanas, o jie nežino ką valgyti!

– Jie, bro!au, užsitarnavo.

– Užsitarnavo! Kitas asilas! Mokytojas, kuris vargo universitete, užsitarnavo irgi, o ką gauna?

– Jis negabus, užtai ir pasmerkta.

– Ir tai lygybė!..

– Žlobe, niekas tau nesako, kad pas mus yra lygybė. Lygybė bus tik komunizme.

– Velnio š..., ne lygybė. Jos nebuvo ir nebus.

– Čia tai jau traktuojant iš buožiškų pozicijų, – atsiliepė Magistras.

Pokalbis nutrūko. Seniūnas vertė į dubenį kiaušiniene, Bibliografas rengėsi, Magistras vartėsi lovoje.

Jis paėmė Dzūko naktį dirbtas nuotraukas su serija paminklų. Prasidėjo pokalbis apie juos.

– O žinot, kaip buvo su Muravjovo paminklu? Stovėjo jis dabartinėj Kutuzovo aikštėje, ir visi

baisiai nekenė. Lenkai ėmė ir ištepė jį vilko taukais. Sulėkė viso miesto šunes ir kaukia. O maskoliai gainioja... po kiek laiko vėl ištepė. Turėjo pastatyti sargybą.

– Na, po velnių, sargybą prie paminklo... Kam gi stato paminklą, kurio žmonės nekenčia.

– O dabar nestato?

– Ne!

– O visur išdrabstyti Stalino paminklai?

– Tai Stalino nekenė?

– Taip, mylėjo nepaprastai! – nusišiepė Seniūnas.

– Nei tu žinai, nei kalbėk! Liaudis jį mylėjo. Tik buožės ir šiaip visokie šunsnukiai juodino.

– Mylėjo... Už Sibirą?

– Kodėl už Sibirą? Nė vieno skurdžiaus neišvežė.

– Tylėtum ir tu! Tu nieko daugiau ir nesugebi, kaip apie savo gramatikas kalbėti.

– O tu nieko net apie gramatikas!

– Aš nesugebu, o tu visai durnas!

– Užsičiaupk! Kažkoks inteligentėlių šeimos sūnelis šneka! Reikėjo tau kaime pabūti, pamatyti. Aš mačiau! Mačiau, kada patys lietuviai vedė šaudyt mano tėvą. Ne tik išvežt, bet ir sušaudyt reikėjo.

– Nutilk tu, idiote! Įdėsiu aš tau inteligentukų šeimą. Prasčiokas esi, prasčiokas ir liksi! Apart savo bobutės sijono daugiau nematai.

– Aš turiu tvirtas pažiūras!

– Turiu! Vaikas įsitikino, įsikabino, ir viskas. Tu smirdi prie savo knygų ir nieko daugiau nenori matyti. Todėl tau viskas gera.

– Tu nesi objektyvus, – pasakė Kazys.

– Eik velniop! Nenoriu girdėti!

– Ir tai svarbiausia! Vaikas tu dar prieš Kazį. Jei pamatytum gyvenimo, kitaip kalbėtum.

– Tik ne tu turi teisę kalbėti apie kaimą. Miesčionis kažkoks!

– Ot daug matęs! Savo Mažeikius. Aš žinau, kaip buvo Šiauliuose, Pasvalyje, Biržuose, Kuršėnuose... Turiu supratimą apie tautą...

– O aš neturiu!

– Tai ką pliurpi! Dink iš akių! Velniop, mesiu ir aš savo objektyvumą. Tu nekenči mano pažiūrų, aš nekenčiu tavo!

– Eik, pasakyk Stanaičiui, – pridėjo Seniūnas.

Jis buvo įniršęs, net drebėjo. Po šių žodžių Magistras stabtelėjo, pažiūrėjo ir tarė:

– Taip, aš nežinojau, kad tu toks šuva! Kad tu žinotum, kiek aš prisikenčiu nuo to Stanaičio! Gražu iš tavo pusės...

Jis trinkelėjo durimis ir išėjo.

Magistras sakė, kad jis būtų patenkintas, jog tokie ginčai vyktų kalbos temomis. Ir Bibliografas sako, kad jie nieko neduoda, jie gali tik įklampinti žmogų.

Ir vis dėlto, jeigu tie ginčai būtų nereikalingi, ar jie kiltų? Tos mintys jaudina visus. Jos ėda galvas, graužia širdis, bet yra priverstos uždusti. O kada prasiveržia – vargas visiems!

Draugystė, gražūs žodžiai, pagarba – viskas dingsta, ir lieka tik žmonės – priešai, pasiryžę naikinti vienas kitą.

Štai toks jis, iš pažiūrų lengvas ir linksmas studentų gyvenimas!

1959 m. balandžio 26 d., sekmadienis

– Meilė ne seilė, Rašytojau! – pasakė Algis, išeidamas į Dailės institutą, į šokius. Jis ten tikėjosi sutikti Reginą.

Gera atrodo dabar Algis – užsienietiškas kostiumas, balti marškiniai, „varliukė“ – tikras Onieginas, kaip nusprendė Magistras. Ilgai jis laukė to laiko, kai bus kultūringai apsirengęs, kai galės laisvai jaustis. Ir dabar jis jaučiasi kaip tik taip. Dėl to svajonės apie Reginą tapo realesnės.

– Pasakyti, kad Liudka ateitų?

– Pasakyk!

Jis atsigulė skaityti. Rytoj, antrą valandą... Ir skaityti maloniau, ir kambarys šviesesnis.

– Bet ką atsakysiu, kai ji paklaus, kodėl kviečiau? Po to laiško...

Sugalvoti ką nors? Taip, galima, bet nereikia. O vis dėlto – ką atsakys?

Apie pusę dviejų ji pakvietė prie telefono.

Taip, skambino ji, tą jis jau anksčiau nujautė. Ji negalinti ateiti – atvažiavę estukai, jie važiuoja į Žaliuosius ežerus. „Bet jei aš užėisiu penktą?“ Jis sutiko.

Ir vėl mokėsi. Tik labai jau ilgas atrodė tas laiko tarpas. Pusę šeštos jis pakilo, nusiskuto, nusiprausė ir išėjo žemyn – ji nenorėjo eiti pro budintį, jis palauks jos čia.

Šešta. Dešimt po šešių... Penkiolika... Jos nėra. Gal jis sakė lauks prie instituto? Ne...

Bet jis – iš karto pamažu, paskui greičiau – nuėjo tenai. Ne, nėra... Užsirūkė. Paskui atgal. Nėra... Ir nereikia.

Bet jos žodis...

Ir vis tiek ji žodžio nesulaužė. Jis stovėjo balkone, kai koridoriumi pamatė ateinant ją.

– Atleisk, kad pavėlavau... Užtrukome Ežeruose. Dabar norėjo nusitempti gerti, bet nebeisiu.

– Eik!

– E, nekalbėk! Negaliu... Atsibodo.

Ji kiek nedrąsiai įėjo į kambarį.

– O, Liu! – nusišiepė Magistras.

Pradžioje trūko kalbos. Sėdėjo ant lovos, žvilgčiojo vienas į kitą.

– Pasiklausykite naujų poeto Vacio Reimerio eilėraščių, – paprašė radijo diktoriaus.

– O, didysis poėta! – nusijuokė Magistras.

– Liu, nori mano eilėraščių?

– Turi? Duok!

Padavė. Ji pažiūrėjo. Atsilosė.

– Gal neskaityti? Negaliu...

Bet sąsiuvinio neatidavė, įsikniaubė į jį.

– Sėsk čia, šalia, – paprašė perskaičiusi. – Tu juk neatsakai man. Na... Juk neatsakai. A?.. Aš nesuprantu, ką tu jauti...

Jis ištraukė dienoraštį.

– Skaityk!

– Tu nesupratai manęs, – sušnibždėjo ji. – Juk nesupratai?

Jis tylėjo.

– Tu tik vieną kartą jį perskaitei? Negalima. Niekada nesuprasi. Kai gavau iš tavęs laišką, man pasidarė taip gera, taip smagu, jog norėjosi juoktis, šokinėti. Po kiek laiko perskaičiau antrą kartą. Jame nuskambėjo liūdesys. O kai paskaičiau dar vėliau, pamačiau baisų nusivylimą... Viena eilutė... Bet kaip ji skamba! Negalima skaityti vieną kartą. Dabar viską suvedei į grafiką.

– Nekalbėk taip! Nesupranti. Tu žaviesi jo drąsa. Ir man tai priminė pirmąsias dienas. Parašiau tai kaip vaizdą, kad iš jo plauktų mintys, o ne išvada iš atskirų vaizdų ar minčių.

– Taip, mes nesuprantam vienas kito. Mes einam lygiai – tu nepyk – ir lygiagrečiai. Kiekvienas sau.

– Ir aš tavęs nesupratau? Niekada?

Ji žiūrėjo į jį, ir akys pildėsi ašarom.

– Supratai. Būdavo...

– Būdavo...

– Nepyk, jei aš taip kalbu. Žinai kodėl? Man atrodo, kad aš tau tik priedėlis. O aš taip negaliu... Kartais norėčiau būti kvailesnė, bet vėl gilinuos, galvoju.

– Priedėlis? Ech tu, Liuda!

– Nepyk, – suspaudė ji ranką.

– Aš buvau paskendęs. Pirmą kažkokioj romantiškoj, nepaprastoj, dabar tikrojo... meilėj. Taip... O tu!

– Taigi, romantika dingo. Dingo. O, kad tu žinotum, kaip tada buvo gera!

Ant pagalvės papsėjo ašaros. Didelės, sodrios.

– Tai mes vienas kito nesuprantam?

– Ne... Tu manęs nesupranti, aš tavęs...

– Tikėkimės, kad kada nors ir supras... kas nors...

– Galbūt...

Ji įsikniaubė į pagalvę. Paėmė jo ranką. Jis pajuto jos degančias lūpas ir drėgną skruostą.

– Tai kam tada visa tai reikalinga?

– Tylėk, neklausinėk, – maldavo ji. – Tu neįsivaizduoji, kokia man buvo ta savaitė, kai aš pasakiau... O paskui – sekmadienis pas tavo tetą. Romuk, tai nuostabu!

Jos veidas nušvito, ir džiūvančios ašaros atrodė skaidrios skaidrios, ne liūdesio, o džiaugsmo ir laimės ašaros.

– Važiuosim pas tave... vasarą... Pratesti tas... džiaugsmo dienas... Taip? Važiuosim!?

Jis linktelėjo galva. Ji prisiplojo prie lovos, suspaudė jo ranką ir sušnibždėjo:

– O...

Gi Šiušelis su Magistru lošė kortomis. Šis vis žvilgčiojo ir kreivai šypsojosi. Viskas buvo niekis. Niekis net tai, kad atėjo štabo narys, žinoma, su kažkokiu reikalu pas Magistrą. Dabar buvo tik viena – ji, Liu. Net kai atėjo Jonas, jis kalbėjo su juo, vis galvodamas apie Liu. Ji skaitė jo dienoraštį. Kai Jonas išėjo, Liu žiūrėjo į jį apsiblaususiomis akimis, linguodama galvą.

– Kam tu davei man tai skaityti?

– Ką?

Ji parodė dienoraštį. Tai buvo jų kelionės aprašymas. Visa tiesa.

– Kam tu davei man tai skaityti? Prieš minutę viskas atrodė taip nuostabu, dabar nieko nebeliko... Nieko... Kaip baisu... Kaip aš galėjau taip padaryti?

Ji apsipylė ašaromis. Dabar jos buvo pilkos ir liejosi srovelėmis per degančius veidus – karčios nusivylimo ašaros.

Jį apėmė siaubas. Ką gi jis padarė? Neatsargusis asilas! Pasakyta tiesa, bet kam to reikėjo? Juk buvo taip gera...

Ir staiga jis pajuto, kad viskas dingo – šiandien jis negalės nieko dirbti, o tik graušis. Jis paėmė dienoraštį, trenkė jį po lovą.

– Nutilk! – pasakė jis jai. Jam norėjosi paimti už kaklo, spausti, spausti ir... tada nieko nebeliks, žinos, kad nėra šios velniavos, kad... viskas baigta...

– Nuvažiuoti pas tave... Viešpatie, kaip tai dabar tolina ir kaip juokinga... Po to, kai apie mane tavo teta tiek prikalbėjo.

Jis papasakojo, kaip tėvas sutiko Rimą – nepasitikėdamas, murmeldamas, o paskui padarė alaus, išgėrė ir pripažino, kad jis puikus žmogus. Taip bus ir su ja. „Dabar jie burčija. Kodėl? Todėl, kad myli mane. Jie nori matyti mane baigusį aukštąją mokyklą, gerai gyvenantį. Tada esą galima pagalvoti apie vedybas. O jei aš draugauju su tavimi, tai jiems jau viskas! Aš žuves! Ypač tetai. Ji mane baisiai myli ir rūpinasi. Tu – man peilis. Kodėl Hėlė kitaip šneka? Todėl, kad ji mačiusi gyvenimo. O Milė? Ji tik degė. Ateidavo pas ją toks Juozukas. Žiūrėk, kodėl Hėlė kitaip šneka? Todėl sėdi kitą kartą mergiotė prie lango ir laukia, svajoja. Pakalnėj klykauja putpelės, vakaras, o šalia tavęs nieko nėra. O buvo tada po karo, vyras – vienas kitas. Taip ir liko.

Ugnis užgeso, anglis sudūlėjo. Dabar rado kažkokią kraupią meilę man. Laukia, rūpinasi. Tu supranti, juk tu kėsiniesi į jos turtą, ji negali kitaip elgtis. Ir jeigu nuvažiuotum dar, paskui dar, ji priprastų ir elgtųsi visai kitaip. O į namus važiuosim.“

– Ne, niekada.

– Nutilk! Tu gali verksti, gali dejuoti, tu įsižeidei! O ką man reikėjo jausti, kai tavo senelė šaukė ant manęs, kai ironizavo tavo motina. Tu nenori, kad aš daugiau užeičiau pas tave, o aš tave vešiuos pas save! Jei ne iš karto, tai ilgainiui pripras prie visko. Visi ir prie visko!

Ji susimąstė. Gulėjo tylėdama.

– Ir kaip gaila, kad dingo ta romantika!

– Liu, baisiau negalėjai pasakyti?

– Kas? Kas yra?

– Tu kaltini mane. Juk tai aš atėmiau tą romantiką savo dienoraščiu. Bet ką gi aš padarysiu, jame tikras gyvenimas.

– Taip, rašyti tu gali, bet skaityti ne viską reikia duoti.

– Aš suprantu tave, Liu. Tavo jaunystė reikalauja romantikos. Iš pradžių tu mane mylėjai – viskas buvo romantiška – ir nauja situacija, ir aš, mano darbai. Pamažu tai nubluko. Dilo ir meilė. Kodėl tavo meilė plykstelėja kartais? Nes pasikeičia sąlygos, darosi įdomu. O aš kitaip viską suprantu. Man įdomus nuogas gyvenimas. Mokykloje aš įpratau matyti nuogą jo visuomeninę pusę. Tu privertei mane pažvelgti į žmogaus gelmes. Aš negaliu plaukioti paviršiumi. Tuo aš nesakau, kad tu plaukioji. Tu tik dangstai viską romantika, o aš nenoriu net šito. Žinoma, gera yra, bet aš nemoku dangstyti. O tai, nors ir liūdna, yra mano laimė.

Kai ėjo namo, vėl kalbėjo, juokavo.

– Kaip keista, Liu, kad vieną vakarą ta pačia gatve eini nieko nematydamas, nusivylęs, o kitą...

Ji juokėsi ir dainavo:

– Juk po audrų vėl blaivosi dangus...

– Juk tu manęs nemyli?

– Nežinau, – nusišypsojo.

– Nemyli! Ir nebepamils.

– Nemyliu, bet... galbūt...

– Ką, vėl pamylėsi?

Ji nusišypsojo – taip, girdi!

– Na ne, to nebus.

Taip, to nebus.

Žmogus yra per daug silpnas, kad galėtų kartą ir visam laikui atsiskirti su jam brangiu objektu. Ypač tai jis pajunta, kai jo netenka. Jis jam pasirodo ir geras, ir puikus, ir brangus, jis stengiasi jį susigrąžinti. O jei atgauna, džiaugiasi pirmomis dienomis. Paskui vėl pamato tas neigiamybes ir trūkumus, kurie vertė suabejoti objekto verte, ir jis atsisako jo jau lengva širdimi.

Žmogus – ne daiktas. Jis gali keistis, jis keičiasi. Bet iš esmės nepasikeisi. Gali panaikinti kokius nors trūkumus, bet liksi toks, koks buvęs, esmėje.

Aš iš esmės nepasikeisiu. Romantikos ji jau ieškos kitur. O šios dienos – tai ramus meilės merdėjimas. Ji dar prasiveržia mažutėmis kibirkštėlėmis, kai palieti sielą, bet tos kibirkštėlės tokios mažutės...

Ką reiškė tai, kad jie susitiko rytojaus dieną? Jie kalbėjo apie darbą, architektūrą, mokslą, rašymą.

O meilė? Kur ji?

Liu gulėjo lovoje ir skaitė Voltero „Kandidą“, jis rūkė ir nervavosi.

Taip, iš tikro, jie eina lygiagrečiai. Šalia vienas kito, tik ne kartu.

O Lobačevskis sakė, kad ir lygiagretės tiesės susikerta.

Verta tikėti, ar ne?

Kas jį žino, gal ir Lobačevskio geometriją veikė romantizmas?

Ramios meilės merdėjimo dienos...

1959 m. gegužės 4 d., pirmadienis

Dienos bėga didelėje įtampoje – ruošiuosi Markso mokslo egzaminui. Visa laimė, kad seks-tetas nedirba, yra daugiau laiko. Ir kaip buvo pikta, kada senis neleido laikyti – esą jis neturįs laiko! O kaip norėjau išlaikyti, ramus išvažiuoti namo. O dar – nepasirašė įskaitos ir iš fizinio, nes jau buvo per vėlu. Dalyvavau demonstracijoje, ėjom, šaukėm, dainavom – komedija, sukurta paties gyvenimo. Išvažiavom tą pat gegužės 1-ąją į Kauną pažiūrėti „Žiemos fantazijos“. Apskritai, dalykas visai naujas ir neblogas. Reikia viską matyti, žinoti – tada suprasi, tada galėsi įvertinti, galėsi kalbėti su kitais.

Namuose pabuvau pusantros dienos. Bet ir per tas dienas daug pamačiau, daug sužinojau, daug pajutau.

Malonu susitikti su saviškiais, kai nesimatei jau ilgą laiką. Dar iš tolo pamačiau Pauliuką, sušvilpiau,

ir tas kūlversčiais atlėkė pas mane. Mažasis broliukas... O mama, jei aš neatvažiuosiu, neberašys ir nebesiys nieko. Močiutė irgi pasakoja, kalba – išsiilgus. Ką gi – Vytautas suimtas už muštynes, Kazė visai silpna, nes Augustas primušė, Nijolė ištekęjo. Aš kol kas toks, koks buvau, jos anūkėlis. Kalbėjau su tėte, tai mama pyksta, kad aš su tėvu kalbu.

Buvau kine, buvau šokiuose. Kaip aš vis dėlto pasidariau tolimas tiems žmonėms. Ir jie man. Nebegaliu pakęsti, kai laistosi vandeniui – visa tai nenatūralu, dirbtina. O Piepšas – jis nedirbtinas, ir mes juokiamės iki ašarų, su susidomėjimu klausomės jo juokų.

Pašokau keletą šokių su Norkute, pakalbėjom apie festivalį, ji didžiai nustebusi, nes dar nežinojo. Susitikau Ritą, pašokau porą kartų, taip viskas ir baigėsi. Taip ir lieka širdyje kažkoks dvilypis jausmas – iš vienos pusės puiki gamta, iš kitos pusės žmonės – sunkūs, neartimi. Visą nusiramimą pajunti tik lauke, ir jei ne jis, liūdna būtų visiškai.

Parvažiuojant buvau užsukęs pas Martyną, apžiūrėjau bendrabutį, akademijos muziejų, prozektoriaus, didžiąją auditoriją. Gerai susipažinti, nors iš karto dvejojau. Grįžau apie penktą valandą. Kalbėjau su tokia moterimi apie likimą. Įdomus žmogus.

Gera grįžti namo. Tuoj galvoji apie darbą. Kaip niekada norisi dirbti. Bet, nors ir dvejojau – prisiversti baigti skaityti „Studentus“ ar eiti pas Liu, nuėjau. Ir gerai. Tokio puikios vakaro aš laukiau, bet nebuvau užtikrintas, kad jis bus.

Liu paraudo, kai netikėtai įėjau. O paskui kalbėjo apie savo kelionę, pasakojau ir aš, ką pergyvenau. Ji labai skaudžiai įžeidė mane, priešpastatydama vaišingus dūkus mano tetai. Šito aš negalėsiu pamiršti. Kalbėjom su ja apie mūsų su Martynu numatytą spektaklį. Kalba nejučiomis nukrypo į kūrybą. Ji sako – rašyk taip, kaip O’Henri. Viskas detalėje! Taip, ir aš suprantu meno kūrinį tik kaip glaudžią detalių sandaugą, bet negaliu to parodyti – juk dabar aš nė kiek nerašau. Aš sakau, kad man skirta gyventi 37 metai, kaip kažkas sakęs. Ne, sako Liu, tu gyvensi ilgai, ir nuo 37 metų pradėsi kurti kaip reikiant. O kad tu gali suprasti žmogų, matau. Matau, kad daug pasieksi. Aš įpratau prie jos kritikos, todėl šie žodžiai man atrodo nenatūralūs, dirbtini.

Buvom užėję į bažnyčią – iluminacija, giesmės. Nejučiomis nugara pereina šaltelis. Gražus buvo šis vakaras.

Grįžęs baigiau „Studentus“, perskaičiau Laurinavičiaus seminarinį darbą ir visiškai išvargęs atsiguliau.

Kaip gera! Kad daugiau tokių vakarų. Ir Liu buvo patenkinta:

– Romuk, kaip puiku! Tiesa?!

1959 m. gegužės 21 d., ketvirtadienis

Gyvenimo ryškė, žmogaus silpnybė, kada aš galėsiu pasakyti, kad nebekenčiu dėl tavęs?

Ištisas laikotarpis – nuo gegužės 4 iki 21 dienos – ir nė vieno žodžio! O juk tiek daug darbų, tiek daug jausmų, kurie pergyventi, praėję; jie neįeis į mano gyvenimo sistemą ir bus tik kaip chaosas bendroje visumoje. Traukau dabar iš to prisiminimus vieną po kito, stengiuosi surišti, kažką padaryti, bet taip sunkiai sekasi.

Pavasaris. Ėjom su Algiu U. Jis pasakė:

– Žydi kaštonai.

Žydi. O kas iš to? Aš svajoju apie tą laiką kaip apie laimę. Kur ji šiandien, ta laimė?

Rytai išeinu pusvalandžiu anksčiau, kad galėčiau pereiti prospektu. O gal sutiksiu ją?

Buvau, tiesa, sutikęs. Jiėjo ir nuėjo.

Laukiau kelias valandas, prisidengdamas mokymusi, kol ji praeis.

Praėjo, kalbėdamasi su kažkokiu vyruku.

Ir taip kasdien. Laukiu, laikiu, svajoju, ilgiuosi. O ji?

Parašiau laišką. Nurašiau eilėraščių. Bet ar tai ką nors padės? Vargu. Aš, turbūt, neišdrįsčiau jos apkaltinti – tokia ji pasidarė nepasiekiamą.

O merginų daug.

Liuska, Regina, Mažytė, Daiva – ir jos pavasarį tokios artimos, suprantamos.

Ne. Aš vaikštau vakarais prospektu be tikslo, žiūriu į žmones, ir tai ramina mane, sukaupia, uždaro savyje.

Turiu pastebėti – aš keičiuosi. Nebebijau pasakyti į akis, kas tiesa ir kas ne, darau tai, kas atrodo man reikalinga ar teisinga. Liu matytų manyje pažangą.

Bet jos nėra. Ką gi – beveik mėnuo. Eina ji gatve, nemato ar nenori pamatyti manęs. Ir galvoji – dieve, nejau tai tas pats žmogus?

Daug minčių apie ją.
Bet yra minčių ir kitur.

Mokiausi. Nors neįtemptai, bet mokiausi. Surinktos beveik visos įskaitos, išlaikyta pusė egzaminų, ir tai neblogai. Mačiau visus einančius filmus, dirbau sekretė.

Bet vis kažko trūksta. O trūksta to, dėl kurio galėtum dirbti, siekti, užsibrėžti. Labai trūksta. Ir gyvenimas atrodo suskilinėjęs, sutrūkęs.

Tai matosi ir iš dienoraščio – jis toks impulsyvus. Kas geriausio buvo per šias dienas?

Tai kursinio darbo rašymas. Sekmadienis, vieni skuba į Vingį, kiti – prie Vilnelės, į Valakumpius, o aš – skaityklon. Tvanku, skauda galvą, bet dirbu. Pavakary pailsėjau, sėdau ir rašiau labai sėkmingai. Iki 12 valandos baigiau. O tada išėjau į miestą. Pirmą valandą sėdau perrašinėti ir rašiau iki 8, kol atidarė valgyklą. Pavalgiau, nuėjau iki Universiteto, grįžau, baigiau perrašyti, sutvarkiau ir atidaviau. Nugalėjau save. Įtampa, bet matosi ir rezultatai. Kaip tai džiugu! Kad aš visada sugebėčiau toks būti!

Naktis, aušra virš Vilniaus, cigaretės dūmas – ne, to niekada neužmiršiu. Mūsų dienų romantika. O sekmadienį prieš tai panašiu būdu dirbau seminarinį. Pažiūrėjau filmą, grįžau ir iki 4 val. perrašinėčiau. Patinka man šitokie ištisinio darbo momentai.

Svajoju apie kambarį, knygas, korteles, skaitymą, švietimąsi. Kartais imu nekęst ansamblio, kad tiek laiko suėda, bet ne, tai būtina; šis kompromisas su pačiu savimi padės man augti. Juk tada aš galėsiu sakyti, kad bent truputį pažįstu pasaulį. Ne kiekvienam, turint 20 metų, tenka tokios kelionės. Tiesa, kol kas negaliu girtis ir aš.

Šiandien buvo suruoštas man teismas, norint atimti Scriptor Magnus titulą. Magister Primus kaltino, kad aš nerašęs, nedirbęs nuotraukų, nebėmylis, esąs žemo politinio-idėjinio lygio ir pan.

Po ilgų ginčų, praėjusių nepaprastai audringai, aš ir draugai sugriovėm jo argumentus. Aš, be to, iškėliau pasiūlymą, kad iš jo reikia atimti titulą.

Su vargu Magistras išsilaikė.

Įdomu. Pas mus jau ima atsirasti tam tikrų tradicijų. Kad ir titulas. Jo netekti būtų nemalonu. Ne tik man. Magistras pats prisipažino.

Šiaip gyvenimas buvo įdomus, įvairiapusiškas, bet aš tuo kaip tik ir nepatenkintas. Rodos, visur šį tą nuveikiu, o apskritai paėmus – nieko nematyti.

Peržiūrėjau archyvą. Nieko gero. Bet nutariau, kad kiekvienas darbas, nors ir menkiausias, turi būti padarytas tvarkingai. Todėl po egzaminų visa tai, ką aš parašiau, bus atidžiai peržiūrima, tvarkoma. Kiekvienais metais sutvarkysiu kursinį, seminarinį ir kitus darbus – perrašysiu ir įrišiu juos. Nes juk reikia iš šiukšlių išrinkti ir tai, kas gera. Tik aiškiai matydamas, ką nuveikei, gali pažvelgti į ateitį.

Laikykis, Ažuole!

Visi tave vadina Ažuolu. Tu turi parodyti, kad tu esi ne tik Ažuolas, bet ir ažuolas.

Žiūrėk man!

1959 m. gegužės 22 d., penktadienis

Kai kada gali būti įdomus ir karinis parengimas. Tai reikia pasakyti ypač apie šią dieną.

Visada, kai artėja penktadienis, karinio parengimo diena, aš jaučiu kažkokį sunkumą. Tas mokslas man toks tolimas ir svetimas, kad aš negaliu prisiversti jo mokytis. Priešišką jausmą visada sukelia ir komandos: jos rusiškos ir dažnai atšiaurios, nesiderina su žmogaus prigimtimi. Karinės katedros mūrai pilki, nykūs ir sunkūs. Laukiam paskaitų pabaigos kaip išganymo.

Dabar užsiėmimai buvo lauke. Važiuoji per miestą dainuodamas, eini su dujokauke ir automatu per laukus ir galvoji: kam tas vargas? Jei jaustum pareigą, žiūrėtum kitaip. Dabar – kam visa tai? O vis dėlto, kai į tave žiūri žmonės, tu pasitempi, pajunti kažkokį malonumą, kad ir tu, štai, kareivis. Ir nori parodyti, kad ir tu žinai kareivio dalia.

Šturmovome apkasus, ejom į žvalgybą, ilsėjomės, žiūrėdami į pušų viršūnes ir dangų; pavar-gome, bet susispietėme draugėn. Parvažiuodami užtraukėm „Į Vilnių, į Vilnių.“ Žmonės žiūri su pasitenkinimu, o mūsų valdžia nerimsta. Bijo aukš-tenybės. Gera po viso vargo pavalgyti, nusiprausti ir išsitiesti poilsui.

Deja, džiaugsmą temdo tai, kad ir paskui nieko nenuveikiau.

Atėjo Jonas, buvom pas Vijolę. Gera nors tiek, kad jis gali su ja susitikti.

O aš išeinu, pavaikštau ir, nieko nepešęs, su-grįžtu. Tie pasivaikščiojimai taip įaugo į dienos re-žimą, kad negaliu, atėjus vakarui, neišeiti iš namų. Bet gerai – pradedu pažinti prospektų ir aikščių Vilnių. Įdomu spręsti apie žmogų iš jo išorės. Nors

tie eksperimentai labai netikslūs, bet naudingi pastabumui ugdyti.

Nieko šiandien nesimokiau. Rytoj marksizmo įskaita, o aš, kaip baisiausiai užkietėjęs studentas, ramiai gulu ir miegu.

Ką gi, anot Bibliotekarijaus, miegas į sveikatą.

1959 m. birželio 5 d., penktadienis

Šitos dienos – darbo jūra. Kasdien 10–11 val. einu į konservatoriją, kur 26, 11 arba 14 auditorijoje vyksta repeticijos. Balsys parašė „Skerco“. Gražus, techniškas ir muzikalus dalykas. Iš karto nieko nesupratau, bet po poros repeticijų sugrojom pusėtinai. Jau spėjau groti skaitydamas natas. Atgrojam senuosius dalykus. Kartą, rodos, praeitą sekmadienį, davėm koncertą televizijoje. Pavyko neblogai, nors repeticijų visai nedarėm, vadovo nebuvo, aš dieną gėriau pas Ireną ir baisiai skaudėjo galva. 12-ą bus komisija iš Maskvos, kuri ir nuspręs mūsų likimą, nes dabar jau ima kibti dėl įvairiausių dokumentų.

Iš vadovo gavau darbą – parašyti istoriją-apybraižą apie ansamblį. Buvom pas Čižauską, pasiėmiau nuotraukas, vadovas nusivedė į Vasaros filialą, pavalgėm pietus. Dėl knygutės buvau ir pas Politinės bei mokslinės literatūros leidyklos vyriausiąjį redaktorių. Terminas rankraščiui pristatyti – rugsėjo pirmoji. O aš galvojau, kad reikės už kokių poros savačių. Labai gerai. Kartu supratau, kad mano medžiaga labai ribota, ją reikia papildyti susirašinėjimu.

Tokie tai darbai su ansambliu.

Universitete sekėsi kur kas blogiau. Iš marksizmo gavau 3 iš antro karto – nebeatsitaisiau. Žadėjau laikyti trečiąkart, bet kai iš karinio parašė 3, kai atmetė kursinį, nusispyjoviau. Nebesusitvarkysiu šiaip ar taip. Geriau daugiau dėmesio skirsiu ruošimuisi festivaliui. Kursinį atidėsiu, kad tik iš kitų egzaminų nebesusigriebčiau „troikių“.

Vaikštau visas šias dienas kaip neiškeptas. Susitinku kartais su Liu, bet tie susitikimai būna tokie jau trumpalaikiai ir neįdomūs, kad iš viso, turbūt, vertėtų praeiti pro šalį. Nuostabu – aš ją imu užmiršti. Dienos, praleistos su ja, skendi šviesoje, bet jas atitvėrė siena, ir aš iš tolo gėriuosi jomis, nepasidomėdamas, kur dabar ta saulė, kur švietė pirma?

Liu sakė, kad negalima ilgai išdraugauti su vienu. Melavo. Bet faktas, kad aš dabar ne su viena,

o su dešimtim. Taip sau leidžiu laiką, nebarstydamas širdies. Susitinkam su Lusia, vaikščiojom kartą su ja, bet viskas tuo ir baigėsi. Ji sako, kad pas mane yra to žmoniškumo, ko labai trūksta pas kitus. Neišdilo, Liuska, bet nebebus greitai jo ir pas mane. Pamatysi. Vaikštau aš ir su Mažyte. Nurausta vargšėlė, užkanda žadą, kai pamato. Prašo, kad atečiau pas ją. O aš? Šaltis ir cinizmas.

Gėriau pas Ireną. Kelios mergiotės dabar vėl bus mano naujos pažįstamos, o kas iš to? Sėdžiu, kalbu, kas užaina ant liežuvio, – čia patetiškai, čia lėkštai – vien dėl juoko. O ar tai gyvenimas?

Vaikščiojau vakar su Daiva ir su Vijole po mišką. Nuostabiasias gamtos kūriny!

O vis dėlto jis tik nuostabus.

Nedaug reikia, kad jis būtų dieviškas...

Taip, tik vienos širdies – karštos, mylinčios.

1959 m. birželio 21 d., šeštadienis

Šiandien kalbėjau su Jonu, ir mes abu priėjom išvadą, kad mūsų, menkų žmogelių, neapdovanotų Mocarto, Kulman ar kokio kito vunderkindo gabumais, dievas yra darbas.

Tegul tad bus taip. Sėdžiu. Daug nerašysiu, nes greit bus pirma. O tuokart gulti. Reikia būti griežtesniam. Ir rašyti ne kai nori ar kai pasakai keliasdešimt kartų, kad tavo dievas yra darbas, o kai reikia.

Visą dieną turinį sudaro ansamblis, tikriau – sekstetas. Sunku man, bet aš nerodau darbo stebuklų, nors vadovas to reikalauja. O reikės parodyti. Nes važiavimas užtikrintas. Kubiliaus reportažas, kurisėjo pereitą pirmadienį, šianakt perduodamas Amerikos lietuviams. Be to, kalbant su Ferensu dėl komjaunimo, jis pasakė, kad mūsų nebegali sulaikyti. O verčia stoti į komjaunimą. Šiandien kalbėjo su manim valandą. Gerai nors, kad žmoniškai. Papasakojau apie vidurinės įvykius, pakalbėjau apie dabartinį kursą. Bet jis protauja taip logiškai, kad Vijolė, kai kalbėjom su jais pirmąsyk, juokėsi ir krizeno. Paliko mane, kad galutinį žodį galėčiau tarti pirmadienį. Žiūrėsim.

Knyga juda į priekį labai mažais tempais. Ir jie, tikriausiai, bus iš viso nutraukti, nes po savaitės išvažiuojam, dirbsim dukart per dieną, tai apie rašymą nebus nė kalbos. Dirbsiu laisvu laiku Maskvoje, neturėsiu atostogų rugpjūčio mėnesį, bet padarysiu.

Tiesa, mano vargšė Liu. Reikia ir apie ją žodelį. Skubėjo į Institutą. Vienąkart atsiskyriau kaip įprasta – su pesimizmu, kitąkart nuėjau – neturi laiko, galiu netrukdyt. Iš tikro. Ir po to ramiai vaikščiojau, paskui skalbiau baltinius. Žodžiu, darbai visai proziški. Netiesa, kad užmiršti negalima. Užmiršti, ir tai yra gera. Net fiziškai ji nebe tokia patraukli. Sako, meilė daro aklius. Galbūt.

Tik kaip dabar norėčiau vėl apakti nuo meilės. Juk tai buvo dienos su turiniu ir forma.

1959 m. birželio 22 d., sekmadienis

Kaip užsienio turistai vaikštau po miestą: apžiūrinėju krautuves, parduotuves, knygynus. Kaip žavų užsienio literatūros knygyne! Jei būtų pinigų, įsigyčiau visus mane dominančius leidinius. O kiek ten knygų apie meną, užsienio klasikų raštai! Mano svajonė – mažas kambarėlis, knygų spinta, darbo stalas su nedidele lempa. Šalia, ant spintelės, stovi virdulys ir juodai kavai gerti reikalingi indai, guli cigaretės, spintelės viduje – butelis vyno ir pora stiklinių. Aš su chalatu. Rašau. Į mane po permatomą širmą žiūri kaukolė. Tokį aš įsivaizduoju savo kambarį. Žinoma, jame knygų begalės, kurias aš perskaityčiau ir jose laisvai orientuojuosi; daug meno kūrinių reprodukcijų. Netruksta ir liaudies meno – juostų, medžio raižinių. Svajonės. Jos mielos ir skaidrina niūrias dienas.

Vakar vakare visi išėjo į šokius, Magistras liko skaityti, o aš išėjau palydėti Vijolės. Sutikom Joną. Grįždami iš stoties įsikalbėjom. Jis daro kino apybraižą televizijai apie statybininkus. Žmogus dirba su įkarščiu. Sako, kiek davė du mėnesiai televizijoj, tiek negalėjo duoti dar metai Universitete. Tikrai, Universitetu daug kas nusivylęs. Jei dirbi, tik pats gali prasiveržti ir ne per Universitetą. O jį paskatinusi Vijolė. Jis ją dievina pilnąja šio žodžio prasme. Sako, žmogus gi turi į ką nors tikėti. Juk tai mano mintys. Tik moters aš nedievinu; be jos vis dėlto gyventi negalima. Ji padeda tikėti savimi, o tai viso darbo akstinas.

Paskui visą dieną skaičiau užsienio literatūrą, o vakare nuėjau į šokius. Seniai buvau. Keista. O gera vis dėlto pašokti. Tik gaila – visos ėjo, o viena, kurią aš noriu sutikti, neatėjo. Taip jau būna. Iki panagių aišku, kad būtina reikia merginos, suprantančios tave, ir kad tu ją suprastum. Palydėjau iki namų Audrą. Saltanavičiui ji patinka, jis nirsta ant manęs.

Ir kaip gi ne: jis šoko, o aš sakau: „Audra, aš tavęs palauksiu.“ Vargšas, jis nežino, kad ji pati prašė. Nes prie jos pristojęs kažkoks penktakursis.

Moterys neabejingos, aš abejingas. Kodėl taip yra?

1959 m. birželio 23 d., pirmadienis

Miegojęs 4,5 val., kėliausi šeštą. O kaip sunku pradžioje ir kaip gera paskui, kai nugali save. Kiaurą dieną, nutvėręs minutę laiko, skaičiau užsienio literatūrą, bet paskutinę minutę pabūgau, pasakiau, kad ateisiu penktadienį, ir išėjau groti. Universitetas jau knibžda neakivaizdininkais, daug kas išvažiuoja, diplomantai laiko paskutinius egzaminus. Sujudimas. O aš lakstau kaip apkvaitęs.

Repetuojame su Noreika. Buvo ir jo Kochanaitė. Kažkodėl ji vis įdėmiai žvilgčioja į mane. Kodėl? O šiaip aš silpnai groju. Vadovas nenori šaukti ar pykti, pataria groti 24 valandas. Aš suprantu jį. Visiškai. Velniop trenksiu viską. Telioka tik kontrabosas. Ir šiandien grojau tol, kol atėjo kažkokie tipai ir užėmė auditoriją.

Su Arnašium pavalgėm. Jis pavydi kelionės, pavydi, kad ruošiu knygutę – sukritikuosiu! O pats žada ir į kelionę kitąmet paimti, ir padėti į žurnalistų sąjungą įstoti. Kas per tipas.

Norėjau pailsėti, bet skaitysiu. Ryt – 6 val. Laikykis!

1959 m. liepos 18 d.

Kam, po perkūnais, kišate į laikraščius įvairiausio kūrybinio broko kalnus, vadindami tai apsakymais, apybraižomis, feljetonais? Tai, draugai redaktoriai, ne tik savo bukagalviškumo įrodymas, bet ir žmonių negerbimas. Jūs įžeidinėjate žmones, skaitydami juos nevertais gero kūrinio. Tuo jūs nusipelnot ne atleidų abejingumą, kuris rodomas kvailiui, bet neapykantą.

Šiandien jūs įžeidėt mane, ryt dar ką nors, o poryt – saugokitės. Nes neapykanta yra stipresnė už visas kitas emocijas.

Šiandien baigiame pasiruošimą. Iš ryto buvo festivalio parado repeticija. Festivaliniai kostiumai, raudonos ir žydros vėliavos, nepakeliamas karštis. Davė raudono audeklo skiautes su rusiškais skambučiais. Mūsų sekstetas pasipriešino: „Pas mus su tokiais skambučiais nevaikšto.“ „Darbo rezervų“ vadovas nelaukė to ir nustebejęs paaiškina, kad tai dėl

bendros formos. Tada Daiva pasakė: „Aaa.“ Žinoma, tolesnis pasikalbėjimas būtų buvęs mums visiškai nenaudingas. Bet aš didžiavausi ir tuo.

Pareinant kalbėjom su vadovu. Po to, kai jis išėjo iš repeticijos Vilniuje, pasakęs, kad su tokiais žmonėmis kaip mes dirbti neįmanoma, mes jautėme, kad kažkas atsitiko. Tikrai, CK sužinojom, kad Bartusevičiaus klausimas neaiškus ir jis, tikriausiai, nevažiuos.

Atsisveikinom stotyje su visa komjaunimo vyriausybe gan palankiai, net atsibučiavom, o vadovo nebuvo. Pranas pasakojo, kad jis atėjo gerokai išgėręs ir, praeidamas pro juos, Ferensui parodė špygą. O vėliau, traukinyje, jis buvo kaip nesavas. Maskvoje Petkevičius pasakė, kad vadovas tikrai nevažiuos. Mes ėjom visur ir beveik pas visus, pykdami, bardamiesi, aš dar kelis kartus buvau CK, bet veltui. Šiandien vadovas pasakė: „Nemokėjai, reikėjo pas pirmąjį CK sekretorių.“

Tai lyg tiesioginis kaltinimas man. Tikrai, jei ne jis, aš nebūčiau važiuavęs, kaip ir kiekvienas iš mūsų. Bet vargu ar kas būtų išėję, jei būtų atsiradęs ir turistinis kelialapis, nes, kaip pasakė CK, dokumentų sutvarkymas užsitęstų apie 2 savaites. Ir vis dėlto jaučiausi labai nesmagiai, nes mes tikrai nepadarėm visko, ką galėjom padaryti.

Atsigulus irgi neima miegas, skaitau, tai ima skaudėti galvą. Imu groti, tai kiek nurimstu. Paskui guliu, einu valgyt. Įkyrėjo visa tai jau iki gyvo kaulo. Pagalvoji kartais – kaip būtų gera būti namie! Paskui pasvarstau – o jei staiga išsiųstų, ką daryčiau tada. Ne, tebūnie visi vargai, gal jie man padės geriau išžiūrėti į pasaulį.

O jau dabar daug ką matau. Būna politinės paskaitos. Laikraščiai – kad juos velnias, aš kažkada dar irgi svajojau būti žurnalistu! – pliekia apie geležinės uždangos nebuvimą. Šiandien skaitėm ir pasirašėm instrukciją apie tarybinio piliečio pareigas ir elgesį užsienyje. Kiek pasididžiavimo savimi reikalauja šis popierius! Atsakinėti tik su konsulo leidimu, niekur nevaikščioti, ypač į kafė ir restoranus. Pasakojo apie įvairius atsitikimus, kai užsienis stengėsi sukompromituoti rusus. O formuluojama visur labai vykusiai – neišduoti valstybines paslaptis. Aiški siena. Įsivaizduoju, kas būtų, jeigu ją pažeistum.

1959 m. liepos 19 d.

Vakar norėjom žmoniškai dirbti, bet Antanas buvo neišsimiegojęs, kibo, zirzė ir išėjom susipykę. Kaip blogai, kada kiekvienas rodo charakterį. O tada artėja atsakingas momentas. Kas bus per konkursą? Daug vilčių ir nulis darbo. Dieną valkiojomės po miestą, apsipirkom. Nuvargau, bet geriau pažinau miestą ir ėmiau orientuotis. Jei nori pažinti miestą, vaikščiok vienas; taip jau daug kartų buvo ir man: Pranas lekia, mes nenorim pasimest ir nieko nematom.

Vakare grojam. Buvo vadovas. Duoda paskutinius nurodymus, patarimus. Lyg gaila, lyg skaudu. Juk žmogus tiek vargo. Užtai grojam su įkvėpimu.

Po repeticijos nuėjom į parką. Gerai apsirengę. Mus laiko užsieniečiais. Žinoma, mes to nė nemėginam neigti. Šokiai kaip ir visur gana ekscentriški. Negaliu pakęsti kompanijų chuliganiūkščių. Jaučiu dvigubą panieką.

O atsigulus – pokalbiai apie merginas. Arbutovas balkone stengiasi pabučiuoti gimnastę, o mes patenkinti žiopsom. Kalbam nesąmones, nuo kurių pasidaro koktu. Antanas R., matyt, žmogus, sako: „Nejaugi negalim pakalbėt apie ką nors rimta.“

Skaičiau Liucės laišką Daivai. Pyko, kad jos nepabučiavau išvažiudamas. Sako: „Laukiu iš jo laiško, bet bijau, ar atsakyti mokėsiu: su taisyklėmis nerandu bendros kalbos.“ Aš pasakiau Daivai, tegul ji pasiieško kitos taisyklės, aplenkia mane. Vijolė ir Daiva mėgino aiškinti, kad ne mane vadina taisykle, rašyt nemoka su taisyklėmis. Bet nejau aš toks kvailas?

Liucė serga džiova. Eina pas gydytojus. Bent taip vakar sakė Pranas. Neprasidėk su ja. O man įdomu. Ji nusivylus, kiek aš pastebėjau, gyvenimu. Juk gaila žmogaus. Sako, pas mane yra to, kas pas kitus retai pasitaiko – nuoširdumo. Jeigu ji visus vyrus laiko vienodais, tai gal aš būsiu tas, kuris bus išimtis. Ji neturi kelio, tikslo. Nejaugi negalima rasti. Reikia. Ji mirs jauna. Nejau nieko gero ji negali nuveikti? Gali. Ir turi. Kokia laimė būtų, jei aš sugebėčiau tai padaryti. Pakelti, uždegti, vesti. Juk meilė viską gali. Tegul aš jai būčiau ir ne pirmas, bet aš jau nebekreipiu dėmesio į tokius niekus. Tai baisus vaikiškumas. Vyro ir moters santykiai dar nereiškia vieno ar kito laisvo elgesio. Žmogaus jausmai yra tokie, kad jie ne visada gali apsiriboti žvilgsniu ar rankos paspaudimu.

1959 m. liepos 20 d.

Šiandien numatyta kelionė laivu. Susirinko ne-
daug, todėl laukdami gerokai užtrukom. Plaukėme
„Krylovu“, perkam iki, tikriausiai, Volgos. Ten
nusimaudėm ir tuoj pat pasukom atgal. Kelionėje
jau nuo 10 iki 11 val. Vakare Kolonų salėje bus su-
sitikimas su Maskvos jaunimu.

Pakeliui į Maskvą ir rašau. Susidraugavau su
„Bachovo“ artistėmis. Ansamblis egzistuoja dvejus
metus. Buvęs Gruzijoje, Armėnijoje, Ukrainoje, ryt
duoda koncertą Maskvoj. Festivalinė grupė važiuos
į Čekoslovakiją, o į Pabaltijį atvažiuos likusioji dalis.
Kai kurios jau baigusios baleto mokyklą, į kurią
priima nuo 10 metų ir mokslas tęsiasi 9 metus. Iš
bendro lavinimo dalykų praeina nedaug, iš mu-
zikos – teoriją ir fortepijoną. Pagrindas – klasikinis
šokis ir nacionalinis. Mažai išsilavina. Pas mus,
šiaip ar taip, balerinos daugiau išsilavinusios. Kitos
dar mokosi toje mokykloje, o kitos jau daug kelia-
vusios. Kai kurios buvo Indijoje. Viena pamatė, kad
aš rašau dienoraštį, ir suabejojo, ar nereiktų ir jai
rašyti. Sako, Indijoje ji prirašius daugybę. Ir nieko
nebeturi. Davė savo autografą: „Prisiminimui. Su
linkėjimais.“ Parašė uzbekiškai. Artimiau susipa-
žinau su Marina ir Chabiba. Jos dar mokosi, todėl
paprastesnės. Kitos ant kiekvienos rankos žiedai,
apyrankės. Šaltesnės ir neprieinamesnės, beveik
kaip Leningrado balerinos.

Bet daug ko kalbėt neįmanoma, nes vargu ar
jos supras.

Ilgai stovėjau ir žiūrėjau. Kur vietovės panašios
į Lietuvą, kažkaip geriau darosi. O šiaip – serijos
vasarnamių, šimtai besimaudančiųjų, nors šiandien
pirmadienis, ir aibės popierių žalioj pievoj. Kas gera
ar bloga tau papuola į akis, tuoj pagalvoji – o kaip
Lietuvoj? Jei, priklausomai nuo to, yra tai ar ne,
didžiuojiesi arba niršti. Vienintelė vieta, kur gali
išmokyti mylėti tėvynę, yra kelionės.

1959 m. liepos 23 d.

Tą pat dieną, grįžę iš kelionės „Krylovu“, turėjom
susitikimą su Maskvos jaunimu. Apsirengėme
paradiniais kostiumais, užsidėjom tautinių tūbų
juosteles, kurios buvo ne tik delegacijos, bet ir visų
susirinkusiųjų žioplisko dėmesio centre. Kai kas
tiesiog teiraujasi, iš kur tokios juostelės. Užsimezga
pokalbiai apie kaklaryšius, pereinama prie stiliagų.
Sako, Sverdlovske stiliagos už tokį kaklaraištį kažin

ką atiduotų. Krautuves sulaužytų. Papasakojo apie
jų organizaciją, kur naktimis susirinkdavo ir šok-
davo. Merginos tik su batukais, bernai su batais ir
kaklaraiščiais. Naktį kapinių sargas išgirdo nuogos
merginos klyksmą ir susekė juos. Tą vakarą niekas
nepašoko įdomiau. Aš mėginau, bet Liuda baisiai
išsigando. Vaikščiojau visą laiką su ja, o paskui
nebebuvo kaip nusikratyti.

Tipiška Ukrainos trobelė (molinė, balta arba
melsva su baltais langais, šiaudų arba skardos
stogu).

Nuėjau su ja iki aikštės (Raudonosios), paskui
parvažiauvom. Pykau, nes Ferdans kur kas gražesnė
ir visai neabejinga man. O ji tąvakar pasakė Elzai:
„Ko aš čiaėjau? Ko!“

Su Liuda dar pašneku, bet nieko. Šiandien
Žmerinkos stotyje ji kvietė šokti, nors šoko tik
viena pora. Aš laukiau, prie jos priėjo kitas, o aš
demonstratyviai nuėjau. Viskas.

Tiesa, apie Maskvą. Koncertas buvo dviejų dalių,
programą, rodos, turiu. Patiko akrobatas, Nem-
prino arija ir ypač „Arabiška dainelė“. Kiek sielos!
Galbūt todėl, kad man primena netolimą praeitį.
O daugiau tai vargino žmones tas koncertas. Po
koncerto parodė tą vakarą pagamintą filmą. Įdomu.
O žmonės nemandagūs. Keliasi, lekia. Reikia turėti
pagarbos ne savo nuovargiui, o kitų triūsui. Juk
vis dėlto puikiai sutiko – su muzika, dainomis, gė-
lėmis. Šokiai, žaidimai – visa tai daro labai palankų
įspūdį. Po visko Raudonojoje aikštėj dainavo, pašoko
draugystės valsą ir išsiskirstė. Tiesa, nuostabiai
šokom su Liuda valsus. Niekada nebuvau taip šokęs
ir nežinojau, kad galiu.

Rytojaus dieną valgėm kaip paprastai, klau-
sėmės tris lekcijas, iš kurių tik vieną, būtent apie
kultūrinius ryšius su užsieniu (Žukovas), girdėjau, o
šiaip plepėjau su sverdoliečiais bei Elza ir Ferdans.
Vakare susipažinom su Ferdans arčiau. Ji pasakė,
kad vienas berniukas ją vadino Afrodite ir rašė
eilėraščius. Aš pasakiau, kad ir aš jai parašysiu. Ji
atsakė lauksianti. Šiandien per Elzą atidaviau jai
lietuviškai parašytą eilėraštį. Jei reikės išversti,
pasakiau, kad galėsiu tą padaryti.

Tąkart vakare žiūrėjom „Karą ir taiką“, II seriją.
Labai geras filmas. Pjeras ne tas, Nataša ne ta, kiti
moterų paveikslai labai blankūs. Vis dėlto labai jau-
dina. Daug scenų tiesiog sukrečia (kai Pjeras sako:
„Aš tavęs nekenčiu, Napoleone“, kai Nataša ateina

pas mirštantį Andriejų, kai laidoja Natašos brolių ir kalbasi du žmonės, šaudžiusieji vienas į kitą).

Ėjom namo. Naktis rami, didinga. Puikus jausmas, tikro gyvenimo jausmas. Toks filmas, kviečias gyventi, siekti. Žinia, kad ryt išvažiuojam į Vieną. Ir Vijolė nežino, kaip beišsireikšti. Daiva nesugeba taip giliai jausti. Ji daugiau paprasta moteris.

22 dieną išvažiuojam. Iš ryto kraustomės, prosinam baltinius. Aš atsilieku. Moteris, kuri tvarkė kambarį, ėmė šaukti, kad daug šiukšlių. Niekur taip nebuvę. Man sugenda nuotaika. Vadovas, pats neturėdamas pinigų, atiduoda 30 rublių. Atsisveikinom su juo labai jau liūdnai. Tikrai, jis turėjo būt su mumis.

Stotyje sutinka Maskva. Bet viena mergina prieina ir klausia, ar čia reikia registruotis. Štai kaip? Ir vėl nuotaika genda. Rusai rusus apdovanoja gėlėmis. O aš negaunu. Kiti gavo. Tai veikia. Kelionė. Iš karto stoviu prie lango ir spoksau. Ir kas nuostabu, kad žmonės atsisveikindami moja. Stovi berniūkščiai – ir tie moja. Jiems ir aš visada pamaju, nes jie man primena mano Pauliuką. Beveik kiekvienoje stoty sutinka. Žmerinkoj susipažinau su ukrainietėmis Liuda ir Lina. Žavingos mergytės, moksleivės. Pasikeitėm ženkliais. Pravažiuojant dar padavė atvirutę. Ant jos parašiau laišką namo.

Sverdlovsko choras stotyse dainuoja, uzbekai šoka, rezervai šoka. Ech, gaila, kad mūsų tiek maž.

1959 m. liepos 24 d.

8.15. Vengrija. Aguonų laukai, tabakas, kuku rūzai, akacijų miškai, gubos kviečių kaip Ukrainoj. Visur žmonės sveikina, mojuoja. Vežimuose du jaučiai. Kelias – autostrada iš cemento. Namukai maži ir dailūs. Kiemai švarūs. Labai gražūs žmonės.

Ištisi baltųjų akacijų laiškai. Pušynai. Ypatingi. Ažuolai. Beržai. Daugiausia lapuočiai. Buvom Vengrijos miške. Vyrai – dešinėn, moterys – kairėn. Daug kur vos tik nupjautus laukus skuta. Ant plento sveikina jaunąją TSRS kartą! Ir prie kiekvieno kelio būriai žmonių. Jaunų, senų. „Kur važiuojam? Tvarka!“ Vyrai trumpom kelnėm, daugelis, senesni, su skrybėlėm. Net vaikai.

Gera priėmė mieste. Davė dovanų, valgyt. Užrašiau tris atvirutes. Labai daug gražių merginų. Su Petia susiriejau dėl išėjimo. Persekioja kaip mažus vaikus. Ir nevysiškai mandagiai. Antrą valandą

mašinoj pietavom. Nusibodo mojuoti rankomis. Kiemai be žolės. Nuskusti, suplūkti. Laukuose kaštonžemis. Per pasirodymą šoko dainuodami. Namai pietų pusėj be langų. Labai daug net senių irgi trumpom kelnėm. Merginų rankinukai pinti iš vytelių krepšelių pavidalo. Net mažame miestelyje yra restoranas atvira ore. Moterys irgi trumpom vyriškom kelnėm. Labai kultūringai atrodo. Miela žiūrėti. Apskritai miestai labai dailūs, sutvarkyti. Rusai ir čia, trys dienos kelionės nuo Maskvos, randa savo tautiečių. O kiek dienų kelionės į Rytus?

Budapeštas. Tiltai, pilys, uolos, revoliucijos kvapas. Ir rankų mojavimas. Susitikimas su jaunimu. Koncertas. Liaudies šokiai ir muzika. Čigonų šokiai. Nuostabu. Dvi jaunos vengrės. Viena labai panaši į Ferdans. Šokom. Rumbą. Labai madingi šokiai. Vertė. Filmavo.

1959 m. liepos 25 d.

Kovács Éva

Maglòdi Nyaralò Lenin 35

Я люблю. Я люблю тебя.

Šis adresas vienos vengrės. Niekada nepamiršiu to susitikimo. Kėlėm anksti rytą, 6 val. Miestas puikus. Atvažiavom valgyt. Minia. Įdėmus žvilgsnis. Priėjo ir padavė gėlių. Aš – ženklelį. Už tai ji mane pabučiavo. Aš ją. Pavalgėm. Radau mašiną. Sėdžiu. Žiūriu – verkia. Ji su savo merginom. Aš nufotografavau. Ji neatitraukia akių. Niekada nepamiršiu to susitikimo. Kas ji? Labai įdomu. Parašysiu.

Kelias be stovinėjimų iki pat Austrijos sienų. Tiesa, vienam miestely buvom sustoję. Vėl rankų mojavimas. Įdomūs langų uždarymai vietoj langinių. Austrijos policija. Tokie pat tvarkingi namai. Odinės kelnės. Maži – masiškai, daugelis ir suaugusių. Kuo senesnės, tuo garbingiau. Elnio oda. Pasveikino vienas.

Išvažiavom iš miestelio. Sustojom. Atėjo Austrijos jaunimo organizacijos atstovai. Šokom.

Austrijoj mažiau sveikina. Bet nėra taip, kaip informavo. Pravažiavom Vienos gatvėmis. Buvo maža vienietė. Miegojo prie manęs – nuvargus. Sutiko mus. Atstovybėj – gult.

1959 m. liepos 26 d.

Atidarymas. Iš ryto mūsų mašina susidūrė su austrų. Kino kronika. Apstojo amerikoni: vieną

mūsiškį. Kai juos norėjo sulaikyti, išsitraukė peilį. Įtempta atmosfera. Važiuom kaip į mūšį. Bet praėjo gerai. Vis kartu. Neleido skirstytis. Paradas geras. Įspūdinga. Balandžiai. Parašiutai. Galvojom – provokacija. Net vadovai ir užsieniečiai. Taip buvom įgąsdinti. Po atidarymo – fejerverkas. Išsiskirstėm kartu. Prie Prano lindo mergiotė bučiuotis, o šalia – blicas. Tas numojo ranka.

1959 m. liepos 27 d.

Susitikimai su Danijos, Liuksemburgo, Olandijos ir Šveicarijos delegacijomis. Labai nieko. Paminiau ženklukų. Buvo savo dovanų. Pasiėmiau nedaug. Pinigai. Cigaretės. Limonadas.

Po pietų miegojom. Paskui, 6 val., išvažiuom į tarptautinį studentų koncertą.

Salės nuostabios, ypač didžioji. Didžioji – Muzikvereinsal, mažoji – Bramsal, trečia – be vardo. Mažosiose kompozitorių paveikslai: Fr. Tuma 1704–1774, A. F. Fischer 1782–1808, A. Gyrovetsch 1763–18..., J. Bono 1710–1788.

Dainavo kinas, bulgarai, pas mus dainavo italai. Tiesiog nuostabiai.

1959 m. rugpjūčio 6 d.

Vengrija. Išvažiuom iš Vienos anksti rytą, 7 val., lydėjo Evelina. Ji vakar laukusi, bet aš apliejau švarką, susinervinau ir nenuėjau. Vaikščiojom iš ryto susikibę rankom po Wienerwaldą, Schönbruną, paskui lėkėm į Friedenhofą (kapinės). Nuostabus vaizdas. Tada aš žavėjau ir Eva. Dabar ji nebeteko to. Man buvo tik sunkumas. Atsiskyrėm prie sienos, pasibučiavom. Paskui iki Budapešto miegojau, nes sekstetas važiavo vienas, galėjom laisvai jaustis. Adresas: Löwy Ewelyne, Wien 16, An der Scheibenwiese 30/7, Austria.

Kai atvažiuom į Budapeštą, laukiau savo mergytės, bet jos nesutikau. Apžiūrėjom miestą nuo Laisvės paminklo (1946 m.). Paskui važiuom valgyt. Priima gerai, norėjo parodyt miestą, bet mus išsiuntė į koncertą. Sugrojom blogai, susipykom. Parvažiuojant sėdėjau su viena balerina. Miegojo, pasiūliau prigult ant rankos. Paskui kalbėjo senis iš baleto. Ir sako, kad jis pasiūlys petį, jeigu ji ateis pas jį. Taip, ką nori, tą gali pasiekti. O aš dažnai neryžtingas.

Miegojom mažai – 4 val. Gėriau vaistus, sergu rimtai. Išvažiuom 7 val. ryto vietos laiku. Koks

baisus pasikeitimas mašinų atžvilgiu! Senos „Pobiedos“, „Moskvičiai“ ir kitoks šlamštas. Atliekos nuo mūsų. Net sunkvežimiai, dviračiai, motociklai ir tie seni. Sunku žiūrėti. Tramvajus vėl nei šis, nei tas. Bet žmonės žymiai gražesni. Ir vyrai, ir moterys. Ir vaikšto kultūringai apsirengę, tiek mieste, tiek kaime. Skirtumas jaučiasi. Statinės vynu. Mažiau negu Austrijoje reklamų ir jos blankios, o ten – menas. Krautuvės po Vienos – pustuštės. Merginos, kaip ir Vienoje, su krepšiuokais. Net Šiaulių tipo mieste – modernizmas.

Kalnai, vynuogynai, juodžemis. Švarus kraštas. Viena – ypač.

Ales gut, ales gut, antifestival kaput.

Pakeliui daug vaismedžių. Kalnuotoji zonoj.

Miškolcas. Metalurgijos kombinatas. Pinigai – forintai. Pietavom Miškolce, restorane. Vėl liaudis mojuoja. Skauda galva. Pramiegojau slėnį su garsiais pasauly vynuogynais. Nepaprastai graži mergaitė. Pravažiuom Tisą.

Sergu. Apie 39° karščio. Nuima aguonas. Melionų, arbūzų laukai. Aria jaučiais. Sargų palapinės. Budapešte Laisvės tiltas, Didvyrių aikštė. Vengrijos siena pusę 5 ryto rugpjūčio 6 d. Praleido prie pirmo stalo paeiliui. Grojo vengrų kareivių džiazas. Šalta. Igoris davė savo švarką. Vakarieniavom. Vaisių daug, vyno. Paskui buvo programa, pasiūniau laišką. Beregove daug žmonių. Ir kaulija ženklelių. Kur gražesnėm mergytėm duodavom, o šiaip – ne. Petkevičių už ženkluką dvi vengriukės pabučiavo, ir senis buvo didžiai patenkintas. Kai suėjom į kupė, sudaužiau vieną bonką vyno. Ieškojau daktaro, bet neradau. Išgėriau vaistų.

1959 m. rugpjūčio 8 d.

Šiandien iš ryto geriau. Važiuojam Ukrainos žeme. Lyja lietus.

1959 m. rugpjūčio 9 d.

Važiuojam Rusijos žeme. Vakar visą dieną lijo lietus, šiandien – saulės ryto rūkai ir miškai.

Vakar skaičiau Bunino apybraižas, apsakymus ir miniatiūras iš „Novyj mir“ 1957 m. 6 nr. Labai gerą įspūdį paliko „Vilkai“. Buvau norėjęs rašyt, bet neišdegė. Galvoju. Apie rašymą, apie susitikimą, apie, pagaliau, savo vietą gyvenime, pažiūras, meilę. Kai tik atsiras tinkama proga, aš palieku sekstetą. Ansambly būsiu dėl įdomumo. Aš jau nusipelniau

to, kad atleistų repeticijų nelankymą. Ypač jei pavyks su knyga. Tai būtų mano gyvenimo epochinės reikšmės įvykis.

Parašyti: 1. Stotyje žmonės, stichija. 2. Senelei? Jai nereikia. Každą dalinasi. 3. Autobuse. – Aš tave kai paliesiu, jei tu mane paliesi. Reiškia – nejudink. 4. Ateina svečiai. (Pasislėpt). Labas, labas. 5. Vadovo pasakojimai apie Rytų šalių žmonių draugystę. 6. Pavėlavo traukinin. Seni, vargšai. Rėkia ant jų.

1959 m. rugpjūčio 19 d.

Antra diena Vilniuje.

Buvau namuose, bet lyg tyčia apsirgau ir išgylėjau 3 dienas. Išvažiavau turėdamas tikslą dirbti – rašyti knygutę. Kol kas tyliu. Ryt einu į leidyklą, užėisiu pas vadovą. Nes jau apmoviau – sutartu laiku neatėjau. Reikia ir į Radijo komitetą, „Vakarines naujienas“, „Meno saviveiklą“, „Komjaunimo tiesą“. Dirbti. O gaila, kad neturėjau šiomet atosogų. Oi, gaila.

Pradedu rašyti įspūdžius iš Vienos. Noriu sugalvoti každą originalaus, lyg knygą – su nuotraukomis. Laikraščių iškarpomis ir tekstu. Būtų gera. Dirbsiu.

O rašinėju todėl, kad pirmiausia reikia įsirašyti – šiaip sunku pradėti.

Ant lango guli nuvytusių gėlių puokštė. Paskutinės festivalio gėlės.

Paimu jas. Čėža sausi jurginų lapai. Žiedlapiai pajuodę, susitraukę. Puokštė kvepia šieniu.

Nervai įsitempia, įaudrina vaizduotę.

...Sodrus drėgme dvelkia jurginai, žėrinčios astros, smulkučiai žali šparagų siūleliai.

Puokštės, puokštės. Kiek jų Vienoje, Vengrijos keliuose, kiekvienoje Ukrainos, Baltarusijos, Rusijos stotelėje.

Minia, muzika, gėlės.

Kiek jų liko pakelėse, peronuose, aikštėse!

O paskutinės gėlės guli ant lango.

Prieš keletą dienų jos kvepėjo Lietuvos žeme, medumi, vėju, viskuo viskuo. Įkaitę nuo saulės ir sveikinimų spaudėme jas prie veido.

Džiugu, erdviu, šviesu.

Šiandien sėdžiu prie stalo. Ant lango guli gėlių puokštė ir kvepia šieniu. Jų grožis jau praeityje. Ar mums ne tas pat? Viskas dingsta – jaunystė, grožis, džiaugsmas. Lieka tik prisiminimai.

1959 m. rugpjūčio 22 d.

Prieš trejetą dienų, atsikėlęs anksti rytą, dirbinėjau. Nutariau nusipirkti popieriaus. Negavau. Piktas vaikščiojau prospektu ir sutikau Niko su Jonu ir Silva Narūnaite.

Prikalbėjo. Išskridom į Kauną. Pirmąkart lėktuvu.

Iš Kauno – į Prienus pas Marytę. Ji džiaugėsi. Pavalgėm,irstėmės valtele. Nuostabi mėnesienos naktis. Ėjom miegoti. Niko su Silva. Aš su Maryte išėjau į kitą kambarį. Ilgai neužmigau.

Rytą – prie Nemuno. Smėlis, vanduo, saulė ir jauni kūnai. Tik Niko netinka. Jis nutarė pasilikti. Aš išvažiavau. Autobusu iš Kauno į Vilnių, nes lėktuvus neskrido. Nuvežiau į Čiurlionkę instrumentus. Pamačiau Silvos mamą. Ji isterijoje. Ir ne be pagrindo. Silvai 16 metų. Ji jauna, gabi, o susirado kažkokį armėną. Visas Vilnius siaube. O kaip tas idiotas dar elgiasi! Muša ją per veidą, o liepia jai bučiuoti. Ir ta klauso. Šlykštu. Aš raminau motiną. Bet užteks – sužinosiu, kaip elgiasi Silva, pakalbėsiu su ja, išdėstysiu viską motinai ir parašysiu laišką tam idiotui. Juk jis turi žmoną. O toks elgesys įžeidžia ne tik mane, bet ir lietuvius. Po velnių! O ta avelė viskuo tiki. Ką gi – jai tik 16 metų. Ji berniuko nemačius, nenuostabu. Ir kaipgi aš leidau, kad jie gulėjo kartu. Gerai, kad jis nieko nepadarė. Įdomu, kaip antra naktis. Marytė parašys. Mane irgi pagavo siaubas ir bejėgiškas pyktis, kai geriau pagalvojau. Štai tau ir draugas Niko!

Naktį dirbau – rašiau, bet buvo neramu.

Šiandien buvau leidykloj, redaktoriaus nėra, Radijo komitete Šimonytės irgi nėra, Arnašiaus neradau, Čižausko taip pat, CK reikalų nesutvarkiau. Gerai, kad Čižas pats atėjo ir pasiėmė straipsnį, o dar geriau, kad aš prisiverčiau jį parašyti ir perrašyti. Sutikau Ireną. Eisiu ryt pas ją. Bus pinigų.

1959 m. rugpjūčio 23 d., sekmadienis

Baisiausias karštis. Nutariau pirkti palatą, todėl eisiu pas Ireną pinigų. 4 val. nuėjau. Gavau 100 rub. Antradienį sakė galėsianti daugiau duot. Nėra ką kalbėt. Sunku. O dar pasakiau, kad ateitų. Atėjo. Kaulija į šokius. Nepatogu – einu. Pas tokią mergiotę užėjom. Paėmėm ją. O, kaip sunku, kai kas širdžiai nemiela! Žiūrėjom kiną, paskui pašokom ir išėjom namo. Norėjau vestis pas save, o ji – kad eičiau pas ją. Supykau ir nebelydėjau.

Parėjęs grojau. Kaip gera, kad ranka tavęs jau klauso. Beveik nebežiūrėdamas galiu mušti per stygas. Dirbsiu kiekvieną dieną, kaip ir iki šiol. O tą istoriją rašyti vienas vargas. Rūkau, nuodiju save ir labai pavargstu. Nuolatinė apatija ir nuobodulys. Kad greičiau būti namuose!

1959 m. rugpjūčio 24 d., pirmadienis

„Mes tau duosim bendrabutį, bet tu turėsi mums padėti“, – pasakė šiandien vienas komjaunimo šulas.

Žiūrėjau Kauno muzikinio teatro pastatytą operetę „Silva“. Yra daug sveiko humoro. Patiko. Buvau sutikęs Liu draugę Lilką. Koks tai atrodo puikus žmogus. Bet kažin? Ir Liu atrodė...

Parėjęs dirbau prie teksto Radijo komitetui. Iki 2. Sunku.

1959 m. rugpjūčio 25 d., antradienis

Nuėjau iki muziejaus. Neveikia. Gaila, nebeteks pamatyti čekoslovakų meno. Susitikau mūsų ansamblietę Daną. „Ar tu dabar labai įsivaizdini?“ „Taip, visi bėga šalin!“ Na, ką kita atsakysi. Silvai pasakojau, ji kažkokia nusigyvenus. Sutikau ir Rūtą. „Kai girdžiu apie jus, lekiu iš kambario – pavydžiu.“

Radijo komitete įrašė ir vėl ši Šimonytė kviečia bendradarbiauti. Nesinori.

Arnašiaus prašiau pinigų. Oi, tu žinai, kiek aš maitinu – motiną, seserį.

Galbūt. Sako – prisiskolinau. Bet juk ir aš prisiskolinau. Nieko nepadarysi, tenka „nusiimti“.

Atvažiavo Skiauteris, žmogus linksmas, bet plačiomis kelnėmis. 28-ą važiuoja su drama į gastroles.

Nuo 3 buvom su Algiu kine „Svetima gyvenvietėje“. Latvių. Kiek daug gero, gyvo humoro. Nors iš karto kiek naivokai atrodo.

Vakare dirbau, buvau pas Ireną. Audra ir lietus. Kaip gera – darbo nuotaika. Dirbau iki antros. Skauda ranką ir nugarą. Perrašiau 30 psl.

1959 m. rugpjūčio 28 d.

Visas tas dienas rašiau. Gavau 27 kambarį, įsikūriau. Draugų dar nėra. Nešdamas dėžes sušilau ir peršalau. Truputį negaluoju – angina. Buvau pas Bartusevičių, bet neradau jo namie. Palikau rankraštį. Ryt, jei nesirgsiu, nueisiu. Ryt reikia ir baigti. O šiandien jau nėra jėgų.

Pasitenkinsiu miegu.

FESTIVALIS VIENOJE: išvykos aprašymas

Liepos 1 d. – rugpjūčio 15 d.

*Vilnius–Maskva–Budapeštas–Viena–
Budapeštas–Maskva–Vilnius*

1. Paskutiniai pasiruošimai

Kiek kartų aš šaukiau sau: laikykis! Saulėtos dienos, šiltos naktys, o man aplink tamsu. Universitetas, Konservatorija, egzaminai, kursinis darbas ir repeticijos, repeticijos. Atsiguli vakare, o prieš tave storos lyg gyvatės kontraboso stygos ir nelanksti ranka. Širdyje tuščia, galvoje chaosas, gelia kojos ir nugara. Norisi kuo greičiau užmigti, bet miegas neima – per daug jau nuvargsti per tą trumpą mūsų gyvenimo dienele. Norisi viską mesti, kažkur eiti, kažką daryti, kad tik nebematytum tų stygų-gyvačių, nebegirdėtum vadovo patarimų groti po 24 valandas, išeiti iš tos tamsos.

O susitinku ką nors iš draugų: „Kad tu žinotum, kaip aš tau pavydžiu! Pamatysi Vieną!“

Man jau dvidešimt metų. Ką aš mačiau, ką aš žinau? Dieve, kaip mažai! Ir vėl aš sau kartoju: laikykis! Kad ir kažin kas – laikykis!

Radęs minutę laiko, sėsdavau prie knygutės rašymo. Sunku, žodžiai plaikstosi, o minties nėra. Kai atsiranda mintis, užkliūva žodis. Trenki viską, eini, vaikščioji gatvėmis ir galvoji: tau jau dvidešimt metų, o ką tu nuveikei? Susikaupk, prisiversk, rašyk. Juk ne kiekvienam pasitaiko tokia proga. Dirbk!

Kartais net tas nepadėdavo, o kartais prisiversdavau. Tada dirbdavau ir naktį, ir eidamas, ir valgydamas. Parašiau daugiau kaip trečdalį, bet artėjo išvažiavimas, ir turėjau mesti visus reikalus.

Komjaunimo centro komitetas užsakė Kauno dailės kombinate naujus tautinius rūbus, Kultūros ministerija – futliarus instrumentams „Raudonosios žvaigždės“ kombinate, instrumentus pas Servą. Ir visur mes patys turėjome rūpintis, dalyvauti. Kiek daug naujo sužinai, pažvelgęs į mūsų gyvenimo kampelius. Kokia ji nelanksti, kokia negyva ta mūsų tvarka! Ji supuvo nepasenusi. Pas mus laikraščiuose rašo, per radiją šaukia apie trūkumus, išeikvojimus, bet viską suverčia ant žmonių. Nejaugi? Nejaugi čia tik žmonės kalti? Neteisinu aš jų, sukčių ir spekuliantų, kurie nesupranta, kad, jausdami atsakomybę už Lietuvos likimą, jie dirbtų sąžiningai, iš visų jėgų, tuo sukurdami pastovesnį

gyvenimą visiems, ne tik sau ir kažkokiai išrinktųjų saulelei. Neteisinu aš jų, bet kas kaltas, kad jų yra? Ar ne lemiama žodį čia turėtų tarti pati santvarka? Tik ji. Nėra pas mus to, kas varo gyvenimą priekin – tiesioginio punkto, kuris iš kiekvieno žmogaus reikalautų atsakomybės prieš visuomenę. Buvau aš Austrijoje, mačiau. Daug yra krautuvų, kurios priklauso patiems pardavėjams: jis tiesiogiai suinteresuotas pajamomis ir stengiasi aptarnauti taip, kad pirkėjas būtinai ką nors pirktų. Nemažai yra ir tokių, kurios priklauso stambiems kapitalistams, bet žmogus, dirbantis jam, taip pat suinteresuotas kuo daugiau parduoti – kitaip jis nedirbtų čia.

O pas mus?

Nueinu į valgyklą. Virėja šnekasi su kasininke.

– Duokit valgyt.

– Ar labai išalkęs?

Kas, po perkūnais, per klausimas! Mano išvaizda atspindi baisiausią įniršį. O kasininkė šypsosi:

– Nieko, palauksi, bus geresnis apetitas.

Tikrai, ji teisi, nes kitur irgi tas pat.

Tai išoriniai faktai, kuriais piktinasi kiekvienas, rašo į laikraščius. Padavėjai ar kasininkei gali padaryti priekaištą, pareikšti papeikimą, blogiausiu atveju – atleisti iš darbo. Bet pas mus juk trūksta žmonių, darbo atsiras ir kitur, ir toks individas išeina įniršęs, pasiryžęs kitoje vietoje atkeršyti žmonėms už jo negerbimą. Ką gi, visa tai pas mus įmanoma, nors kasdien kartojama, kad negalima.

O kur slypi viso to blogio šaknys? Visa nelaimė tame, kad pas mus yra devynaukštė atsakomybė. Gamintojas atsako ne prieš vartotoją, o prieš savo viršininką. O viršininkai dažniausiai būna „savi žmonės“ – negi tokie kovos už tai, kad žmogui būtų pateikiamas geresnis produktas? Svarbu planas. Už planą valstybė moka, skiria premijas. O valstybė – tai tokia abstrakcija, kuri nepatikrins, ar geri, ar blogi batai, kostiumas ir visa kita. Kartu valstybę sudaro ir visi viršininkai, kurie jungiasi vienas su kitu, sukasi, o koks jų judėjimo greitis – nesvarbu. Sunku įsiskverbti į tą prakeiktą mechanizmą. Tu sudaužysi vieną sraigtelį, o kitas dantratis vis dar stengsis jį sukti. Ir viršininkai, stambieji dantračiai, to nejaučia, svarbu, kad jie sukasi. Užtai kenčia visas mechanizmas.

Pasiutiškai primityvus yra mūsų valstybės mechanizmas. Aprašysiu vienos dantračių sistemos veikimą.

„Raudonosios žvaigždutės“ kombinatas. Čia mums gamina futliarus instrumentams specialiu Centro komiteto užsakymu. Mums reikia išvažiuoti, o jie dar nebaigti. Ką gi, dirbti ne darbo valandomis žmonių nepriversi – už jas niekas nemokės. Atidirbo aštuonias valandas ir eina namo šalti ir abejingi, o mes lakstome. Pagaliau futliarai baigti. Su Kultūros ministerijos atstovu mes atvykstame į kombinatą. Taip, pasiimti galime, bet nėra cecho viršininko. Laukiame jo gerą pusvalandį. O ji, kažkokia ruselė, pareiškia, kad pirma juos reikia užpajamuoti ir atiduoti į sandėlį. Sudaroma komisija, kuri ramiai šnekučiuoja, laukia kažkokio tipo, nors mums už trijų valandų jau reikia išvažiuoti.

Ateina laukiamas tipas. Viskas smulkiai aprašoma, nustatoma kaina, ir mes galime juos pasiimti. Einame pro duris, o čia senas barzdyta pareiškia, kad mes neturime raštelio, leidžiančio išnešti gaminius iš kombinato. Ieškok vyr. inžinieriaus, jis parašys. Kur jis yra? To niekas negali pasakyti. Prasideda kelionė po cechus. Ir taip, raštelis gautas, po keturių valandų mes važiuojame su futliarais.

Gal čia taip, kitur geriau?

Turėjom atsiimti batukus. Jie jau baigti, nes anksčiau užsakėm. Ir juos reikia atiduoti į sandėlį, kuris yra Trakų gatvėje. Iš Stalino prospekto mau name tolyn. Sandėlininko nėra. Einam jo ieškoti. Randame. Dvi valandos, ir visi apiforminimai baigti. Mes laimingi. Pagaliau!..

Net CK, ir ten baisiausias padlaižiavimas – baimė dėl savo kailio. Sutikom tokį idiotą Kliuką. Reikėjo įgaliojimo man, kad aš galiu paimti iš Ministerijos rūbus, nes vadovo nebuvo.

– Ne, negaliu parašyti. Tai ne mano reikalas!

Juk tai formalumas, kurį jis galėjo pašalinti, nes CK finansavo, o jis kažkoks finansų vedėjas. Bet kam jam kišti nagus į kitų reikalus. Tikrai. Mes tada niršom, susipykom, bet paskui galvoju – o tikrai, koks jo reikalas? Įlys kitas į tarpą tarp įgaliojimo ir rūbų, padarys biznį, o jam atsakyti!

Ką darysi, reikia tik keiktis ir tylėti, nes tada ne santvarkos keitimas rūpėjo.

Suplukę, sušilę sukrovėm į „Pobiedas“ instrumentus ir išdūmėm. Važiuojant galvoju: o jei taip pinigai pervedami man, aš užsakau, užmoku ir pasiimu. Kiek nervų nereiktų eikvoti!

Bet kur tau! Valdžia aiškiai žino, kad žmonės ne visi priaugę iki sąmoningumo, o už juos turi kentėti

netgi tie, kuriems svarbu ne rublis sau, o Lietuvos ateitis ir jos garbė. Tik vieno negaliu suprasti – kam tada viską grįsti žmonių sąmoningumu. Juk ir gamybos didėjimas suprantamas kaip žmogaus išsąmoninimas, kad jie *turi* daugiau ir geriau gaminti, nepaisant materialinio suinteresuotumo. Keista. Leninas sako, kad visuomenės vystymasis pagrįstas materialiniu, o ne sąmonės veiksmu, tai kodėl taip yra? Deja, mums patiems nenorint išejo taip. Ar niekas to nemato? Mato. Bet tiek daug prišnekėta apie laimę, pažangą ir visa kita, kad baisu ir ką nors keisti. Kol kas mechanizmas sukasi. Ilgai suksis? Nesvarbu.

Svarbu – jį reikia sustabdyti. Ir perdirbti. Tada jis už, gaus, skris.

Keista, kad niekas to nepradeda. Nors jėgos bręsta.

...Traukinys skrieja į Maskvą...

2. Ratams bildant

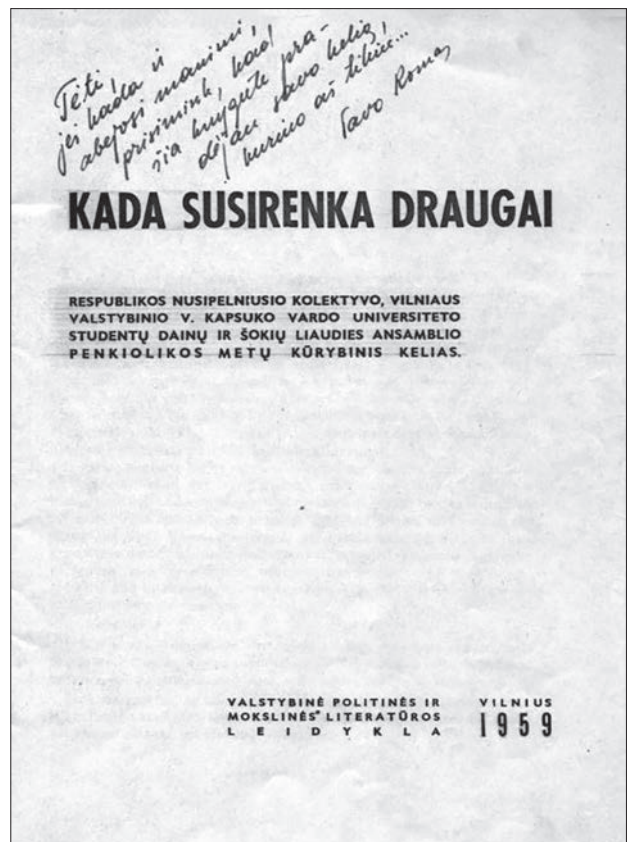
Miegu kaip liūtas. Praplėšiu vieną akį, pažiūriu į Baltarusijos pelkes, apsiverčiu ir vėl miegu. Gera pajusti, kad tu gali laisvai pamiegoti, niekuo nesirūpinti, keltis kada panorėsi. Šilta, antklodė švari; vėl pasijunti žmogumi, o ne veikiančiu mechanizmu. Tačiau ir miegoti nusibosta. Apsirengiu. Dar iš vakar dienos tebejauciu pyktį, kad palikau treningo kelnes, nes neturiu gerų – vienos yra ir tos pačios kiaurais keliais. Nusiprausiu, pavalgau ir pro langą spoksau į Rusijos žemę. Prisimenu Kupriną, Paustovskį. Ypač suprantamas pasidaro Prišvinas. Kaip gyvą jį įsivaizduoji vaikščiojantį po beržynus, pievas, laukus.

Galvoju apie vadovą. Jo nemačiau visą dieną. Nepagalvojau, kas tai per reikalas, bet Pranas papasakojo.

Aiški niekšysčių istorija.

Viena. Festivalis. Kiekvienas, turėjęs nors mažiausias galimybes, svajojo apie jį. Per kraują, nervus ir ugnį išsiveržė mūsų sekstetas. Tada mes dar nežinojom visų užkulisių ir, patenkinti savo pergale, svajonėmis plaukiojom Vienoje. O jie, mūsų respublikos šulai, drebėjo Vilniuje.

Turistų buvo nedaug, ir jais važiavo Laurinčiukas, Česnavičius, Marcinkevičius, Bogdanas ir dar trejetas rajonų CK sekretorių. Petkevičius buvo mūsų delegacijos vadovas.

Bartusevičius jau Vilniuje sužinojo, kad jo važiavimas atkrenta, nes pretendavo Ferensas. Ir stotyje, kai visi jie susirinko mūsų išleisti, Bartusevičius atėjo girtas, o praeidamas parodė Ferensui špygą. Kitą dieną jisėjo iš proto.

Mes nei atsisveikindami, nei važiuodami nepastebėjome to. Mes net pasibučiavome su Ferensu, Petrausku, su visais kitais. Aš mojavau savo draugams Algiui, Reginai, Liuskai ir nemačiau, kas dedasi kitame vagone. O ten vadovas, įniršio apimtas, koliojo kažkokį maskolių, daužėsi lovoje ir negalėjo rasti ramybės.

Aš klausiausi ratų bildėjimo, žiūrėjau į Rusijos miškus, pievas, galvojau apie Prišviną ir Paustovskį, o nepagalvojau apie vadovą, apie tą baisią neteisę, kurią gabūs padaryti mūsų vyriausybės šulai.

Vadovas buvo atėjęs pas mus, juokavo, kalbėjo, o aš galvojau apie Liuską – kodėl ji taip nustebusi ir su apmaudu žiūrėjo į mane.

Aš gulėjau, klausiausi ratų bildėjimo ir nieko nenorėjau galvoti. O, kaip tai buvo niekšinga iš mano pusės! Aš galvoju būti rašytoju ir nesugebu visko matyti. Tai neatleistina klaida.

Reikia viską matyti, reikia viską stebėti. Daug kartų aš pasimokiau, būdamas kelionėje. Taip, klausaisi ratų bildesio, bet sugebėk išgirsti ir kas dedasi kito širdyje.

3. Maskvos panoramą stebint

Maskvoje aš jau kelintą kartą. Atsimenu, buvom čia pirmąkart, kai važiovom į Kaukazą. Buvę festivalyje žmonės rodydavo namus, pasakodavo, kas ir kada čia įvykę, o aš spoksojau kaip beplunksnis žvirblis, ir viskas atrodė keista, nesuprantama, egzotiška, net didinga.

Dabar mano žvilgsnis turi kritinį pastabumą. Priemiesčiuose statoma daug naujų namų. Dažnai jie daugiaaukščiai – 8–10 aukštų. Draugai rusai labai jais gėrasi, o pažiūrėk, kiek juose muzikiško bukumo, skonio nebuvimo: langai mažytėliai, aplink nė krūmo, nė medžio. Aš sakau: tie namai – tai mūsų nejudrumo ir sustingimo šampas. Taip, mums labai trūksta namų. Bet tai dar nereikia, kad galima statyti šlamštą. O rusai tai priima kaip natūralų ir suprantamą dalyką: pas juos yra standartas, gamyklos pagal tai gamina surenkamas konstrukcijas ir tai paspartina statybą. Skaičiau – 40 kilometrų nuo Maskvos statomas

miestas-palydovas. Žmonės gyvenią taip, jog bus patenkintos jų materialinės ir dvasinės reikmės. Na, žinot, atleiskit! Šaudymo angomis vietoj langų žmogaus nepatenkinsi. Arba draugai maskoliai tiek jau patriotiškai, kad nebeskiria priešistorinės palapinių kultūros nuo dvidešimtojo amžiaus kultūros.

Visur tas pats neskoningumas ir neekonomiškumas, net tuose pastatuose, kurie daryti ne pagal tipinį projektą. Vieną pastatą mačiau, kuris maloniai paveikė mane, – tai Radiotechnikos paviljonas Liaudies ūkio laimėjimų parodoje.

Kol neturėjau savo nuomonės apie tokius daiktus kaip muzika, dailė, architektūra – viskas buvo įdomu, gražu. O dabar nepatogu kartais ir žiūrėti į kokį akmens ir cemento lipdinį.

O mūsų vargšas Vilnius! Įmanyčiau – nugriaučiau aš tuos tavo maskoliškus skaudulius, kad jie nedarytų gėdos nei Katedrai, nei tavo Onos bažnyčiai!

4. Maskvos kasdienybė

Maskvoje gyvenom 20 dienų. Karštis ir kelių problema siutino mus, ir mes darėmės aršūs lyg šunės. Kiekviena menkiausia proga „traukdavom vienas kitą per dantį“, bet tai reikalų nė kiek nepagerino. Išvažiovom nepasiėmę geresnių drabužių, o kiti delegacijos dalyviai, ypač gruzinai, vaikšto kaip žmonės. Vijolė juokiasi iš manės ir primena mano posakį, kad drabužiai žmogui neturi daryti jokios įtakos jo nuotaikai ir elgsenai. Bet tai buvo geltonsnapijo svaichiojimas. Visada reikia būti apsirengusiam taip, kad nekristum į akis savo puošnumu arba neskoningumu. Kokia medžiaga bebūtų – drabužiai turi būti saikingai stilingi. Tuo aš giliai įsitikinau.

O tada aš vaikštau su savo kiaurakelėmis arba Jonušo treningu ir atrodau kaip Tarasas Bulba. Mums pasakė, kad greitai duos delegacinius kostiumus. Laukėm kaip išganymo, bet drabužiai pasirodė per dideli, teko vėl laukti savaitę. Na, o tada pasijutom kaip žmonės. Delegacijoje buvo daug gražių merginų. Man ypač krito į akis viena ukrainietė šokėja. Pasirodo, be reikalo – kai pamačiau iš arčiau, pasirodė, kad tai geltoni plaukai ir dažai – daugiau nieko. Paskutinėmis dienomis aš niekuo nebesidomėjau. Buvau susipažinęs su sverdlovskiete Liuda, ji tikrai nebuvo abejinga man, nuostabiai šokom susitikimo su Maskvos jaunimu vakare, žiūrėjom programą, paskuiėjom prie Kremliaus ir

jaučiausi nepaprastai patenkintas, kai išsiskyrėm. Daug, oi daug gražių merginų buvo: ir baškirės, ir ukrainiečių bandūrisčių trio, ir balerinų, bet kai pagalvoji, kad jos svetimtautės, dingsta bet kokia idealizacija ir jų žavumas. Nežinau, tai bloga ir gera; tik man atrodo, kad nacionalizmo idėja taip giliai prasiskverbė į mano sąmonę, jog apsprendžia net tokius santykius.

Giriu save už tai, kad suteikiu sau daugiau laiko grojimui. Grojam repeticijoje, grojam kambaryje, o vakarais dažnai susėdame ir kalbame, kaip bus ten, Vienoje. Gyvename kartu su Virgilijumi. Patinka jis man daugeliu atžvilgių: aristokratiškos manieros, kultūra, apsirengimas, pažiūros. Taip, pažiūros ypač. Jis nekenčia muzikų ir chamų. Ne ta prasme, kad kaimo muzikų, o tų, kurie kultūringai apsirengę, o sieloje muzikai. Patinka man jo Lietuvos liaudies meno meilė, meilė dainai, šokiui, muzikai, rūpinimasis žemu Lietuvos žmogaus išsilaisvinimu,

jaudinimasis dėl to chaoso, sustingimo ir materializmo. Tik nepatinka, kad jo balse jau yra profesionalo gaidelių: jis giriasi, o to aš negaliu pakęsti. Tu gabus, bet būk saikingas.

Tiek to. Mes rytoj išvažiuojam.

Į stotį susirinko daug jaunimo. Priėjo prie mūsų viena nesupratinga mergiotė ir klausia:

– Kur čia užsirašyti, kad aš atėjau?

Viešpatie, net mus jie išleidžia, palydi žmonėmis, atvartytais pagal sąrašą.

Mes, Noreika, Petkevičius, lipam į vagoną.

Perone stovi vadovas ir mojuoja ranka. Vienas.

5. Pakeliui į Vengriją

Važiuojam antruoju ešelonu. Aprūpinimas puikiausias – einam valgyti į vagoną-restoraną, kupė įrengtas pagal paskutinį technikos žodį. Atrodo, naudokis tais malonumais, gėrėkis peizažu ir džiaukis, kad tu esi vienas iš tų, kurie visu tuo gali

Ansamblio meno vadovas Respublikos nusipelnęs artistas Vl. Bartusevičius

Šokių grupės vadovė E. Morkūnienė

Choro vadovas V. Cetkauskas

Orkestro vadovas E. Pundys

naudotis. Mes atsisveikiname su pakeliui sutiktais žmonėmis, o jie, suplukę darbe, su liūdesiu žiūri į mus. Akyse stovi vienišas vadovas. Kiek jis vargo, kol paruošė mus! Kiek baltų plaukų atsirado jo smilkiniuose per tą laiką. Tai vis jo taktikos, erudicijos, organizuotumo ir nepaisymo, kad senka jo jėgos, rezultatai. Mes vaikščiojom po VLKJS CK, bet rezultatų nebuvo. Pasakė, jei ir atsirastų vieta, važiuoti jis negalėtų, nes nesutvarkyti dokumentai. Jis pasakė man: „Nemokėjot.“ Gal ir nemokėjom, bet mokėmės. Vadove, vadove, kiek daug mes sužinojom. Ir kaip tik dėl to aš negaliu džiaugtis. Žiūriu į mišką, o matau jus, liūdnai mojančią ranką.

6. Pasienyje

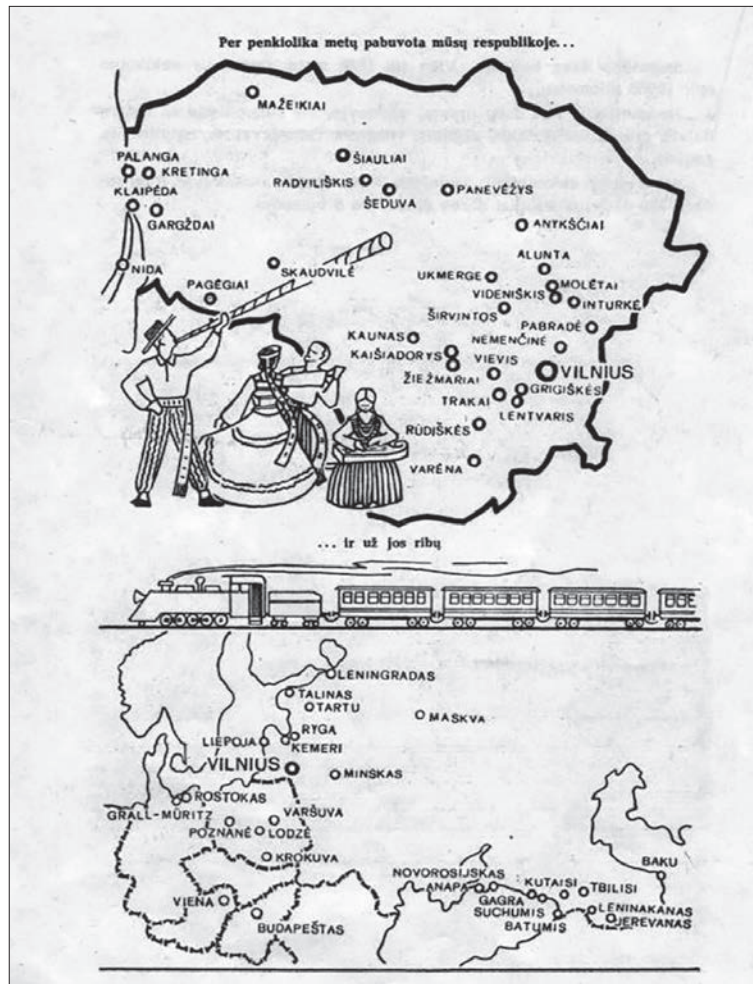
Į Beregovo, Tarybų Sąjungos–Vengrijos pasienio, punktą atvykome anksti iš ryto. Petkevičius pažadino mus dar prietemoje. Už lango kur ne kur kyšojo Karpatų priekalnių aukštumos, vietomis gan aukšti kalnai. Skubiai nusiprausiamė, nes keliiasi

visas vagonas, rengiamės, tvarkome lagaminus ir instrumentus. Beregovo punkte, nors buvo šešta valanda ryto, mūsų laukė jaunimas su gėlėmis, muzika. Susikrovėme instrumentus ir išėjome pasižvalgyti. Čia tuoj apspito merginos su knygutėmis, prašydamos adresų. Ką gi, negaila. Tačiau faktas – neparašysiu.

Vieni pirmųjų pajudėjome sienos link. Čia mūsų laukė staigmena: pasieniečiai mums suruošė priėmimą. Atviroje aikštelėje pastatytos palapinės ir pašiūrės; stalai lūžta nuo valgių. Mes išalkę, ir vaišių neatsisakėme. Malonu, kad taip priima, o kartu pagalvoji: taip, stengiasi sukurti jaukumo, rūpinimosi atmosferą, duoda pajusti, kad yra skirtumas tarp mūsų ir užsienio. Bet ar visiems?

Ant plento sustatyti staleliai, prie jų stovi mūsų ir vengrų karininkai. Praeini, vadinasi, sieną esi perėjęs.

Aplinkui – išartos ir išakėtos žemės ruožai, nusitęsiai kažkur toli per laukus, šalia plento stovi

kareiviai, budi pakelės stebėjimo punktuose. Dar toliau – spygliuota viela; tai jau tikroji siena.

Mes susėdame į autobusus, paleidžiame muziką ir pajudame.

Pagaliau mes Vengrijos žemėje!

7. Pirmasis susitikimas

Viskas nauja, įdomu. Žiūrime į pirmąsias vengrų trobas, kiemus, ir jie palieka gerą įspūdį: kiemeliai švarūs, lygūs, žolė išskusta, trobos molinės, dažytos šviesia spalva, kartais medinės, plačiais langais, skendi medžių pavėsyje. Iš pietų pusės be langų. Gatvelėse – žmonės. Apsirengę skoningai, berniškai trumpomis kelnaitėmis.

Mūsų autobusai pasuka į kažkokį parką. Čia jau stovi pirmoji mūsų autobusų kolona. Žmonių susirinkę nemažai, įrengta scena, kurioje prasideda mitingas, o po jo pasirodo vengrų šokėjai ir muzikantai. Pasigrožiu jų temperamentu: šoka dainuodamos. Stebiu žmones. Seniai vengrai vaikšto su

skrybėlėmis, net maži berniūkščiai, ir tie su skrybėlėmis. Atidarant mitingą grojo Tarybų Sąjungos ir Vengrijos himnus. Įdomu: seniai, susispietę krūvelėm, nė nekrustelėjo, o kai užgrojo Vengrijos himną, vienas po kito nutraukė skrybėles. Senųjų laikų dvasia gyva.

Jaunimas, jų pionieriai, vaikšto su uniformomis. Uniformas turi ir vadovai. Jie kalbasi su mūsiškiais. Sverdlovsko choras, ypač Igoris, randa daug draugų. Merginos prisega mažytes bonkutes, kuriose yra adresas. Gavau ir aš, bet netrukus pamečiau.

Susitikom vieną pagyvenusį vyrą, kuris iš kišenės išsitraukė flakoną su kažkokiu gėralu. Mes įgąsdinti nepriiminėti dovanų ar vaisių ir nežinom, išgerti ar ne. Bet kai jis išgėrė, lenkiam ir mes. Kažkokia ypatinga degtinė. Mes sušylame, palinksmėjame. Aš vaikštau ir fotografuoju įdomesnius egzempliorius. O prieš išsiskiriant darbo buvo kiek nori – visi tik būriuojasi, pozuoja, o tu spėk

fotografuoti. Prie mašinų prasidėjo įnirtingiausias mainymasis ženkliukais. Prie manęs pristoję muzikantai, groję scenoje. Aš nepastebėjau, kad tai čigonai, ir dar penki. Ištraukiau iš kišenės saują – rinkitės. Bematant neliko nė vieno, kitas nugriebė net du. Ir patenkinti tapšnoja per petį: atseit, geras esi, vyruti. Nė negalvoja duoti iš savo pusės. O aš stoviu išsižiojęs. Na, palauk, pamokėt mane, kitą kartą žinosiu. Po velnių.

Lipu į autobusą. Išvažiuojame. Visi moja rankomis. Nieko nesuprantu – atrodo, kad čia nebuvo 1956 metų. Ir ant plento užrašai: „Sveikiname jaunąją TSRS kartą!“

8. Vengrijos keliai

Daug ko mačiau Vengrijos pakelėse. Į akis krinta tvarkingumas. Ar tai būtų namai, ar tai būtų laukai, visur jauti per amžių įpratusią prie tvarkingumo žmogaus ranką. Pakelės medžiai aptaisyti kartelėmis, padarytos duobutės, kad nesubėgtų vanduo, laukai pjaunami ir čia pat nuskutami (taip atkakliai pas mus reklamuojama derlingumo kėlimo priemonė ir taip pat atkakliai nepaisoma!), derlius geras. Laukai suskirstyti mažais rėželiais, matyt, pagal augalo poreikius dirvožemiui. Pasitaiko ir didesnių masyvų. Dirvožemis kažkoks kaštoninis. Miškai daugiausia iš akacijų ir plačialapių medžių: ąžuolų, klevų.

Ir labai įspūdingi namai. Net mažiausiame kaimelyje jie kvadratinės formos, plačiais langais, o vietoj langinių užleidžiamos medinių skalų užuolaidos. Visur šviesios spalvos, kas suteikia ypač jaukų toną.

Žmonės! O, jie tvirti ir gražūs. Tik nesuprantami: dirba toli laukuose, o pamatę mūsų koloną bėga ir paskui pakelėje mojuoja ranka. Gal dėl to, kad mes jiems mojuojame?

Galbūt. Nes sutikę rusų kareivius visi mojuodavo, sveikindavo. Tarp jų ir aš. Kiek dienų mes važiuojam nuo Maskvos, ir čia vis dar rusų pėdos žymios, – galvodavau sau. O kai pamatai kareivį, negali nepamojuoti: jis akis išplėtęs laukia tavęs. O tu juk jo tėvynės aidas. Prisimenu Jono laiškus iš Vengrijos. Ir nesusilaikau.

Sustojam Debrecene ir dar kažkokiam mieste. Mitingas, šokiai. Žmonės užpildę aikštę, aplipę paminklą. Fotografuojasi, keičiasi adresais, atvirutėmis, ženkliukais. Grįžę į autobusus, randame

sifonus vandens ir po maišiuką sauso valgio. Dešra, paštetas, bandelės, sūris, cigaretės. Mūsų draugai rusai neišlaiko – užkandžiauja jau mieste. Aš demonstratyviai padedu į šalį. Už miesto pavalgau ir užsirūkau. Gera žiūrėti į tolį.

9. Budapešto vaizdai

Į miestą įvažiuojame kažkaip nejučiomis: priemiesčiai, gatvės ir štai – Dunojus. Gražus jis vakare su savo tiltais, šviesų atspindžiais. Mes pervažiuojame Laivės tiltą ir kylame į Budą. Ten, netoliese Laisvės statulos (rusų karys su kardu), mes apsistojame studentų bendrabutyje. Mums niekas daugiau nerūpi, tik gerai išsimaudyti ir pailsėti. O įsakymas lieka įsakymu: išsimaudyti per dvidešimt minučių ir važiuoti vakarieniauti. Suskumbam ne tik išsimaudyti, bet ir parašyti laiškus bei atsigerti skanios arbatos. Taip, mes buvom labai maloniai nuteikti, radę ant lovos po tris atvirutes su Budapešto vaizdais ir ženkliukais, o dar labiau – kai bufete, praeinant mums pro šalį, gražios, malonios merginos pasiūlė mums gerti. Tai specialiai suorganizuotas priėmimas.

Išėjom, o mašinos dar nevažiuoja. Mes apžiūrėjome bendrabučio rūmus. Kažkokia buvusi didiko rezidencija. Langai išdaužyti, sienos sušaudytos, ir niekas tuo nepasirūpina – nėra, be abejo, kada. Apžiūrėjome Budapeštą nuo kalno. Ant parlamento dega didžiulė raudona žvaigždė. Mus sveikino, o kiek yra tokių, kuriems ši žvaigždė lyg krislas akyje!

Tuo įsitikinome netrukus. Pasirodo, autobusai pasuko į kažkokį parką, kur turėjo įvykti susitikimas su Vengrijos jaunimu. Jis tikrai buvo įspūdingas: su mumis sėdėjo dvi vengriukės, labai gražios ir simpatingos, su jomis klausėmės mitingo, koncerto, žavėjomės temperamentingais čigonų šokiais, paskui keitėmės adresais, mus filmavo, dar paskui šokom. Bet čia prisiplakė prie mūsų vienas žandaras ir pasakė, kad laikas namo. Įspūdžių daug, bet nepamiršiu mūsų delegacijos vadovo žodžių:

– Mus priėmė labai šiltai. Matosi, kad čia daug pasidarbuota šauniosios Vengrijos darbininkų partijos.

Na taip, nenuostabu. Čia, matyt, veikė toks pat principas, kaip ir Maskvoje. Tik gaila, nė vienas vengras neatėjo paklausti, kur čia užsirašyti, kad sutiko mus. O tos mergytės buvo ne kas kita, kaip asmenybės, kurioms daugiau įdomūs nematyti

Per penkiolika metų...

žmonės, užsieniečiai, negu jų valstybės ir liaudies likimas.

Valgėm restorane. Girdėti peilių skambėjimas ir garsus čepsėjimas. Norisi trenkti kumščiu į lėkštę ir eiti, kur akys mato.

10. *Eva Kovacs*

Sunku keltis miegojus penkias valandas. Šalta, nemalonus miglotas rytas. Laukiame greičiau pusryčiauti, bet atvažiuavome paskutiniai. Prie restorano durų stovi būrys jaunimo. Skverbiuosi, žvalgydamasis į šalis. Pastebiu vieną mergytę, įdėmiai žvelgiančią į mane. Rankoje – dvi raudonos rožės. Praeinu, bet ji pribėga ir paduoda rožes. Aš nustebęs, bet sumetu, kad jai reikia prisegti ženkliuką. Ji netikėtai pabučiuoja mane. Visų susirinkusių malonumui pabučiuoju ir aš ją. Nueinu valgyt ir ją beveik užmirštu. O kai išeinu, ji vėl atbėga pas mane ir paprašo adreso. Aš užrašau savo, ji savo. Ir paskui, ištraukusi knygutę, rašo: „Ja liubliu...“ Aš nusijuokiu, atseit, suprantu, ir su draugais nueinu. Sėdžiu autobuse. Mūsų merginos sako:

– Žiūrėkit, viena mergina verkia.

Atsisuku – ji! Žiūri ir verkia. Susidomi ir Petkevičius.

– Romai, nežinai, kas čia buvo?

– Nežinau, – nosisuku aš. Ir raudonuoju.

O ji įsikniaubia į draugę ir nuvažiuojant žiūri tokiomis akimis, lyg būtų pasiryžusi bėgti paskui.

Kas tai? Nesuprantu! Toks žmogaus aistringumas ar tiesiog moteriška isterija?

Visą kelią galvojau. Ima lyti lietus, važiuojame pro žavingus kalnus, Dunojaus pakrantėmis, tiek daug įdomaus, o aš galvoju apie Evą ir rūkau. Kas tai? Pagaliau nesvarbu – vis tiek aš jos neužmiršiu. Nuostabu.

11. *Austrijos žemėje*

Mūsų mašiną ir dar kelias per sieną praleidžia be eilės, nes, esą, reikia važiuoti repeticijon. Iš autobusų net neišlipam: austrai pasitenkina sąrašu ir apžiūri autobusą. Pareikalauja atdaryti lagaminą, o šis, pasirodo, kažkokios merginos, tai policininkas bematant nusigręžia ir nebetikrina.

Įvažiuojame į pirmąją Austrijos miestuką. Pirmas požymis, kad jau prasidėjo Austrija, – bachurai su trumpomis odinėmis kelnėmis. Jos murzinos ir sutrintos lyg grindų patiesalai, bet,

pasirodo, tokios yra garbingiau nešioti, nes jos atiteko iš tėvų tėvų. Ant namų sienų – skydai su koka-kola reklama: „Trinken Coca-cola eiskalt!“, praeidami žmonės pamoja rankomis, o vienas senyvas vyras praeina, sveikindamas šoferius ir mus: „Geros sėkmės Austrijos žemėje.“ Man nekantru pamėginti kalbėti vokiškai, bet kol kas progos nėra. Prie autobuso ateina vokiečiai, buvęs rusų belaisviu karo metu, ir kalbasi su politiniais mūsų ramsčiais. Jis su ironija giria Tarybų Sąjungą, o tie patenkinti linksi galvomis, – vargšai.

Išvažiavę už miesto sustojom. Petkevičius sako, kad nedrįstume gulti, nes, esą, atlėks austrai ir pareikalaus užmokėti.

O mes patenkinti išsitiesiame žolėje: gera pailsėti po pusdienio kelionės. Begulint iš kažkur atsiranda uniformuoti austrų berniokai ir mergiotės. Susirandu tuoj pašnekovą ir gana neblogai kalbu vokiškai. Tik jis ima sukti apie darbininkų užmokestį, apie pragyvenimo lygį, ir aš pasistengiu „nusiimti“: ką gali žinoti. Uzbekės šoka ant plento dideliu pravažiuojančių šoferių pykčiui. Pradedą šokti ir jie, veda visus. Groja jų dūdų orkestrėlis. Aš atkreipiu dėmesį į vieną merginą ir ją fotografuoju. Ji pamato ir šypsosi. Puikiausia poza! O ji pavaizduoja įsižeidusią.

Kai susiruošiam važiuoti, įlipa ir ji su savo draugu. Pamačiusi nudžiunga, ir aš ją pasišaukiu pas save. Prasideda vokiškas pokalbis. Aš stebėjau pats, kad galiu suprasti ir net išversti kitiems. Autobusai lekia į Vieną, o mano draugė ima merktis. Aš paklausiu, ar ji nori miego. Taip, ji labai pavargusi, ji vakar sutikusi kinų delegaciją, šiandien sutinka mus. Aš paimu savo ploščią, padedu jai po galva, ir ji bematant užmiega. Snūduriuoju ir aš. O abu Antanai vaiposi.

12. *Pirmasis pasimatymas su Viena*

Autobusai jau Vienoje. Kiek girdėta, žiūrėta filmuose ir štai – ji prieš akis, muzikos Viena. Mano draugė pabudo ir rodo Friedenhofą, namus, gatves. Aplink autobusus skraido polismenai ant savo motorolerių, primenančių greitas blakes, veda mus į mūsų rezidencijas. Vienoje aikštėje autobusai sustoja. Čia jau marios arabų, negrų ir kitokių juodukų, kurie susikabina rankomis, šoka, dainuoja ir, garbinami Tarybų Sąjungą, lekia ant mūsų. Aš pasistengiu aparatu dirbti kuo daugiau.

Čia pat keičiamasi ženkliais, grojama „Perenica“. Prisiminimui savo draugei atiduodu lietuvišką ženklį, pažadame susitikti ir išsiskiriame, nes mūsų žandarai komanduoja važiuoti į atstovybę, kur mes gyvensim.

Mes daugiau su ja ir nesusitikom, nors kartą, po susitikimo su suomiais, pro autobuso langą mačiau einant ją su dviem berniokais. Aš pabeldžiau į langą, ji pamatė, šoktelėjo iš džiaugsmo ir netikėtumo, pasiuntė bučiuką, ir mes nuvažiavom. Tuo mūsų pažintis ir baigėsi. Nenusimenu – mano paslaugoms yra lenkų žurnalas.

13. 40 tūkstančių žiurkių

Savo butus mums užleido rusų atstovų Austrijoje šeimos. Viename nedideliame kambarėlyje gyvename mes vienuolika žmonių: sekstetas, Noreika, Petkevičius, du gruzinai ir likę maskoliai.

Atsikėlėm išsimiegoję kuo puikiausiai. Leidžiamės į apačią pusryčiauti. Valgom labai daug ir labai įnirtingai: viskas skanu, maistinga, gaila, kad trūksta vaisių. Paskui, kai buvo gerokai pakritikuoti mūsų vadovai, atsirado ir bananų, ir obuolių, ir pomidorų. Ir pirmą dieną, pavalgę, mes buvom patenkinti nepaprastai. Jau anksčiau, dar būdami Vilniuje, girdėjome, kad austrai valgo labai mažai. Ryto davinys – baltos duonos riekutė su sviestu, gabalėlis dešros ir stiklinė kavos. Januškevičienė papasakojo, kad jos suvartotos duonos kiekis sukėlė atitinkamą nusistebėjimą. O čia valgėme po vieną, prašydavome po antrą, kartais pridėdavo ir po trečią porciją. Žodžiu, mūsų virtuvė neapvylė.

Pavalgę susėdavam vestibulyje. Aplink vaikšto žmonės, zuja festivalinio komiteto nariai, o mes patenkinti rūkome.

Staiga ateina vienas pilietis ir pasako:

– Vyrų, girdėjot, iš Vakarų Vokietijos atvežta 40 tūkstančių dresiruotų žiurkių,

Po velnių!

Einam į savo kambarį, ruošiamės atidarymui, kuris turės įvykti 5 valandą Praterio stadione.

– Pažiūrėkit, ką tie velniai sugalvojo, – sako Petkevičius, žiūrėdamas pro langą.

Visai žemai, kad žmonės geriau matytų, skrenda lėktuvas, tempdamas plakatą: „Festivalis be Tarybų Sąjungos!“

Labai keista mums, kurie įpratę visada girdėti tik liaupsinančius ir pagyrūniškus atsiliepimus. Prasideda patys įdomiausi užsienio gyvenimo reiškiniai.

Taip, tikrai įdomu. Einam pietauti, o vestibulyje ūžia žmonės.

– Girdėjote, amerikoniškai iš mažojo kalibro revolverių sušaudė mūsų filmavimo aparatūrą!

– Vieną mūsų vaikiną kažkokie tipai subadė peiliais.

– Mūsų autobusas užvažiavo ant austrų lengvosios mašinos.

Darosi labai įdomu. Valgome lyg ant adatų. Laukiame kažko nepaprasto. Atmosfera įtempta. Festivalinis komitetas zuja. Soldatenko atrodo lyg Suvorovas.

14. Prateris penktą valandą

Sekstetas išvažiuoja pats pirmasis. Už mūsų seka ilga „Volgų“ eilė. Pirmojoje, išlindęs pro langą, sėdi Soldatenka ir baisiai pyksta, kai kas nors atsilieka.

Kai atvažiuojame, dar anksti. Renkasi delegacijos, o mes stoviniuojame, laukiame kitų. Charakteringas vaizdas: kas renkasi į stadioną, o kas sriubčioja alų sodelyje. Tikrai, sodelyje žmonių gausybė. Atrodo, Praterio vyksta kažkas tokio, kas jų visai neliečia. Mergaitės vaikščioja su kelnaitėmis ir lengva bliuzele, senis su petnešomis, berniokas su nuplyšusiomis kelnėmis – kaip kas išgali, kaip kam patogiau.

Prie vienos grupės prieina apspūręs pilietis. Gaila, kad aš nebuvau, nesiklausiau. Paskui rusai gyrėsi, kad jis norėjęs įkišti „Daktarą Živago“, bet jie jį taip sudirbė, kad tas drebėjęs ir tuoj pat dingo. Taip, vienas prieš dešimt, ir dar maniakų, neatsilaikys.

Gatvėje ir aikštėje jau būriuojasi mašinos, žmonės plaukia į stadioną. Atvažiuoja likusioji

mūsų delegacijos dalis, nedalyvaujanti parade, ir mūsų Suvorovo-Soldatenkos vadovaujami, patraukiamie ir mes, susikabinę rankomis, drauge – kad provokatoriai neatplėštų.

Pro vartelius į stadioną leidžia senas vienietis. Užlipę ieškome savo vietos. Susirandame. Atsisėdu greta indės, bet, gaila, nusileidžiame žemyn. Ten sėdi čekoslovakai. Kartu su jais įsitaisau fotografuoti.

Kada prasideda paradas, važiuoja motociklininkai, išstoja gimnastai – tai vis čekoslovakai, ir mano draugai labai jau entuziastingai rodo juos – tai iš Čekoslovakijos. Stadione žmonių iš tikro daug. Bet publika solidesnė ir mažiau entuziastinga negu Maskvoje.

Žygiuoja delegacijos. Ypač sužavėjo mane alžyriečiai su suvyniotomis vėliavomis. Italai iš entuziazmo daužo rankomis skardą, šaukiu ir aš, kai praeina mūsų šokiai. Vis dėlto pažįstami ir jauti pasididžiavimą jais.

Mes pavargom tris valandas mojuodami ir šaukdami. Visi sustojam, prasimankštinam, paskui vėl sėdim ir stebim. Vakare, kai sutemo, prasidėjo šokių siuita. Vis dėlto nuostabi liaudis yra kiniečiai. Jų šokis su drakonais – tai vienas perlas iš daugelio jų darbų.

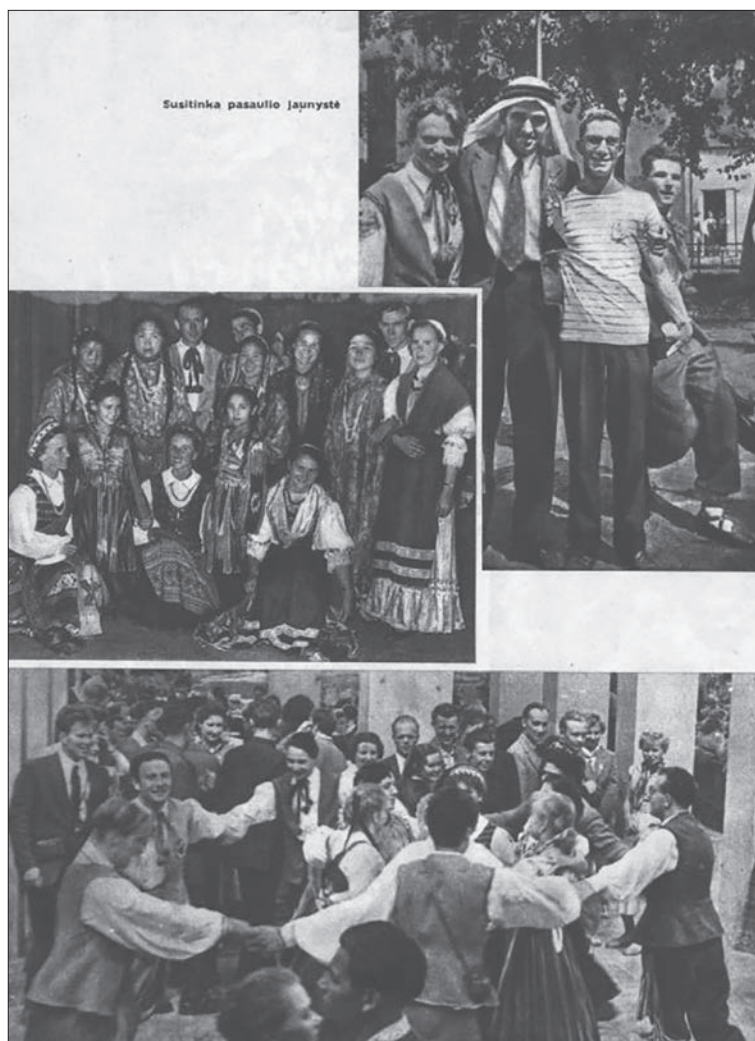
Po šokių – fejerverkas. Geri buvo reaktyvinių raketų sprogimai – tai ištisos gėlių puokštės. Nelaukėm pabaigos, nes mūsų vadovai bijojo provokacijų. Dainuodami pasukom prie autobusų. Čia prasidėjo Petkevičiaus nervai – nebuvo Antano su Pranu. Išvažiavom vieni paskutinių didžiam balerinų pykčiui.

Tik sugrįžus paaiškėjo, kad Pranas su Antanu parėjo pėsti, prie jų buvo pristojusios merginos, o kažkoks tipas norėjo juos nufotografuoti.

– Pirmasis provokacinis mėginimas. Įdomu.

15. Susitikimai

Rytą, išsimiegoję ir papusryčiavę, sėdame į autobusą ir išvažiuojame į susitikimą su Belgijos, Olandijos, Danijos, Suomijos ir Liuksemburgo delegacijomis. Vyko į atviroje kavinėje, prie stalėlių, sriubčiojant koka-kolą, alų ar limonadą. Kiek susitikimų vyko vėliau, visi pasižymėjo maždaug tomis pačiomis savybėmis: daugiau ar mažiau laisvai, vis kavinėse, kartą TSRS parodos paviljone, draugiškoje nuotaikoje. Mes grodavom savo dalykėlius, jie

ką nors savo, kalbėdavom vokiškai, kartais už pusvalandžio tesuprasdami, ką vienas kitam norėjom pasakyti. Į susitikimus veždavomės dovanas, kurias gaudavom iš bendros bazės. Tos dovanos kartais suteikdavo nemalonių momentų. Pavyzdžiui, kartą išdalino, o paskui vėl liepė grąžinti ir pasakė, kad bus įteikiama bendrai. O tas bendrai gavosi taip, jog įteikė ukrainietės, jos ir gavo visas dovanas iš kitų delegacijų. Be abejo, kiekvienam norisi namo parvežti ką nors užsienietiško, ir, jei mums netenka, mes turim teisę kaltinti savo gerbiamus vadovus. Tačiau tai tik smulkmenos, ir, laikui bėgant, mes nusispjovėm, nusprendė, kad mes nesame gobšūs. Tik į draugus ukrainiečius ėmėme žiūrėti visai kitaip.

Viename susitikime buvo dailininkas – studentas iš Belgijos. Jis atsivežė savo paveikslų reprodukcijų. Mes galvojome – kad taip pas mus studentai galėtų išleisti savo darbus... bet ką ten! O

tas studentas dar labai neblogai dainavo, buvo su didele juoda barzda (tarp kitko, barzdos pas juos ypač paplitusios, nors tai būtų ir penki plaukai), todėl visiems, ir ypač mūsų mergiotėms, labai patiko.

Kitame susitikime su Kipru ir Graikija mes taip pat nenuobodžiavome. Buvo atėjęs Polis Robsonas, ir mes turėjom progos ne tik paklausti jį kalbant ir dainuojant, bet ir nusifotografuoti.

Daug buvo tų susitikimų, bet jie daugiau ar mažiau bendri ir nedaug kuo tesiskiria. Ir kai šiandien galvoji, jie atrodo kaip ne visai produktingai praleistos valandos.

16. Tarptautiniai koncertai

Dar važiuodami traukiniu skaitėm festivalio programą, svarstėme, kad būtinai eisim į parodas, dalyvausim pasitarimuose, tarptautiniuose koncertuose. Bet tai buvo tik gražios svajonės. Mūsų vyresnybė pasistengė informuoti, kad visos parodos

ir seminarai yra antitarybiniai, todėl iš karto teko nuo jų atsisakyti.

Liko tik viena – tarptautiniai koncertai. Jie šiek tiek daugiau ir prisimena iš visų vykusių festivalio priemonių.

Kartą koncertavome Bramso vardo salėje. Tai buvo nuostabus koncertas, mes ilgai laukėme jo pradžios, klausėmės bulgarų dainininkų repetitijos, paskui Virgilijus ir Petrinenko dainavo savo partijas – nebepamenu iš kokios operos, mes gėrėjomės Vienos panorama, apžiūrėjome salėje iškabinėtus gausaus Vienos muzikinio pasaulio atstovų portretus, paskui viena ausimi girdėjome simfoninio orkestro koncertą ir patys ruošėmės koncertuoti. O kai grojome, atrodė, kad ne mūsų instrumentų akordai, o mes patys plaukėme salėje ir dėjome savo muziką žmonėms į širdis.

Todėl visai nepastebėjome, kai į autobusą įlipus moteriškė pasakė:

– Geras buvo jūsų smuikininkas, geri solistai, bet liaudies muzikos numeriai – nuostabūs.

Kas ji buvo, mes nežinojome, bet nejaugi tai svarbu?

Kitas atmintinas koncertas buvo prieš konkursą. Ten mes turėjome progos išgirsti vieną iš devyniasdešimties savo varžovų – styginį sekstetą. Turiu prisipažinti, jog tuokart galvojau: jei visi tokie, tai mums nėra ko baimintis.

Jugoslavai pasirodė neblogai, ir mes supratome, kad ne vien mes nemiegojome ir ruošėmės tam konkursui.

Įdomiausia, žinoma, buvo prieš ir po koncerto. Matėme, kaip negras su jugoslave šoko rok-en-rolą. Savo išvaizda ir šokio judesiais jis sukėlė visuotiną pasigėrėjimą: ilgas, su cigaru dantyse, nepakeldamas iš vietos kojų, jis šoko nuostabiai lankstydamasis, o juodaplaukė jugoslavė sukosi apie jį kaip kamuoliukas. O draugai jugoslavai orkestrantai negailėjo nei mimikos, nei savo instrumentų.

Apžiūrėjome fotoparodą, bufete išgėrėme alaus, ir visi tie įspūdžiai sąmonėje išliko iki šiandien kaip ryškios akvarelės.

Mūsų konkursas turėjo įvykti rugpjūčio 1 d., todėl jau ir iki jo mes šiek tiek buvome susipažinę su miestu.

17. Vienos gatvėmis

Kiek bauginimų, perspėjimų ir draudimų išklause, kol pagaliau išėjome į gatvę! Kartą buvom net sustreikavę – apsirengėm, eisim. Bet Petkevičius kategoriškai pareiškė, kad mes, išėję dabar, vėliau visiškai neišeisim. Mes išėjome, bet atsisėdom sode ant suolelio, parūkėm, paskui grįžom ir atsigulėm. Tas, matyt, patiko mūsų „draugui Juozui“, kaip jį vadino rusai, ir kitą dieną pareiškė, kad mes galį išeiti.

Ėjom su merginom, bet jos greitai atsiskyrė ir nuėjo į savo profilio parduotuves, o mes visi būreliu patraukėm tolyn.

Keista ir nejauku tose Vienos gatvėse. Kaip ir visur, necentrinėse magistralėse judėjimas nedidelis, o Ringe – kolosalus.

Krautuvėse patekom į naują pasaulį. Visų gatvių visų namų pirmieji aukštai – krautuvės. Ir ko tik čia nėra! Nuo kramtomosios gumos iki automobilių. Įeini į mažutę krautuvėlę, o akys tau raibsta nuo prekių gausumo, galva sukasi nuo pardavėjo žodžių. Ir tu perki, negalvoji, ar tai reikalinga, ar ne. O, ko mes tik neprisipirkom, kol buvo pinigų! Ir žiebtuvėlių, ir gumos, ir neiloninių kojinių, ir akinių, ir, pagaliau, ša – fantaziją – moteriškas kelnaites, visiems kėlusias nemenką pasigardžiavimą.

Na, o kai pinigų nebebuvo, mes pasitenkinom daugiau savo gyvenamosios vietos teritorija.

Tiesa, Pranas buvo atsivežęs kažkiek funtų, juos iškeitė ir gavo apie 800 šilingų, todėl mes galėjome ir į kiną nueiti, ir alaus išgerti.

Vienąsyk užklupo lietus, ir mes susėdome kavinėje. Prie mūsų tuojau prisistatė negras ir egiptietis ir, kartu su jais gerdami alų, mes kalbėjome apie politiką.

- Kur jūs padėjot Beriją?
- Nejaugi jūs to nežinot?
- O ką veikia Malenkovas?
- Elektrinės direktorius.
- O Žukovas?
- Mongolijoje pasiuntinys.

Velniai žino, kur tas Malenkovas, Bulganinas ir ką veikia Žukovas, bet mes kalbėjome užtikrintai, ir mūsų draugai klausė patenkinti, kol pudruota prostitutė pamerkė akį egiptiečiui ir tas nusiėmė. Tada sukruto ir negras, mes atsisveikinom ir patenkinti nudrožėm toliau.

Kitą dieną žiūrėjom kino filmą „Merginos iš Mambo baro“. Prieš tai, užklupti lietaus, kuris nuo festivalio vidurio lydavo po pietų kasdien, sėdėjome kavinėje ir gėrėme vyną. Mes didžiavomės tuo, nes tikrai žinojom, kad nė vienas draugas iš meninės mūsų delegacijos taip nesėdėjo ir nesėdės. Gera stebėti vietinių žmonių papročius, įsigyventi į jų psichologiją.

Tik kino filmas mus nuteikė gan skeptiškai. Muzika ir nuogi kūnai, manau, veiktų kiekvieną, bet kai jų darosi per daug, ir dar taip viešai rodomų, darosi koktu. Vienintelis geras momentas buvo tas, kai rodė kino reklamą. Pasirodžius antifestivaliniams plakatams visi sužiuro į mus, o mes sėdėjome visiškai patenkinti savo padėtimi.

Nemažai teko pavaikšioti Vienos gatvėmis, įdomių susitikimų turėti jose, bet apie tai vėliau. Tik štai kas – man atrodo – jei ne Petkevičius, to nebūtų buvę.

18. Konkursas

Daug jau apie jį esu kalbėjęs ir rašęs, nesinori kartoti, bet tenka.

Ta diena mano atmintyje išliko ir išliks ilgai, su visomis smulkmenomis. Iš ryto, pamenu, šiek tiek padirbėjome, keikėmės, kad dingio kontraboso derinimo raktas, truputį užvalgėme ir, numodami į visus linkėjimus, išvažiavome. Atrodo, važiuok ir važiuok, kad tik nereiktų ten eiti, kur šiandien spręsis tavo likimas.

O reikėjo eiti. Susinešėm savo instrumentus į salę (pastebėjome, jog tai restoranas), ėmėm derintis, prasigroti. Stebėtina – jaudinomės ne taip jau smarkiai. Virgilijus visą laiką pasakojo apie Lietuvą, Nemunėlį ir tyliai skambančias dainas. Mes juokėmės iš jo, kad be reikalo stengiasi mus išblaškyti, mes vis tiek jaudinsimės, bet patys nepastebėjom, kaip išsiblaškėm.

Pradžioje mūsų grojimas buvo kiek nervingas, bet paskui susitvardėm. Aš galvojau tik apie tai, kad nesuklysciau, ir viskas išėjo gerai. Tuo metu mums komisija visiškai neegzistavo, bet kai pagrojom ir išėjom vaikščioti po parką, atsiminėm visas išraiškas ir nuotaikas. Prisiminėm, kaip komisijos pirmininkas mušo „Piemenukų“ taklą, kad skudučiai sukėlė didelį nusistebėjimą, kad „Polkos“ metu visi patenkinti žvalgėsi, ir nusprendėme, kad savo padarėme. O ar bus medalis ar ne – tai jau ne nuo mūsų priklauso.

O medalis buvo. Sužinojom tik dieną prieš išvykstant. O, kaip tąkart buvo gera! Mes norėjome šaukti ir šokti, bet negi parodysi, kad jis toks svarbus? Ir mes, kaip dera europiečiams, priėmėme žinią labai saikingai.

O vis dėlto tai buvo baisiai svarbi pergalė.

19. Manifestacija, uždarymo koncertas ir Valaitis

Kai vieną iš pirmųjų festivalio dienų į kambarį įėjo Petkevičius ir pasakė, kad mus nori matyti Amerikos lietuviai, mes labai apsidžiaugėme: pagaliau! Bet tas pats Petkevičius pasiūsdavo kas kartą velniop kokį nors mūsų atėjusį lietuvį, ir mes ėmėme nirsti. Kodėl neleidi? Todėl, kai Virgilijus pasakė, kad mus nori matyt viena amerikietė lietuvė, mes, niekam nieko nesakę, išėjom į sodą. Tikrai, atėjo ji. Buvo juodukė, ispaniškos povyzos. Bet koks jau neturtingas pasirodė jos pasaulis! Ji kalbėjo apie tai, jog jai gera būti mergina, nereikia automobilio, nes berniukai nuveža ją į darbą. Turi gerą butą, yra nevedusi, kviečia mus atvažiuot į Ameriką. Nemalonu buvo paskui ją net prisiminti.

Susitikom ir vyrus. Mes ėjom į miestą, o jie sėdėjo kavinėje, gėrė ir laukė. Pamatę atsivijo mus. Pakalbėjom apie Lietuvą, pažįstamus. Jie labai gerai žino kultūrinį Lietuvos gyvenimą. Su jais nenuobodu. Įdomu stebėti juos, tuo labiau kad jie žiūri į mus su tam tikra nuolaida, o mums kyla pyktis. Su vienu iš jų aš įsikalbėjau, ir jis man pasiūlė pinigų, nuo kurių aš atsisakiau. Žmonės! Jie visiškai mūsų nesupranta.

Buvo manifestacija už taiką ir draugystę. Mes buvom susirinkę Didvyrių aikštėje kartu su tūkstančiais kitų, dainavom savo dainas, šokom savo šokius, ėjom užtvindytom gatvėm, sveikinom minias ir buvom džiugiai nusiteikę. Marcinkevičius

tik juokėsi ir kvyksėjo, ir vėl šaukė. Jam buvo labai linksma.

O kai Bogdanas ir Petkevičius pasakė, kad jie „užmetę Valaičiui į akį“, man pasidarė linksma: o juk įdomu!

Valaitis slankiojo apie mus su aparatu.

– Kas jus sumušo? – paklausė Antanas.

– Komunistiniai agentai.

– Taip, čia tokių irgi yra.

O kai mes ruošėmės vykti į Tarybų Sąjungos uždarymo koncertą, kur su Noreika turėjome duoti vieną dainelę, pas mus atėjo mūsų draugai priešai ir paprašė juos ten įsivesti. Sutikome.

Salė gaudė ir griaudė plojimais. O jie susitikę mus kvietė ateiti pas juos į banketą. Mes norėjome, bet Petkevičius neleido. Jie mums padovanojo veidrodėlį su Vienos vaizdu ir šukutes. O Valaitis užsirašė mūsų pavardes ir fotografavo. Mes kalbėjome su jais apie meną, literatūrą, muziką. Gera buvo jausti, kad ir kažkur, pasaulio krašte, yra žmonių.

Bet kai grįžom į Maskvą ir ten suorganizavome išgėrimą, Petkevičius pasakė:

– Aš jums duosiu pasiklausyt, ką apie jus kalbėjo Amerika. Jūs – bolševikai, aš – enkavėdistas.

O mes apie juos atsiliepiame taip:

– Ne žmonės, o spekuliantai. Gaila.

20. Evelina

Pūsti sijonukai Vienos gatvėse suteikia žavesio ne tik savo šeiminkėms, bet ir miestui. Viskas atrodo lengva ir spalvinga.

Aš pastebėjau vieną mergaitę, kuri kas rytą išvykdavo įvairiais autobusais viena ar kita linkme. Ji buvo juoda ir turėjo žibančias akis. Mes kartą netikėtai susidūrėme ant laiptų, abudu nusišypsujome ir nuėjome. Kitą rytą aš vėl sutikau ją. Pasisveikinau, o ji, susitikusi savo drauge, parodė mane ir kažką pasakojo. Ir valgydamas aš matydavau ją.

Pagaliau kartą nusprendžiau ir pasiryžau. Mes vykome į kažkokį koncertą, o jos su drauge stovėjo ant laiptelių. Aš priėjau ir pakviečiau į savo autobusą. Vokiškai. Jos nustebo ir atėjo. Bet man išėjus parūkyti, vietą užėmė kažkoks tipas iš simfoninio orkestro.

Vijolė pareiškė:

– Tai prasnaudei...

– Nė kiek! Aš ramus.

Susitikimų, manifestacijų, koncertų pertraukų metu

Atsisėdau ir nė nežvilgterėjau į ją. O ji, bekalbėdama su simfonistu, vis žvilgčiojo. Paskui persisvėrė per atlošą ir užkalbino mane. Aš atsakiau, nusišypsojau.

– Tikrai, gali būt ramus, – pasakė Vijolė. Ir kraipydama galvą, pridėjo: – Sekasi...

O vakare buvo šokiai. Ten nuėjau ir aš. Vėliau atėjo ir Evelina, ir draugužis iš simfoninio. Jis šoko su ja, aš šokau, bet daugiau kalbėjomės. Jis nė kiek nesupranta vokiškai, o mudu su ja kalbame ir juokiamės. Mes ją vadiname mažu velniuku ir aš pakviečiau išeiti į sodą. Bet ji sako, tegul tas pirma dingsta. O tas neišėjo ir ji truputį pyko.

Išsiskyrėme. Jos juodos akys žibėjo.

Rytojaus dieną mes važiovome į Vienos mišką, Šionbruną ir Friedenhofą. Ji buvo šventiškai apsirengusi, judri ir gyva. Žiūrėjome į Vienos panoramą, gėrėjomės kalnais, Dunojumi, o paskui nusileidome į Šionbruną, Austro-Vengrijos karalių

rezidenciją. Alėjos, tvenkiniai, rūmai – visa tai žmogaus sutvarkyta, gražu, bet nesijaučia pačios gamtos prigimties. Mudu su Evelina atsiskyrėme nuo kitų ir, eidami takeliais, beveik nesikalbėjome, tik jautėme vienas kitą. Jos ranka, mažutė ir liauna, buvo paskendusio manojėje. Aš ją, turbūt, buvau įsimylėjęs. Buvo miela žiūrėti į ją, klausytis, kaip ji kalba, kaip ji juokiasi, kaip ji ilsisi prie pirmojo Šionbruno šaltinio, kaip gėrasi laukinės anties jaunikliais tvenkinyje, prižėlusiam viksvų ir privirtusiam puikių skulptūrų nuolaužų. Mus stebėjo draugai rusai, bet mes beveik nekreipėme dėmesio.

Parvažiovome ir Petkevičiaus dėka išvykome į Friedenhofą. Ji nevažiavo, pakvietė susitikti vakare.

Mes apžiūrėjome nuostabias Vienos kapines, kur kiekvienas paminklas – meno kūrinys, kur kiekviename žingsnyje dvelkia didybė, tik trūksta vietos minčiai, nes ir čia, kaip Šionbrune, viskas per daug žmogaus apdailinta.

Grįžome pavargę, bet giliai patenkinti. Aš jaučiau nuostabų pasigėrėjimą. Galvojau apie Rusų kapines, ir jos vis dėlto man pasirodė mielesnės.

Rytą turėjom išvažiuoti. Gerai pavalgėm, reikėjo gerai pailsėti. Aš nutariau, kad į šokius nueiti būtina, bet Pranas apliejo mano švarką taukais. Žinoma, aš supykau, išploviau švarką ir atsiguliau.

Rytojaus rytą mus išlydėjo visi pasiuntinybės gyventojai. Prie manęs priėjo Evelina ir paklausė, kodėl aš neatėjau. Atsakiau, kad turėjau darbo ir paklausiau, ar ji važiuos su mumis. Ji linktelėjo.

Važiuodami dainavome, kalbėjome su ja. Ji šiandien atrodė lyg vakar dienos priešingybė. Buvo apsilvikiusi apnešiotu rudu lietpalčiu, sušalusi (tądien lijo lietų), pamėlusiais paakiais. Ji sakė, laukusi manęs iki antros valandos. O kai susitiko su draugu simfonistu, pažvelgė į jį piktai ir nuėjo. Aš pagalvojau: ne, tie akių juoduliai ne dėl to, kad tu manęs laukei, Evelina, ir kam tu žiūri į tą muzikantą taip piktai, kaip gali žiūrėti tik žmogus, pažinęs jį artimiau. Taip, Evelina, tie juoduliai – tai praeitos dienos žymės. Tu norėjai išeiti į sodą su manim, o ar negalėjai su juo?

Mes kalbėjome. Aš jai padovanojau juostelę ir „Lietuvos architektūrinius paminklus“. Mes išeidavome, sustojus autobusui, bet aš norėjau, kad tu, Evelina, kuo greičiau išliptum. Atsisveikindama tu pabučiavai mane, ir, kad žinotum, kaip buvo gera – viskas, aš laisvas. Tik gailėjausi, kad nepabučiavau tavo draugės. Ji buvo pasvirusi. Aš atsisėdau. Galvojau. Prieš akis – kelionė namo!

21. *Namuose*

Kaip ir kelionėje, man norisi kuo greičiau pasijusti namie. O juk per tą laiką įvyko daug įvykių.

Naktis Budapešte, koncertas kariams, pokalbiai su balerina, sutikimas pasienyje, mano liga, orkestrai kiekvienoje stotelėje – visa tai įdomu, bet neturi didesnės reikšmės. Aš juos atsiminsiu. Ne viską, bet kas svarbiausia.

O Maskvoje mus sutiko vadovas. Vargšas žmogus, kiek jis jaudinosi! O dabar ir jis džiaugėsi ir svajojo. Svajojo apie tai, kad mes paliksim dirbti prie Filharmonijos.

Apsigyvenome „Pekino“ viešbutyje, kur mes turėjom baisų pasisėkimą tarp valytojų. Mes, esą, buvę kaip angeliukai. Galbūt, bet mes buvome šlapi po Tautų spartakiados atidarymo. Vis dėlto mes

tą vakarą suruošėme medaliai atžymėjimą, kur Petkevičius atsiskleidė kaip tikras žmogus su dideliu cinizmo produktu. Mes koncertavome VŽŪP, fabrike „Kalibr“, gėrėme „Prahos“ restorano filiale, paskui dainuodami važiovome namo.

Ilgas atrodė kelias iš Maskvos į Vilnių. Mes kalbėjomės apie mūsų santykius, kad pas mus nėra draugystės, kad negerbiame vienas kito ir kt. Visi pasikalbėjome iš širdies.

Rytojaus dieną, kai priartėjome prie Lietuvos, pas mus įlipo žurnalistai ir filmavo. O stotyje sutiko studentai ansambliečiai. Fotografavimasis, gėlės, draugai, smalsūs sutinkančiųjų nepažįstamų žvilgsniai, pasakojimai bendrabutyje.

O vakar auditorijoje prie Aktų salės buvo priėmimas. Buvo Petkevičius, Česnavičius, vadovas su žmona. Išgėrėme ir labai draugiškai išsiskirstėme.

Rytojaus vakare su Vijoje, Daiva ir Elona išvažiavau namo.

1959 m. lapkričio 12 d.

Bėga dienos. Krito lapai, lijo lietus, iš ryto bo-luodavo šalna. Šiandien su lietu iškrito pirmosios snaigės. Gyvenimas eina, o aš nespėju su juo. Bėgu ir nespėju. Net mano dienoraštis tai ryškiai rodo. Ir mokslas sako tą patį. Aš labai atsilikęs. Dar nebuvau operoje, teatre, Filharmonijoje. Tai nedovanotina, bet kol kas be išeities.

Atmenu, ankstesniais metais tai buvo pats bjauriausias laikas. Vaikščiodavau niūrus ir liūdnas. Šiandien aš liūdnas tik tada, kai pavargstu. O taip yra beveik kasdien. Bet ir tada aš gulu ir miegu. Miegu kaip užmuštas – neprabusdamas ir be sapnų.

O kai išeinu dieną, tai grįžtu tik naktį. Ansamblis, Filharmonija, leidykla, redakcijos, Liaudies kūrybos namai, Kultūros ministerija – visur po kelis kartus.

Sunku taip, bet kai pagalvoji, kad rezultatai jau beveik matosi, darosi lengviau. Ryt rytą einu į leidyklą sutvarkyti nuotraukas, leidinys galbūt vis dėlto gruodžio mėnesį išeis. Gavo 1000 rublių premiją, išvažiuoju į Lenkiją, apdovanojo Prezidiumo Garbės raštais – juk vis tai už tą darbą ir lakstymą.

Tačiau visa tai niekis, palyginus su tuo, kiek sutinku žmonių ir pažįstu juos. Tai man brangiausia dovana ir didžiausias atlyginimas.

Kaip tik dėl to, kad neišdiltų tų susitikimų įspūdžiai, aš nutariau praleisti tą ilgą laikotarpį nepildęs

Gedimino aikštėje...

dienoraščio ir kasdien pasižymėti visa tai, ką gero, gražaus ir įdomaus rasiu susitikimų metu. O tuos įvykius, įvykusius rugpjūčio–spalio mėnesiais, tik pažymėsiu. Bus progos ir vėliau papasakoti apie juos. Nikas nedings iš mano dienoraščio.

Tik štai, šiuo laikotarpiu įvyko epochinės reikšmės įvykis mano gyvenime – aš susipažinau su Antuanu de Sent-Egziuperi. Apie jį negaliu tylėti, nes nuo to laiko ėmė keistis mano pažiūra į gyvenimą ir kūrybą. Nuostabu – niekada negalvojau, kad knyga gali šitaip paveikti žmogų. O paveikė.

Perskaičiau Egziuperi „Mažąjį princą“. Aš buvau apstulbintas. Vijolė davė man „Žemė, žmonių planeta“. Aš buvau pritrenktas.

Beveik mėnesį vaikščiojau galvodamas. Ir staiga pamačiau, kad aš jaučiu žemę ir žvaigždes, kad aš žinau literatūros kryptį. Skaičiau Sarojano „Žmogiškąją komediją“, Remarko „Tris draugus“, ir kas kart lengviau darėsi sieloje; štai, Ažuole, kaip tu turi

rašyti! Parašiau „Ateisiu trečią“. Rodos, draugams patiko. O juk tai naivu. Aš žinau, bet kad ištaisyti, reikia dar daug gyventi ir mokytis. Aš mokausi. Sparčiai mokausi. Jaučiu pats. Todėl džiaugiuosi.

Ir apskritai, po šių knygų aš supratau, kad kiekviena minutė duoda mums ką nors naujo ir gražaus. Koks aš buvau naivus, kai tvirtinau, jog gyvenimą geriausiai gali pažinti tik būdamas žurnalistu. Mielasis berniuk, koks tu dabar tolimas!

Galvoje daug minčių. Aš galvoju apie muzikos, dailės, literatūros prigimtį, aš klausausi paskaitų apie meną ir muziką, aš pats „darau“ muziką ir tai yra nuostabu. Kaip gera svajoti, kurti planus, o kartais jų ir neįgyvendinti. Visko yra mūsų gyvenime ir visko reikia, ir kuo daugiau, tuo geriau. Išnaudoti kiekvieną minutę, kiekvieną susitikimą, pokalbį, stebėti, fiksuoti, mokytis! Štai kaip pažinsi gyvenimą.

Dieve mano, kaip nuostabu gyventi! Juk nuostabu: aš rašau, aš pavargstu, aš miegu, aš susitinku su tėte ir mama, aš matau Pauliuką, Vyda, Laimą, kalbu su kambario draugais, rūkau, piešiu, geriu, skaitau... Nesuminėsi visko. Negi tai nenuostabu! Vieno tik gaila – aš neturiu ką mylėti ir nėra kas mane myli. Turiu galvoje mergaitę. Bet tai užpildo bendra gyvenimo meilė.

O vis dėlto gera būtų jausti artimą žmogų. Sustiprėtų tavo siekimai ir pasiryžimas juos įgyvendinti.

Ir dar galvoju: juk tai, kas vyksta šiandien, nebeįvyks rytoj. O šiandien galbūt įdomu tik man, o kitam – ne. Kaip smagu buvo girdėti, kada mano mintis, jog grožio yra visur, reikia tik mokėti jį surasti, rado atgarsį tarp draugų ir patiko jiems. Aš džiaugiausi kaip vaikas, radęs gražią stiklo šukę ar akmenuką, kad randu tokius žodžius, kuriais galiu išreikšti galvoje besiplaikstančias mintis ir sąmonėje kunkuliuojančią nuojautą; aš džiaugiausi, kad turiu ranką, turiu plunksną ir apskritai kad aš esu.

Galbūt tai, ką šiandien jaučiu ir dar negaliu išreikšti žodžiais, ir yra didžiausia laimė.

Man sunku, bet jei paklaustų, ar aš esu laimingas, atsakyčiau, kad taip!

1959 m. lapkričio 30 d., šeštadienis

Pasiryžimas rašyti, kaip ir jo nevykdymas, yra mano mėgstamiausias darbas. O kai praeina atitinkamas laiko tarpas, atsigriebti už praleistas dienas beveik nėra galimybės.

Pusė mėnesio praėjo be eilutės šiame sąsiuvinyje. Visa, ką prisimenu, yra ruošimasis Lenkijai. Traukiant iš užmaršties vaizdus, jų susirastų nemažai, bet dabar nėra laiko, ir tenka juos palaidoti.

Lenkija mums „neišdege“. Mes koncertavome su kolūkiečiais, tikėjomės, Pranas nusipirko kojinių net už kelis šimtus, manė padarysias biznį, o teko nesėkmę aplaistyti kavinėje.

Mes buvome jau apimę, kai staiga sužinojome, kad važiuosime į Maskvą. Nė kiek netroškau tos kelionės. Bet ji, kaip ir visos kitos, davė daug ir labai stiprių įspūdžių. Jie paviršutiniškai užfiksuoti.

1959 m. lapkričio 30 d., pirmadienis

Šiandien turim išvažiuoti į Maskvą. Ruošiuosi, skaitau. Paskui, pusę keturių, išeinu į Valstybinį ansamblį. Kol kas nieko nėra ir aš pradėdu nervuotis: gal ir ši kartą apgavimas. Bet netrukus

pradeda rinktis žmonės. Antanas neturi kelmo, ir mes važiuojam jo ieškoti: aš į Universitetą, jis į Filharmoniją. Moku 10 rub. Nieko nepešęs grįžtu. Stotyje jau kolūkiečiai. Svetima masė. Oras blogas, bjaurus, aš galvoju apie tai, kas bus sesijoje.

Įsėdus į traukinį, prasideda gėrimas. Geriu jau beveik visą mėnesį ir dar gersiu. Vakare nė vieno žmogaus nėra blaivaus. Prie Daivos ir Vijolės lenda kažkoks senas krienas. Aš pasakiau, kad jis tuojau dingtų. Nenorom, bet pasišalino. Vijolė pasakė:

– Ačiū, Ažuolėli.

Patenkintas buvo ir plaukikas, su kuriuo susipažinom.

1959 m. gruodžio 1 d., antradienis

Miegojau iki dvyliktos. Po pietų vėl truputį gėrėm. Mušomės sniegu. Atvažiavom apie 3 val. Kolūkiečiams tai nauja, o mums nieko įdomaus. Ir pikta, ir nuobodu.

1959 m. gruodžio 2 d., trečiadienis

Visą dieną turėjom laisvą. Iš ryto kartu su kolūkiečiais nuėjom į parodą. Sniegas. Tylu. O ar seniai čia gaudė festivalio dalyvių balsai. Darosi liūdna. Ypač, kai laukia velniškai sunkus laikas. Apžiūrėjome Lietuvos paviljoną. Paskui nuėjom į cirkoraminį kino teatrą. Įspūdis tikrai nuostabus. Atrodo, pats dalyvauji veiksmė. Po to mes atsiskyrėme nuo kolūkiečių ir nuėjome valgyt.

Pietavome „Maskvos“ viešbučio kavinėje, 15-ame aukšte. Gėrėm kokteilį, valgėm šašlyką ir stebėjome Maskvos panoramą. Sumokėjome po 40 rublių.

Leidžiantis liftu ant manęs užsipoilė vienas tipas. Kodėl aš neatsakiau liftininkui, kokia kalba mes kalbame. Aš pasakiau, kad tai neturi reikšmės, kokia kalba. O ir apskritai nekultūringa klausinėti, kokia kalba. O ji paklausė:

– Nu što že éto? Kakim jazykom vy razgovarivajete?

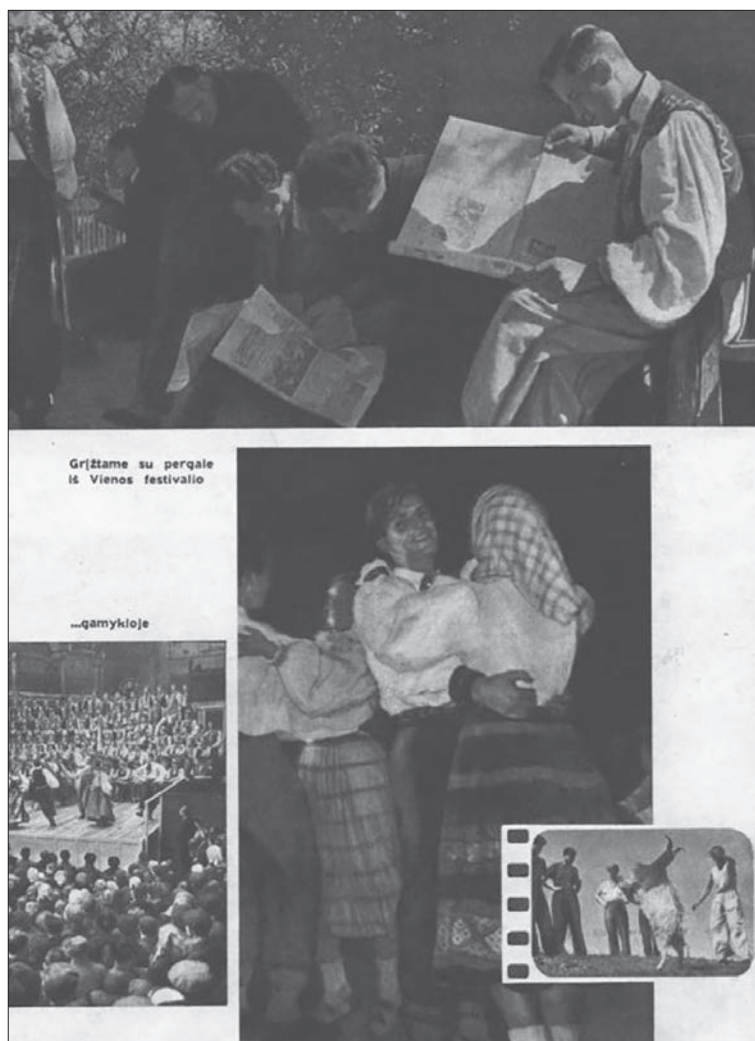
Pranas pasakė, kad be reikalo aš neatsakiau, bet paskui visi pripažino, kad gerai.

Vakare mes nuėjome pas savo merginas ir suorganizavome gėrimą. Važiavome į centrą pirkti vyno.

Taksi šoferis įrodinėjo apie gyvenimo gerėjimą, apie karo žalą. Įsitikinęs.

Gėrėm ir kalbėjome apie vyną bei nacionalizmą.

Mūsų santykiai su Vijole keisti. O Daiva pralenkė mūsų, kaip auklėtojų, rūpestį.

Grįžtame su pergalė
iš Vienos festivalio

...gamykloje

Grįžę apie 2 val. nuėjom pas merginas kolūkietes. Jei aš taip darau – gerai, jei kitas darytų – pykčiau. Jokios užtvaros neturi moters kūnas. Užmigom 5 valandą.

1959 m. gruodžio 3 d., ketvirtadienis

Šiandien turėjo būt koncertas Lichačiovo vardo gamykloje. Atsikėlėm 9 val., miegoję 4 valandas. Maža miego.

Papusryčiavom vėluodami. Važiuavom autobusu ir dainavome. Kol susiruošėm, pertrauka beveik baigėsi, ir vadovas mus skubino. Kad neapsirengėm tautiniais rūbais namie, jis mus pavadino inteligentais. Apskritai, vadovas kažkur toli toli nuo mūsų. Keista tai. Koncertą priėmė labai gerai. Mus neypatingai. Seniams labai plojo. Po to viena moterėlė, šimtą kartų atsisveikindama, kvietė atvažiuoti dažniau. Sako – jūs mus tiesiog pakėlėt.

Apžiūrėjom surinkimo cechą. Įdomu matyti, kaip gimsta mašinos. Vienas darbininkas papasakojo apie gyvenimą. 100–1000 rub. per mėnesį. Esą gerai. Grįžom irgi su daina ir kadencijomis. Ben Džonsonas davė koncertą ir galų gale išvirto iš autobuso.

Pietavom „Vostoko“ valgykloj. Paskui – pirkom, apžiūrinėjom krautuves, teisingiau – pardavėjas. Visos gražios ir neabejingos. Nuėjom pas savo merginas. Daiva rodo klasę. Grįžom. Žaidžia kortom, o man pavydu, nes jau moku. Azartas.

1959 m. gruodžio 4 d., penktadienis

Šią dieną mes buvome visiškai laisvi, todėl vaikščiojome po krautuves, pirkdami „muškes“, kaklaraiščius, beretes ir kitus niekus, kurių Vilniuje negausi. Iš Subatnieko (jis latvis, Subatnieks, 1947 m. atvykęs iš Rygos) pasiėmiau pinigų – 300 rublių – ir visus išleidau. Užtai šiek

ties nusipirkau. Vakare lošėme ramsą. Dabar gerai suprantu, ką reiškia aistra.

1959 m. gruodžio 5 d., šeštadienis

Dvyliką valandą išvažiavome į baletą „Raudonoji aguona“. Turėjome duoti koncertą Ministrų Tarybos klube, todėl kolūkiečiai išėjo apsirengę tautiniais rūbais. Tokie jie buvo ir teatre.

Mes laukėme mašinos, bet nesulaukėme ir, nutvėrę „Pobiedą“, nulėkėme.

Įdomi publika renkasi ten. Kokios tik aprangos nepamatysi – nuo frakų iki baltų mokasinų.

Baletas padarė stiprų įspūdį, jei neskaitysime, kad prieš trečią veiksmą susinervinau dėl kažkokios provincialės, kuri idiotiškai reikalavo, kad išeitų už jos stovėjusi mergina, nors ji nekliudė. Merginą pakviečiau pas save; ji nėjo, bet apdovanojo šiltu žvilgsniu. Jos vaikiną grojo orkestre.

Po baletų, šaldami ir drebedami, nuėjome į kavinę prie Pasažo. Susipažinau su labai gražia mergina. Gaila, kad buvo šalta, – būčiau sugalvojęs ką nors daugiau.

Aplankėme Stulgį konservatorijos bendrabutyje. Ten kalbėjomės apie draugų rusų iškeltą diskusiją – kam šiandien reikalingas Bachas ir apskritai menas. Tokio barbariškumo niekas iš mūsų nelaukė.

Lauke buvo baisiai šalta, ir mes, tik nekrisdami nuo šalčio, atėjome į klubą.

Koncertas praėjo neblogai, bet buvo susirinkusi publika, kuriai daugiau rūpėjo šokiai, o ne programa, todėl ypatingai didelio entuziazmo nematėm.

Virgilijus gavo vieną posmą iš kolūkietės ir labai džiaugėsi. Grįžome „Volgomis“. Kartu buvo Stulgys, ir mes nutarėme bent kiek išgerti.

Nuo to prasidėjo tragikomedija. Išleidome abu Antanus ir Stulgį. Patys pasiruošėme ir laukėme. O jie atėjo girti kaip virvės. Merginos kiek pasėdėjo ir išėjo. Tada prasidėjo velniava – muštynės, grumtynės, dėl ko tik tik nesusilaukėm milicijos. Valytoja kelis kartus maldavo nutilti, reikalavo, o mudu su Pranu vis nesusitvarkėme. Aš tik nepasmaugiau Jonušo, o jis man suburbino lūpą, nugriozdė Pranui visą nugarą. Buvo Bartusevičius, Morkūnienė, Subatniekas. Velniava baigėsi tik penktą valandą.

Aš buvau tvirtai nusprendęs – pasakysiu, kad iš seksteto išeinu.

1959 m. gruodžio 6 d., sekmadienis

Turėjome išvažiuoti namo. Visi vaikščiojome kaip permušti, pikti ir susiraukę, juokdamiesi ir vėl pykdami.

Vadovas nesirodė – pyko. Mes apraudojom sekstetą – po tokių incidentų jis atrodė žlugęs. Bet buvo kitaip. Stotyje buvome neilgai. Greitai pakrutėjome pirmyn. Man labai skaudėjo dantį, ir tai žinojo visi. Draugai gėrė, o aš gulėjau. Pašaukiau, kad Genutė manęs ateitų gydyti. Ji atėjo. Vagonas jau buvo apsvaigęs, nes gavo pinigų. Kai visi aprimo, mes bučiavomės su ja. Visa tai matė Vijolė ir labai nuoširdžiai juokėsi. Paskui ji nulipo žemyn, atėjo pas mane, aš atsiguliau prie jos, ir mes nuoširdžiai įsikalbėjome. Tik šiandien pasidarė aišku, kad mes labai nuoširdūs draugai ir kad visiškai netoli iki meilės.

– Man visada taip prasidėdavo, – pasakė ji.

Bet aš užtikrinau, kad šį kartą taip nebus.

Apskritai, aš netikras. Vijolė man daugiau negu sesuo, ir, pabuvęs be jos, aš pasigendu. Ji taip pat. Kartą sakė.

Atėjo girtas Pranas ir papasakojo savo pokalbį su Bartusevičiumi. Susikirto jų interesai Laimos atžvilgiu. Jie išsikalbėjo nuoširdžiai, bet aštriai. Iki galo ne, ir aš su nekantrumu laikiu, kuo visa tai baigsis.

Aštuntą valandą buvome Vilniuje. Parvažiavome su Vijole. Tauras dar miegojo. Bet gera, kaip vėl namuose.

1959 m. gruodžio 7 d., pirmadienis

Grįžome iš ryto. Aš buvau pilnas pasiryžimo kibtį į paskaitas. Pavalgiau valgykloje ir išėjau į latvių kalbos paskaitą. Velniškai ėmė skaudėti dantį. Neišlaikiau, nuėjau į polikliniką. Gerai, nes mano vargšas dantis jau žuvęs.

Vilniuje viešpatauja nemenkesnis šaltis. Laukdamas poliklinikoj beveik miegojau, todėl sugrįžau ir kritau į lovą.

Atsikėliau žvalus ir pailsėjęs. Pusę septynių nuėjau į meno istorijos paskaitą. Kaip daug jos duoda akiračio plėtimui!

Paskui aplankiau orkestrą. Pundys girtas ir klausia, kaip mano lūpa. Vita džiaugiasi, kad aš pagražėjęs.

Prie savo senojo universiteto

Grįžęs skaičiau rusų literatūros istoriją. Prasi-
deda įskaitos, o galvoje tamsu.

1959 m. gruodžio 8 d., antradienis

Kariniai mokslai buvo nuo vienuoliktos va-
landos, todėl gan puikiai išsimiegojau. Užsiiminė-
jome rikiuotės elementų mokymusi. Blažys visapu-
siškai padeda, nes supranta, kas tai yra sekstetas.

Gavau dovanų iš namų – siuntinį ir 25 rublius.
Jie brangesni už premiją. Du siuntinius pasiunčiau
atgal.

Paskui, paskaitęs ateizmo užrašus, nuėjau į
knygyną, pasiėmiau Sarojaną, Diumą ir Kote, o iš
prenumeratos – du Šekspyro tomus. Gerai išleidau
savo pinigus. Buvau patenkintas.

Trečią kartą užėjau pas Lazutką dėl meno isto-
rijos studijų, bet vis neradau.

Grįžęs žadėjau versti vokiečių, bet paėmiau
„Tylos pasaulyje“ ir neatsitraukdamas perskaičiau.
Likau sužavėtas.

Daug darbų laukia, bet, kai kuriuos sutvarkius,
darosi gera. Su tokia nuotaika šiandien einu mie-
goti.

1959 m. gruodžio 9 d., trečiadienis

Pramiegojau, nors buvau pasiryžęs eiti į visas
paskaitas. Užtai nuėjau polikliniką ir sutvarkiau
dantį.

Buvau susitikęs su vadovu. Nuėjom iki Liaudies
kūrybos namų kalbėdami apie leidinį ir sekstetą.
Vadovas sakė, kad aš gausias apie pusantro tūks-
tančio, bet turįs pasiimti iš karto, kad nusipirkčiau
juodą kostiumą. Kitaip aš pragersiū. Kalbėjom,
juokavom. Reikalai, atrodo, vėl ima tvarkytis.

Vakare buvo valdybos posėdis. Grįžau 12 val.
Svarstėm, ką kuopdovanoti ir visa kita. Gerai,

kai dalyvauji valdžioje, sužinai visokių ansamblio smulkmenų.

Tik blogai, kad aš laiku jų neužsirašau, paskui išgaruoja iš galvos.

Tiesa, išlaikiau ateizmo įskaitą beveik nieko neskaitęs. Zaksas klausė: davė tai naudos ar ne. Davė, sakau, nors iš tiesų – vienas vargas, o naudos – šnipšt.

Buvau patenkintas šia diena.

1959 m. gruodžio 10 d., ketvirtadienis

Gulėm vėlai, nes girtas Skiauteris pasakojo įvairiausius anekdotus. Draugai žadėjo pakelti, bet visi pabudo tik dešimt dešimtos. Taip į Sprindžio seminarą ir nenuėjau. Lotynų vėl nebuvo pasirošęs ir, pasinaudodamas Tijūnelytės naivumu, verčiau vokiečių kalbą. O per užsienio literatūros paskaitą rašiau laišką ansambliciams, kviesdamas į jubiliejų. Trečią valandą buvom pas Alę. Laišką priėmė. Galutinai suskirstėm, kaip ką apdovanoti. Aš paprašiau, kad neduotų man garbės rašto, bet vadovas atsakė, kad tai ne mano reikalas. Gavęs pinigų, nuėjau į knygyną ir paėmiau keletą knygų ir meno dalykų.

Repetavom neilgai, o baigiantis vadovas paėmė mane rašyti charakteristikų Četkauskui ir Morkūnienei, pagal kurias bus jiems suteikti Nusipelnusių meno veikėjų vardai. Vėl mano santykiai su vadovu nusistovi įprastose vėžėse. Gera šitaip, kada dirbi ir gali būt naudingas, ir daug ko sužinoti.

1959 m. gruodžio 12 d., šeštadienis

Tos dienos – priebėgšminis ruošimasis paskaitoms ir įskaitoms ir visiškas laiko nepaisymas ansamblio reikalams. Repeticijos užtrunka iki 12-os, 1-os valandos. Grįžtu naktį. Po repeticijų dažnai dar būna valdybos posėdžiai. Kiek tų reikalų! Tik nežinantis gali pasakyti: et, ką jūs ten veikiat!

1959 m. gruodžio 13 d., sekmadienis

Turėjo būti koncertas Karininkų namuose Kultūros universiteto atidarymo proga. Pakėliau Vijolę. Nuėjom instrumentų. Raktų nebuvo, todėl teko išlaužti duris. Ji buvo visiškai patenkinta, o aš vėliau gavau tiek velnių, reikėjo susipykti net su Giedre ir Baliuku. Į Karininkų namus nuvažiavom su „Pobieda“. Buvo dar anksti. Išėjau pasivaikščioti.

Oras šiltas, nuotaika gera. Gerai praėjo ir koncertas. Dalyvavo operos solistai, Filharmonijos choro grupė ir mes. Gera, kad mūsų jau reikia, tik negerai, kad nemokėjo pinigų.

Po koncerto ėjom valgyti. Pranas pašte rado 100 rublių, ir mes patenkinti papietavom „Vilniaus“ kavinėje, „savo“ kambarėlyje. Grįžau su instrumentais į Aktų salę. Čia dar tebesitęsė valdybos posėdis. Gavau uždavinį – susitarti su dailininkais dėl apiforminimo. Buvau pas Rimą. Jis šaltokas. Kiek girdėjau – mergaitė buvo neištikima. Gal jis prisimena tą vakarą, kai mes gerėm pas jį?

Parėjęs sėdau rašyti „Studentui“ straipsnį apie ansamblį, bet susigalvojau – ir pradėjau apsakymuką. Kiek buvo dvejonų, kol baigiau. Apie 1 valandą nakties vis dėlto baigiau ir pradėjau „Studentui“, bet buvau per daug nuvargęs – atsiguliau.

Dabar kiekvieną vakarą mano galvoje daugybė minčių, ką ir kaip turiu rašyti. Vieno tik trokštu – kad per žiemos atostogas galėčiau pabūti namie, jeigu ir neišdegtų romanas, keletą apsakymų, būtinai reikalingų apsvarstyti, tikrai padaryčiau. Reikia tarti žodį.

1959 m. gruodžio 14 d., pirmadienis

Iš ryto, iki pirmos valandos, kol turėjau eiti į sintaksės seminarą, parašiau straipsnį. Skubėjau, bet baigiau laiku. Kaip gera, kada visi didesni darbai tampa „apgriebti“. Seminaro nebuvo, nes mano draugai nutarė, kad jis esąs nebūtinas, ir išėjo namo. Susitikau tipuką-dipuką iš redakcijos ir paklaustas pareiškiau, kad darbą padariau. Viskas. Tegul spausdina.

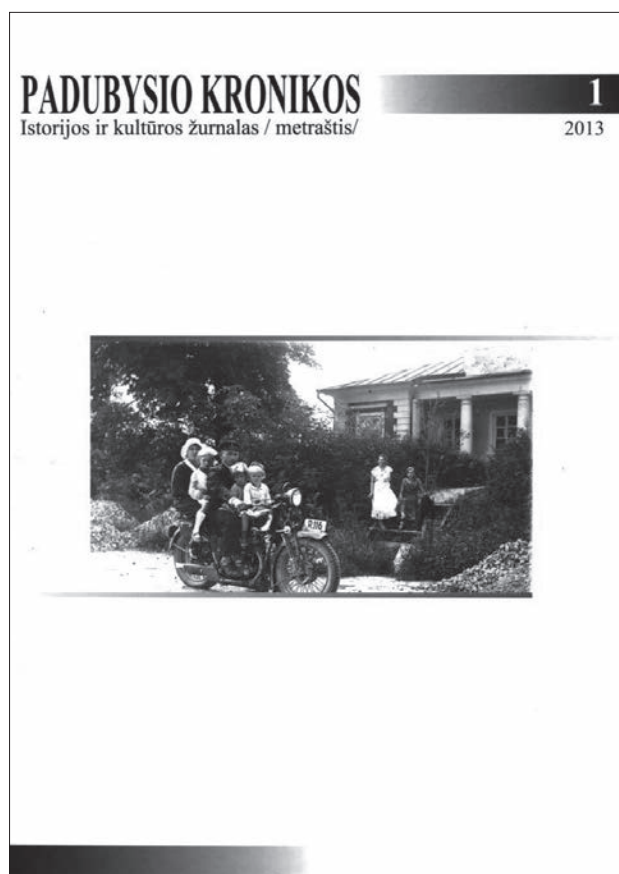
Valgyt ėjau į blyninę, bet ji uždaryta remontui. Eidamas pro Dailę sutikau Džo, ir su juo užsukom į Dailės instituto valgyklą. Patinka man ta jų šeimyna.

Grįžęs šiek tiek dirbau prie vokiečių kalbos. Norėjau atsiskaityti, bet susidariusi tiesiog eilė. Buvau pas Algį. Guli girtas.

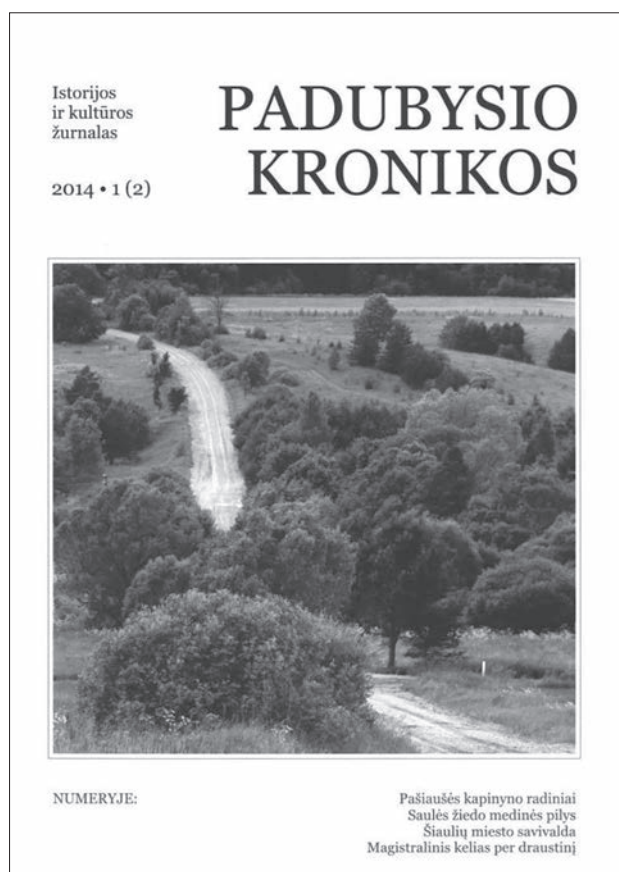
O repeticijoje sužinojau, kad po penkiolikmečio koncerto tuoj išvažiuojam į Maskvą. Ir gera, ir skaudu. Tiek svajota apie tą penkiolikmetį ir staiga – nebūsi. Tą vakarą buvau piktas. Ir visi tai žinojo:

– Žiūrėkit, Ažuolas pyksta.

Per dešimtmetį išleisti šie „Padubysio kronikų“ numeriai.

TURINYS	
Ivadas	1
Vytėnė Rimkus. Bazilionai – Šiaulių apskrities miestelis	3
Arūnas Gumuliauskas. Bazilionai (Padubysys) administracinių – teritorinių reformų verpetuose	10
Rita Regina Trimonienė. Lokalinė mikroistorija ar mikroistorija?	15
Tomas Eitutis. Šiaulių krašto (regiono) gyvenviečių tinklas vėlyvajame geležies amžiuje (IX–XII a.)	21
Birutė Salatkienė. Kurtuvėnų dvaro sodybos archeologijos paveldas	34
Barboros Mejerytės knygų ir žmonių pasaulis. Su Algirdu Saudargu kalbėjosi Rita Žadeikytė	49
Gabrielė Jasiūnienė. Kultūrinė atmintis Kelmės ir Šiaulių rajonų miestelių heraldikoje	56
Gitana Vasiliauskienė. Zubovai: ženklai istorijoje	66
Jaroslavas Rimkus. Šis tas iš Bazilionų miestelio ir jo apylinkių istorijos	78
Genovaitė Žukauskienė. Modernios technikos pradžia Padubysio krašte	83
Sonata Birvydaitė. Gorskių giminė ir Mankišės dvaras	88
Urbietis Gintautas. 1941 m. trėmimai iš Šiaulių apskrities: eiga ir pasekmės	93
Vytautas Kirkutis. Žodžiai iš seno albumo: šiek tiek tokios tokelės	102

Turinys	
2014 • 1 (2)	
Pratarmė	1
ŠIANDIEN	
Čia – Lietuva	2
ISTORIJOS ESKIZAI	
Birutė SALATKIENĖ. Pašaušės kapynas ir jo radiniai	6
Vaidotas KANIŠAUSKAS. Saulės žiedo medinės pilių gynybinė sistema Šiaurės Lietuvoje XIII–XIV a.	16
Jonas SIREIKA. Šiaulių miesto savivalda: nuo okupacijos iki okupacijos	27
Tomas BERGINAS. Laisvamanių veikla Šiaulių krašte	43
Genovaitė ŽUKAUSKIENĖ. Kinas ir radijas Bazilionų valsčiuje	49
Vidmantas LOPETA. Kurtuvėnų regioninio parko skrajūnai	58
DOKUMENTAI	
Gabrielė JASIŪNIENĖ. Žemaitijos bajorų Gorskių heraldika	72
Adomas VITTAUSKAS. Padubysio valsčiaus Gudaičių kaimas	80
Zosė Marčišauskienė. Sodyba	87
PRISIMINIMAI	
Vytėnė RIMKUS. Mokytoja Bronė Višinskaitė	98
Kazimieras ŠAVINIS. Magistralinis kelias per Kurtuvėnų draustinį	103
IŠ PRAEITIES SPAUDOS	
Tarpukario spaudos puslapių variantai	112
KNYGOS	
Vytėnė RIMKUS. „Ji mielą šalį Lietuvą...“	118
Romualdas OZOLAS. Aidint šūviams rašytas romanas	119

NUMERYJE:

Pašaušės kapinyno radiniai
Saulės žiedo medinės pilių
Šiaulių miesto savivalda
Magistralinis kelias per draustinį

Jeigu apsisprendėsite paremti,
 mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
 atsisakomeji apskaita – LT 70704000000360163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2014 • 2 (3)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE:

Kodėl mokyklose mažėja vaikų?
Vienuliai bazilijonai ir Bazilijonai
Ventos–Dubysos kanalas
Dvareliai tarp Dubysos ir Šiaušės

Turinys

2014 • 2 (3)

Pratarmė	1
SIANDIEN Kodėl mokyklose mažėja vaikų?	2
ISTORIJS ESKIZAI Aldona VASILIAUSKIENĖ. Vienuliai bazilijonai ir Bazilijonai Gabrielė JASIŪNIENĖ. Žemaitijos bajorų Nagurskių (Kurtuvėnų sakos) heraldika	7 20
Dangiras MACIULIS. Ventos–Dubysos kanalas	25
Genovaitė ŽUKAUSKIENĖ. Modernios technikos plitimas Padubysio žemės ūkyje	48
Vidmantas LOPETA. Naudingi Dievo sutvėrimai	54
PRISIMINIMAI Vytenis RIMKUS. Dvareliai tarp Dubysos ir Šiaušės Zita LEMEŽIENĖ. Bubių krašto žmonių gyvenimai istorijos vingiuose	66 74
Daiva VALANČIENĖ. Bazilijonų saviveiklininkų atminimai	81
DOKUMENTAI Marijona ČILVINAITĖ. Iš Gudaičių sodžiaus praeities Romualdas OZOLAS. Ištakos. 1955–1957 metų dienoraštis	86 93
IŠ PRAEITIES SPAUDOS Tarpukario spaudos puslapius beverčiant	110
KNYGOS Irena VASINAUSKAITĖ. Dukart likimo dovana Arūnas GUMULIAUSKAS. 1863 metų sukilimo vaizdinė panorama	117 122
Rita ŽADEIKYTĖ. „Taigos“ sugrįžimas	124

Jeigu apsisprendtumėte paremti,
mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
atsiskaitomoji sąskaita – LT 70704460000360163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2015 • 1 (4)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE:

Romualdą Ozolą prisiminus
Šiauliai – regiono smagratės
Dubysos aukštupio archeologijos paveldas
Pirmojo pasaulinio karo Zeppelin LZ 98 Šiauliuose

Turinys

2015 • 1 (4)

Romualdą Ozolą prisiminus	2
SIANDIEN Šiauliai – regiono smagratės	10
ISTORIJS ESKIZAI Birutė SALATKIENĖ. Dubysos aukštupio archeologijos paveldas	16
Vytautas DONIELA. Pirmojo pasaulinio karo Zeppelin LZ 98 Šiauliuose	30
Jonas SIREIKA. Ne(žinomas) Šiaulių burmistras Genovaitė ŽUKAUSKIENĖ. Senieji amatai tarpukariu ir amatininkų naudotos darbo priemonės Padubysio valečiuje	36 44
Nijolė PETRAITYTĖ. Ten, kur rado prieglobstį lietuviškos knogos	54
Elena BURDULIENĖ, Vidmantas LOPETA. Kaip gydėsi mūsų senoliai	62
PRISIMINIMAI Vytenis RIMKUS. Dubysos aukštupio malūnai Jurena ŽAKEVICIENĖ. Mokykla ir mūsų mokytojai Zofija STANELYTĖ-POPOVIENĖ. „Perkaso“ kolūkis	72 78 81
DOKUMENTAI Romualdas OZOLAS. Ištakos. 1955–1957 metų dienoraštis Adomas VITAUSKAS. Baudžiavos gadyne	87 108
IŠ PRAEITIES SPAUDOS Tarpukario spaudos puslapius beverčiant	115
KNYGOS Vytenis RIMKUS. Pašvitinys	120

Jeigu apsisprendtumėte paremti,
mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
atsiskaitomoji sąskaita – LT 70704460000360163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2015 • 2 (5)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE:

Inteligentijos paskirtis – kurti
Dubysos aukštupio archeologiniai tyrimai ir tyrėjai
Jono Murkos ir jo šeimos gyvenimo ir veiklos fragmentai
Ažuolų paunksnės žmonės ir žirgai

Turinys

2015 • 2 (5)

ŠIANDIEN

Inteligentijos paskirtis – kurti | 1

ISTORIJOS ESKIZAI

Birutė SALATKIENĖ. Dubysos aukštupio archeologiniai tyrimai ir tyrėjai | 8

Virginija OSTAŠENKOVIENĖ. Dubysos aukštupio piliakalniai ir jų tyrinėjimai | 20

Greta GRICIUOTĖ, Vaidotas KANIŠAUSKAS. Šiaulių Saulės žiedo medinių pilių gynybinis efektyvumas | 30

Giedrius GAIDAMAVIČIUS. Kurtuvėnų Nagurskiai – M. F. Čartoriskio klientai ir „familijos“ šalininkai? (laiško analizė) | 35

Rita Regina TRIMONIENĖ. 1894 m. Kurtuvėnų Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčios gaisras | 43

Genovaitė ŽUKAUSKIENĖ. Telegrafas, telefonas, vėjo jėgainės, elektra Padubysio valsčiuje tarpukariu | 45

PRISIMINIMAI

Vytėnis RIMKUS. Jono Murkos ir jo šeimos gyvenimo ir veiklos fragmentai | 51

Antanina KOSKUTĖ-PAULAUŠKIENĖ. Pokario metai Bazilionų progimnazijoje | 62

SUSITIKIMAI

Rita ŽADEIKYTĖ. Ažuolų paunksnės žmonės ir žirgai | 67

Vidmantas LOPETA. Dubysos aukštupio slėnių pievos | 72

DOKUMENTAI

Romualdas OZOLAS. Ištakos. 1955–1957 metų dienoraštis | 82

Adomas VITAUSKAS. Žemės ūkis Padubysio valsčiuje | 103

IŠ PRAEITIES SPAUDOS

Tarpukario spaudos puslapius beverčiant | 112

KNYGOS

Arūnas GUMULIAUSKAS. Vienos giminės istorija Lietuvai | 118

Jeigu apsipreštumėte paremti,
 mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
 atsisakotumėję spauskinti – LT 70704406000000163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2016 • 1 (6)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE:

Istorija ir nūdienu
Tytuvėnėlių akmens amžiaus gyvenvietės pėdsakai
Padubysio apylinkės dailininko Gerardo Bagdonavičiaus kūryboje
Plėsrūnai: jų įvairovė, medžioklė ir apsauga

Turinys

2016 • 1 (6)

ŠIANDIEN

Rita ŽADEIKYTĖ. Istorija ir nūdienu | 1

ISTORIJOS ESKIZAI

Gvidas SLAH. Tytuvėnėlių akmens amžiaus gyvenvietės pėdsakai | 10

Aldona VASILIAUSKIENĖ. Bazilionų Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčios dvasininkai: nuo filijos į parapiją (1918–1940) | 17

Tomas ŽILIJUS. Padubysio krašto ginklų pasipriešinimo sovietams 1944–1953 m. kontekste | 28

Jonas NEKRAŠIUS. Tarpukario Šiaulių jūrų skautai (1925–1940) | 35

PRISIMINIMAI

Vytėnis RIMKUS. Virginija ŠIUKŠČIENĖ. Padubysio apylinkės dailininko Gerardo Bagdonavičiaus kūryboje | 40

Algimantas PUKLEVIČIUS. Keturiadešimt metų su vaikais | 47

Martynas JONISKIS. Ažuolų giraitė | 53

Jurena ŽAKEVIČIENĖ. Mano tėvis – Juškaičiai | 56

SUSITIKIMAI

Vytėnis RIMKUS. Almos Stugienės vaizdų pasaulis | 60

Virginija ŠIUKŠČIENĖ. Kurtuvėnų regioninio parko direktoriui Rimvydui Tamaliūnui – Pelikso Bugailišio premija | 66

DOKUMENTAI

Romualdas OZOLAS. Ištakos. 1955–1957 metų dienoraštis | 69

Sigita VAITKAITYTĖ. Privačios sporto kolekcijos: motyvai, grėsmės ir raiškos erdvės | 84

PASAKOJIMAI APIE GAMTĄ

Vidmantas LOPETA. Plėsrūnai: jų įvairovė, medžioklė ir apsauga | 90

IŠ PRAEITIES SPAUDOS

Tarpukario spaudos puslapius beverčiant. Kriminalinė kronika | 105

KNYGOS

Irena VAIČULIENĖ. Mintys raštu, perskaicius Romualdo Ozolo romaną „Pradžią knyga“ | 116

Daiva VALANČIENĖ. Romualdo Ozolo romano „Pradžią knyga“ įvairių fragmentai | 120

Zinaida ŽILINSKAITE-PINTULIENĖ. Įsileidus į širdį | 123

Jeigu apsipreštumėte paremti,
 mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
 atsisakotumėję spauskinti – LT 70704406000000163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2016 • 2 (7)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE:

Dubysa, vienijanti gamtą, kultūrą ir žmones
Naujausi Lieporių senovės gyvenvietės tyrimai
Nebaigtas Šilo Padubysio aristokratų romanas
Vilkai mūsų miškuose

Turinys

2016 • 2 (7)

ŠIANDIEN Rita ŽADEIKYTĖ. Dubysa, vienijanti gamtą, kultūrą ir žmones	1
ISTORIJOS ESKIZAI Tomas GRIGAS. Naujausi Lieporių senovės gyvenvietės tyrimai Gabrielė JASIŪNIENĖ. Žemaitijos bajorų Bilevičių heraldika XVI–XVIII a. Aldona VASILIAUSKIENĖ. Šv. Bazilijaus Didžiojo ordino tyrinėjimo svarba garsinant ir įamžinant Bazilijonų mokyklos vardą	12 17 24
PRISIMINIMAI Vytautas GIRDŽLIAUSKAS. Didysis kūriny Vytenis RIMKUS. Šešiaklasė Bazilijonų mokykla Zinaida ŽILINSKAITĖ-PINTULIENĖ. Visvaldas ŽILINSKAS Žilinskių vienkio istorijos vartelius praverus Matilda VAIČULIENĖ. Pokalbių su dienoraščių fragmentai Vytenis RIMKUS. Paminklo autoriai	37 50 52 55 61
SUSITIKIMAI Rita ŽADEIKYTĖ. Nebaigtas Šilo Padubysio aristokratų romanas Daiva VALANČIENĖ. Kraštiečiui, profesorius dr. Vaclovi Bagdonavičiui – 75 Nijolė SAIMINKIENĖ. Tytuvėnų atspindžiai dailininkės Sofijos Romerienės kūryboje	65 74 76
DOKUMENTAI Romualdas OZOJAS. Ištakos. 1955–1957 metų dienoraštis	82
PASAKOJIMAI APIE GAMTĄ Vidmantas LOPETA. Vilkai mūsų miškuose Adomas VITAUSKAS. Žvėrelių gaudymas Šaukėnų miškuose	94 106
IŠ PRAEITIES SPAUDOS Tarpukario spaudos puslapius bevečiant. Kriminalinė kronika Steponas KOLUPAILA. Baidarėmis iš Ventos Dubysa	112 117
KNYGOS Rita ŽADEIKYTĖ. Vytauto Kirkeušio erdvės	123

Jeigu apsipreštamieji paremti,
mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
atsikaitomoji sąskaita – LT 707044060000360163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2017 • 1 (8)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE:

Regionų plėtra ar tik pastangos išlikti?
Kraštovaizdžio maestro j Bazilionus sugrįžta medaus
Ketvirtis amžiaus tarnystės Dievui ir žmonėms Lietuvoje
Lūšys mūsų miškuose

Turinys

2017 • 1 (8)

ŠIANDIEN Rita ŽADEIKYTĖ. Regionų plėtra ar tik pastangos išlikti?	1
ISTORIJOS ESKIZAI Audronė KIRŠINAITĖ. Pirmojo Nepriklausomos Lietuvos veiksmo takai Kurtuvėnuose Kornelija JURGAITYTĖ. Povilo Višinskio gyvenimas ir veikla Kurtuvėnų dvare ir apylinkėse 1901–1903 m.	11 24
PRISIMINIMAI Vacys BAGDONAVIČIUS. Tų pačių idealų pašaukti Vytautas GIRDŽLIAUSKAS. Metafizinis dienoraštis Agnė BUCHAITĖ. Padubysių kraštutyrininkas Petras Jagminas Regina MARGENYTĖ-GRISIUVIENĖ. Jokūbas MARGENIS, Jonas MARGENIS. Bazilijonų medikas Jokūbas Margenis	31 39 46 53
SUSITIKIMAI Rita ŽADEIKYTĖ. Kraštovaizdžio maestro j Bazilionus sugrįžta medaus Aldona VASILIAUSKIENĖ. Ketvirtis amžiaus tarnystės Dievui ir žmonėms Lietuvoje Virginija ŠIUKŠČIENĖ, Vytenis RIMKUS. Tytuvėnai dailininko Gerardo Bagdonavičiaus kūryboje Vytenis RIMKUS. Dailininkas Raimondas Trušys Albinas BORUSEVIČIUS. Bubų girininkija	60 68 99 104 106
PASAKOJIMAI APIE GAMTĄ Vidmantas LOPETA. Lūšys mūsų miškuose	118

Jeigu apsipreštamieji paremti,
mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
atsikaitomoji sąskaita – LT 707044060000360163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2017 • 2 (9)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE: Atsakomybės riboženklis už kiekvieną milimetrą Lietuvos
Vilniaus lietuvių konferencija ir Pelikšas Bugailiškis
Trijų skulptorių sodybėlė
Miegapelės – miškų slapukės

Turinys

2017 • 2 (9)

ŠIANDIEN Rita ŽADEIKYTĖ. Atsakomybės riboženklis už kiekvieną milimetrą Lietuvos	1
ISTORIJOS ESKIZAI Jonas SIREIKA. Lietuvių konferencija Vilniuje (1917 m. rugsėjo 18–22 d.): moderniosios lietuvių tautos atstovybės suformavimas	12
Vilma BUKAITĖ. Lietuvių konferencija: lyderiai ir nematomi herojai	19
Virginija ŠIUKŠČIENĖ. Vilniaus lietuvių konferencija ir Pelikšas Bugailiškis	31
Aldona VASILIAUSKIENĖ. Lietuvos ir Ukrainos šventieji: Kazimieras ir Juozapas – gyvenimo paralelės	38
Birutė Kazimiera SALATKIENĖ. Padubysio piliakalnių Balio Buračo fotografijose	55
PRISIMINIMAI Vytenis RIMKUS. Trijų skulptorių sodybėlė	65
Jūratė FORMANSKĖ. Bazilionų krašto kriaučiai	74
Daiva VALANČIENĖ. Bazilionų pašto istorijos	93
PASAKOJIMAI APIE GAMTĄ Ilona AMANKAVIČIŪTĖ, Elena BURDULIENĖ, Vidmantas LOPETA. Jei ne grybai ir ne uogos...	100
Rimvydas JUŠKAITIS, Vidmantas LOPETA. Miegapelės – miškų slapukės	116
NUOTRAUKŲ KONKURSAS	121
KNYGOS Vytenis RIMKUS. Balio Buračo 120-mečiui	123

Jeigu apsipreštamėte paremti,
mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
atsiskaitymoji sąskaita – LT 707044060000360163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2018 • 1 (10)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE: Sąjūdžio ištakose atgimusi Nepriklausomybė budina šiandienos Sąjūdžiui
Šilo Pavėžupio dvaro šlovė
Nesibaigiantys supratimai. Romualdas Ozolas ir Rimantas Dichavičius
Apie knygnęš Kazimierą Račkauską

Turinys

2018 • 1 (10)

PRATARMĖ	1
ŠIANDIEN Rita ŽADEIKYTĖ. Sąjūdžio ištakose atgimusi Nepriklausomybė budina šiandienos Sąjūdžiui	3
ISTORIJOS ESKIZAI Arlūnas GUMULIAUSKAS. Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio organizacijos susikūrimas ir veikla Šiauliuose	21
Dalia STRIOGAITĖ. Šilo Pavėžupio dvaro šlovė	33
Birutė SALATKIENĖ, Agnė BUCHAITĖ. Tytuvėnų praeities žinovo, girininko, kraštotyrininko Petro Jagūno archyvas	44
Gabrielė JASIŪNIENĖ. Herbas Zemaitijos bajoro gyvenime XVI–XVIII a.	58
SUSITIKIMAI Daiva VALANČIENĖ. Nesibaigiantys supratimai. Romualdas Ozolas ir Rimantas Dichavičius	65
Jūratė FORMANSKĖ. Įvairiaspalvės Felicijos Petrylienės gyvenimo mandalos	78
Irma GORYTĖ. Lietuvos skautijos šimtmetis Australijoje	101
PRISIMINIMAI Vidmantas LOPETA. Apie knygnęš Kazimierą Račkauską	110
Vytautas KIRKUTIS. „Už Lietuvą nėra geresnio krašto...“	117
KNYGOS Vytenis RIMKUS. Senoji Kelmė: atvirukai ir fotografijos	123

Jeigu apsipreštamėte paremti,
mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
atsiskaitymoji sąskaita – LT 707044060000360163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2018 • 2 (11)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE: Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio organizacijos susikūrimas ir veikla Šiauliuose
Iš praeities žvelgiu į jus
Knygnešio atsiminimai
Žvelgiant pro Augusto Špenglerio fotoobjektyvą

Turinys

2018 • 2 (11)

ŠIANDIEN Rita ŽADEIKYTĖ. „Atgimimas“ žmonių pasitikėjimą ir viltis matavo emocijomis ir maišais laišku	1
ISTORIJS ESKIZAI Arūnas GUMULIAUSKAS. Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio organizacijos susikūrimas ir veikla Šiauliuose Jonas KIRILIAUSKAS. Kaip Kuršėnų MGB planavo švesti 1952 metų gegužės 1-ąją	6 39
SUSITIKIMAI Irena VAICIULIENĖ. Iš praeities žvelgiu į jus...	45
PRISIMINIMAI Jaroslavas RIMKUS. Knygnešio atsiminimai Jūratė FORMANSKĖ. Žvelgiant pro Augusto Špenglerio fotoobjektyvą Rozalija ŠERIENĖ. Ekskursija į Sankt Peterburgą Stasys PUŠČIUS. Beinoriškės plytinė	55 65 75 80
ETNOGRAFIJOS ARUODAI Elena BURDULIENĖ. Šaukėnų apylinkės maistas XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje Adomas VITIAUSKAS. Grybavimas ir grybų panaudojimas	88 96
PASAKOJIMAI APIE GAMTĄ Deima PRANCKŪNIENĖ. Iš Tytuvėnų pelkynų istorijos... Romualdas OZOLAS. Nutikimai	103 109
PIEŠINIŲ KONKURSAI Laima PERMINIENĖ. Grafikos darbų paroda-konkursas „Paminklai Lietuvos šimtmečiui“	118

Jeigu apsiprestumėte paremti,
mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
atsiuntimui įskaita – LT 707044060000360163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2019 • 1 (12)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE: Kultūrinė-educacinė sąjūdininkų veikla Šiauliuose 1988–1991 m.
Stasys Putvinskis-Pūtvis – visapusiška asmenybė
Šiauliai – priešistorinės Lietuvos sostinė?

Turinys

2019 • 1 (12)

<i>In memoriam</i> Birutė Kazimiera Salatkienė (1951–2018)	1
ISTORIJS ESKIZAI Arūnas GUMULIAUSKAS, Jovita ČEPAUSKAITĖ Kultūrinė-educacinė sąjūdininkų veikla Šiauliuose 1988–1991 m. Vidmantas LOPETA Stasys Putvinskis-Pūtvis – visapusiška asmenybė Vaidotas KANIŠAUSKAS Šiauliai – priešistorinės Lietuvos sostinė?	3 17 36
PRISIMINIMAI Romualdas OZOLAS Retrospekcijos: į vaikystę ir atgal – visą gyvenimą Jūratė FORMANSKĖ Ką jamžino Genovaitės ir Vytauto Labinių fotografijos? Vytenis RIMKUS Elenos Adomaitienės paveikslai	56 81 106
ETNOGRAFIJOS ARUODAI Vidmantas LOPETA Gamtos gėrybių rinkimas ir panaudojimas	116

Jeigu apsiprestumėte paremti,
mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
atsiuntimui įskaita – LT 707044060000360163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2019 • 2 (13)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE: Lietuvos persitvarkymo sąjūdis Šiauliuose: pirmieji politiniai laimėjimai
Kelmės ir Grauzikų šaulių veikla tarpukariu
Nesibaigiantys supratimai. Rimantas Dichavičius. „Žiedai tarp žiedų“

Turinys

2019 • 2 (13)

ISTORIJS ESKIZAI	
Arūnas GUMULIAUSKAS	1
Lietuvos persitvarkymo sąjūdis Šiauliuose: pirmieji politiniai laimėjimai	
Vidmantas LOPETA	12
Kelmės ir Grauzikų šaulių veikla tarpukariu	
Vaidotas KANIŠAUSKAS	26
Šiaulių žemės antroji žiedinė pilių sistema	
Gabrielė JASIŪNIENĖ	38
Zemaitijos bajorų heraldikos paveldas Lietuvos muziejuose	
ŽYMAUSI ŠIAULIEČIAI	
Jonas SIREIKA	42
Amžinojo poilsio jį palydėjo tūkstančiai miestiečių...	
PRISIMINIMAI	
Romualdas OZOLAS	53
Retrospekcijos: į vaikystę ir atgal – visą gyvenimą	
Daiva VALANČIENĖ	88
Nesibaigiantys supratimai. Rimantas Dichavičius. „Žiedai tarp žiedų“	
Danutė DARGUŽAITĖ	100
Mano vaikystės prisiminimai	
IŠ PRAETIES SPAUDOS	
Roma BARISTAITĖ	120
Atgarsiai apie kovas su bermontininkais Šiaulių apylinkėse tarpukario Lietuvos spaudoje	

Jeigu apsispręstumėte paremti,
mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
atsiuntimui įskaita – LT 70794406000360163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2020 • 1 (14)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE: Kelmės ir Grauzikų šaulių veikla tarpukariu
Retrospekcijos: į vaikystę ir atgal – visą gyvenimą
Nesibaigiantys supratimai. Vizijos. Pašiaušė

Turinys

2020 • 1 (14)

<i>In memoriam</i> Vaclovas Bagdonavičius (1941–2020)	1
ISTORIJS ESKIZAI	
Arūnas GUMULIAUSKAS	3
Lietuvos persitvarkymo sąjūdis Šiauliuose: politinis persilaužimas	
Aldona VASILIAUSKIENĖ	7
Šv. Bazilijaus Didžiojo bažnyčia – 270 metų	
Vidmantas LOPETA	36
Kelmės ir Grauzikų šaulių veikla tarpukariu	
Vaidotas KANIŠAUSKAS	47
Asmenvardžių statistika pagrįstas <i>oizėjų</i> vardo kilmės nustatymas	
ŽYMAUSI ŠIAULIEČIAI	
Jonas SIREIKA	55
„Žmogus ne kaip kiti“: iškilius advokatas, visuomenės, politikos ir kultūros veikėjas Stanislovas Lukauskis	
PRISIMINIMAI	
Romualdas OZOLAS	70
Retrospekcijos: į vaikystę ir atgal – visą gyvenimą	
Vytėnė RIMKUS	92
Kalno sodyba	
Daiva VALANČIENĖ	96
Nesibaigiantys supratimai. Vizijos. Pašiaušė	
Albina GUDAITIENĖ	106
Dr. Vaclovas Dargužas – Voveriškių laukų vaikas	
ETNOGRAFIJOS ARUODAI	
Adomas VITIAUSKAS	113
Laukinių uogų ir vaisių rinkimas ir sunaudojimas	

Jeigu apsispręstumėte paremti,
mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
atsiuntimui įskaita – LT 70794406000360163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2020 • 2 (15)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE:

„Kultūros“ bendrovei – 100
Nuo Meskinės iki Kipro. Potėpis Jono Marcinkaus paveikslui
Ką byloja Kalinių sodybos akmenys ir medžiai?

Turinys

2020 • 2 (15)

<i>In memoriam</i> Vytenis Rimkus (1930–2020)	1
ISTORIJOS ESKIZAI	
Nijolia KASPARAVIČIENĖ, Roma BARISTAITĖ „Kultūros“ bendrovei – 100	3
Vaidotas KANIŠAUSKAS Romėnų imperatorių vardai lietuvių vietovardžiuose	12
Jonas KIRILIAUSKAS Bėgantis herojus: kunigo Konstantino Šleinaus (1892–1968) bandymas...	23
Gabrielė JASIŪNIENĖ Bajorų heraldikos šaltiniai ir jų aktualizavimas dvaruose įsikūrusiuose Lietuvos muziejuose	32
ŽYMAUSI ŠIAULIEČIAI	
Jonas SIREIKA Išsitemkę po vienu stogu: Domas Jasaitis ir Sofija Jasaitienė	39
PRISIMINIMAI	
Romualdas OZOLAS Retrospekcijos: į vaikystę ir atgal – visą gyvenimą	53
Daiva VALANČIENĖ Nuo Meskinės iki Kipro. Potėpis Juozo Marcinkaus paveikslui	86
Jūratė FORMANSKĖ Ką byloja Kalinių sodybos akmenys ir medžiai?	94
Vytenis RIMKUS Voldemaro Barakausko kūrybos keliai	122

Jeigu apsispręstumėte paremti,
mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
atsiuntimui įskaita – LT 707944060000360163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2021 • 1 (16)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE:

Sąjūdžio stalas
Juozas Valančius – sumanus provizorius prie miesto vairo
Mažieji dinosauro giminaičiai

Turinys

2021 • 1 (16)

ISTORIJOS ESKIZAI	
Irena VASINAUSKAITĖ Sąjūdžio stalas	1
Virginija OSTAŠENKOVIENĖ Naujausi archeologiniai duomenys apie vėlyvuosius senkapius Šiauliuose	6
Vaidotas KANIŠAUSKAS Seniausios Lietuvos ir jos genčių vardai, pasislėpę asmenvardžiuose	14
ŽYMAUSI ŠIAULIEČIAI	
Jonas SIREIKA Juozas Valančius – sumanus provizorius prie miesto vairo	33
PRISIMINIMAI	
Romualdas OZOLAS Dienoraštis. 1958 metai	55
Daiva VALANČIENĖ Nesibaigiantys supratimai. Ankėtoja	69
Jūratė FORMANSKĖ Ką byloja Kalinių sodybos akmenys ir medžiai apie tautodailę bei muziką?	81
PASAKOJIMAI APIE GAMTĄ	
Jonas SATKUNAS, Vidmantas LOPETA Mažieji dinosauro giminaičiai	105
KNYGOS	
Antanas RYBELIS Romualdo Ozolo raštų I tomo pratarmė	115
Kun. dr. Gediminas JANKŪNAS Lietuvos ir Ukrainos nuosirdus artumas dr. Aldonos Vasiliauskienės ilgameteje mokslinėje veikloje	118

Jeigu apsispręstumėte paremti,
mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
atsiuntimui įskaita – LT 707944060000360163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2021 • 2 (17)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE:

Dienoraštis. 1958 metai
Metai be Vytenio Rimkaus
Šiaulių miesto burmistras Kazimieras Ubeika

Turinys

2021 • 2 (17)

ISTORIJS ESKIZAI

- Aldona VASILIAUSKIENĖ | 1
Vilniaus Švč. Trejybės graikų apeigų katalikų bažnyčios
atgavimo 30-metis
Vaidotas KANIŠAUSKAS | 33
Sėmba – bojų žemė!
Viktorija JANCITĖ | 42
Jaunimo nesmurtinė rezistencija Šiauliuose (XX a. 7–8 deš.)

ŽYMAUSI ŠIAULIEČIAI

- Jonas SIREIKA | 53
Šiaulių miesto burmistras Kazimieras Ubeika

PRISIMINIMAI

- Rita ŽADEIKYTĖ | 76
Metai be Vytenio Rimkaus
Vaidotas JANULIS | 86
Profesorius Vytenis
Jonas KIRILIAUSKAS | 91
Juozo Tumo-Vaižganto epizodas Kuršėnų krašte
Romualdas OZOLAS | 104
Dienoraštis. 1958 metai

Jeigu apsiprestumėte paremti,
 mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
 atsiųskite mums sąskaitą – LT 70704060000360163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2022 • 1 (18)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE:

Dipukai – tremtis Vakarų kryptimi
Šiaulių burmistras Juozas Orlauskis (Orlauskas)
Paslaptingi nakties skrajūnai

Turinys

2022 • 1 (18)

ISTORIJS ESKIZAI

- Arūnas GUMULIAUSKAS | 1
Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis Šiauliuose: visiška pergalė
savivaldoje
Vaidotas KANIŠAUSKAS | 25
Trys lietuviški Palemonai: keltiškasis, graikiškasis ir romėniškasis
Alina ŠALAVĖJIENĖ | 43
Dipukai – tremtis Vakarų kryptimi

ŽYMAUSI ŠIAULIEČIAI

- Jonas SIREIKA | 49
Šiaulių burmistras Juozas Orlauskis (Orlauskas)

PASAKOJIMAI APIE GAMTĄ

- Vidmantas LOPETA | 72
Paslaptingi nakties skrajūnai

PRISIMINIMAI

- Virgilijus LUKOŠIUS | 86
Mežiai – kaimas prie Šiaušės – istorijos tėkmėje ir prisiminimuose
Jonas KIRILIAUSKAS | 96
Legendos apie Kuršėnus
Romualdas OZOLAS | 103
Dienoraštis. 1958 metai

Jeigu apsiprestumėte paremti,
 mūsų identifikacinis numeris – 192046075,
 atsiųskite mums sąskaitą – LT 70704060000360163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2022 • 2 (19)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE:

LKP Šiaulių miesto organizacija ir tautinis atgimimas
2023-ji – Šventojo Juozapato metai
Petras Linkevičius – paskutinis Šiaulių miesto burmistras

Turinys

2022 • 2 (19)

ISTORIJOS ESKIZAI

Arūnas GUMULIAUSKAS LKP Šiaulių miesto organizacija ir tautinis atgimimas	1
Aldona VASILIAUSKIENĖ 2023-ieji – Šventojo Juozapato metai	22
Vaidotas KANIŠAUSKAS Pirmasis <i>Laitis</i>	30
Jonas KIRILIAUSKAS Kursėnų gatvių raidos istorijos bruožai	46

ŽYMAUSI ŠIAULIEČIAI

Jonas SIREIKA	55
Petras Linkevičius – paskutinis Šiaulių miesto burmistras	

PRISIMINIMAI

Virgilijus LUKOŠIUS Linksmos minties savaitraštis „Kuntaplis“ apie Pašiaušę ir apylinkes	81
Romualdas OZOLAS Dienoraštis. 1958–1959 metai	88

Jeigu apsiprengtumėte parcomi,
mūsų identifikacijos numeris – 192046075,
atsiskaitomąjį sąskaita – LT 707044060000960163, SEB bankas, kodas 70440

Istorijos
ir kultūros
žurnalas

2023 • 1 (20)

PADUBYSIO KRONIKOS

NUMERYJE:

35-eri Sąjūdžio metai
Senovinio lietuvių tautovardžio veltai kilmė
Julijonas Jasienskis: kunigas, kuris tarnavo ne tik Dievui, bet ir savo tautai

Turinys

2023 • 1 (20)

ISTORIJOS ESKIZAI

Irena VASINAUSKAITĖ 35-eri Sąjūdžio metai	1
Arūnas GUMULIAUSKAS Bandymai išlaikyti komunistinės valdžios monopolį	20
Vaidotas KANIŠAUSKAS Senovinio lietuvių tautovardžio veltai kilmė	24
Jonas KIRILIAUSKAS Kaip gimdavo „herojai“ ir „antiherojai“ pokario spaudos puslapiuose	36

ŽYMAUSI ŠIAULIEČIAI

Jonas SIREIKA Julijonas Jasienskis: kunigas, kuris tarnavo ne tik Dievui, bet ir savo tautai	46
--	----

PRISIMINIMAI

Virgilijus LUKOŠIUS Tytuvėnų istoriniai rebusai ir kitos įvairenybės	57
Romualdas OZOLAS Dienoraštis. 1958–1959 metai	78

Jeigu apsiprengtumėte parcomi,
mūsų identifikacijos numeris – 192046075,
atsiskaitomąjį sąskaita – LT 707044060000960163, SEB bankas, kodas 70440